CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

9.2

गीता ज्ञान मञ्जरी

...थालय
वाराणसी-५

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ॐ

গীতা-জ্ঞান-মঞ্জৰী

GITA-JNANA-MANJARI

SOUVENIR

OF

Akhil Bharatiya Gita Sammilan
Sixth Annual Conference
February, 15-19, 1985
ASSAM

Editor : KANAK CHANDRA DEKA

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

GITA-JNANA-MANJARI : A Collection of Articles on Gita-Bhagavat Dharma in Assamese Hindi and English

Published by :
Reception Committee
Sixth Annual Conference,
Akhil Bharatiya Gita Sammilan
Assam Session, 1985

Eoitor : Kanak Chandra Deka
Lachit Nagar
Guwahati-7

Printed at :
Hemkosh Stationers
Zoo-Narangi Road,
Guwahati-21

Cover Page Designed by :
Chitta Das

Price : **Twenty Five Rupees**

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

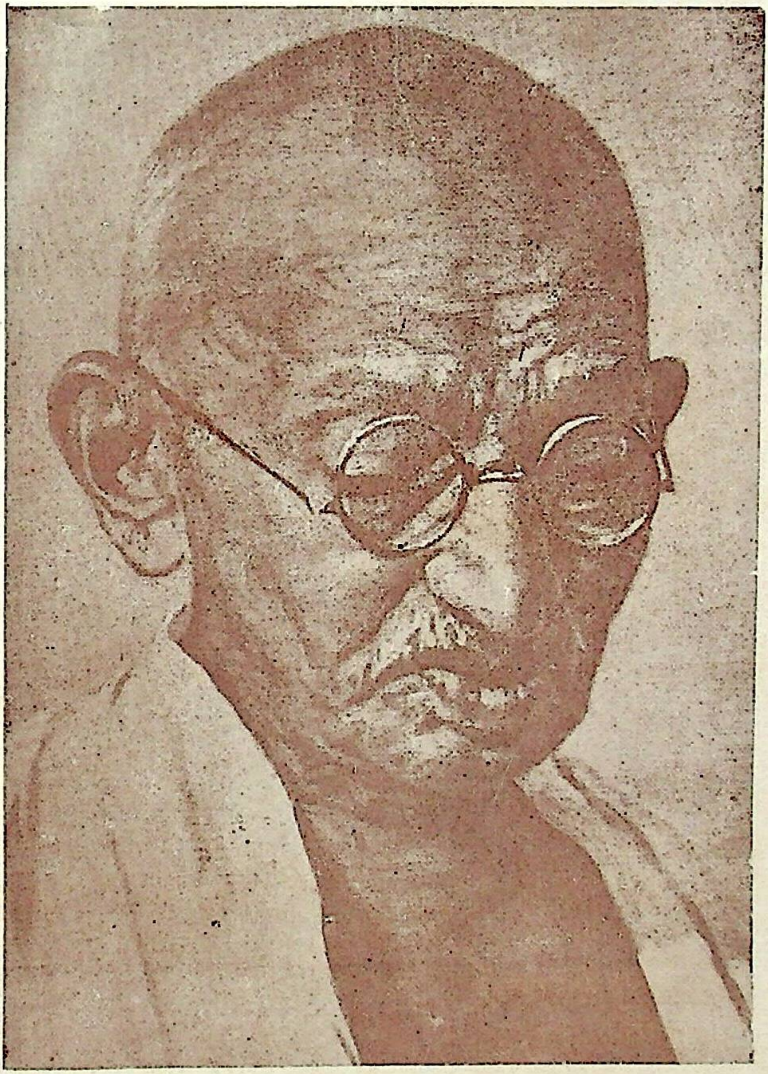

ৰঘুপতি ৰাঘৱ ৰাজা ৰাম ।
পতিত পাৱন সীতা ৰাম ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সম্পাদকৰ মিনতি—

"জগন্নাথ-স্বামী নয়ণ-পথ গামী।"

অখিল ভাৰতীয় গীতা-সম্মিলনৰ ষষ্ঠ বাৰ্ষিক অধিৱেশনখন অনুষ্ঠান কৰাৰ অদম্য আশা এটি মনত পুহি ৰাখি কেবামাহো আগতে পূজ্য শ্ৰীহেমভাই এই অভাজনক এটি বিনম্ৰ অনুৰোধ জনাই থৈছিল,—"যদিহে ঈশ্বৰে সম্মিলনখন পাতিব দিয়ে, আপুনি স্মৃতিগ্ৰন্থখনিৰ কামত সহায় কৰিব লাগিব।" শ্ৰীহেমভাইৰ অনুৰোধ মোৰ বাবে প্ৰভু জগন্নাথৰ মহাপ্ৰসাদ, আশীৰ্বাদ নিৰ্মাল্য। সম্মিলন আহুত হ'ল, অভ্যৰ্থনা সমিতিয়ে এই মুৰুখ মতিৰ কান্ধত স্মৃতিগ্ৰন্থ সম্পাদনা কৰাৰ ভাৰখনি তুলি দিয়াৰ লগতে 'স্মৃতিগ্ৰন্থ উপদেষ্টা সমিতি' আৰু 'সম্পাদনা সমিতি' দুখনো গঠন কৰি দিলে দুইখন সমিতিৰে মহান সদস্যবৰ্গৰ ওচৰত আমি কৃতজ্ঞ থাকিলোঁ।

নিজৰ অজ্ঞতা, সময়ৰ নাটনি, অৰ্থৰ অভাৱ, ছপাশালৰ দুৰ্লভতা আদিক মূলধন হিচাপে লৈ "গীতা-জ্ঞান-মঞ্জৰী"—নাম দি স্মৃতিগ্ৰন্থখনি দিনে নিশাই হেমকোষ প্ৰৈচনাৰ্চৰ স্বত্বাধিকাৰ ভাতৃদ্বয়—শ্ৰীঅজিত কুমাৰ বৰুৱা, শ্ৰীদেৱজিত বেজবৰুৱা, মুদ্ৰক শ্ৰীবাসুদেৱ ৰাও প্ৰমুখ্যে—ছপাশালৰ অক্লান্ত কৰ্মীসকল আৰু আমাৰ অনুজ-প্ৰতিম শ্ৰীমান ৰমেশচন্দ্ৰ তালুকদাৰৰ সৈতে খাটি-মিলি দোষে-গুণে গীতা-ভাগৱত ভক্তসকলৰ হাতত অৰ্পণ কৰিলোঁ। সাধুজনে গুণখিনি লৈ দোষ-ত্ৰুটীৰ বাবে এই নিঃকিনক মাৰ্জনা কৰিলে পৰম কৃতাৰ্থ হম। হিন্দী নিবন্ধখিনিৰ আহিঁকাকত শ্ৰদ্ধেয়া শ্ৰীশকুন্তলা বাইদেউ পৰীক্ষা কৰি দি আমাৰ শলাগৰ পাত্ৰী হৈছে।

স্মৃতিগ্ৰন্থখনি ততাতৈয়াকৈ ছপাই উলিয়াব লগা হোৱাত স্মৃতিগ্ৰন্থৰ কলেৱৰ সঙ্কুচিত কৰিবলৈ বাধ্য হৈ কিছুমান অতি মূল্যৱান প্ৰবন্ধ সমূলি আৰু কিছুমানৰ অংশবিশেষ বাদ দিব লগীয়া হ'ল।

"পাৰে পৰি হৰি কৰহোঁ কাতৰি
প্ৰাণ ৰাখবি মোৰ।"

১৬ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৮৫

শ্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা
সম্পাদক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

নিবেদন

অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলনৰ ষষ্ঠ বাৰ্ষিক অধিৱেশনখনি গুৱাহাটীৰ 'শান্তি সাধনা আশ্ৰম'ত অনুষ্ঠিত কৰা হৈছে। গুৱাহাটী অসমৰ ৰাজনীতি, শিক্ষা, উদ্যোগ আৰু সংস্কৃতিৰ কেন্দ্ৰ য'ত বিভিন্ন জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ, ভাষাৰ লোকে যুগ যুগ ধৰি মিলা-প্ৰীতিৰে বসবাস কৰি আহিছে। সেয়ে এই অধিৱেশনখনি বিশেষ তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ।

ভক্ত-বৈষ্ণৱ মহাত্মাসকলৰ প্ৰতি অন্তৰত অকুণ্ঠ শ্ৰদ্ধা-ভক্তি থকা স্বত্বেও যথাযোগ্য আসন, বসন, আতিথ্য আমি দিব পৰা নাই। তদুপৰি পদে পদে আমাৰ অনেক ত্ৰুটী হৈছে যাৰ বাবে আমি সবাবো ওচৰত ক্ষমা ভিক্ষা মাগিছোহঁক।

অধিৱেশনখনিৰ স্মৃতি ৰোমন্থনৰ আঁশাৰে অধ্যাপক শ্ৰীকনক চন্দ্ৰ ডেকাৰ দ্বাৰা সম্পাদিত অসমীয়া, ইংৰাজী আৰু হিন্দীত ত্ৰিভাষিক 'গীতা-জ্ঞান-মঞ্জৰী' নামক গ্ৰন্থ এখনি আপোনাসবৰ কৰকমলত সবিনয়ে তুলি দিয়া হৈছে।

এইখিনিতে আমি মাৰ্জনা বিচাৰিছো যে ভালেমান প্ৰবন্ধ আমাৰ হাতত বহু দেৰিকৈ পৰাত, দ্বিতীয়তে গুৱাহাটীৰ ছপাশালে নিবন্ধখিনি সময়ৰ অভাৱত সম্পূৰ্ণকৈ ছপা কৰি দিব নোৱাৰাত, আনহাতে অৰ্থ সঙ্কতে জুকলা কৰাত এক বুজন সংখ্যক প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰিব পৰা ন'গল। তদুপৰি কেবাটাও প্ৰবন্ধ গীতা-ভাগৱত ধৰ্মৰ পৰিপন্থী হোৱাত স্মৃতিগ্ৰন্থত প্ৰবিষ্ট কৰিব পৰা ন'হল। আমাৰ এই সকলোবোৰ দোষ-ত্ৰুটীৰ কাৰণে প্ৰবন্ধকাৰ আৰু পাঠক পাঠিকাসকলৰ ওচৰত মাৰ্জনা বিচাৰিছোঁ।

শেষত, যিসকল ধৰ্মপ্ৰাণ, গীতাপ্ৰাণ, সমাজসেৱী মহাত্মাই শ্ৰম, অৰ্থ, সুবুদ্ধি দানে সম্মিলনখনি সফল হোৱাত সৰ্বতো প্ৰকাৰে সহায় কৰিছে সেই সকললৈকে আমাৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা আগ বঢ়ালো।

ইতি

শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰ নাথ চৌধুৰী

কাৰ্যকৰী সভাপতি

অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলনৰ

ষষ্ঠ বাৰ্ষিক অধিৱেশনৰ অভ্যৰ্থনা

সমিতিৰ হৈ

গোকুল বশিষ্ঠ

শান্তি সাধনা আশ্ৰম

ফেব্ৰুৱাৰী ১৫-১৯/১৯৮৫

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

শ্ৰীমতী অমলপ্ৰভা দাস

'যেতিয়া সমগ্ৰ বিশ্ব অজ্ঞান অন্ধকাৰৰ মাজত ডুবগৈ আছিল তেতিয়াই ভাৰতবৰ্ষৰ ঋষি-মুনি সকলে সিন্ধু, গঙ্গা, যমুনা ,সৰস্বতীৰ পাৰত বহি বেদ, উপনিষদ, ৰামায়ণ, মহাভাৰত, গীতা-ভাগৱত মহামূল্যৱান শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰি, জ্ঞানৰ আবিয়া জ্বলাই জগতত প্ৰজ্ঞাৰ পোহৰ বিলাইছিল।' মহাত্মা সকলৰ লগতে মৈত্ৰেয়ী, গাৰ্গী, লোপমুদ্ৰা, বিশ্বম্ভৰা আদি মহিয়সী নাৰীসকলেও খোজত খোজ মিলাই নিজৰ লগতে বিশ্ব-মানৱক অমৰত্ব দান কৰিছিল। সেই আই-মাতৃ সকলৰ জ্ঞানৰ প্ৰভাৱে প্ৰভাৱান্বিত হৈ এই যুগৰ দুজনা মহাত্মা –গান্ধী-ৱিনোবাৰ চৰণৰ পূত-পুণ্য ৰেণু শিৰত ধাৰণ কৰি আৰু জনম-ভূমিৰ দুজনাগুৰু—শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-মাধৱৰ আদৰ্শক হৃদয়ৰ পৰম বস্তু ৰূপে গ্ৰহণ কৰি ত্যাগ, ক্ষমা, সত্য, প্ৰেম. কৰুণাৰে ওৰে জীৱন বিধৌত কৰি যি গৰাকীয়ে নিজৰ বাবে অমৰত্ব অৰ্জন কৰিলে, আই কনকলতাৰ পিচতে এইযুগৰ অসমীয়া আই-মাতৃসকলৰ ভিতৰত নিজক শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰদান কৰিলে ; যি গৰাকীক পৰম বল মানি পূজ্য শ্ৰীহেমভায়ে অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলন আহ্বান কৰি অসমবাসীক গীতামৃত পান কৰালে, তেখেতেই আমাৰ পূজ্যা, অতি শ্ৰদ্ধাৰ, অতি মৰমৰ বাইদেউ, শ্ৰীমতী অমলপ্ৰভা দাস. সম্মিলনৰ সভানেত্ৰী।

সম্পাদক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

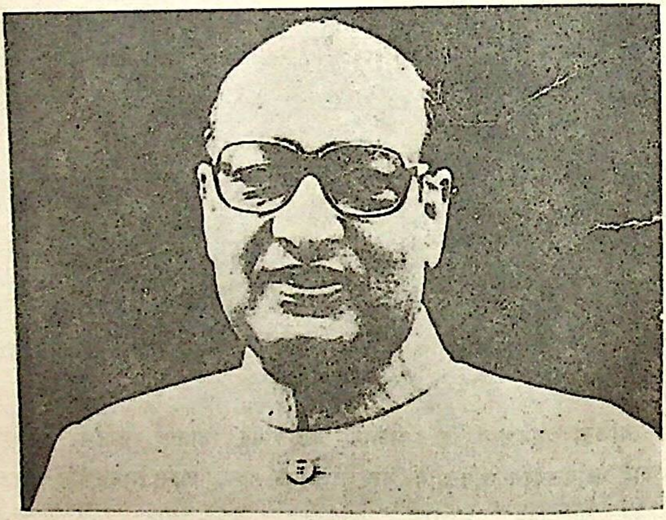

শ্ৰীৰামকৃষ্ণ বাজাজ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক সভাপতি,
অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলন

ডাঃ বীৰেন্দ্ৰ নাথ চৌধুৰী
অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলনৰ ষষ্ঠ বাৰ্ষিক অসম অধিৱেশনৰ অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ কাৰ্যকৰী সভাপতি।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা-জ্ঞান-মঞ্জৰী

ক্ৰমণিকা

		পৃষ্ঠা
সাহিত্যাচাৰ্য অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা :	পাঞ্চজন্য	১
শ্ৰীবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা :	গীতা	৮
শ্ৰীমৎ স্বামী-কৃষ্ণানন্দ ব্ৰহ্মচাৰী :	গীতা দৰ্শন	১০
শ্ৰীলক্ষেশ্বৰ হাজৰিকা :	মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ সন্তোষ	২৪
শ্ৰীনৃপেন শৰ্মা :	বিনোবাৰ দৃষ্টিত গীতা	২৮
শ্ৰীমতী অমলপ্ৰভা দাস :	গীতা এক জীৱন শাস্ত্ৰ	৩২
শ্ৰীৰবিচন্দ্ৰ বৰ্মন :	প্ৰস্থানত্ৰয়	৩৬
শ্ৰীমতী পুষ্পলতা দাস :	গীতা-আই আৰু গীতা-প্ৰৱচন	৪২
শ্ৰীসোনাৰাম চুতীয়া :	বেদত বৰ্ণ বিচাৰ	৪৫
শ্ৰীমুনীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা :	ৰাস-লীলা	৪৯
শ্ৰীকৰুণাময় হৰিপদ গোস্বামী :	গীতা	৫২
শ্ৰীমতী ৰাহেনা শইকীয়া :	সংস্কৃতিৰ সমন্বয়ত গুৰু-শঙ্কৰ	৫৫
শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ কাকতী :	গান্ধীজীৰ দৃষ্টিত গীতা	৬০
শ্ৰীনিত্যানন্দ বৰুৱা :	গীতাৰ পাতনি আৰু প্ৰয়োজনীয়তা	৬৯
শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা :	ভাগৱত-ধৰ্ম	৭২
শ্ৰীবৈকুণ্ঠ তালুকদাৰ :	বিশ্বৰূপ	৭৬
অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ বিষয়ববীয়াসকল :		৭৭

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

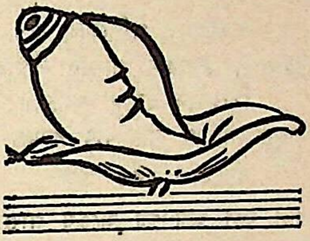

পাঞ্চজন্য

সাহিত্যাচাৰ্য্য শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

সেই দিনা আৰম্ভণ কুৰুক্ষেত্ৰ ৰণ
শাৰী শাৰী সাজিছে সেনানী—
ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৰ্ণ, কৃপ, শল্য, জয়দ্ৰথ
আৰু যত বীৰ চূড়ামণি।
সাজে শত বীৰ ভ্ৰাতা, ৰজা দুৰ্য্যোধন,
ভগদত্ত প্ৰাগজ্যোতিষৰ,
অষ্টাদশ অক্ষৌহিণী ভাৰতীয় বীৰ
মিলিছেহি কৰি পয়োভৰ।
গৰ্বভৰে কুৰুবৰে ভাবে মনে মনে—
মুষ্টিমেয় পাণ্ডৱ বাহিনী,
নাই ভয় হব জয়, আমি মহাবল
নিষ্কণ্টকা ভুগিম মেদিনী।
অগণন অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, হাতী-ঘোঁৰা, ৰথ
সকলো যে আমাৰ ফালেই,
লুপ্ত হব এই বাৰ পাণ্ডৱৰ নাম
ৰাজ্য নিদি কৰিলোঁ ভালেই।
পাণ্ডৱ পক্ষতো সাজে বীৰ পঞ্চভ্ৰাতা
ধৃষ্টদ্যুম্ন, পাঞ্চাল, বিৰাট,
বীৰ শিশু অভিমন্যু, ঘটোৎকচ,
সাজে আৰু বীৰ অসংখ্যাৎ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ধৰ্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে বিয়াকুল ভাৱে
অনিচ্ছাৰে পশিছেহি ৰণে,
দুইফালে জয়ধ্বনি আকাশ কঁপাই
সিংহনাদ হইছে সঘনে।
কৃষ্ণক সাৰথি লই বীৰ ধনঞ্জয়
কপিধ্বজ ৰথত উঠিল,
বছা বছা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ অজেয় গাণ্ডীৱ
মাৰণাস্ত্ৰ লগত আছিল।
নিমিষে লৰিল ৰথ বিজুলী বেগেৰে
চাই গ'ল এফালৰ পৰা,
কোন কোন বীৰে আহি কৌৰৱ পক্ষত
কৰে আজি কম্পান্বিতা ধৰা।
"ৰাখা সখি! ৰথ তুমি" অৰ্জুনে বুলিলে,
"শুনা মোৰ অন্তৰৰ কথা,
এই চোৱা পৰি গ'ল গাণ্ডীৱ হাতৰ
অবাৰতে নবঢ়াওঁ লেঠা।
কোনো যে নহয় পৰ, সকলো আপোন
যতমানে বীৰ বিপক্ষৰ,
পিতামহ ভীষ্মদেৱ, গুৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্য
ভ্ৰাতা-বন্ধু সকলো নিজৰ।
সিসবৰ শৰীৰত চোকা চোকা শৰ
কোৱাচোন কিদৰে হানিম,
হব শত ভ্ৰাতৃবধূ অকাল বিধবা
শত চিতা কিদৰে জ্বালিম?
কান্দিব গান্ধাৰী মাতৃ ইনাইবিনাই
নোলাব যে প্ৰবোধ বচন,
নেলাগে, নেলাগে সখি! হব এনে ৰণ
সিংহাসন নাই প্ৰয়োজন।
গুচি যাম পঞ্চভ্ৰাতা পুনু বনলই
ফল-মূল খায়েই থাকিম,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

দুৰ্য্যোধনে ৰজা হই থাকক আনন্দে
তাতে আমি আনন্দ লভিম।”
এই বুলি পাৰ্থ বীৰে বিষাদ মনেৰে
বহি গ'ল ধেনু-শৰ থই,
আৰম্ভিলে শ্ৰীকৃষ্ণই সুমধুৰ বাণী
মিচিকিয়া হাঁহি এটি লই।
“কিয় সখি হঠাতেই ইমান কাতৰ
অধৰ্মৰ নকৰি বিচাৰ,
হৃদয়ৰ দুৰ্বলতা ত্যাগ কৰা পাৰ্থ
এনে কাৰ্য্য নোশোভে তোমাৰ।
তুমি, মই, সকলোটি আছিলোঁ আগেয়ে
আছোঁ পুনু থাকিম সদায়,
যৌৱন বাৰ্দ্ধক্য আদি আছেই জীৱৰ
মৰণো যে ঠিক তেনুৱাই।
সকলো অনিত্য জানি যিজন পুৰুষ
নিৰ্বিকাৰ সুখত-দুখত,
সিজনৰ মোক্ষলাভ জানিবা স্বৰূপ
লক্ষ্য তাৰ পৰম ব্ৰহ্মত।
পৰম আত্মাৰ নাই কদাপি বিনাশ
সেয়ে মাথোঁ সত্য নিত্য ধন,
সেইদেখি এৰি দিয়া বেজাৰ মনৰ
উঠা পাৰ্থ! কৰা তুমি ৰণ।
জন্মিলে মৰিব লাগে নীতি চিৰন্তন
কৰিবই লাগিব পালন,
মৰণৰ কথা ভাবি কদাপিতো তুমি
নকৰিবা শোক অকাৰণ।
এনে যুদ্ধ সকলোৰে নিমিলে ভাগ্যত
ভাগ্যৱন্ত ক্ষত্ৰিয়ৰ বিনে,
স্বধৰ্ম পাহৰি হলে কৰ্তব্যবিমুখ
পাতকত পৰিবা গোপনে।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

চিৰকাল সকলোৱে গাব অপযশ
শুনা হেৰা সখি ধনঞ্জয় !
কীৰ্তিৱন্ত পুৰুষৰ অকীৰ্তি কাহিনী
মৰণো যে ভাল তাতকই।
শত্ৰুৱে ভাবিব তুমি ভয়ে কম্পমান
কুবচন শুনাব বহুত,
পাৰিবা নে সহিব নীৰবে, বাক্য-বাণে
শেল সম হানিলে বুকুত ?
হোৱা যদি জয়ী তুমি ভুগিবা মেদিনী
মৰিলেও বাস স্বৰ্গত,
জয় কিম্বা পৰাজয় দুয়োটাতে লাভ
লোৱা পাৰ্থ! গাণ্ডীৱ হাতত।
তুমিতো নোৱাৰা নিজে একো কৰিব
হোৱা মাথোঁ নিমিত্ত সবাৰে,
শুদ্ধ চিতে কৰা যুদ্ধ মনপুতি লাগি
কৰা কৰ্ম নিষ্কাম ভাবেৰে।
ফলাফল সমৰ্পণ নিৰ্লিপ্ত ভাবত
কৰা সখি মোৰ ওপৰত,
তোমাৰ কাৰ্য্যকে আজি চাইছে জগতে
ভালদৰে ৰাখিবা মনত।"
এইদৰে বহুপৰ ভালেখিনি কথা
ভাঙিপাতি শ্ৰীকৃষ্ণই কলে,
কৰ্ম-যোগ, জ্ঞান-যোগ, ভক্তি-যোগ আদি
কাণ পাতি অৰ্জ্জুনে শুনিলে।
গীতাৰ গভীৰ তত্ত্ব, উদ্দীপনা বাণী
বই গ'ল অমৃতৰ ধাৰ—
নৱশক্তি লাভ কৰি মুমূৰ্ষু পাৰ্থৰ
হ'ল পুনু আনন্দ অপাৰ।
"আৰু শুনা" শ্ৰীকৃষ্ণই কলে অৰ্জুনক
"ঘিণ কৰোঁ ময়ো সখি ৰণ,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

কিন্তু যে নামিছোঁ এই সমৰক্ষেত্ৰত
নোহে তাৰ সামান্য কাৰণ।
কত চেষ্টা কৰি চালোঁ, কত যে যতন
এবিধো যে বাকী ৰখা নাই,
একাতে ৰাক্ষসী ৰণ নহ'ল বাৰণ
এয়ে শেষ একেটি উপায়।
কত শত নির্য্যাতন সহিছে পাণ্ডৱে
ক্ষমাশীলা বসুধাৰ দৰে,
তথাপি কদাপি জানা পাপী কৌৰৱক
চোৱা নাই হিংসাৰ চকুৰে।
সেই জতুগৃহদাহ, কূট পাশাখেল
বনবাস দিছিল দুবাৰ,
কাঢ়ি নিলে স্বাধীনতা স্যমন্তক মণি
আৰু যত ন্যায্য অধিকাৰ।
দুষ্টমতি দুঃশাসনে সতী পাঞ্চালীক
অপমান কৰিলে যেতিয়া
গদাবীৰ ভীমসেন উঠিল গৰজি
ক্ষমা মই কৰালোঁ তেতিয়া।
দেখা পাই অনাচাৰ, অধৰ্ম ইমান
দেৱতাৰো আসন কঁপিল,
তথাপিতো কৌৰৱৰ ইমান পাপতো
বজ্ৰবুকু মুঠে নলৰিল।
দাতা কৰ্ণ, গুৰু দ্ৰোণ, ভীষ্ম পিতামহ
গুণীশ্ৰেষ্ঠ আদৰ্শ ধৰাৰ,
সত্যনিষ্ঠা, মহাত্যাগী, আদৰ্শ ধৰাৰ
কেউজনে নমস্য আমাৰ।
কিয়নো সিসবে বাৰু কৌৰৱ-সভাত
পাপ কাৰ্য্য ৰ'ল স্থিৰে চাই,
নকৰিলে ৰাজ আজ্ঞা কদাপি লংঘন
পাপ বুলি জানিশুনি হায়!

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ওচৰতে ধ্বংস বুলি কৌৰৱ বংশৰ
ভালদৰে সবাই জানিছে,
ৰাজঅন্ন কৰোঁ জীৰ্ণ—এইবুলি মাথোঁ
বীৰদৰ্পে ৰণত নামিছে।
জানিছে ইয়াকো সখি, প্ৰত্যেক জনেই
প্ৰাণবলি দিবই লাগিব,
অতুলন ৰাজভক্তি আত্মত্যাগ ই যে
জগতত জিলিকি থাকিব।
বাছি ললে সকলোৱে কৰ্তব্য নিজৰ
পাছ পৰি কোনো থকা নাই,
তুমিহে মাথোন আজি বীৰ সব্যসাচী
ঘূৰি যাব খোজা পাছুৱাই।
সিদিনা নিজেই মই শান্তিদূত হই
কৌৰৱৰ সভালই গলোঁ,
নিদিওঁ বোলাত ৰাজ্য পৰিবৰ্তে তাৰ
পাঁচখন গাওঁ খুজি চালোঁ।
বেজীৰ আগৰ সম ক্ষুদ্ৰ ভূমিকণা
বিনা ৰণে নিদিওঁ বুলিলে,
কপটতা কৰি মোক কৰিব বন্ধন
কিনো দৰে প্ৰয়াস কৰিলে।
খুজিলোঁ এমুঠি ভাত, দিলে শিলগুটি
এয়ে নেকি ধৰ্ম মানুহৰ?
পাৰোঁ মানে সহি চালোঁ, আৰু যে নোৱাৰি
পাৰ হ'ল সীমা সহনৰ।
গৰজি উঠক আজি বীৰ বৃকোদৰ
অতদিন বাধা দিলোঁ মই,
যুধিষ্ঠিৰ, মাদ্ৰীপুত্ৰ সাজক সবাই
এই যুদ্ধ অধৰ্ম নহয়।
যদিওবা আজি মই সমৰক্ষেত্ৰত
নোহো মই হিংসাৰ সাধক,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

থাকে মানে চন্দ্র-সূর্য্য চিৰকাল কৃষ্ণ
অহিংসাৰ প্ৰধান সেৱক।
ধৰাম লোকক অস্ত্ৰ, নিজে নধৰিম
ভীৰুতাক নিদিওঁ প্ৰশ্ৰয়,
ধৰ্মক্ষেত্ৰ কুৰুক্ষেত্ৰ ৰণক্ষেত্ৰ আজি
পৰিণাম হব শুভময়।
হলোঁ মই উপযাচি সাৰথি তোমাৰ
ধৰ্মযুদ্ধ—ন্যায্য অধিকাৰ,
ফুকাৰিম পাঞ্চজন্য ভৈৰৱ নিনাদে
দাবানল জ্বলাম ইবাৰ।
পুৰি যাব হিংসা-দ্বেষ, গৰ্ব অহংকাৰ
পুৰি যাব অধৰ্ম অন্যায়,
আনি দিম স্বাধীনতা পঞ্চপাণ্ডৱক
ধৰ্ম যাৰ প্ৰধান সহায়।
ধৰ্মৰাজ্য ভাৰতত কৰিম স্থাপন
শিক্ষা দিম মানৱী ধৰম,
কটাকটি, হিংসাহিংসি একো নেথাকিব
একমাত্ৰ থাকিব মৰম।
ভীৰুতাক কেতিয়াও নিদিওঁ প্ৰশ্ৰয়
বীৰত্বৰ জেউতি চৰাম,
ভাৰতৰ চুকে-কোণে শান্তি-অহিংসাৰ,
সম্প্ৰীতিৰ বাতৰি বিলাম।"
শুনি ই অমৃত-বাণী বীৰ অৰ্জুনৰ
আঁতৰিল মোহৰ আন্ধাৰ,
গাণ্ডীৱ হাতত তুলি পাৰ্থসাৰথিক
কৰি ললে প্ৰণাম এবাৰ।
ফুকাৰিলে দেৱদত্ত, লৰে কপিধ্বজ
ৰক্তগংগা বলে ধৰা ভেদি,
পুণ্যৰ বিজয়-বাৰ্তা, পাপৰ বিনাশ
পাঞ্চজন্য উঠিল নিনাদি। *

* মিলন'ত প্ৰকাশিত, ১৯২৭।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা

শ্রীবিনন্দ চন্দ্র বৰুৱা

সৃষ্টিৰ পাতনি মেলি বিধাতাই নিজে,
সনাতন ধৰ্ম্ম যিটো কৰিলে প্ৰচাৰ,
সেয়েই বেদৰ বাণী ব্ৰহ্মাণ্ডৰ নীতি,
স্ৰষ্টাৰ মুখৰ বাণী সৰ্ব্ব ধৰ্ম্ম সাৰ,
আদি নাই অন্ত নাই সদা নিৰ্ব্বিকাৰ।
ক'ত যুগ যুগান্তৰ জ্ঞানৰ সন্ধানী—
ত্ৰিকালজ্ঞ ঋষি মুনি সাধক সকলে,
অমৃতৰ পুত্ৰ বুলি কৰি সম্বোধন,
বিশ্ববাসী মানৱক সৃষ্টিৰ মহিমা,
বিধাতাৰ বাণী ৰূপে কৰিলে প্ৰকাশ।
ধৰ্ম্মৰ মূলতে যদি বিচাৰে এজন,
সিজনেই সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাণ্ড ব্যাপক,
সুৰাসুৰে যাৰ অন্ত বিচাৰি নাপায় ;
অচিন্ত্য অব্যক্ত নিৰাকাৰ নিৰঞ্জন,
বেদ বেদান্তই যাৰ মহিমা বখানে,
দিব্য স্তবে দেবগণে যাক স্তুতি কৰে,
ধ্যানত মাথোন যাক যোগী জনে জানে,
বিধাতাৰ বিধানত স্ৰষ্টা দ্ৰষ্টা ঋষি,
বিশ্বৰ কল্যাণ সাধি ঈশ্বৰৰ বাণী,
মানৱৰ সমাজত কৰিলে প্ৰচাৰ।
অত্যাচাৰ অহংকাৰ আৰু অনাচাৰে,
যেতিয়াই মানৱক পথভ্ৰষ্ট কৰে,
পৃথিবীৰ শান্তি নষ্ট, শৃঙ্খলা অভাৱ,
মানুহে যেতিয়া লয় অসুৰ স্বভাৱ,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ধৰ্ম্মৰ গ্লানিত অধৰ্ম্মৰ অভ্যুত্থান,
নিজে গঢ়া সৃষ্টি ৰক্ষা কৰিবৰ হকে ;
সংস্কৃতি স্থাপন কৰি দুস্কৃতি বিনাশি,
পৰিত্ৰান কৰি সাধু, ধৰ্ম্ম ৰক্ষা কৰি,
ঈশ্বৰেই মানৱৰ ৰূপে অৱতাৰ।
দাম্ভিক ক্ষত্ৰিয় কুলে ক্ষমতাৰ বলে,
সৃষ্টি নষ্ট কৰিবৰ উপক্ৰম কৰি,
পৃথিবীৰ ধৈৰ্য্য নষ্ট কৰিলে যেতিয়া,
তেতিয়াই অৱতৰি দৈৱকী নন্দন,
কৃষ্ণ ৰূপে পৃথিবীত দিলে দৰিশন।
নিমিত্ত মাথোন কৰি ক্ষত্ৰিয় বীৰক,
ক্ষত্ৰিয়ৰ দম্ভ নষ্ট কৰিলে নিজেই,
শান্ত হল পুনৰাই অশান্ত ভাৰত,
যদিও দুৰ্ব্বল হ'ল ৰক্ষক ক্ষত্ৰিয় ;
সহস্ৰ সহস্ৰ বীৰে সন্মুখ যুদ্ধত,
প্ৰাণ দিলে আগন্তুক বংশ নাশ কৰি,
নিমিত্তৰ মুখ্য কৰি বীৰ অৰ্জ্জুনক ;
সোঁৱৰাই ক্ষত্ৰিয়ৰ কৰ্ত্তব্য মহান,
ক্লীৱত্ব সঙ্কোচ দূৰ কৰি অনায়াসে,
যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত কৰি মহান বিক্ৰমে
সাধিলে সৃষ্টিৰ কাৰ্য্য ধৰ্ম্ম সংস্থাপন,
সকলো শাস্ত্ৰৰ সাৰ উপদেশ ৰূপে,
পাৰ্থৰ আগত কলে পাৰ্থ সাৰথিয়ে ;
অনাদি অনন্ত যিটো ধৰ্ম্ম সনাতন,
পৃথিবীৰ মুখ্যধৰ্ম্ম কৃষ্ণ কেন্দ্ৰ কৰি ;
মানৱে শুনিলে গীত ঈশ্বৰৰ মুখে,
সেয়ে গীতা মানৱৰ অমূল্য সম্পদ।
ধৰণী ধাৰণ কৰি যত ধৰ্ম্ম আছে,
গীতাৰ মহান বাণী সবাতে বিৰিডে।

* * *

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা দৰ্শন

স্বামী কৃষ্ণানন্দ ব্ৰহ্মচাৰী

অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলন উপলক্ষে যি স্মৃতি গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে তাৰ বাবে আমাৰ ফালৰ পৰা 'গীতা দৰ্শন' নামেৰে এটি নিবন্ধ মাত্ৰ চাৰি পৃষ্ঠাৰ ভিতৰতে হোৱাকৈ লিখি পঠাবলৈ স্মৃতি গ্ৰন্থৰ সম্পাদক শ্ৰীমান কনক বোপাই আমালৈ অনুৰোধ পত্ৰ পঠাইছে।

অসমীয়া ভাষাত আমি ইতিপূৰ্ব্বে গীতাৰ ভাষ্য এখনি প্ৰণয়ণ কৰিছো। তদুপৰি আমি প্ৰায় গোটেই জীৱন জুৰি মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ প্ৰৱৰ্ত্তিত একশৰণ নামধৰ্ম্ম বা ভাগৱতী বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম অসমৰ বাহিৰে ভিতৰে প্ৰচাৰ কৰি আহিছো। মহাপুৰুষ জনাই শৰণৰ কথা গীতাৰ পৰাই আহৰণ কৰিছিল। কাজেই এই গীতাৰ প্ৰতি আমাৰ শ্ৰদ্ধা আৰু অনুৰাগ স্বাভাৱিকতে অত্যন্ত প্ৰবল আৰু বহুদিনীয়া। সেই বাবে গীতাদৰ্শন সম্বন্ধে আমাক লিখিবলৈ অনুৰোধ কৰাত আমি যে নিতান্ত 'খুচি' হও তাত কোনো সন্দেহ নাথাকিলেও শ্ৰীমানৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি মাত্ৰ চাৰি পৃষ্ঠাৰ ভিতৰতে 'হাতী মাৰি ভুৰুকাত ভৰোৱা' কথাটোহে কৰিব পাৰো নে নাই সেই বিষয়ে আমাৰ যথেষ্ট সন্দেহৰ অৱকাশ আছে।

গীতা সম্বন্ধে গীতা-মাহাত্ম্যত কৈছে,

কৃষ্ণে জানাতি বৈ সম্যক্ কিঞ্চিৎ কুন্তীসুতঃ ফলম্।
ব্যাসো বা ব্যাসপুত্ৰো বা যজ্ঞবল্ক্যোহথ মৈথিলঃ॥

গীতাৰ বক্তা একমাত্ৰ শ্ৰীকৃষ্ণহে গীতা সম্যকৰূপে জানে। কুন্তীপুত্ৰ অৰ্জ্জুন (যাৰ মোহ নিবাৰণৰ বাবেই ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই গীতাধ্বনি কৰিছিল), ভগৱানৰ আবেশ অৱতাৰ ব্যাসদেৱ (যি জনা ক্ষণজন্মা পুৰুষে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখনিসৃত গীতাৰ বাণী সমূহ মহাভাৰতত লিপিবদ্ধ কৰিছিল), ব্যাসপুত্ৰ পৰমহংস শুকদেৱ, মহামুনি যাজ্ঞবল্ক্য আৰু মিথিলাধিপতি

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

জনকে এই গীতাশাস্ত্ৰ কিঞ্চিৎ পৰিমানেহে জানিছিল। তেওঁলোকৰ পক্ষেই যেতিয়া কিঞ্চিৎ আমাৰ পক্ষে বঞ্চিত হোৱাই স্বাভাৱিক।

গীতা সম্বন্ধে মহাভাৰতত উক্তি আছে,

একং শাস্ত্রং দৈৱকীপুত্র গীতামেকো দেৱোদৈৱকীপুত্র এব।
একো মন্ত্রস্তস্য নামানি যানি, কৰ্ম্মপেক্যং তস্যদেৱস্য সেৱ॥

এই শ্লোকটিৰ অসমীয়া অনুবাদ মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱে নামঘোষাত কৰিছে এইদৰে ঃ

একেখনি মাত্র শাস্ত্রনিষ্ঠ দৈৱকী নন্দনে কৈলা যাক
দেৱো একমাত্র দৈৱকী দেৱীৰ স্থত।
দৈৱকী পুত্ৰৰ পদসেৱা কৰ্ম্ম এক এহিমানে মাত্র
মন্ত্র এক তান নাম মাত্র অদ্ভূত॥

নিষ্ঠাশাস্ত্র মাত্র একেখন, যিখন শাস্ত্রৰ কথা দৈৱকী নন্দন শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল। দেৱতাও মাত্র এজনেই—দৈৱকী দেৱীৰ স্থত শ্ৰীকৃষ্ণই সেই দেৱতা। কৰ্ম্মও মাত্র একেটাই—তেওঁৰ পদসেৱা কৰা আৰু মন্ত্ৰও মাত্র একেটা—যিটো হৈছে তেওঁৰ অদ্ভূত নাম।

গীতা সৰ্ব্ব শাস্ত্র শিৰোমণি স্বৰূপ ; সকলো সম্প্ৰদায়ৰে, সকলো মতবাদীৰ সমভাৱে নমস্য। কৰ্ম্মী, জ্ঞানী, ভক্ত আৰু যোগী সকলোৱে গীতাক পৰম শ্ৰদ্ধাৰ সহিত মান্য কৰে। সনাতন হিন্দু ধৰ্ম্মত গীতা বেদৰ দৰেই প্ৰামাণ্য গ্ৰন্থ।

উপনিষদ, বেদান্তদৰ্শন আৰু গীতা এই তিনিক প্ৰস্থানত্ৰয় বুলি কোৱা হয়। এই তিনি শাস্ত্র সনাতন হিন্দু ধৰ্ম্মৰ স্তম্ভ স্বৰূপ আৰু তিনি শাস্ত্ৰকে ধ্ৰুব তৰাৰ দৰে লক্ষ্য কৰি সংসাৰ সমুদ্ৰ পথৰ যাত্ৰী সকলে মোক্ষৰ পথত প্ৰস্থান কৰে বুলি এই তিনি শাস্ত্ৰক প্ৰস্থানত্ৰয় বুলি কোৱা হৈছে।

উপনিষদ বেদৰ শেষ ভাগ। ঋষি সকলৰ আপ্ত বাক্যেৰে উপনিষদ সমূহ ভৰপূৰ। আনহাতে, বেদৰ সাৰ তত্ত্ববোৰ সংগ্ৰহ কৰি কৃষ্ণদ্বৈপায়ণ বেদব্যাসে বেদান্ত দৰ্শন বা ব্ৰহ্মসূত্ৰ প্ৰণয়ণ কৰে। গতিকে বেদান্ত দৰ্শন

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

বেদৰ সাৰতত্ব স্বৰূপ। সেইদৰে গীতাও উপনিষদ সমূহৰ সাৰমৰ্ম্ম। যথা,—

সৰ্ব্বোপনিষদো গাবো দোগ্ধা গোপাল নন্দনঃ।
পাৰ্থো বৎসঃ সুধীৰ্ভোক্তা দুগ্ধং গীতামৃতং মহৎ॥

সমস্ত উপনিষদ সমূহ গাভি স্বৰূপ, গোপালনন্দন ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ দোহন কৰ্ত্তা, অৰ্জ্জুন বৎস (দামুৰী) আৰু মহৎ গীতামৃত দুগ্ধ স্বৰূপ; সুধীসকলে তাক পান কৰে। গীতা বেদৰ পৰবৰ্ত্তী হলেও বেদৰ সদৃশ মান্য, ই এয়োদশ উপনিষদ। গীতা মাহাত্মাত আছে,

গীতা সুগীতা কৰ্ত্তব্যা কিমন্যৈঃ শাস্ত্ৰ বিস্তৰৈঃ।
যা স্বয়ং পদ্মনাভস্য মুখ পদ্মাদ্বিনিসৃতা ॥

শ্ৰীমদ্ভগৱদগীতাই সুগীতা, ইয়াক গীত বা কীৰ্ত্তন কৰাই কৰ্ত্তব্য; গতিকে বিস্তৰ শাস্ত্ৰ পাঠৰ আৰু কি প্ৰয়োজন? যাৰ বাক্য সমূহ স্বয়ং পদ্মনাভ শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখপদ্মৰ পৰা উদ্ভুৱ।

বিভিন্ন ঋষিৰ উপলব্ধি প্ৰসূত গভীৰ-তত্ত্বপূৰ্ণ বাণীৰ সমষ্টিয়েই হৈছে উপনিষদ্। বেদব্যাসকৃত বেদৰ সাৰভাগেই হৈছে বেদান্ত দৰ্শন বা ব্ৰহ্মসূত্ৰ। সেইদৰে, উপনিষদ সমূহৰ সাৰতত্ব স্বৰূপ স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ মুখনিসৃত বাণীৰ সমষ্টিয়েই হৈছে গীতা। গতিকে শ্ৰেয়তাৰ ফালেদি বিচাৰ কৰিলে উপনিষদ আৰু বেদান্তদৰ্শন বা ব্ৰহ্মসূত্ৰতকৈ গীতাৰ প্ৰাধান্য অৱশ্যে স্বীকাৰ্য্য। এইবাবে মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে তিনি পন্থাৰ ভিতৰত গীতাকে শ্ৰেষ্ঠ পন্থা বুলি নিৰ্ণয় কৰি জগতত গীতাৰ একশৰণমূলক নামধৰ্ম্ম বা ভক্তিধৰ্ম্ম জগতত প্ৰবৰ্ত্তন আৰু প্ৰচাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।

শ্ৰীমদ্ভগৱদগীতা আৰু শ্ৰীমদ্ভাগৱত শাস্ত্ৰ দুখনি পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। শ্ৰীমদ্ভগৱদগীতা যিদৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাক্যামৃতেৰে পৰিপূৰ্ণ, শ্ৰীমদ্ভাগৱত সেইদৰে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ লীলা ৰসেৰে পৰিপূৰ্ণ। গীতাত শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ উপদেশ বা আদেশাৱলীৰ পৰিপূৰ্ণ অনুবাদ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ভাগৱতত নিজ লীলামাধুৰ্য্যৰ দ্বাৰা ভক্ত সমাজৰ আগত সুন্দৰ ভাৱে ডাঙি ধৰিছে। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলাৰসেৰে পৰিপূৰ্ণ বুলি শ্ৰীমদ্ভাগৱতক ৰসপ্ৰস্থান আখ্যা দিয়া হয়। বিচাৰ কৰি চাবলৈ গলে গীতা আৰু ভাগৱত উভয় মহাগ্ৰন্থৰে প্ৰদৰ্শিত চৰম গতি একেটাই; মাত্ৰ ভাৱৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

তাৰতম্যলৈ প্ৰস্থানৰ সামান্য তাৰতম্য পৰিলক্ষিত হয়। উভয় শাস্ত্ৰৰে কেন্দ্ৰ পুৰুষ— পুৰুষোত্তম শ্ৰীকৃষ্ণ। ভাগৱতত শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানে তেওঁৰ প্ৰিয়শিষ্য উদ্ধৱক একাদশ স্কন্ধৰ সপ্তম অধ্যায়ৰ পৰা উনত্ৰিশতম অধ্যায়লৈ যি গভীৰ ধৰ্ম্ম-তত্ত্বৰ উপদেশ প্ৰদান কৰিছে, সমগ্ৰ গীতাত প্ৰায় সেই একে ধৰ্ম্মতত্ত্বৰেই উপদেশ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁৰ প্ৰপন্ন শিষ্য অৰ্জুনক প্ৰদান কৰিছে। নিস্কাম কৰ্ম্ম যোগ, সৰ্ব্বভূতত 'বাসুদেৱময়' বুদ্ধিযুক্ত জ্ঞান-যোগ, শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানত আত্ম নিবেদন বা একশৰণ মূলক ভক্তিযোগৰ জৰিয়তে সৰ্ব্ব কৰ্ম্ম তথা সৰ্ব্ব কৰ্ম্মফল শ্ৰীকৃষ্ণত সমৰ্পণ আদি গীতোক্ত ধৰ্ম্মৰ যি সাৰ কথা ভাগৱততো অবিকল সেই কথা সমূহতেই প্ৰতিধ্বনি হৈছে। গীতা মহাভাৰতৰ অন্তৰ্ভুক্ত। কিন্তু এই গীতা আৰু মহাভাৰততো ঠাই নোপোৱা বৃন্দাবনৰ ব্ৰজলীলা আৰু ৰাসপঞ্চাধ্যায়ৰ কথা একমাত্ৰ ভাগৱততহে আছে। শান্ত আৰু দাস্য ৰসৰ কথা মহাভাৰতত আৰু গীতাত পোৱা যায়; কিন্তু সখ্য, বাৎসল্য আৰু মধুৰ ৰসৰ কথা ভাগৱতৰ ব্ৰজলীলাত নিখুঁত আৰু পৰিপূৰ্ণ ভাৱে বৰ্ণিত হৈছে।

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে সখ্য, বাৎসল্য আৰু মধুৰ ভাৱত ঈশ্বৰবুদ্ধি নাই বুলি ভাগৱতৰ এই পৰম উৎকৰ্ষ ভাৱ স্বীকাৰ কৰিলেও শান্ত আৰু দাস্য ভাৱৰ ভজন পন্থাকে ভিত্তি কৰি তাৰাৰ শুদ্ধ সত্ত্ব মতবাদ জগতত প্ৰতিষ্ঠা কৰি গৈছিল।

পূৰ্ব্বে কোৱা হৈছে উপনিষদ, বেদান্ত দৰ্শন আৰু গীতা এই প্ৰস্থানত্ৰয়ৰ ভিতৰত গীতাৰ বাণী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিজৰ বাণী বুলি গীতা প্ৰস্থানকেই শ্ৰেষ্ঠ প্ৰস্থান বুলি স্বীকাৰ কৰি মহাপুৰুষজনাই বিশুদ্ধ একশৰণ নামধৰ্ম্ম তথা ভক্তিধৰ্ম্ম প্ৰবৰ্ত্তন আৰু প্ৰচাৰ কৰিছিল। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই গীতাৰ পঞ্চদশ অধ্যায়ৰ পঞ্চদশ শ্লোকত নিজমুখে ব্যক্ত কৰিছে, 'ময়েই বেদসমূহৰ জ্ঞাতব্য, ময়েই আচাৰ্য্য ৰূপে বেদান্তৰ অৰ্থ প্ৰকাশক।' সেইবাবে তাৰাই এহাতে গীতাৰ শৰণ ধৰ্ম্মৰ শ্ৰেষ্ঠতা স্বীকাৰ কৰি আনহাতে কৃষ্ণতুল্য ভাগৱতৰ ভজনমাৰ্গ— নামধৰ্ম্ম শ্ৰৱনকীৰ্ত্তনাঙ্গকেই শ্ৰেষ্ঠ পন্থা বুলি ভাগৱত ধৰ্ম্মত প্ৰৱেশৰ অধিকাৰ নিৰ্ণয় কৰিছিল।

এই শ্ৰৱন কীৰ্ত্তানাঙ্গ ভক্তিমাৰ্গ সম্পৰ্কে গীতাৰ ৯ম অধ্যায়ৰ চতুৰ্দ্দশ শ্লোকতো শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ এটি উক্তি আছে। সেই উক্তিৰ কথা শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

পুৰুষে নামঘোষাত এইদৰে পদবন্ধে প্ৰকাশ কৰিছে,

ৰহস্যক জানে যিটো লোক সততে কীৰ্ত্তন কৰে মোক
ধৰি ছয়ব্ৰত কৰি যত্ন বিপৰীত।
মোৰ সৰ্ব্বোত্তম দুই পাৱে কৰে নমস্কাৰ ভক্তি ভাৱে
তাৰ মোৰ এৰাএৰি নহে কদাচিত ॥

একমাত্ৰ ভক্তিয়েই যাৰ সাধ্য আৰু সাধন, প্ৰেম মাত্ৰ প্ৰয়োজন; তেওঁ যেন সৰ্ব্বদায় ভগৱানত শৰণাগত আৰু ছয়ব্ৰতী হৈ পৰমযত্ন সহকাৰে ভগৱানৰ নাম-গুণ কীৰ্ত্তন কৰে,— গীতাত ভগৱানৰ এয়ে স্পষ্ট আদেশ বা উপদেশ।

গীতাৰ ১ম অধ্যায়ত আমি দেখিবলৈ পাওঁ,—পুণ্যভূমি কুৰু ক্ষেত্ৰত যুদ্ধ কৰাৰ উদ্দেশ্যে উপস্থিত হৈ সন্মুখত তেওঁৰ নিজ জ্ঞাতি-কুটুম্বৰ্গক দেখি অৰ্জুন নিৰ্ব্বেদ প্ৰাপ্ত হ'ল। কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰাঙ্গনত শোক-মোহ-মহাপঙ্ক মাজে নিমগ্ন অৰ্জুনে দেখিলে, হৃত ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰিবলৈ হলে তেওঁ আত্মীয় স্বজন গুৰুজনাদি বধৰ মহাপাপত লিপ্ত হব লাগে, নিষ্ঠুৰ হৃদয়েৰে তেওঁৰ শত্ৰু পক্ষ সংহাৰ কৰিব লাগে। অন্যথায় তেওঁৰ হৃতৰাজ্য লাভ সুদূৰ পৰাহত। অৰ্জুন এনে এটি বিষম সঙ্কটত পৰি কিংকৰ্ত্তব্য বিমূঢ় হৈ অগতিৰ গতি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণত এই বুলি শৰণাগত হ'ল,—

কাৰ্পণ্য দোষোপহত স্বভাবঃ পৃচ্ছামি ত্বাং ধৰ্ম্ম সংমূঢ় চেতাঃ।
যচ্ছ্ৰেয় সান্নিশ্চিতং ব্ৰাহি তম্মে শিষ্যস্তেহহং শাধি মাং ত্বাং প্ৰপন্নম্॥

অৰ্থাৎ গুৰুজনাদি বধ আৰু কুলক্ষয় কৰি কি সতে মই জীৱন ধাৰণ কৰিম? মই এই বিষয় চিত্তদীনতাত অভিভূত হৈছো। প্ৰকৃত ধৰ্ম্ম কি, এই সম্বন্ধে মোৰ চিত্ত বিমূঢ় হৈ পৰিছে। এনে অৱস্থাত মোৰ কৰ্ত্তব্যাকৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ মই অপাৰগ হৈ পৰিছোঁ। গতিকে মই নিৰুপায় হৈ তোমাৰ ওচৰত শৰণ ললো, মোৰ পক্ষে যি ভাল হয় সেইকথা তুমি নিশ্চিত ভাৱে মোক কোৱা। তোমাৰ প্ৰপন্ন শিষ্য বুলি তুমি মোক শ্ৰেয় উপদেশ দানে কৃতাৰ্থ কৰা। (গীতা ২/৭)

ইতিপূৰ্ব্বে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ সৈতে অৰ্জুনৰ লৌকিক সম্বন্ধ আছিল সখিত্বৰ। কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধৰ সময়ত সেই সম্বন্ধ ৰথী আৰু সাৰথিৰ সম্বন্ধত ৰূপান্তৰিত হ'ল। সেইবাবে কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধৰ আগমুহূৰ্ত্তত মহাবীৰ অৰ্জুনে

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

মহাৰথী স্বৰূপে অস্ত্ৰে-শস্ত্ৰে সু-সজ্জিত হৈ অজেয় গাণ্ডীৱ হাতত লৈ সাৰথি কৃষ্ণক বীৰদৰ্পে নিৰ্দ্দেশ দিলে, ৰথ উভয় সৈন্যবাহিনীৰ মাজত স্থাপন কৰিবলৈ। কিন্তু ৰণক্ষেত্ৰত উপস্থিত হৈ মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ সেই দৰ্প, সেই অভিমান চূৰ্ণ হৈ গ'ল। বিপক্ষ দলতো তেওঁৰ গুৰু আৰু আত্মীয় স্বজন-বৰ্গক অৱলোকন কৰি তেওঁ কিং কৰ্ত্তব্যবিমূঢ় হৈ এনেকুৱা কুলক্ষয় যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত নহব বুলি ধনুৰ্ব্বান ত্যাগ কৰি তুষ্ণী ভাৱত ৰথৰ ওপৰত বহি পৰিল।

যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা অথবা যুদ্ধৰ পৰা নিবৃত্ত হোৱা উভয়তে অৰ্জুনৰ অহমিকা বা আমিত্বৰ ভাৱ বৰ্ত্তমান। কিন্তু সন্মুখত এটি বিষম সঙ্কট অৱস্থা উপস্থিত হোৱাত অৰ্জুনে নিজৰ কৰ্ত্তব্যাকৰ্ত্তব্য নিজে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব নোৱাৰি আত্ম অহমিকা ত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ সকলো অভিমান, অহমিকা ধূলিস্যাৎ হৈ গ'ল। এই অৱস্থাত নিৰুপায় অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানৰ সৈতে থকা তেওঁৰ পূৰ্ব্বৰ সখিত্বৰ সম্বন্ধ, ৰথী-সাৰথিৰ সম্বন্ধৰ পাহৰি নিজৰ মিছা গৰ্ব্ব, মিছা অভিমান ত্যাগ কৰি তেওঁৰ ওচৰত একান্ত ভাৱে শৰণাপন্ন হ'ল। লৌকিক সখিত্ব, যুদ্ধকালীন ৰথী সাৰথিৰ সম্বন্ধৰ পৰিবৰ্ত্তে সম্প্ৰতি গুৰু-শিষ্যৰ সম্বন্ধই গা কৰি উঠিল। গুৰু শিষ্য সম্বন্ধ ব্যতিৰেকে, গুৰু-শিষ্যৰ সম্পূৰ্ণ আত্ম নিবেদন বা পূৰ্ণ শৰণাগতি ব্যতিৰেকে প্ৰকৃত তত্ত্বজ্ঞান, পূৰ্ণ ভগৱৎজ্ঞান লাভ কৰা সম্ভৱ নহয়। সেয়েহে একপ্ৰকাৰ স্বতোস্ফুৰ্ত্তভাৱে অৰ্জুনে এজন প্ৰপন্ন শিষ্যৰ দৰে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানত শৰণাগত হৈ পৰিল যুদ্ধৰ ঠিক প্ৰাৰম্ভতে। মানৱ জীৱন তেনে এখনি যুদ্ধক্ষেত্ৰ; যুদ্ধৰ প্ৰাৰম্ভনিতে জীৱন যুদ্ধত জয়লাভ কৰিবলৈ অৰ্জুন সদৃশ প্ৰপন্ন ভাৱ লৈ ভগৱৎ চৰণত একান্তভাৱে শৰণাগত হোৱা প্ৰত্যেক জীৱৰ পক্ষে প্ৰথম আৰু প্ৰধান কৰ্ত্তব্য। ঈশ্বৰৰ কৃপা ব্যতিৰেকে একমাত্ৰ নিজ যত্নবোধ আৰু ক্ষমতাৰে এই যুদ্ধত পূৰ্ণ কৃতকাৰ্য্যতা লাভ কৰা কাৰো পক্ষে সম্ভৱপৰ নহয়।

এই শৰণাগতি বা একশৰণ তত্ত্বই গীতাৰ মূল তত্ত্ব, মূল প্ৰতিপাদ্য বস্তু।

পূৰ্ণ শৰণাগতি অবিহনে জীৱৰ পূৰ্ণ বিপত্তি নুগুচে। আনহাতে, পূৰ্ণ শৰণাগতিৰ তলত জীৱনৰ শ্ৰী বা ঐশ্বৰ্য্যসম্পদ, বিজয় বা সৰ্ব্বকৰ্ম্মত কৃতকাৰ্য্যতা, ভূতি বা সামগ্ৰীক-অভ্যুদয় অৰ্থাৎ ধৰ্ম্ম আৰু ধ্ৰুবানীতি বা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

শাশ্বতীনীতি অর্থাৎ মোক্ষ লাভ হয়। জীৱনত পূর্ণ নির্ভয় অৱস্থা প্ৰাপ্তি, চৰম প্ৰাপ্তি লাভৰ উপায় ভগৱৎ শৰণাগতি। গীতাৰ এই শ্লোকৰ চূড়ান্ত মীমাংসাৰ ওপৰতে গীতাৰ তাৎপৰ্য্য, গীতা-দৰ্শন তথা গীতাৰ একশৰণ বা ভক্তি মতবাদ প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে।

অব্যভিচাৰী ভক্তিয়েই শৰণৰ মূল ভিত্তি, যাক আশ্ৰয় কৰি ভগবানক ভজনা কৰিলে ভক্তই ত্ৰিগুণ অতিক্ৰম কৰি ব্ৰহ্মস্বৰূপ হব পাৰে (গীতা১৪/২৬), যাৰ আশ্ৰয়ত ভক্তই ভগৱানৰ তত্ত্ব জানিব পাৰে, দৰ্শন কৰিব পাৰে আৰু অৱশেষত ভগৱানত প্ৰৱেশ কৰিব পাৰে, (গীতা ১১/৫৪), যাক আশ্ৰয় কৰিলে ভগৱানে ভক্তৰ ওচৰত সত্য প্ৰতিজ্ঞা কৰি কয়, ভগৱদ্ভক্তৰ কেতিয়াও বিনাশ নহয়, (গীতা ৯/৩১), যাৰ অৱলম্বনৰ ফলত ভগৱানে ভক্তৰ পৰম হিতাৰ্থে সৰ্ব্বগুহ্যতম্ উপদেশ আৰু শেষ অভয়বাণী শুনাবলৈ বাধ্য হয়, 'তুমি একমাত্ৰ মোতেই চিত্ত ৰাখা, মোকেই ভক্তি কৰা, মোৰেই পূজা কৰা, মোকেই নমস্কাৰ কৰা। মই সত্য প্ৰতিজ্ঞা কৰি তোমাক কৈছো তুমি মোকেই পাবা, কিয়নো তুমি মোৰ প্ৰিয়। সকলো ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰি তুমি কেৱল মাত্ৰ মোৰেই শৰণাগত হোৱা, মই তোমাক সমস্ত পাপৰ পৰা মুক্ত কৰিম, শোক নকৰিবা।' (গীতা ১৮/৬৫-৬৬)। পূৰ্ণ ভগৱদ্‌জ্ঞানীয়ে ভগৱানৰ স্বৰূপতাৰ সহিত অভিন্নতা লাভ কৰে, তেওঁ ত্ৰিগুণাতীত অৱস্থা প্ৰাপ্ত হয়। তেনেজন লোক সৃষ্টিৰ কালতো জন্ম গ্ৰহণ নকৰে, প্ৰলয় কালতো ব্যথিত নহয় অৰ্থাৎ তেওঁ জন্ম মৃত্যু অতিক্ৰম কৰে। (গীতা১৪/২)

গীতাৰ ১ম অধ্যায় বিষাদ যোগ। ষড়দৰ্শনৰ মূলতত্ত্বও বিষাদ যোগ। এই বিষাদৰ পৰা পৰিত্ৰাণ লাভৰ বিভিন্ন উপায় দৰ্শন শাস্ত্ৰত বৰ্ণিত আছে। জীৱৰ কেনেকৈ অত্যান্তিক দুখৰ নিবৃত্তি ঘটে, ষড়দৰ্শনে তাৰ উপায় নিৰ্ণয় কৰিছে। কিন্তু গীতা আৰু ভাগৱতে অকল অত্যান্তিক দুখৰ নিবৃত্তিয়েই নহয়, অত্যান্তিক দুখ নিবৃত্তিৰ পিছত ঐকান্তিক সুখ আৰু পৰমানন্দ লাভ কি দৰে হয় তাৰো উপায় নিৰ্ণয় কৰিছে। অত্যান্তিক দুখৰ নিবৃত্তিতেই জীৱৰ চৰম লাভ, পৰম প্ৰাপ্তি নঘটে, ঐকান্তিক সুখৰ আস্বাদনতহে জীৱৰ চৰম গতি আৰু স্বৰূপ অৱস্থা প্ৰাপ্তিৰ পৰাকাষ্ঠা লাভ হয়। ভগৱানত একশৰণ বা অনন্য ভক্তিয়েই জীৱৰ সেই চৰম প্ৰাপ্তিৰ মূল উপায়। সেইবাবে ভাগৱত আৰু গীতা শাস্ত্ৰই মুক্তিকো উপেক্ষা কৰি পুৰুষোত্তমৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

প্ৰেমভক্তিৰ ওপৰত সৰ্ব্বাধিক গুৰুত্ব দিছে আৰু সেই ভক্তি লাভৰ একমাত্ৰ উপায় স্বৰূপে ব্ৰহ্মতত্ত্বো ঊৰ্দ্ধত ভগৱৎতত্ত্ব বা পুৰুষোত্তম তত্ত্বত আত্মনিবেদন বা আশ্ৰয় গ্ৰহণৰ নিৰ্দ্দেশ দিছে। শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ পুৰুষে ঘোষাত কৈছে,

সমস্ত সুখক তেজি পুৰুষোত্তমৰ প্ৰেম
ভকতিক কৰিলে আশ্ৰয়।
ভকত সৱৰ এহি পুৰুষাৰ্থ মনোনীত
আন সুখ অধিক পাৱয়॥

মুক্তিত অত্যন্তিক দুখৰ নিবৃত্তি ঘটি ঐকান্তিক সুখৰ আস্বাদন মিলিলেও, প্ৰেমভকতিৰ ঐকান্তিক সুখ আৰু পৰমানন্দ লাভৰ পূৰ্ণ প্ৰাপ্তি নঘটে। আনহাতে ভকতিত মুকুতিৰ সুখ এনেয়ে মিলে। গীতাত কৈছে,

ব্ৰহ্মণো হি প্ৰতিষ্ঠাহমমৃতস্যাব্যয়স্য চ।
শাশ্বতস্য চ ধৰ্ম্মস্য সুখস্যৈকান্তিকস্য চ॥ ১৪/২৭

অৰ্থাৎ, যিহেতু মই ব্ৰহ্মৰো প্ৰতিষ্ঠাতা (আশ্ৰয়), নিত্য অমৃতৰ (মোক্ষৰ), সনাতন ধৰ্ম্মৰ আৰু ঐকান্তিক সুখৰ প্ৰতিষ্ঠাতা।

এইবাবে ভাগৱতী বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম বা একশৰণ নামধৰ্ম্মৰ পৰম গতি আৰু চৰম লক্ষ্য— ভুক্তি-মুক্তি-সিদ্ধি-বাঞ্ছা-মান-পূজা-প্ৰতিষ্ঠা আদি সকলোকে উপেক্ষা কৰি একমাত্ৰ পুৰুষোত্তমৰ প্ৰেম ভক্তিক সাধ্য-সাধন স্বৰূপে নিৰ্ণয় কৰি সেই প্ৰেম ভক্তি লাভৰ বাবে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তনাঙ্গ ধৰ্ম্মৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ। গীতা আৰু ভাগৱতে এই মতবাদকে পূৰ্ণ সমৰ্থন কৰে।

গীতাৰ ১ম অধ্যায়ৰ পৰা ৬ষ্ঠ অধ্যায়লৈকে 'কৰ্ম্মষটক', অৰ্জুনক লক্ষ্য কৰি কোৱা হৈছে। ৭ম অধ্যায়ৰ পৰা দ্বাদশ অধ্যায়লৈ 'ভক্তি ষটক', ভগৱানে নিজক লক্ষ্য কৰি কৈছে। ত্ৰয়োদশ অধ্যায়ৰ পৰা অষ্টাদশ অধ্যায়লৈ 'জ্ঞানষটক'—। গীতাৰ কৰ্ম্মষটকত প্ৰধানতঃ কৰ্ম্মতত্ত্ব আৰু কৰ্ম্ম মাহাত্মাই যদিও বৰ্ণিত হৈছে তথাপি ইয়াত নিষ্কাম কৰ্ম্মযোগৰ উপদেশৰ লগতে অপূৰ্ব্ব জ্ঞান আৰু অনন্য ভক্তি যোগৰো ৰহস্য বৰ্ণনা কৰিছে। অৱশেষত ৬ষ্ঠ অধ্যায়ৰ শেষ শ্লোকত (৪৬/৪৭) কৰ্ম্মী, জ্ঞানী আৰু তপস্বীতকৈ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

যোগীক শ্রেষ্ঠ বুলি অভিহিত কৰি সকলো যোগীতকৈও আকৌ ভগৱদ্ভক্তকেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি মন্তব্য কৰিছে। সেইবাবে গীতাৰ কৰ্ম্মযোগ জ্ঞান-ভক্তি-শূন্য কৰ্ম্ম যোগ নহয়। বৈদান্তিক মায়াবাদী ব্ৰহ্মবাদীৰ মতে কৰ্ম্ম বন্ধনৰ কাৰণ; কিন্তু গীতাৰ কৰ্ম্মবাদৰ কৰ্ম্ম মোক্ষৰ কাৰণ।

শৰীৰ থাকে মানে জীৱৰ পক্ষে সম্পূৰ্ণভাৱে কৰ্ম্মত্যাগ কৰা অসম্ভৱ। কৰ্ম্ম প্ৰকৃতিৰ ধৰ্ম্ম। কোনোৱে কৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিব খুজিলেও কৰ্ম্মই তেওঁক পৰিত্যাগ নকৰে। গতিকে কৰ্ম্মৰ পৰা কোনোৱে নিস্তাৰ পাব নোৱাৰে। অতীতত জনকাদি মুক্ত পুৰুষ সকলেও কৰ্ম্ম প্ৰৱাহ মানি কৰ্ম্ম কৰি যোৱাৰ দৃষ্টান্ত পোৱা যায়। এনেকি স্বয়ং ভগৱানেও অবিৰাম কৰ্ম্মত লিপ্ত থাকে। তেন্তে কৰ্ম্ম কিদৰে কৰিলে কৰ্ম্মৰ গুণ দোষে কৰ্ম্মকৰ্ত্তাক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে? কি দৰে কৰ্ম্ম কৰিলে কৰ্ম্ম বন্ধনৰ কাৰণ নহৈ মোক্ষৰ কাৰণ হয়? গীতাই এই কৰ্ম্মযোগৰ ৰহস্য নিখুঁট ভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে। গীতাৰ মতবাদ মতে কৰ্ম্ম বন্ধনৰ কাৰণ নহয়; কৰ্ম্মফলহে বন্ধনৰ কাৰণ। সেই কাৰণে কৰ্ত্তৃত্ব অভিমান ত্যাগ কৰি কৰ্ম্মৰ ফলাফলৰ প্ৰতি আসক্তি শূন্য হৈ, জগত যাৰ, জগতৰ সৰ্ব্বকৰ্ম্ম যি জনে প্ৰত্যেকৰ হৃদয়ত অৱস্থান থাকি কৰায়, সৰ্ব্বতোভাৱে তেওঁৰেই শৰণাগত হৈ নিজ অধিকাৰ অনুসাৰে প্ৰাপ্ত কৰ্ম্ম ভগৱদ্ কৰ্ম্মজ্ঞানে কৰা উচিত। তেতিয়া কৰ্ম্মই তেওঁক বন্ধন কৰিব নোৱাৰে, কৰ্ম্মৰ দোষে তেওঁক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে কীৰ্ত্তনৰ প্ৰহ্লাদৰ চৰিত্ৰত ভগৱান নৃসিংহৰ দ্বাৰা কোৱা হৈছে,

মোতে চিত্ত দিয়া কাৰ্য্য কৰিয়ো সন্তোষে।
তোৰ কি কৰিবে আৰ সংসাৰৰ দোষে॥

জীৱৰ নিত্য নৈমিত্তিক কৰ্ম্ম প্ৰৱাহৰ মাজেৰে অবিৰত ভগৱদ্ভক্তিৰ সংযোগ স্থাপন—গীতাৰ কৰ্ম্মবাদৰ মূল ৰহস্য। এই ধৰণৰ কৰ্ম্মযোগৰ দ্বাৰা কৰ্ম্ম সৰ্ব্বাধিক সু-সম্পন্ন হোৱাই নহয়, মানৱ জীৱন ভক্তিৰসেৰে আপ্লুত হৈ মানৱ জীৱনৰ পৰম সম্পদ পৰমগতি আৰু পৰমানন্দ লাভও সহজসাধ্য হয়।

কৰ্ম্মবাদী মীমাংসক সকলৰ কৰ্ম্মনীতিক গীতাই প্ৰশংসা কৰা নাই। মীমাংসক সকলৰ যজ্ঞ কৰ্ম্মৰ উদ্দেশ্য স্বৰ্গলাভ, মোক্ষ লাভ নহয়। কিন্তু;

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতাই কৈছে, 'ক্ষীণে পুণে মৰ্ত্ত্যলোকং বিশন্তি'। (গীতা ৯/২১) পুণ্যক্ষয় হলে পুনৰ মৰ্ত্তলোকলৈ গতি অনিবাৰ্য্য। গীতাৰ মতে নিষ্কাম বুদ্ধিত যজ্ঞ কৰ্ম্ম অনুষ্ঠান কৰিলেহে তাৰ দ্বাৰা মোক্ষ লাভ হয়। (গীতা৩/৯) অধিকন্তু গীতাত যজ্ঞ শব্দ আৰু ব্যাপক অৰ্থত ব্যৱহৃত হৈছে। গীতাৰ সিদ্ধান্তমতে ফলৰ আশা ত্যাগ কৰি ভগৱান প্ৰীতিৰ অৰ্থে যিবোৰ কৰ্ম্ম কৰা যায়, সেয়ে মহাযজ্ঞ। যজ্ঞৰ এই তত্ত্ব জ্ঞাত হৈ আৰু গ্ৰহণ কৰি যজ্ঞ কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰিলে মুক্তি অনিবাৰ্য্য।

গীতাৰ কৰ্ম্মবাদৰ বিশেষত্ব এয়ে যে; ই মোক্ষক গাৰ্হস্থ্য ধৰ্ম্মৰ পৰা বিচ্ছিন্ন নকৰে। গীতা ধৰ্ম্মত প্ৰকৃতি বা গুণানুসাৰে বৰ্ণ ভেদৰ স্বীকাৰ থাকিলেও জাতিভেদ, দেশভেদ আৰু কালভেদৰ আভাস নাই। গীতাই জগতবাসীৰ আগত এই কথাই ঘোষণা কৰিছে, তুমি যি কোনো জাতি, যি কোনো বৰ্ণ, যি কোনো দেশ বা যি কোনো কালত অৱস্থান নকৰা কিয় অনাসক্ত ভাৱে, ভগবদ্‌যুক্ত চিত্তে নিজ নিজ কৰ্ম্ম কৰি যোৱা। সেয়েই তোমাৰ ঈশ্বৰ আৰাধনা। তাৰ দ্বাৰাই তুমি সিদ্ধি আৰু মুক্তি লাভ কৰিবা।

কৰ্ম্মৰ সৰু বৰ নাই, ভাল বেয়াৰো বিচাৰ গীতাই কৰা নাই। অনাসক্ত বুদ্ধি, সৰ্ব্বত্ৰ জীতাত্মা বিগতস্পৃহ হৈ যিজনে স্বধৰ্ম্ম আচৰণ কৰি জীৱন নিৰ্ব্বাহ কৰে, তেওঁ ব্ৰাহ্মণ হৈ বেদ পাঠ কৰক অথবা হৰিজন হৈ নৰ্দ্দমা চাফ কৰক তত্ত্ব দৃষ্টিত কোনো ভেদ নাই। দুয়োজনেই সমান পাৰমাৰ্থিক কল্যাণৰ অধিকাৰী। কৰ্ত্তব্য কৰ্ম্ম সম্পাদনৰ ক্ষেত্ৰত গীতাৰ আদেশ হ'ল,— 'তস্মাৎ সৰ্ব্বেষু কালেষু সামানুস্মৰ যুদ্ধ্য চ' (৮/৭) অৰ্থাৎ তুমি মোক সৰ্ব্বদায় স্মৰণ কৰা আৰু যুদ্ধ কৰা (স্বধৰ্ম্ম পালন কৰা)।

গীতাৰ জ্ঞানবাদত অদ্বৈতসিদ্ধি, নিৰ্ব্বান. ব্ৰহ্মস্থিতি, ব্ৰহ্মভাৱ আদি শব্দৰ উল্লেখ থাকিলেও 'বাসুদেৱম্ সৰ্ব্বম্' এই চৰম তত্ত্বজ্ঞানৰ উপলব্ধিয়েই গীতাৰ মতে প্ৰকৃত জ্ঞান। গতিকে গীতাৰ জ্ঞানবাদও ঈশ্বৰ ভক্তিবাদেৰে পৰিপূৰ্ণ, অদ্বৈতবাদীৰ নিচিনাকৈ 'স্বহহং' বা 'অহং ব্ৰহ্মাস্মি' ময়ে ব্ৰহ্ম অথবা অদ্বৈতসিদ্ধ অৱস্থা প্ৰাপ্তিয়েই গীতাৰ জ্ঞানবাদৰ চৰম উদ্দেশ্য নহয়। গীতাৰ মতে সমস্ত জগতত আৰু সমস্ত ভূতত ভগৱানৰ অৱস্থান তত্ত্ব

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

স্বৰূপে জানি জগতৰ হিত আৰু লোক ৰক্ষার্থে জ্ঞানীজনে কর্ম্ম কৰিব।

মহাপুৰুষে কীৰ্ত্তনত উক্তি কৰিছে,—

সমস্ত জগতে ব্যাপি, আছোঁ মই হৰি।
সবাকে মানিবা তুমি, বিষ্ণু বুদ্ধি কৰি॥
সমস্ত জগতে বিষ্ণু, বুদ্ধি নহে যাৰে।
কায় মন বাক্যে অভ্যাসিবা এহি ভাৱে॥
কুকুৰ গৰ্দভৰ সবে আত্মাৰাম।
জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম॥

নামঘোষাত শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ পুৰুষে লিখিছে,—

সমস্তৰে আত্মা নাৰায়ণ আত্মাসুখে ৰতি সৰ্ব্বক্ষণ
এহি হেতু হৰি সমস্ত প্ৰাণীত সম।
আৰু যিটো ভজে সুখেতৰে নভজি সংসাৰে মজি মৰে
কৃষ্ণক বিষম বোলয় কোন অধম॥

কপিলৰ সাংখ্য-জ্ঞান-বাদী আৰু গীতাৰ সাংখ্য-জ্ঞান-বাদী উভয়ৰ মাজতও পাৰ্থক্য আছে। কপিলৰ সাংখ্য মতে পুৰুষ আৰু প্ৰকৃতি এই সংসাৰ প্ৰপঞ্চৰ মূল কাৰণ। প্ৰকৃতিৰ হাতৰ পৰা মুক্ত হব পাৰিলেই মনুষ্য জন্মৰ সমস্ত দুখ নিবৃত্তি হয়। এইবাবে সাংখ্য সূত্ৰত 'জ্ঞানাৎ মুক্তি' বুলি কৈছে। এই জ্ঞান কি জ্ঞান? পুৰুষ প্ৰকৃতিৰ ভেদজ্ঞান। কিন্তু গীতাৰ মতে প্ৰকৃতি দুই প্ৰকাৰ, পৰা আৰু অপৰা। সাংখ্যৰ প্ৰকৃতিয়ে গীতাৰ অপৰা প্ৰকৃতি আৰু সাংখ্যৰ পুৰুষেই গীতাৰ পৰা প্ৰকৃতি। গীতাত এই পৰা আৰু অপৰা নাইবা সাংখ্যৰ পুৰুষ আৰু প্ৰকৃতি তত্ত্বৰ ওপৰতো আন এটি তত্ত্ব স্বীকৃত হৈছে, সেই তত্ত্বটো হ'ল পুৰুষোত্তম তত্ত্ব। গীতাই এই পুৰুষোত্তম তত্ত্বৰ সহায়ত কপিলৰ সাংখ্যবাদ তথা নিৰ্ব্বিশেষ ব্ৰহ্মবাদকৰ উৰ্দ্ধত সবিশেষ ব্ৰহ্মবাদৰ সৈতে ঈশ্বৰ বাদৰ সমন্বয় সাধন কৰিছে। সাংখ্যৰ নিৰীশ্বৰ মতবাদৰ পৰিবৰ্ত্তে গীতাই পৰিপূৰ্ণ ঈশ্বৰবাদ স্থাপন কৰিছে। সেই বাবে গীতাত আদ্যোপান্ত কৰ্ম্ম, জ্ঞান আৰু যোগৰ কথাৰ মাজতো ঈশ্বৰ প্ৰসঙ্গ অবিৰাম গতিত চলি থাকে, কতো বন্ধ নহয়।

বৈদান্তিক মায়াবাদী ব্ৰহ্মজ্ঞানীৰ মতে ব্ৰহ্ম আৰু মায়াই জগত প্ৰপঞ্চৰ মূল। মায়া মুক্ত হব পাৰিলেই মুক্তি। বৈদান্তিক মায়াবাদী

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সকলে একমাত্ৰ ব্ৰহ্মতত্ত্বকেই স্বীকাৰ কৰে, জীৱ, জগত এই দুই তত্ত্ব স্বীকাৰ নকৰে। একমাত্ৰ ব্ৰহ্মই সত্য ; জীৱ, জগত মিথ্যা। সাংখ্যৰ প্ৰকৃতি আৰু মায়াবাদী বৈদান্তিকৰ মায়া মূলতঃ একে যেন লাগে। সাংখ্যৰ মতে যিদৰে প্ৰকৃতিৰ পৰা মুক্ত হলেই জীৱৰ অত্যান্তিক দুখৰ নিবৃত্তি ঘটে, সেই দৰে মায়াবাদী বৈদান্তিক সকলৰ মতেও মায়ামুক্ত অৱস্থাত জীৱৰ ব্ৰহ্ম প্ৰাপ্তি ঘটে আৰু তেতিয়া সকলো দুখৰ অৱসান হয়। আচলতে কপিল সাংখ্যৰ জ্ঞানবাদ আৰু বৈদান্তিক মায়াবাদীৰ মতবাদ— এই দুয়ো মত বাদে ; সন্ন্যাস-বাদ সমৰ্থন কৰে। উভয় মতবাদৰ মতে— কৰ্ম্ম বন্ধনৰ কাৰণ ; গতিকে কৰ্ম্ম ত্যাগ কৰিলেহে জীৱৰ মুক্তি বা মোক্ষ লাভ হয়। গীতা এই মতবাদৰ পক্ষপাতি নহয়।

সাধনাৰ আৰু এক প্ৰণালী আছে, পাতঞ্জল যোগমাৰ্গ। সাধাৰণতে যোগ বুলিলে পাতঞ্জল যোগমাৰ্গৰ যোগকেই বুজা হয়। গীতাৰ ৬ষ্ঠ অধ্যায়ত যি যোগৰ কথা কোৱা হৈছে তাত পাতঞ্জলৰ যোগমাৰ্গ গৃহীত হলেও গীতাৰ অভ্যাস যোগত অবিকল পাতঞ্জল যোগমাৰ্গকেই স্থাপন কৰা নাই। যোগৰ উদ্দেশ্য আত্মদৰ্শন কৰা। যোগ সিদ্ধ হলে যোগীৰ আত্মদৰ্শন লাভ হয়। কিন্তু গীতাৰ অভ্যাস যোগৰ উদ্দেশ্য যোগীৰ ধ্যানলব্ধ এই আত্মজ্ঞান বা ব্ৰহ্মজ্ঞানৰ লগত ভগবদ্ভক্তি মূলক কৰ্ম্মযোগৰ অবিচ্ছেদ্য সংযোগ স্থাপন। গতিকে পাতঞ্জল যোগমাৰ্গৰ সৈতেও গীতাৰ অভ্যাস-যোগৰ উদ্দেশ্য ঠিক একে নহয়।

মুঠতে গীতাৰ কি কৰ্ম্ম যোগ, কি জ্ঞানযোগ, কি অভ্যাস যোগ সকলোৰে মূল উদ্দেশ্য ভগবদ্ভক্তি বাদ স্থাপন। এই কাৰণে কৰ্ম্ম যোগ, জ্ঞান যোগ আদি সকলোতে ভক্তিৰ প্ৰাধান্য বিদ্যমান। কৰ্ম্ম জ্ঞান আৰু যোগে ভক্তিক অপেক্ষা কৰে ; কিন্তু ভক্তিয়ে কাকো অপেক্ষা নকৰে। শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱে পুৰুষে নামঘোষাত সেইবাবে উক্তি কৰিছে,

কেৱল ভকতি পুৰুষক তাৰে
সহায় কাকো নচাৱে।
জ্ঞান কৰ্ম্ম তাৰে তৰিতে নাপাৰে
ভকতি নপাৰে বাৰে॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ভক্তি শূন্য জ্ঞান, কৰ্ম্ম, তপস্যা সকলো নিষ্ফল। আনহাতে ভগৱানত প্ৰীতি পূৰ্ব্বক মতত চিত্ত যুক্ত ৰাখি ঈশ্বৰ ভজন কৰিলে তেওঁৰ কৃপাত তত্ত্বজ্ঞান, আত্মজ্ঞান স্বাভাৱিকতে ওপজে। নামঘোষাত শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ পুৰুষৰ উক্তি

ভগৱন্ত ভক্তি যুক্ত পুৰুষৰ আত্মবোধ
মাধৱৰ প্ৰসাদে মিলয়।
কৃষ্ণৰ কৃপাত সুখে গুচয় সংসাৰ ভয়
এহিমানে গীতাৰ নিৰ্ণয়॥

কৃপাৰ সাগৰ দৈৱকী নন্দন শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানে মানৱ কল্যাণৰ অৰ্থে সমস্ত ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰৰ সাৰ, সমগ্ৰ দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ সাৰ আৰু সমস্ত নীতি শাস্ত্ৰৰ সাৰ সংমিশ্ৰন আৰু স্তূপীকৃত কৰি কৰ্ম্ম-জ্ঞান-যোগ-ভক্তি ৰসৰ সমুচ্চয় সাধনৰ মাজেদি যি গীতামৃত প্ৰস্তুত কৰিছিল তাৰ কিঞ্চিৎমানো কেৱে গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হলে অৰ্থাৎ কেৱে তেওঁৰ জীৱনত গীতাৰ অপূৰ্ব্ব শিক্ষা সামান্য পৰিমানেও প্ৰতিফলন বা অনুষ্ঠান কৰিলে তেওঁৰ সৰ্ব্বভয় আতঁৰ হয়। 'স্বল্পসাপ্যস্য ধৰ্ম্মস্য ত্ৰায়তে মহতো ভয়াৎ' (গীতা ২/৪০)

গীতা সনাতন বৈদিক ধৰ্ম্মবৃক্ষৰ মধুৰ ৰসেৰে পৰিপূৰ্ণ অমৃত ফল। যি সকল ভাগ্যৱানে এই ফল উপভোগ কৰিছে, অকল তেওঁলোকৰ জীৱন কৃতকৃত্য হোৱাই নহয়, তেওঁলোকৰ জীৱনাদৰ্শৰে সমগ্ৰ মানৱ জীৱন ধন্য আৰু পৱিত্ৰ হয়। অৰ্জ্জুনক উপলক্ষ্য কৰি যি মহান আৰু অমৃত বাণী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সমস্ত জীৱৰ পৰম মঙ্গল আৰু পৰম কল্যাণৰ অৰ্থে উচ্চ কণ্ঠে নিনাদিত কৰিছিল, আজি সেই বাণী সমূহ আমাৰ দেশবাসীয়ে সাৰোগত কৰি ব্যক্তিগত জীৱনত কৰ্ম্ম-জ্ঞান-যোগ আৰু ভক্তিৰ সমুচ্চয় সাধন কৰিব পাৰিলে দেশ আধ্যাত্মিক ভাৱৰ বিমল জ্যোতিৰে উদ্ভাসিত হৈ উঠিব, দেশ ধন্য আৰু পৱিত্ৰ হৈ পৰিব, দেশৰ লুপ্ত জ্ঞান, গৌৰৱ, ঐশ্বৰ্য্য পুনৰ উদ্ধাৰ হব।

আহক, মহাযোগেশ্বৰ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ধৰ্ম্ম ভূমি কুৰুক্ষেত্ৰত পাঞ্চজন্য শঙ্খধ্বনি কৰি যি সৰ্ব্বজনীন অমৃত বাণী দেশ-কাল-পাত্ৰ অতিক্ৰম কৰি সমগ্ৰ বিশ্ব আৰু বিশ্বমানৱৰ কল্যাণৰ অৰ্থে ধৰ্ম্মৰ ভিত্তিত কৰ্ম্ম-জ্ঞান-যোগ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

আৰু ভক্তিৰ ঐকতান সৃষ্টি কৰি বিমল সঙ্গীতৰ ধাৰা মৰ্ত্ত্যলোকত বোৱাঁই দিছিল ব্যক্তিগত জীৱনত আমিও আমাৰ প্ৰত্যেকে জীৱন-সঙ্গীত বিভু শ্ৰীকৃষ্ণৰ সেই উপদেশ আৰু আদেশ সম্বলিত নিৰ্ম্মল সঙ্গীতৰ সৈতে ঐক্য সাধন কৰি আমাৰ হৃদয়ৰ দুৱাৰ খুলি অকপত ভাৱে গাওঁ,—

ভোক্তাৰং যজ্ঞতপসাং সৰ্ব্বলোকমহেশ্বৰম্।
সুহৃদম্ সৰ্ব্বভূতানাং জ্ঞাত্বা মাং শান্তিমৃচ্ছতি॥ ৫/২৯
তমেব শৰণং গচ্ছ সৰ্ব্বভাবেন ভাৰত।
তৎপ্ৰসাদাৎ পৰাং শান্তিং স্থানং প্ৰাপ্স্যসি শাশ্বতম্॥ ১৮/৬২

সমশেষত, আহক, পৰম কাৰুনিক, পৰম মঙ্গলময়—ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখনিসৃত বাণী অৱলম্বন কৰি তেওঁৰ পাদপদ্মত একান্তভাৱে শৰণ লৈ আমালোকৰ ক্ষুদ্ৰ জীৱন সাৰ্থক কৰোঁহঁক:

মন্মনা ভব মদ্ভক্তো মদ্‌যাজী মাং নমস্কুৰু।
মামেবৈষ্যসি সত্যং তে প্ৰতিজানে প্ৰিয়োঽসি মে॥ ১৮/৬৫
সৰ্ব্বধৰ্ম্মান্ পৰিত্যজ্য মামেকং শৰণং ব্ৰজ।
অহং ত্বাং সৰ্ব্বপাপেভ্যো মোক্ষয়িষ্যামি মা শুচঃ॥ ১৮/৬৬

ওঁ শান্তি ! শান্তি !! শান্তি !!!

=×=

কৃষ্ণ নাম সদা কীৰ্ত্তন কৰয় যিটো
মনে ছয় কৰিয়া নিশ্চয়।
নিষ্কাম হৌক বা যদি সকাম হোৱয়
তাক কদাচিতো কলি নবাধয়॥

—নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ "সন্তোষ"

শ্ৰীলক্ষেশ্বৰ হাজৰিকা

কুৰি শতিকাৰ সিদ্ধমুনি "অৰ্দ্ধনগ্ন ফকিৰ" মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰিয় শিষ্য, ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰথম সত্যাগ্ৰহী বিদগ্ধ পণ্ডিত আৰু ভাষাবিদ, আচাৰ্য্য বিনোৱা ভাৱেক এবাৰ বোলে ককায়েকে সুধিছিল

—আজি কালি তুমি কি খোৱা ?

—মই দৈ, মৌ আৰু সন্তোষ খাওঁ।

—সন্তোষ নে সন্দেশ ?

—নহয় সন্তোষ। অসম ৰাজ্যৰ মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে তেওঁৰ প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ "নামঘোষাত" ব্যৱহাৰ কৰা সন্তোষ।

—এইটো আকৌ কি সন্তোষ ? হতবাক ককায়েকৰ প্ৰশ্নসূচক চকু আৰু মুখলৈ চাই আচাৰ্য্য ভাৱেই বোলে কৈছিল। —ই এক মহান সন্তোষ। মাধৱদেৱ এক মহান পুৰুষ। অসম তথা ভাৰতৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰক শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ পৰম আৰু প্ৰধান শিষ্য। সেই শিষ্যই গুৰুৰ আদেশত এক "বগৰি প্ৰমান" বাহিৰত কোমল, ভিতৰত টান শাস্ত্ৰ নামঘোষা ৰচনা কৰিছিল। এই নামঘোষা বৈষ্ণৱ সকলৰ বিশেষকৈ অসমৰ মহাপুৰুষীয়া সমাজৰ এক শিৰৰ ভূষণ। জীৱন্ত গুৰু মাধৱ। উত্তৰ ভাৰতে তুলসী দাসৰ ৰামায়ণ লৈ যি গৌৰৱ কৰিব পাৰে, অসমৰ অসমীয়াই নামঘোষাক লৈ একে ধৰণৰে গৌৰৱ কৰিব পাৰে। এই পবিত্ৰ গ্ৰন্থত মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে সন্তোষ শব্দক বিশেষ অৰ্থত আৰু বিশেষ ৰূপত, বিভিন্ন ভঙ্গীৰে আবেগপূৰ্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিছে।

১৯৭৩ চনত "নামঘোষা নৱনীত" আচাৰ্য্য বিনোৱা ভাৱে লিখা হিন্দী পুথিখনক অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাৰ অনুমতি বিচাৰি পৌনাৰ আশ্ৰমলৈ যাওঁতে ওপৰৰ কথা খিনি আচাৰ্য্যৰ পৰা জানিছিলো। আচাৰ্য্যৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

আচৰিত ধৰণৰ নামঘোষাৰ প্ৰতি থকা শ্ৰদ্ধা আৰু ব্যাপক জ্ঞানৰ আভাষ পাই ঘূৰি আহি নামঘোষা আকৌ পঢ়িবলৈ লৈ দেখা গল যে মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে নামঘোষাত সন্তোষ শব্দটো এৰৈকেশবাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল ; তাকো নিপুণ লিখনিৰে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত নানান অৰ্থ, ৰস আৰু প্ৰকাশত। এটা শব্দৰ এনে ব্যৱহাৰে বিশেষ এক চিন্তা, দৰ্শন, ৰস আৰু আস্বাদনৰ প্ৰভাৱ পেলোৱাৰ বাবেই বোধহয় আচাৰ্য্য বিনোৱাই নিজে এবাৰটা ভাষাত বিশেষ বুৎপত্তি ৰাখিছিল ; ভাৰতৰ প্ৰান্তে প্ৰান্তে ঘূৰি প্ৰায়বোৰ ৰাজ্য আৰু সমাজৰ ধৰ্ম, ধৰ্মপুথি অধ্যয়ন কৰি অগাধ জ্ঞানৰ পৰিচয় দিছিল আৰু আৰু নবীন ভাৰতৰ জ্ঞান গৰিমাৰ প্ৰদৰ্শক হব পাৰিছিল। তেখেতে নামঘোষাক 'নৱনীত' আখ্যা দিছে আৰু তাত ব্যৱহাৰ কৰা সন্তোষ শব্দটিক আহাৰ ৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই আহাৰ, মন আৰু হৃদয়ৰ আহাৰ।

সন্তোষ শব্দৰ ধাতুগত অৰ্থ হিচাবেও সম্পূৰ্ণ তৃপ্তি বা তোষন বুজাইছে। সম্পূৰ্ণ তুষ্টিয়ে সন্তোষ। এই সন্তোষ সকলো ইন্দ্ৰিয়ৰ যোগেই পাব পাৰি। কিন্তু মাধৱদেৱ মহাপুৰুষে নামঘোষাত সন্তোষক আধ্যাত্মিক তুষ্টিৰ স্তৰলৈ লৈ গৈছে। নামঘোষাৰ সন্তোষ, মন আৰু হৃদয়ৰ। জিভাই কোনো বস্তুৰ সোৱাদ পালেও পাওঁতা জনৰ পূৰ্ণ সন্তোষ নহবও পাৰে।

তাহানি গান্ধীজীৰ সেৱগ্ৰামত আমেৰিকাৰ বিখ্যাত সাংবাদিক আৰু লিখক মিঃ লুই ফিছাৰ দুসপ্তাহ আহি আছিলহি। এদিন শাকান্ন ভোজন কৰি থাকোতে হয়তো চাহাবী জিভাত গান্ধী আশ্ৰমৰ শাকৰ জুটি নলগাত অকণমান নেমু চেপি লোৱা দেখি গান্ধীজীয়ে বোলে ফিছাৰক কৈছিল— তুমি শাকৰ সোৱাদ নষ্ট কৰিলা। খোৱাৰ সময়ত বা খাওঁতে জিভাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি খালে আচল সোৱাদ পোৱাও নাযায় আৰু সেই আহাৰেও সন্তোষ হোৱা টান। জিভাৰ সন্তুষ্টি ইন্দ্ৰিয়াশক্ত। আচলতে মনৰ সন্তোষেৰে খালে জিভায়ো সোৱাদ লয় আৰু তিতা, টেঙা, কেঁহা আৰু মিঠা সকলো উপাদেয় হৈ পৰে। "সন্তোষে পান" কৰিলে সম্পূৰ্ণ সোৱাদ পোৱা যায় আৰু সেই আহাৰ দেহ আৰু স্বাস্থ্যৰ পক্ষেও হিতকাৰী হয়। অশান্ত মনেৰে অমৃত খালেও তাৰ ফল তিতা হোৱাহে স্বাভাৱিক।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ঈশ্বৰ চিন্তা, ঈশ্বৰৰ ওচৰত ভক্তি আৰু ঈশ্বৰৰ নামত ৰতি সন্তোষ বিনে সম্পূৰ্ণ হব নোৱাৰে। মহাপুৰুষে নাম ঘোষাত অতি মধুৰ, অতি আবেগময় আৰু অতি আকৰ্ষণীয় ভাৱে কৈছে—

মোকে মাত্ৰ স্মৰে সৰ্ব্বক্ষণে পৰম সন্তোষ লভি মনে
আনন্দ সাগৰে মজিহে প্ৰেম ভাৱে

* * *

ৰসত চকুৰ যিটোজন কৃষ্ণৰ চৰণে দিয়া মন
পৰম সন্তোষে পিওক ফল অমৃত

* * *

শুনিয়ো অৰ্জ্জুন শাস্ত্ৰসাৰ সকলো সম্পত্তি তাৰ
কৰি ভক্তিৰসে সন্তোষ মন যাহাৰ

* * *

হৰি গুণ নাম সন্তোষ-অমৃত
পিয়ে যিটো মহাসুখী

* * *

শৰীৰ সন্তোষ হয় গুচয় সংসাৰ ভয়

* * *

হৰি-ভক্তি-সৰোবৰে সন্তোষ অমৃত-জলে
কৃষ্ণ-পাদ-পদ্ম প্ৰকাশয়।

অমৃত ফল, অমৃত জল, আনন্দ— নিজেই শুদ্ধ আৰু মিঠা। অকলে অমৃত ফলে, অমৃত জলে মানুহৰ মনত তৃপ্তি আৰু আনন্দ দিব লাগে। কিন্তু অমৃত-ফলো আৰু অমৃত-জলো মনৰ বিৰকতিত তিতা হ'ব পাৰে। সেইদৰেই ঈশ্বৰ সেৱা, ঈশ্বৰ বিশ্বাস অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰ'ব যদি সেৱকৰ বিশ্বাস আৰু সেৱাত সন্তোষ নেথাকে। প্ৰকৃততে সন্তোষ সকলো স্বাদ, সকলো উপলব্ধি আৰু সকলো ৰসৰ পূৰ্ণতা প্ৰাপ্তিৰ মূল।

পৃথিৱীৰ প্ৰায় সকলো ধৰ্ম্ম আৰু সমাজতে খোৱা আহাৰ গ্ৰহণৰ সময়ত ঈশ্বৰচিন্তা কৰা বা ঈশ্বৰলৈ আহাৰ উচৰ্গা কৰা এটা ৰীতি। হিন্দুৱে জগন্নাথ, মুছলমানে বিচ্‌মিল্লা কোৱাটো খ্ৰীষ্টানে দুইবাহু আৰু কপাল

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

চুই প্ৰভু যীশুক স্মৰণ কৰাটো এটা নিয়মৰ কথা। আহাৰ গ্ৰহণৰ সময়ত সেই আহাৰ নিজ নিজ ইষ্টদেৱতাক উচৰ্গা কৰাৰ ৰীতি। ইয়াৰ অৰ্থ কি?

সন্মুখৰ আহাৰ নিজ উপাস্য দেৱতালৈ আগবঢ়োৱা মানেই প্ৰসাদ বা পবিত্ৰ বস্তুত পৰিবৰ্ত্তন কৰাৰ ভাৱ— মনেৰে আহাৰক প্ৰসাদ বুলি লোৱা। ভগৱানলৈ উচৰ্গা কৰা যি কোনো বস্তুৰ গুণাগুণ বিচাৰ কৰাটো "পাপ"। সন্তোষেৰে গ্ৰহণ কৰাটো আৱশ্যক। এইয়েই মহাপুৰুষ মাধৱ-দেৱৰ "পৰম সন্তোষে" "মনৰ সন্তোষ" "সন্তোষ লভিয়া" আদি গ্ৰহণ বা সেৱনৰ প্ৰণালী। এই সন্তোষকেই আচাৰ্য্য বিনোৱাভাৱে দৈ আৰু মৌৰ লগত গ্ৰহণ কৰিছিল। যাৰ এবাৰ সন্তোষ মিলিল, তাৰ বাবে সকলো আনন্দময়, সকলো ৰসাল, সকলো গ্ৰহণীয় আৰু সৰ্ব্বপ্ৰকাৰে হিতকাৰী ই এক মনৰ, এক উচ্চ পৰ্য্যায়ৰ তৃপ্তি। সাধাৰণ দৈহিক অৱস্থাৰ পৰা উন্নত মানসিক বা আধ্যাত্মিক অৱস্থা।

ভাতৰ পাতত বহিয়েই আহাৰত মুখ দিয়েই "এইখন কি ৰান্ধিলা? নিমখেই নহল, দেই গল" ইত্যাদি অশান্তি আৰু অসন্তোষ মনেৰে আহাৰ কৰিলে সেই আহাৰে নসুজে আৰু সুফল নিদিয়ে। তেনেলোকক নৱবিধ ব্যঞ্জনেৰে দিলেও সেই আহাৰত সেই অৱস্থাত সম্পূৰ্ণ ভোগ বা তৃপ্তি নাহিব। সকলো আহাৰ অসাৰ হ'ব। কিন্তু ঈশ্বৰত মন ৰাখি মুখত প্ৰসাদৰূপে আহাৰ গ্ৰহণ কৰি লুভীয়া জিভাক টানি ধৰি আহাৰ গ্ৰহণ কৰিলে সি উপাদেয় হৈ পৰে। আমাৰ প্ৰকৃত ভকত সকলেও আহাৰৰ গুণাগুণ আহাৰ কৰাৰ সময়ত কৰাটো বৰ্জনীয় বুলি কয়। সিও সন্তোষ লাভ কৰাৰ এক প্ৰচেষ্টা

মহাপুৰুষে নামঘোষাত সন্তোষক বিশেষ্য বিশেষণ বিশেষণীয় বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া বিশেষণ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছে। এনে সন্তোষজলৰ সৃষ্টি নকৰা হলে "কৃষ্ণৰ চৰণত মন দিয়া" হৰি ভক্তিৰ "সংসাৰ ভয় দূৰ কৰা" "কৃষ্ণপাদ পদ্ম প্ৰকাশ" কৰি "প্ৰেম ভাৱত" ৰস পোৱা সম্ভৱ নহ'লহেতেন। নাম ঘোষাৰ "সন্তোষ" শব্দৰ ব্যৱহাৰ অতি মধুৰ, মনোগ্ৰাহী আৰু ভাৱ উদ্বেগক আৰু আধ্যাত্মিক।

* * *

॥ গীতা-জ্ঞানমঞ্জৰী/২৭ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

বিনোবাৰ দৃষ্টিত গীতা

শ্ৰীনৃপেন শৰ্মা

আজিৰ পৃথিবীত মানুহে বিদ্যা, সম্পত্তি, দেশভ্ৰমণ, দান, তপ, যজ্ঞ, মিত্ৰবঢ়োৱা, পৰিয়াল পোষণ কৰা, যশমান বিয়পোৱা আদি সকলো হোৱাৰ পিচতো মানুহৰ জীৱনৰ পৰা প্ৰশ্নবোধক চিহ্নৰ অন্ত পৰা নাই। আজিৰ বিজ্ঞানৰ একতৰফীয়া প্ৰগতিয়ে মানৱ অস্তিত্বক এক অনিশ্চয়তালৈ ঠেলি দিছে। সেই কাৰণে পৃথিবীৰ মানুহ আজি অসন্তুষ্ট। সেই বেদনা আৰু অসন্তোষ দূৰ কৰিবলৈ এগৰাকী মমতাময়ী মাতৃৰ আৱশ্যক। সেই গৰাকী মাতৃয়ে যেতিয়া জীৱনৰ প্ৰতি পলকতে সমত্ববাখি সমগ্ৰজীৱনৰ বিকাশ কৰি এক অবিৰোধী জীৱন যাপন কৰিব পাৰে তেতিয়া সৰ্বত্ৰ সমাধান হ'ব। সেই মমতাময়ী মাতৃ গৰাকী হৈছে গীতা। গীতাই মন পৱিত্ৰ কৰে, বুদ্ধি স্থিৰ কৰে, জীৱনত কৰ্ম, জ্ঞান আৰু ভক্তিৰ সমন্বয় আনে। অত্যন্ত উচ্চ আদৰ্শৰ দ্বাৰা ৰচিত গীতা এক পৰিপূৰ্ণ গ্ৰন্থ। অনেক সাধু-সন্ত, ৰাষ্ট্ৰনেতা, বিপ্লৱী, সাহিত্যিক আৰু বৈজ্ঞানিকৰ জীৱন প্ৰেৰণাৰ স্থল হ'ল গীতা।

ৰুচিয়াৰ বিখ্যাত মনীষী লিও টলষ্টয়ে গীতা পঢ়ি ক'ব পাৰিছিল— "ঈশ্বৰৰ ৰাজ্যখন তোমাৰ ভিতৰতে আছে।" বিখ্যাত দাৰ্শনিক থৰো আৰু ইমাৰচনে গীতা অধ্যয়ন কৰি কৈছিল—"ধনসম্পত্তিয়ে আমাক সম্পূৰ্ণৰূপে পৰাভূত কৰিলে আৰু ভোগ্য পদাৰ্থৰ সঞ্চয়ে আমাক নাশ কৰিলে।" মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে গীতাক গভীৰ ভাৱে অধ্যয়ন কৰি তাৰ গুঢ় তত্ত্ব উলিয়ালে। সমাজলৈ তেওঁ একাদশ ব্ৰত, গঠনমূলক কাৰ্য্যক্ৰম আৰু সৰল জীৱন-যাপন আৰু উচ্চচিন্তনৰ মন্ত্ৰ আগ বঢ়ালে। পৃথিৱীত যি সকল মহান পুৰুষৰ জন্ম হৈছে, সেই সকলৰ প্ৰায় সকলোৱে গীতা অধ্যয়নৰ দ্বাৰা পুষ্ট হৈছে। গীতাই যুগ-যুগ ধৰি মানুহক সত্য পথৰ সন্ধান

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

দি আহিছে। গীতাৰ ওপৰত অনেক চিন্তাশীল মনীষীয়ে বিভিন্ন ব্যাখ্যা দি আহিছে যদিও তাৰ পৰম্পৰা শেষ হোৱা নাই। বৰ্ত্তমান যুগৰ লগত খাপখোৱাকৈ পূজ্য ৱিনোবাজীয়ে গীতাক এক নতুন ৰূপ দি থৈ গ'ল।

ৱিনোবাজী আজীৱন সেৱাব্ৰতী, সন্ন্যাসী, গান্ধী বিচাৰৰ পৰম অনুগামী আৰু সৰ্বোত্তম প্ৰচাৰক আছিল। সেই বাবে তেওঁ গান্ধীজীৰ আধ্যাত্মিক উত্তৰাধিকাৰী হ'ব পাৰিছিল। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনতো ৱিনোবাজী আছিল প্ৰথম সত্যাগ্ৰহী। ৱিনোবাজীয়ে গোটেই ভাৰতবৰ্ষ ১৩ বছৰকাল পদযাত্ৰা কৰি ৪৫ লাখ একৰ ভূমি সংগ্ৰহ আৰু বিতৰণৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ উপৰিও গীতাৰ মাধ্যমেৰে ৰাইজক অধ্যাত্মজ্ঞান, স্বাৱলম্বন আৰু আত্মনিৰ্ভৰশীলতাৰ কথা কৈ ফুৰিছিল।

গান্ধীজীৰ আদৰ্শ আছিল সৰ্বোদয় সমাজ প্ৰতিষ্ঠা কৰা। ৱিনোবাজীয়ে তাক ৰূপায়ণ কৰিবলৈ ভূদান, গ্ৰামদান, শ্ৰমদান, বুদ্ধিদান, সম্পত্তিদান, জীৱনদান আদি অনেক কাৰ্য্যক্ৰম সমাজলৈ আগবঢ়াই থৈ গ'ল। ৱিনোবাজীয়ে গীতাপ্ৰৱচন পঢ়োতা সকলক নিজ হস্তাক্ষৰেৰে লিখি দিছিল "ই নিত্যপঠনীয়।"

ৱিনোবাজী যেতিয়া ধুলিয়া জেলত আছিল, তেতিয়া জেলৰ কয়দীসকলক দিনৌ দেওবাৰে গীতাৰ ব্যাখ্যান শুনাইছিল। ১৯৩২ চনৰ ২১ ফেব্ৰুৱাৰীৰ পৰা আৰম্ভ কৰা এই গীতাতত্ব ব্যাখ্যানৰ কাৰ্যাসূচী ১৯ জুনত সমাপ্ত কৰা হৈছিল। শ্ৰীসানে গুৰুজী নামৰ পণ্ডিত এজনে ৱিনোবাজীৰ মুখনিসৃত বাণীক লিপিবদ্ধ কৰি ৰাখিছিল। পিচত সেই বাণীখিনিয়ে 'গীতা প্ৰৱচন' নাম লৈ সমাজলৈ ওলাল।

ৱিনোবাজীয়ে কৈছিল—"মোৰ জীৱনত গীতাই যি স্থান পালে, তাক ভাষাৰে বৰ্ণাব নোৱাৰোঁ। গীতাৰ পৰা মই অনন্ত উপকাৰ পাইছোঁ। প্ৰতিদিনে মই ইয়াৰ সহায় লওঁ আৰু সেইমতে সহাৰি পাওঁ। গীতাৰ ভাৱাৰ্থ মই যি ধৰণে বুজিছোঁ সেই ধৰণে অন্যকো বুজাবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। মই বিচাৰোঁ ইয়াৰ অনুবাদ প্ৰত্যেক ভাষাতে হওক আৰু ঘৰে ঘৰে ইয়াৰ শ্ৰৱণ, মনন, আৰু পঠন হওক।"

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ৱিনোবাজীৰ 'গীতা প্ৰৱচন' কিতাপখনৰ সৰ্বজনীন ব্যাখ্যা আৰু সহজ সৰল দৃষ্টিভঙ্গীৰ কাৰণে ই প্ৰথমে মাৰাঠী ভাষাত প্ৰকাশ হৈছিল যদিও লাহে লাহে ভাৰতৰ সকলো ভাষাতে ইয়াৰ অনুবাদ হ'ল। এই গীতা প্ৰৱচন ভাৰতৰ ওঠৰটা ভাষা আৰু বিদেশী পাঁচটা ভাষাত অনুবাদ হৈছে আৰু এতিয়ালৈ গীতা প্ৰৱচন ২০ লাখৰ ওপৰ বিক্ৰী হৈছে।

ৱিনোবাজীয়ে সহজ পদ্যছন্দেৰে মাকৰ বাবে লিখা 'গীতাঈ' এখনি উত্তম গ্ৰন্থ। তাৰ অনুৰূপ এখন "গীতা আই" শ্ৰীহেমভাইয়ে অসমীয়া ভাষাত ৰচনা কৰি উলিয়াইছে। সমাজত সেই কিতাপখনে সমাদৰো লাভ কৰিছে। ইতিমধ্যে সাংস্কৃতিক আৰু ভাৱাত্মক একতাৰ ওপৰত জোৰ দি "মই গোটেই সৃষ্টিৰ মিত্ৰ হ'ম; গোটেই সৃষ্টি মোৰ মিত্ৰ হ'ব" এনেকুৱা ভাৱনা আগত ৰাখি 'মিত্ৰ সমাজে' গীতাৰ মাধ্যমেৰে কাম হাতত লৈছে।

গীতা মানৱ জীৱনৰ সাধাৰণ সত্য সমূহৰ দ্বাৰা ৰচনা কৰা হৈছে যদিও সাধাৰণ মানুহৰ কাৰণে গীতাৰ জ্ঞান ঢুকি পোৱা বিধৰ নহয়। ৱিনোবাজীয়ে বেদ, উপনিষদ, যোগসূত্ৰ, বাইবেল, কোৰাণ, ধৰ্ম্মপদ আদি অনেক গ্ৰন্থ অধ্যয়ন কৰি সাধাৰণ বুদ্ধিৰ পাঠক আৰু শ্ৰোতাৰ বোধগম্য কৰি 'গীতা প্ৰৱচন' আৰু 'গীতাঈ'ৰ যোগেদি ভাৰতৰ চুকে কোণে গীতাৰ মহান বাণী প্ৰচাৰৰ প্ৰচেষ্টা চলাই আহিছে।

ৱিনোবাজীৰ গীতা প্ৰৱচনত আত্মজ্ঞান, দেহৰ নশ্চৰতা, আত্মাৰ অমৰত্ব, স্বধৰ্ম পালন, ফলত্যাগ, মঙ্গলময় দৃষ্টি, আদিৰ সুন্দৰ ব্যাখ্যা কৰাৰ উপৰিও ভক্তিতত্বৰ অৱতাৰণা কৰা দেখা গৈছে। ৱিনোবাজীয়ে কৰ্ম, জ্ঞান আৰু ভক্তিৰ সমন্বয় দেখুৱাই কৈছে "এটা মিঠাইৰ যেনেকৈ আকৃতি, ওজন আৰু সোৱাদ পৃথক কৰিব নোৱাৰি, সেইদৰে কৰ্ম, জ্ঞান আৰু ভক্তিৰ সংযোগ নহ'লে জীৱনটোৱে পূৰ্ণতা লাভ কৰিব নোৱাৰে। ৱিনোবাজীৰ নিজৰ জীৱনো কৰ্ম, জ্ঞান আৰু ভক্তিৰ সমন্বয় আছিল।

দৈৱিক আৰু আসুৰিক গুণৰ ব্যাখ্যা কৰি ৱিনোবাজীয়ে কৈছে যে, গুণবিকাশৰ দ্বাৰাহে সমাজ ৰচনা হ'ব পাৰে। সেইবাবে সমাজত দৈৱিক গুণ সমূহ বিকাশৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। সমাজত সত্য, প্ৰেম, কৰুণাৰ বিকাশ, বিশ্বভাতৃত্ব ভাৱাত্মক ঐক্য আৰু ব্ৰহ্মবিদ্যাৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি ৱিনোবাজীৰ সদিচ্ছাত মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ আদৰ্শেৰে "লোকৰ হিতক চিন্তি নিতে ফুৰো হুইয়া আমি আনন্দিত" মন্ত্ৰেৰে কেৱল মহিলাৰ দ্বাৰা 'লোকযাত্ৰা'ৰ কাৰ্য্যক্ৰম ভাৰত, শ্ৰীলঙ্কা আৰু নেপালত বাৰ বছৰ চলোৱা হৈছিল।

ৱিনোবাজীৰ মতে সত্য জীৱনৰ পথ, সংযম জীৱনৰ পদ্ধতি আৰু সেৱা জীৱনৰ পথ হোৱা উচিত। গুণবিকাশৰ কাৰণে তেখেতে আকৌ মন্ত্ৰ দি গৈছিল— "কালজ্ঞাবনম্, স্নেহসাধনম্, কটুকবৰ্জনম্, গুণনিৱেদনম্।"

বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ সকলো বস্তুৰ মাজতে ঈশ্বৰৰ বিভূতি লুকাই আছে। কিয়নো ঈশ্বৰ সৰ্বশক্তিমান, সৰ্বজ্ঞ আৰু সৰ্ববিৰাজমান। চাব জানিলে আমি এটা ধূলিকণাৰ মাজতো এখন জগত আৰু এটা বনফুলৰ মাজতো এখন স্বৰগ ৰচনা কৰিব পাৰোঁ। চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য, গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ, জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকতি, কীট-পটঙ্গ আদি সকলো জীৱজগত আৰু জড়জগতৰ মাজত এক বিৰাট ঐক্য বিৰাজমান হৈ আছে। কিন্তু কাম, ক্ৰোধ, লোভ আৰু মোহৰ বসবৰ্ত্তী হৈ মানুহে সেই উপলব্ধিৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছে। কিয়নো এই ৰিপুবোৰে সকলো সময়তে মানুহক নচুৱাই আছে। ৱিনোবাজীয়ে 'গীতা প্ৰৱচন'ত এই ৰিপু সমূহৰ পৰা মুক্ত হৈ নিষ্কাম সেৱাৰ পথ ল'বলৈ মানুহক উদ্বুদ্ধ কৰিছে।

ৱিনোবাজীৰ 'গীতাপ্ৰৱচন'ত সাহিত্য আছে, বিচাৰ আছে আৰু আছে সমাজ আৰু সংস্কৃতি। থোৰতে ক'বলৈ হলে ইয়াত সম্পূৰ্ণ জীৱন দৰ্শন আছে। গীতাৰ মহান আদৰ্শ হৈছে জনকল্যাণ। এই কথা ৱিনোবাজীয়ে গীতা প্ৰৱচনৰ মাজেদি ৰাইজক বুজাইছিল যে, গীতাৰ ধৰ্ম পৃথিৱীৰ সকলো মানুহৰ ধৰ্ম : কিয়নো গীতা এক 'জীৱন-শাস্ত্ৰ'। ইয়াৰ অধিক প্ৰচাৰৰ দ্বাৰা দেশ তথা পৃথিৱী ৰক্ষা পৰিব আৰু মানুহৰ জীৱনৰ নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক মানদণ্ডৰ অশেষ উন্নতি হ'ব।

—×—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা এক জীৱন-শাস্ত্ৰ

শ্ৰীঅমল প্ৰভা দাস

ঈশ্বৰৰ সৃষ্টিৰ এই জগতত মানৱজাতি শান্তি আৰু সমাধানেৰে জীয়াই থাকিব লাগিব। কেৱল নিজে জীয়াই থকাই নহয়, আনকো জীয়াই ৰাখি এখোজ দুখোজকৈ নিজক শুদ্ধ কৰি ভগৱানৰ ওচৰ পাবগৈ লাগিব। আমি অব্যক্ত ভগবানক তেওঁৰ গুণৰ উপলব্ধিৰ দ্বাৰা সাক্ষাৎ কৰিব লাগিব। ভগৱান সত্যস্বৰূপ, প্ৰেমৰূপী, কৰুণাময়। তেওঁৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ এই সত্য, প্ৰেম আৰু কৰুণাক আমাৰ হৃদয়ত উপলব্ধি কৰি ইয়াক আমাৰ জীৱনৰ আচৰণত আনিব লাগিব।

মানৱ জীৱন ঈশ্বৰৰ শ্ৰেষ্ঠতম অৱদান বুলি মহাপুৰুষ সকলে কয়। কিন্তু ই সঁচা হলেও মানৱ জাতি প্ৰতিক্ষণে নানা সমস্যাৰে জৰ্জৰিত। ইয়াৰ কিছুমান সমস্যা প্ৰাকৃতিক আৰু কিছুমান মানৱ নিৰ্মিত। প্ৰাকৃতিক সমস্যাৰ সমাধান মানৱে কিছু পৰিমানে কৰিব পাৰিলেও ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ সমাধান পৰমেশ্বৰেহে কৰিব পাৰে। কিন্তু মানৱ আজি অধিক জৰ্জৰিত মানৱ নিৰ্মিত সমস্যা বোৰৰ দ্বাৰাহে। মানৱ মনত উদয় হোৱা অসৎ ভাৱনা বিলাকৰ পৰাই জগতত সকলো অনৰ্থ হব লাগিছে।

গীতাৰ শ্লোক লৈ মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে লিখিছে যে জগতত সকলো অনৰ্থৰ মূল কাম ক্ৰোধ আৰু লোভ আৰু ইয়াৰ পৰাই জগতত অসুখ, অশান্তি, অনাচাৰ, অত্যাচাৰ আদি হয়।

এই কাম, ক্ৰোধ আৰু লোভৰ মূলতে আছে অহংকাৰ। দেহকেই মই বুলি কৰা অভিমানেই অহঙ্কাৰ। অহঙ্কাৰক জয় কৰিব পাৰিলেহে মানৱ নিৰ্মিত সমস্যা সমূহৰ সমাধান কৰি সৰ্বমঙ্গলকামী ব্যাপক আৰু পৰিশুদ্ধ মানৱ মনে বিশ্বত স্থায়ী শান্তি স্থাপন কৰিব পাৰিব।

মানৱে আবিষ্কাৰ কৰা শক্তি সমূহৰ ভিতৰত বিজ্ঞানৰ শক্তি অন্যতম।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

আজিৰ বিজ্ঞানে মানৱ কল্যাণকাৰী বহুকাম কৰিছে। আমি এনে কল্যাণকাৰী বিজ্ঞানৰ উত্তৰোত্তৰ বিকাশ কামনা কৰোঁ। কিন্তু আজি বিজ্ঞানে মানৱ মনৰ দুষ্প্ৰবৃত্তি বিলাকৰ লগত যুক্ত হৈ ভয়াবহ মৰনাস্ত্ৰ নিৰ্মাণ কৰাটোহে দুখজনক কথা হৈ পৰিছে। আজিৰ সৃষ্টিখনক কেইটামান নিমিষতে চৈধ্যবাৰ বিনাশ কৰিব পৰা পাৰমাণিক অস্ত্ৰৰ ভয়াবহতাক মানুহে আওকাণ কৰিব নোৱাৰে। বিশ্বৰ বৃহৎ শক্তি সমূহৰ বৈজ্ঞানিক অস্ত্ৰ প্ৰতিযোগিতাই মানুহৰ অস্তিত্বক সন্দিহান কৰি তুলিছে। সন্দেহ, ভয়, লোভ আৰু ঘৃণাই মানুহক প্ৰতিযোগিতাপ্ৰিয় কৰি তুলিছে। ইয়াৰ পৰিনাম স্বৰূপে প্ৰেম-প্ৰীতি. সহযোগ, সহৃদয়তা আদি মানৱীয় গুণ সমূহ লাহে লাহে লোপ পাব ধৰিছে। ইয়াৰ ভয়াবহ ৰূপটোৰ প্ৰভাৱ সমাজৰ আৰ্থিক আৰু সাংস্কৃতিক দিশটো পৰিব ধৰিছে। এফালে চলিছে গগনচুম্বী অট্টালিকাত ভোগ-বিলাস আৰু আনফালে ভগাপঁজাত ভোকাতুৰৰ হাহাকাৰ। ক্ষমতা আৰু সম্পত্তিৰ কেন্দ্ৰিকৰণ বিজ্ঞান যুগৰ এক অভিশাপ। অধ্যাত্মহীন কেৱল বিজ্ঞান নিজেই এক বিৰাট সমস্যা। বিজ্ঞান-বিমুখী ধৰ্মৰ গোৰামীয়েও জগতত ভেদ ভাৱৰ সৃষ্টি কৰিছে।

গতিকে বৰ্ত্তমানৰ সমাজখনে স্থায়ী শান্তিৰ ফালে অগ্ৰসৰ হবলৈ হলে বিজ্ঞান আৰু অধ্যাত্মৰ সমন্বয় কৰিব লাগিব। বিজ্ঞান হব লাগিব আত্ম-নিষ্ঠ বিজ্ঞান আৰু অধ্যাত্ম হব লাগিব বিজ্ঞাননিষ্ঠ অধ্যাত্ম। সন্ত ৱিনোবাজীয়ে কৈছে যে বিজ্ঞান হৈছে গাড়ীখনৰ গতি শক্তি আৰু অধ্যাত্ম হৈছে গাড়ীখনৰ দিশ নিৰ্ণয়ক শক্তি। গতিকে সূক্ষ্ম বৈজ্ঞানিক প্ৰয়োগৰ লগে লগে সূক্ষ্ম আধ্যাত্মিক প্ৰয়োগৰো আৱশ্যক হৈছে। এইটো সামূহিক সাধনাৰ যুগ। বিজ্ঞানে ভৌতিক সত্যক সামাজিক ৰূপ দিলে। এতিয়া অধ্যাত্ময়ো অধ্যাত্মিক সত্যক সামাজিক ৰূপ দিব লাগিব।

গীতা এখন আধ্যাত্মিক গ্ৰন্থ বুলি আজি জগতত প্ৰমাণিত হৈছে। যদিও সনাতন ধৰ্মৰ মহাভাৰতৰ পৰাই গীতাৰ জন্ম হ'ল তথাপি ই কোনো ধৰ্মবিশেষৰ গ্ৰন্থ নহৈ এক জীৱনগ্ৰন্থ হৈছে। গীতাত কোনো সংকীৰ্ণতা আৰু কোনো গোড়ামী নাই। গীতাই কাকো নিন্দা কৰা নাই। গীতাই সকলোৰে গুণৰ সমন্বয় কৰিছে। গীতা সমন্বয়ৰ শাস্ত্ৰ। গীতাত সাংখ্য,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

যোগ, ভক্তি, কৰ্ম আৰু শ্ৰদ্ধা এই সকলোৰে সমন্বয় হৈছে। মানৱ জীৱন এক দিব্য ৰসায়ণ। ৰামধেনু যেনেকৈ সাতোটা ৰঙৰ সংমিশ্ৰণ ঠিক তেনেকৈয়ে কৰ্ম, জ্ঞান, ভক্তি, শ্ৰদ্ধা আৰু ধ্যানৰ সমন্বয়তে জীৱন। একাঙ্গী জ্ঞান একাঙ্গী কৰ্ম, একাঙ্গী ভক্তিৰ দ্বাৰা জীৱনৰ পূৰ্ণাঙ্গ বিকাশ হব নোৱাৰে। গীতাৰ উপদেষ্টা ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ নিজেই সমন্বয়ৰ এক মহামূৰ্ত্তি। ক্ষোভ আৰু ঘৃণামুক্ত হৈ ঈশ্বৰৰ আদেশ বুজি নিষ্কামভাৱে শ্ৰদ্ধা ভক্তি ভাৱনাৰে জ্ঞান পূৰ্বক কৰণীয় কৰ্ম কৰি গলেই সমাজো সুখী হব আৰু নিজেও শাশ্বত শান্তি লাভ কৰিব।

জগতৰ চিন্তাবিদ্ সকলে গীতাৰ পৰা প্ৰেৰণা লাভ কৰি আহিছে। এই ভাৰত ভূমিত প্ৰাচীন আৰু অৰ্বাচীন চিন্তাবিদ্, দেশনায়ক, জ্ঞানী, গুণী সকলে গীতাৰ পৰাই প্ৰেৰণা লাভ দেশ আৰু বিশ্বৰ কাৰণে অমূল্য দান দি গৈছে। এই পৱিত্ৰ অসম ভূমিতো মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আদি মহাপুৰুষ সকলে গীতাৰ পৰাই প্ৰেৰণা লৈ এখন শুদ্ধ, সত্ব সমাজ ৰচনা কৰিছিল।

গীতাৰ আদৰ্শ লৈয়েই মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে অহিংস পথেৰে ভাৰতবৰ্ষক স্বাধীন কৰিলে। তেখেতৰ সপোন আছিল সত্য, প্ৰেম আৰু সমতাৰ ভেটিত ভাৰতত এখন শোষণবিহীন সমাজ প্ৰতিষ্ঠা কৰা। সন্ত ৱিনোবাজীয়েও গীতাৰ আদৰ্শৰ ওপৰতে প্ৰাধান্য দি ভূদান যজ্ঞৰ যোগেৰে ভাৰতত সাম্যবাদী সমাজ গঢ়াৰ কাম আগ বঢ়ালে।

আজিৰ পৃথিবীৰ পৰা ধৰ্ম, আৰু পন্থৰ গোড়ামি, বিজ্ঞানৰ দিশহীনতা, সম্পত্তিৱান সকলৰ ভোগপৰায়ণতা আৰু দুখীয়া শ্ৰেণীৰ অসহায়তা দূৰ কৰাৰ নিতান্ত প্ৰয়োজন। আজি সকলো শ্ৰেণী, জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ, পন্থ নিৰ্বিশেষে সকলোৱে একেলগে বহি চিন্তা চৰ্চা কৰি পথৰ সন্ধান কৰাৰ আৱশ্যক হৈ পৰিছে।

এই উদ্দেশ্যেৰেই অহা ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ ১৫ তাৰিখৰ পৰা ১৯ তাৰিখলৈ অসম গো-সেৱা সমিতিৰ শান্তি সাধনা আশ্ৰমত ষষ্ঠ বাৰ্ষিক অখিল ভাৰতীয় গীতা সম্মিলন পাতিবলৈ আয়োজন কৰা হৈছে। আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি-সম্পন্ন অনেক চিন্তাবিদ আৰু আধ্যাত্মিক ভাৱাপন্ন পুৰুষ মহিলাই এই

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সম্মিলনত নিজ নিজ বিচাৰ ব্যক্ত কৰিব। এই সম্মিলনতে সকলো সম্প্ৰদায়ৰ, সকলো ধৰ্মৰ প্ৰতিনিধিসকল একে লগে বহি মানৱ-কল্যাণ হকে সৰ্বমান্য কাৰ্য্যক্ৰমণিকা প্ৰস্তুত কৰাৰ কামত মনোনিবেশ কৰিব।

আন্তৰ্জাতিক যুৱ-বৰ্ষত এই সম্মিলনতে অহা ১৭ ফেব্ৰুৱাৰীত স্কুল, কলেজ, বিশ্ববিদ্যালয় আৰু যুৱ-সংগঠন সমূহৰ প্ৰতিনিধিসকলক লৈ সমাধানৰ উপায় সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ আয়োজন কৰা হৈছে।

শোক-মোহত কৰ্ত্তব্যভ্ৰষ্ট হোৱা অৰ্জুনক কৰ্ত্তব্য পালনৰ উপদেশ দি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক বিজয় প্ৰদান কৰিলে। আজি আমিও প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিয়েই অৰ্জুনৰ দৰে গীতা-জ্ঞানৰ দ্বাৰা মোহ নিবাৰণ কৰিব লাগিব আৰু সমস্যাসমূহৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি জীৱন-পথত আগবাঢ়ি যাব লাগিব। আমাৰ ভৱিষ্যত উজ্বল। ইয়াৰ বাবে আমাক লাগিব আত্মবিশ্বাস, কৰ্মপ্ৰেৰণা আৰু গীতাত বৰ্ণনা কৰা নিৰ্বিকাৰ স্থিতপ্ৰজ্ঞ বৃত্তি।

* * *

মোতে মাত্ৰ সদা দিয়া মন, মোৰ ভক্ত হোৱা সৰ্ব্বক্ষণ,
মোকে পূজা মাত্ৰ মোকে কৰা নমস্কাৰ।
কহিলোঁ তোমাত সত্য বাণী, পাইবা সুখে মোক মহামনী,
তুমি প্ৰিয়তম সুহৃদয় সখি আমাৰ॥
কৃষ্ণ নিগদতি সব্যসাচী, পৰমাৰ্থতত্ত্ব লৈয়ো বাছি,
সুদৃঢ় বিশ্বাসে শৰণ লৈও আমাত।
মোতে মাত্ৰ সদা দিয়া চিত্ত, গাৱা মোৰ নাম গীত,
সকলো শাস্ত্ৰৰ কহিলো সাৰ সাক্ষাত॥

নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

প্ৰস্থানত্ৰয়

শ্ৰীৰবি চন্দ্ৰ বৰ্মন

প্ৰস্থানত্ৰয় ভাৰতীয় অধ্যাত্ম বিদ্যাৰ তিনিটা লাইখুটা। প্ৰস্থান শব্দৰ অৰ্থ হৈছে আকৰ বা মূলগ্ৰন্থ। আন এটা অৰ্থ হ'ল—গমন অৰ্থাৎ অজ্ঞানতা বা জীৱাত্মা-পৰমাত্মাৰ ভেদ আঁতৰি যোৱা। উপনিষদ্ ব্ৰহ্মসূত্ৰ, আৰু শ্ৰীমদ্ভাগৱত গীতা ইয়াৰ অন্তৰ্গত। উপনিষদ শ্ৰুতিপ্ৰধান, ব্ৰহ্মসূত্ৰ ন্যায়প্ৰধান আৰু গীতা স্মৃতিপ্ৰধান। তিনিওখন যথাক্ৰমে শ্ৰৱণ, মনন আৰু নিদিধ্যাসন স্বৰূপ। ইয়াত ব্ৰহ্মৰ লগতে জগত আৰু জীৱ সম্বন্ধে নানা প্ৰকাৰে বিচাৰ কৰা হৈছে আৰু জীৱৰ দুখ যিটো ভাৰতীয় দৰ্শনত স্বীকৃত সত্য তাৰ পৰা অব্যাহতি পোৱাৰ উপদেশ আছে।

ভাৰতীয় চিন্তাধাৰা আৰু সংস্কৃতিৰ মূল উৎস হ'ল উপনিষদ্। ইয়াত ব্ৰহ্মবিদ্যা বিষয়ে দাৰ্শনিক মতসমূহ নিহিত হৈ আছে। ইয়াৰ দ্বাৰা আস্তিক-নাস্তিক উভয়বিধ দাৰ্শনিকে উদ্বুদ্ধ হৈছে আৰু চৰমতত্ত্বৰ প্ৰত্যক্ষ অনুভূতি উদ্ভুত হয়। ইয়াৰ আন এটা নাম বেদান্ত। বেদৰ যিটো অন্ত বা জ্ঞানকাণ্ড সেয়েই বেদান্ত। উপনিষদ্ মানে ভক্তিসহ নিকটত উপৱেশন কৰা। লক্ষণাত গুহ্যবিদ্যা, জ্ঞান আদি বুজায়। শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ মতে "যিয়েই অবিদ্যা নাশ কৰে অথবা যিয়েই ব্ৰহ্মৰ ওচৰলৈ লৈ যায়" তাকেই উপনিষদ্ বোলা হয়।

উপনিষদৰ সংখ্যা একশ আঠখন হলেও শঙ্কৰাচাৰ্যৰ ভাষ্যসূক্ত কঠ, কেন, ঈশ, প্ৰশ্ন, মুণ্ডক, মাণ্ডুক্য, তৈত্তিৰীয়, ঐতৰেয়, ছান্দোগ্য, আৰু বৃহদাৰণ্যক প্ৰাচীন আৰু বিশুদ্ধ। অধিকাংশৰে কাল বুদ্ধদেৱৰ পুৰ্ব্ববৰ্তী। দ্ৰষ্টা সম্বন্ধে যাজ্ঞবল্ক আৰু উদ্দালকৰ দৰে কেইজনমান ঋষি বুলি কোৱা হয়।

উপনিষদে পৰম সত্য অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মবিদ্যাৰ শিক্ষা দিয়ে। ইয়েই প্ৰধান আলোচ্য বিষয়। ভূমিকাত প্ৰায়েই এটা কাঁহিনী আছে। আতমগ্ধ ব্ৰাহ্মণৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

উপৰিও ক্ষত্ৰিয়ই জানিছিল। ইয়ে কৰ্মকাণ্ডক অতিকৈ বিদ্ৰূপ কৰিছে। আত্মা ব্যতীত আন দেৱতাক আৰাধনাকাৰী দেৱগণৰ পোহনীয়া পশু বিশেষ, যজ্ঞপৰিক্ৰমাকাৰী শাৰীবদ্ধ এদল কুকুৰ। সিহঁতে " ওঁ আমি খাম. ওঁ আমি পান কৰিম" এনেকৈ মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰে। ইয়াত পৰাবিদ্যা আৰু অপৰাবিদ্যাৰ কথা আছে। আত্মাক অজ্ঞেয় বুলি কৈছে। আত্মা জ্ঞানৰ বিষয় নহয় বুলি অজ্ঞেয় নহয়। কিন্তু সিটো সমস্ত জ্ঞানৰ ভিত্তি আৰু জ্ঞান স্বৰূপ বুলি অজ্ঞেয়। "আত্মা অবাঙ্‌মনসগোচৰ।" ব্ৰহ্ম আৰু আত্মা সমাৰ্থক শব্দ। আত্মাৰ বিশ্বৰূপ আৰু ব্যক্তিৰূপৰ আপাত পাৰ্থক্যৰ অৱসান হলে সত্যৰ উপলব্ধি সম্ভৱপৰ। যিটো সূক্ষ্মতম সাৰবস্তু সিটো সমগ্ৰ জগতৰ আত্মা। সিটোৱে চৰম তত্ত্ব। উপনিষদত অদ্বয় ব্ৰহ্মক দুই ভাবে চিন্তা কৰা হৈছে। বিশ্ব জগতৰ সাৰ্বিক অধিষ্ঠানৰূপে অৰ্থাৎ বিশ্বত প্ৰকাশমান আৰু বিশ্ব যাৰ প্ৰতিভাসিক ৰূপমাত্ৰ সেই পৰমতত্ত্ব ৰূপে। ইয়াত বিশ্বৰ অস্তিত্ব নাই। ইয়াৰ ফলত ঈশ্বৰবাদী আৰু নিগুৰ্ণ ব্ৰহ্মবাদী দুটা সম্প্ৰদায়ৰ উদ্ভৱ হৈছে। ব্ৰহ্ম সৎ, চিৎ আৰু আনন্দৰূপে অথবা সত্যৰো সত্য আদি কৰি উল্লেখিত। আকৌ "নেতি নেতি" বুলিও বৰ্ণাইছে। মানৱৰ পৰিচিত চিন্তাৰ দ্বাৰাই ব্ৰহ্মক জনা নাযায় বুলি 'নেতি' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে। ইয়াত জগত সম্বন্ধে দুটা মত দেখা যায়। এটা হ'ল জগত ব্ৰহ্মৰ পৰাই উদ্ভুত আনটো মত হ'ল জগত ব্ৰহ্মৰ অবভাস মাত্ৰ। ব্ৰহ্ম বিশ্বানুস্যূত আৰু বিশ্বাতীত। ব্ৰহ্ম উপাদান আৰু নিমিত্তকাৰণ। দুয়োটা অভিন্ন বুলিও কোৱা আছে। অবভাসত প্ৰকৃত সৃষ্টি নাই। ইয়াতেই মায়াবাদ নিহিত হৈ আছে। ব্যষ্টি আত্মাই জীৱ। সপ্ৰপঞ্চ আৰু নিষ্প্ৰপঞ্চ উভয় মত অনুসাৰে জীৱ আৰু ব্ৰহ্ম অভিন্ন। আত্মা পঞ্চকোষযুক্ত অন্নময়, প্ৰাণময়, মনোময়, বিজ্ঞানময় আৰু আনন্দময়। প্ৰথমটো স্থুল শৰীৰ আৰু আনবোৰ সূক্ষ্মশৰীৰ। উপনিষদৰ মতে জীৱত্মাই দেহৰ লগত জন্ম নলয় আৰু দেহ ধ্বংসত ধ্বংসও নহয়। জীৱাত্মাই সূক্ষ্ম শৰীৰক আশ্ৰয় কৰি এটা জন্মৰ পৰা আন এটা জন্ম লয়—জোক তৃণান্তৰ হোৱাৰ দৰে। ইয়াত মুক্তিৰ কথা আছে। ইয়েই মানৱৰ চৰম লক্ষ্য। পুনৰজন্মৰ পনা উদ্ধাৰ পোৱাই মুক্তি। মৃত্যুৰ পিছতেই মুক্তি হব পাৰে বা ইহজীৱনতেই মুক্তি হব পাৰে। পুৰুষৰ উৎক্ৰান্ত সম্বন্ধে পিতৃযান আৰু দেৱযান নামৰ দুটা পথৰ কথা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

আছে। ব্ৰহ্মজ্ঞানৰ দ্বাৰা অজ্ঞান সম্পূৰ্ণকৈ বিনষ্ট হলে জীৱৰ মুক্তি হয়। তাৰ বাবে শ্ৰৱণ, মনন, আৰু নিদিধ্যাসন প্ৰক্ৰিয়া অৱলম্বন কৰিব লাগে। তাৰ দ্বাৰা "ময়েই সেই" উপলব্ধি হলে জীৱে মুক্তি লাভ কৰে। 'শৰৎ কালত বৰ্ষাৰ পানী নিৰ্মল হোৱাৰ' দৰে জীৱৰ ৰাগ, দ্বেষ, হিংসা, ক্ৰোধ অহংকাৰ আদি আঁতৰি গলে নিৰ্মল হয়। নিৰ্মল পানীত নিৰ্মল পানী ঢালিলে একাকাৰ হোৱাৰ দৰে জীৱও তেতিয়া ব্ৰহ্মসম্পন্ন হয়।

ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাত সূত্ৰাকাৰে গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰা এটা অভিনৱ পদ্ধতি। উপনিষদত যিবিলাক চিন্তা বা তত্ত্ব বিক্ষিপ্তভাৱে সিচৰিত হৈ আছে তাৰ এটা সু-সঙ্গত আৰু সুসংবদ্ধভাৱে ব্যাখ্যাৰ্থে একেলগ কৰি সুদূৰ অতীততে বাদৰায়ণে সূত্ৰৰ আকাৰত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। তাক ব্ৰহ্মসূত্ৰ বা বেদান্ত দৰ্শন কোৱা হয়। আজিৰ পৰা প্ৰায় পাঁচ হাজাৰ বছৰ পূৰ্বে ইয়াৰ ৰচনা কাল বুলি থিৰাং কৰা হৈছে। ইয়াত পাঁচশ পচপন্নতা সূত্ৰ আছে। ই চাৰিটা অধ্যায়ত বিভক্ত আৰু প্ৰত্যেকটো অধ্যায়ত চাৰিটা পাদ আছে। প্ৰত্যেক পাদত আকৌ অধিকৰণ আছে আৰু অধিকৰণ কেইটামান সূত্ৰৰ সমষ্টি। বিভিন্ন বিচাৰ্য্য বিষয় একোটা অধিকৰণত আলোচনা আৰু বিচাৰ কৰা হৈছে। ইয়াত প্ৰথমে একমাত্ৰ নিত্য জিজ্ঞাস্য ব্ৰহ্মৰ বিষয়ে আৰম্ভ কৰিছে। তাৰ পাছত ব্ৰহ্মৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ আৰু স্বভাৱ বৰ্ণাইছে। এনেকৈ ষোড়শটা পাদত ষোড়শটা নিৰ্ণেয়ক পদাৰ্থ নিৰ্ণয় কৰিছে। ব্ৰহ্মসূত্ৰৰ ৰচনাৰ বহু পূৰ্বে প্ৰাচীন বৈদান্তিকে অদ্বৈত, দ্বৈত, বিশিষ্টাদ্বৈত, দ্বৈতাদ্বৈত, শুদ্ধাদ্বৈত আদি বিভিন্ন বেদান্তমত গুৰুপৰম্পৰাক্ৰমে আলোচনা কৰি আহিছিল। নব্য ভাষ্যকাৰ শঙ্কৰাচাৰ্য্যই অদ্বৈতবাদ, ৰামানুজে বিশিষ্টাদ্বৈতবাদ, নিম্বাৰ্কই দ্বৈতাদ্বৈতবাদ, মধ্বই দ্বৈতবাদ আৰু বল্লভে শুদ্ধাদ্বৈতবাদ পদ্ধতিৰে ভাষ্য ৰচনা কৰি স্বমত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

ভাৰতীয় দৰ্শনৰ আৰম্ভ দুখবাদ আৰু সমাপ্তি দুখনাশৰ। দুখ নাশৰ উপায় সকলো দৰ্শনে দিছে। যি গীতা উপনিষদিক শিক্ষাৰ ব্যৱহাৰিক ৰূপ আৰু প্ৰয়োগ সেই গীতাই অধিকাৰীভেদে কৰ্মযোগ। জ্ঞানযোগ আৰু ভক্তিযোগৰ দ্বাৰা আত্যান্তিকভাৱে দুখ নাশ তথা মুক্তি লাভ কৰিব পাৰি বুলি কৈছে। গীতাৰ কেন্দ্ৰস্থল হ'ল ভগৱান। ইয়াৰ মতে পৰম পুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণই সৰ্বভূতৰ সনাতন বীজ। সেই অক্ষৰ বীজৰ পৰাই জগতৰ উৎপত্তি,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

তাৰ দ্বাৰাই স্থিতি আৰু তাতেই লয় পায় তেৱেঁই জগতৰ আধাৰ আৰু আশ্ৰয়। গীতাত জগতৰ মিথ্যাত্ব বা বিবৰ্ত্তবাদৰ উপদেশ নাই। কিন্তু আত্মা এক বুলি স্বীকাৰ কৰিছে। গীতাৰ মংগলাচৰণত কৈছে যে উপনিষদসমূহ গাই, শ্ৰীকৃষ্ণ দোহনকাৰী, অৰ্জুন দামুৰী, গীতামৃত দুগ্ধ আৰু জ্ঞানী দুগ্ধ-পানকাৰী। উপনিষদ'ৰ জ্ঞানৰ সাৰস্বৰূপ গীতাই ভ্ৰান্ত ম'নৱৰ প্ৰতি অসীম কৰুণা পৰবশ হৈ প্ৰপত্তি বা আত্মনিবেদনক মুক্তিৰ সবাতকৈ সহজ আৰু স্বাভাৱিক উপায় বুলি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। গীতা জ্ঞান-কৰ্মৰ অপূৰ্ব সমন্বয় বুলি কলেও শংকৰে তাক খণ্ডন কৰিছে। শংকৰে জ্ঞানৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে আৰু গীতা অদ্বৈতামৃতবৰ্ষিণী বুলি অভিহিত কৰিছে। নব্য বৈষ্ণৱ সকলে ভক্তি তথা একশৰণৰ দ্বাৰা শ্ৰেয় লাভ হয় বুলি গীতা ভাষ্য প্ৰণয়ন কৰিছে। আকৌ আজি-কালি কৰ্মৰ ওপৰত জোৰ দি তাৰ ভাষ্য ৰচনা কৰিছে। গীতাৰ কৰ্ম যাগ-যজ্ঞ নহয়। মানৱীয় কৰ্ম বুলি কলেও ঈশ্বৰীয় কৰ্ম বুলি ঋষি অৰবিন্দই কৈছে। আকৌ ই নিষ্কাম কৰ্ম। গীতাই নিষ্কাম কৰ্মৰ উপৰিও ব্ৰহ্মবিদ্যা উপলব্ধি কৰি যোগাস্থ হৈ কৰ্ম কৰাই শ্ৰেয় বুলি কয়।

যুগাৱতাৰ শংকৰাচাৰ্যই বিভিন্ন শ্ৰুতি-স্মৃতি বাক্য, মুক্তি আৰু অনুভূতি প্ৰয়োগ কৰি সকলোবোৰ দৰ্শনৰ মত খণ্ডন কৰি অদ্বৈত মতনুসাৰে প্ৰস্থান ত্ৰয়ৰ ভাষ্য ৰচনা কৰিছে। তেওঁৰ মতে 'ব্ৰহ্ম সত্য, জগত মিথ্যা,' জীৱ আৰু ব্ৰহ্ম অভিন্ন। ব্ৰহ্ম অসীম, নিৰ্গুণ, নিষ্ক্ৰিয়, নিৰ্বিশেষ, নিৰবয়ৱ, সৰ্বপ্ৰকাৰ ভেদৰহিত, স্বপ্ৰকশ, বিশুদ্ধ চৈতন্য আৰু সচ্চিদানন্দ। ঈশ্বৰ মায়োপহিত ব্ৰহ্ম অৰ্থাৎ সগুণ-ব্ৰহ্ম তেওঁৰ পাৰমাৰ্থিক সত্বা নাই, ব্যাৱহাৰিক সত্বা হে আছে। ঈশ্বৰেই জগত স্ৰষ্টা, পালন্তা আৰু সংহাৰকৰ্ত্তা। জগত অবিদ্যাৰ ভ্ৰম মাত্ৰ। জীৱগত অবিদ্যাই অধ্যাস, অধ্যাসত ঘিটো যি নহয় সেই বুলি ধৰা হয়। ই সৰ্পৰজ্জুবৎ। ইয়াৰ আবৰণ আৰু বিক্ষেপ শক্তি আছে। ই বীজ আৰু অংকুৰৰ দৰে অনাদি। আত্মাত অনাত্মা আৰু অনাত্মাত আত্মাৰ অধ্যাস হলেও কাৰো লগত কাৰো সংশ্লিষ্টতা নাথাকে। গতিকে কোনো কাৰো দোষ বা গুণত লিপ্ত নহয়। জ'ৰীৰ দোষ জ'ৰীত থাকে, সাপৰ দোষ সাপত থাকে। ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ হলে মায়া দূৰীভূত হয় আৰু তেতিয়া জগত আৰু ঈশ্বৰৰ কোনো সত্বা নাথাকে। জগত মিথ্যা হলেও বন্ধ্যাৰ পুত্ৰই মৃগতৃষ্ণাৰ জলত

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

স্নান কৰি আকাশ কুসুমৰ মালা গলত পিন্ধি শশধৰৰ শংগৰে তৈয়াৰী ধনুকাড় হাতত লৈ সেন্দুৰীয়া আলিৰে গৈ থকাৰ দৰে আত্যন্তিক মিথ্যা নহয়। ইয়াৰ ব্যাৱহাৰিক সত্তা আছে।

গীতাত শংকৰে স্বভাষ্যত ঈশ্বৰ-তত্ত্ব, অৱতাৰ-তত্ত্ব, জ্ঞান-কৰ্ম্ম সমুচ্চয়বাদ আৰু নিৰ্বাণতত্ত্ব সূত্ৰৰূপে অৱতৰণ কৰিছে। অৱশ্যে এই চাৰিটা গীতাৰ মুখ্য বিষয়।

ঈশ্বৰতত্ত্ব বুজাবলৈ এটি পুৰণি শ্লোক উদ্ধৃত কৰি শংকৰে কৈছে যে নাৰায়ণ অব্যক্ততকৈ শ্ৰেষ্ঠ। অব্যক্তৰ পৰা অণ্ডৰ জন্ম। এই সমস্তলোক আৰু সপ্তদ্বীপা মেদিনী ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ভিতৰত বিদ্যমান। নৰয়ণ মানে হ'ল স্থাবৰ আৰু জংগমৰ শৰীৰ হ'ল নৰ; তাত নিত্য সন্নিহিত চিদাভাস আৰু জীৱ নাৰ। সেই জীৱসমূহৰ যিজন অয়ণ অৰ্থাৎ আশ্ৰয়, নিয়ামক আৰু অন্তৰ্যামী তেৱেঁই নাৰায়ণ। অব্যক্ত হ'ল মূল প্ৰকৃতি, তাতকৈ সূক্ষ্মতম অণ্ড সেই অব্যক্তৰ কাৰ্য্য আৰু সেই অণ্ডৰ ভিতৰত সপ্তদ্বীপা মেদিনা প্ৰবিষ্ট হৈ আছে। তেৱেঁই সকলোৰে পৰমাত্মা। ঈশ্বৰ ভাব জীৱৰ অজ্ঞানতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিলেও ঈশ্বৰ সৰ্বজীৱ আৰু জগতৰ আত্মাস্বৰূপে আশ্ৰয় আৰু সকলোৰে বিধাতা আৰু নিয়ন্তা; কাল্পনিক নহয়। গীতাত শংকৰে ঈশ্বৰ-তত্ত্ব এই ভাবেই প্ৰপঞ্চিত কৰিছে।

ভগৱান নিত্যশুদ্ধ আৰু বুদ্ধ-মুক্ত স্বভাৱবিশিষ্ট। তেওঁৰ অৱতাৰ সম্ভৱপৰ নহয়। সেয়েহে তেওঁ কৈছে যে মায়াৰ প্ৰভাৱত ভগৱান দেহৱান হয়, জন্ম গ্ৰহণ কৰে, মানৱৰ প্ৰতি অনুগ্ৰহ কৰে। এই ধৰণে ভগৱানক বুজে। বৈদিক ধৰ্ম ৰক্ষাৰ্থে তেওঁ দৈৱকীত অংশৰূপে আৱিৰ্ভূত হৈছে। তেওঁৰ জন্ম মায়িক, বাস্তৱিকতে জন্মা নাই। তেওঁৰ মায়াৰ প্ৰভাৱত মানুহে জন্মা বুলি ভাবে যেন তেওঁ বাস্তৱিকতে জন্মিছে। অৱতাৰ বা জীৱ গ্ৰহণ তেওঁৰ খেলা মাত্ৰ। লৰা-ছোৱালীয়ে বালিৰ ভাত ৰান্ধি নিজে খাই আনকো খুৱাই আনন্দ লভে। বৈদিক ধৰ্ম্মৰ বিলোপ হোৱাৰ উপক্ৰম হলে অৱতাৰ গ্ৰহণ কৰি বল, উপদেশ আৰু দৃষ্টান্তৰ দ্বাৰা ধৰ্ম্ম স্থাপন কৰি অধৰ্মৰ অৱসান ঘটায়।

শংকৰৰ মতে জ্ঞান আৰু কৰ্ম লগ হৈ মোক্ষৰ কাৰণ হব নোৱাৰে।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

জ্ঞান কৰ্মৰ সমুচ্চয় হব নোৱাৰে। কিয়নো সাংখ্য বুদ্ধি আৰু যোগবুদ্ধিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি জ্ঞাননিষ্ঠা আৰু কৰ্মনিষ্ঠাৰ বিভাগ দুটা হৈছে। একে সময়তে পুৰুষ কৰ্মনিষ্ঠা আৰু জ্ঞাননিষ্ঠাৰ অধিকাৰী হব নোৱাৰে আৰু অনুষ্ঠিতত্ত হব নোৱাৰে। আকৌ ভগৱানে কৰ্মতকৈ জ্ঞান শ্ৰেষ্ঠ বুলি কৈছে।

নিৰ্বাণতত্ত্বত কৈছে যে আত্মা সদায় নিত্য। তাৰ কাৰণে শোক কৰা অনুচিত। আত্মাৰ কোনো কালেই জন্ম মৃত্যু নাই। অৱশ্যে পুৰণি কাপোৰ সলোৱাৰ দৰে কৰে। ব্ৰহ্মৰ সগুণ আৰু নিৰ্গুণ দুবিধ উপাসনা আছে। সগুণ উপাসকে নিৰন্তৰ ভগৱত প্ৰীতিৰ বাবে বিহিত কৰ্ম সমূহত নিৰত হৈ অৰ্থাৎ অনন্য শৰণ হৈ বিশ্বৰূপৰ উপাসনা কৰে, ধ্যান কৰে আৰু নিৰ্গুণ উপাসকে সকলো প্ৰকাৰ কামনাশূন্য হৈ তথা সকলো কৰ্ম ত্যাগ কৰি স্বৰূপ অক্ষৰ সৰ্ববিশেষণ বৰ্জিত অব্যক্ত পৰব্ৰহ্মৰ উপাসনা কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত নিৰ্গুণ ব্ৰহ্মৰ উপাসনা উৎকৃষ্ট। নিৰ্গুণ উপাসকৰ ব্ৰহ্মনিৰ্বাণ হয়। আনৰ নহয়। যাৰ নিৰ্গুণ ব্ৰহ্মজ্ঞান ব্ৰহ্মলোকত স্বয়ং উৎয় হয় তাৰ কল্পান্তত ব্ৰহ্মনিৰ্বাণ হয় আৰু যিজনৰ নহয় সিজন অহা কল্পত ব্ৰহ্মাৰ লগত উভতি আহিব লাগে। তেওঁৰ মতে কৰ্মৰ দ্বাৰা নিৰ্বাণ নহয়, ভক্তিৰ দ্বাৰা হব পাৰে। ঘট ভাগিলে যেনেকৈ ঘটাকাশ মহাকাশত মিলিত হয় মুক্তিত জীৱ তেনেকৈ ব্ৰহ্মসম্পন্ন হয়।

আমাৰ নিৰ্ম্মল ভকতিত   দুৰাচাৰ তৰে কোন চিত্ৰ
আমাক ভজিয়া চণ্ডাল তৰে সংসাৰ।
স্ত্ৰী বৈশ্য আদি যত   বিষয়ত সদা মাত্ৰ ৰত
মোক ভজি সুখে ই সব হয় উদ্ধাৰ।

নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা আই আৰু গীতা প্ৰবচন

শ্ৰীমতী পুষ্পলতা দাস

এগৰাকী ভক্তিমতী মাতৃয়ে সন্তানক আকুতি ভৰা কণ্ঠেৰে কৈছিল "বোপাই, সংস্কৃত শ্লোক মই নুবুজো, মই বুজাকৈ সহজ সৰল ভাষাৰে গীতাৰ গুঢ়তত্ত্ব বুজাই দিব পাৰিবিনে? পিচে সেই গীতা সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ আগতে মাক ঢুকাল, মাকে পিন্ধা শাৰীখন বুকুত লৈ সন্তান আশ্ৰমলৈ উভতি আহিল আৰু কিছুদিন পিচত লোন আইন অমান্য কৰা অপৰাধত জেললৈ যাব লগীয়া হ'ল। মহাৰাষ্ট্ৰৰ ধুলিয়া জেলত থাকোঁতেই যমুনা লাল বাজা-জজীৰ অনুৰোধত জেলৰ সত্যানুসন্ধানী বন্ধুসকলক শ্লোক ৰহিত গীতাৰ সহজ সৰল ব্যাখ্যা দিয়া হয় সেয়ে "গীতা প্ৰবচন" নামে খ্যাত। যি গীতা আজিলৈকে ২৩টা ভাষাত অনূদিত হৈছে আৰু এতিয়ালৈকে ১৬ লাখৰো ওপৰ কিতাপ বিক্ৰী হৈছে।

ৱিনোবাজীয়ে নিজ মাতৃদেৱীৰ উদ্দেশ্যে যি গীতা লিখিছিল সেই গীতা মাৰাঠী ভাষাত "গীতঈ" নামে জনাজাত। এই গীতা পদ্যৰ ছন্দেৰে লিখা। গীতা শব্দটোৱে বুজাই যে এই পুথি গীতপুথি। সুকণ্ঠ অৰ্জুনক কৃষ্টিৰূপী কৃষ্ণই যি তত্ত্ব বুজাইছিল তাকো বুজাইছিল গীতৰ মাধ্যমেৰেহে।

গীতৰ অমৃত বাণীয়ে অকল ভাৰতৰ আধ্যাত্মিক পিয়াহকে গুচোৱা নাই বিশ্বৰ সকলো চিন্তাশীল মনকে আলোড়িত কৰিছে।

ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ প্ৰয়াত সচিব প্ৰধান ডাগ হেমাৰ শ্বলডে কৈছিল- "গীতই মোৰ প্ৰাণ গীতাতেই মোৰ জীৱনৰ সকলো প্ৰশ্নৰে উত্তৰ পাওঁ গীতাখন মই এৰিব নোৱাৰোঁ"।

আধুনিক কবিতাৰ জনক টি, এচ, ইলিয়টে কৈছিল "জগতত দুখনেই মাথোন সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতাৰ পুথি। এখন হ'ল "ভগৱদগীতা" আৰু আনখন হ'ল ডান্টেৰ "ডিভাইন কমেডি।"

বিশ্ববিজয়ী আলেকজাণ্ডাৰে বিশ্বজয় কৰি উঠি আৰু কি কৰিব বুলি

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

যেতিয়া মৃত্যুৰ আগমুহূৰ্ত্তত হতাশাৰ চকুলো টুকিছিল তেতিয়া তেওঁ শান্তি পাইছিল গীতাখন বুকুতলৈ লৈ তেওঁ কৈ গল "মই যে মৃত্যুৰ আগমুহূৰ্ত্তত গীতাখন পঢ়িবলৈ পালোঁ, ই মোৰ পৰম ভাগ্য এতিয়া মই আনন্দেৰে মৰিব পাৰিম।'

ইমাৰচনৰ জীৱনৰ ওপৰত গীতাৰ প্ৰভাৱ ইমান বেচি আছিল যে গীতাৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ ১৯ নং শ্লোকৰ ওপৰত যি কবিতা সেয়েই তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠতম কবিতা।

ডেভিদ থোৰোৰ মনটোৰ ওপৰত হেনো দুটা বস্তুৰ আছিল গভীৰ প্ৰভাৱ এটা হ'ল ইমাৰচনৰ ৰচনাৰাজিৰ আৰু আনটো হ'ল শ্ৰীমদভগৱত গীতাৰ।

ৱিলিয়ম ৱন হাম্বোল্টৰ মতে "এই পৃথিৱীত থকা ভাষা সমূহৰ ভিতৰত কিজানি গীতাতকৈ সুন্দৰ আৰু প্ৰকৃত দাৰ্শনিক কবিতা আন একো নাই।

জাৰ্মান পণ্ডিত কাৰ্লষ্টৈন হায়ৰ ৱাৰ্ণট্ৰপৰ মত হ'ল "জীৱনৰ সকলো তত্বৰ সমন্বয় কৰা দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ ভিতৰত গীতাই হ'ল জগতৰ একমাত্ৰ আৰু অদ্বিতীয় দৰ্শন শাস্ত্ৰ"।

আচাৰ্য্য শঙ্কৰে কৈছিল— এই গীতা শাস্ত্ৰ সমস্ত বেদাৰ্থসাৰ সংগ্ৰহভূত আৰু দুৰ্বিজ্ঞেয় যাক জানিলে সমস্ত পুৰুষাৰ্থ সিদ্ধি হয়। সেয়েহে গীতাৰ বিৱৰণৰ কাৰণে মোৰ দ্বাৰা যত্ন কৰা হৈছে।

সেয়ে শ্ৰীশ্ৰীমহাপুৰুষ মাধৱদেৱে গাইছিল—

একেখানি মাত্ৰ শাস্ত্ৰ নিষ্ঠ দৈৱকী নন্দনে কৈলা যাক
দেৱো একেমাত্ৰ দৈৱকী দেৱীৰ সুত।
দৈৱকী পুত্ৰৰ পদসেৱা কৰ্মো একে এহিমানে মাত্ৰ
মন্ত্ৰো একে তান নাম মাত্ৰ অদভূত॥"

মাধৱদেৱে তেওঁক মিছা ৰাজদ্ৰোহত অপৰাধী কৰা সময়ত এই গীতাক আশ্ৰয় কৰিয়েই শান্তি পাইছিল।

শ্ৰীশ্ৰীজ্ঞানদেৱৰ জীৱন্ত সমাধিৰ সময়ত গীতানিৰ্ণয়েই তেওঁৰ শেষ আশ্ৰয় আছিল।

বিখ্যাত বৈজ্ঞানিক ওপেনহাইমাৰে নিজ সৃষ্টিৰ বেদনাত যেতিয়া নিজৰ বিবেকৰ ওচৰত অপৰাধী হৈ পৰিছিল তেতিয়া গীতাৰ একাদশ অধ্যায়ৰ কথা ভাবিয়েই ধৈৰ্য্য ধৰিছিল।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গান্ধীজীৰ নিৰ্বাণৰ মুহূৰ্ত্তত গীতা আছিল তেওঁৰ সঙ্গী আৰু ৱিনোবাজীয়ে তেওঁৰ প্ৰথম ব্যক্তিগত সত্যাগ্ৰহৰ দিনৰে পৰা জীৱনৰ মহা নিৰ্ব্বানৰ মুহূৰ্ত্তলৈকে গীতাৰ বুকুতে পৰম আশ্ৰয় পাইছিল। শ্বহীদ কুশল কোঁৱৰক তেওঁৰ 'পকেট' গীতাখনিয়েই মৃত্যুক অমৃতৰ দৰে বৰণ কৰিবলৈ শকতি দিছিল সেয়ে আনন্দত তেওঁৰ ওজন বাঢ়িছিল আৰু দণ্ডদাতা নিঃ হামক্ৰেকো "তুমি নিমিত্তহে মাথোন" বুলি ক্ষমা কৰিছিল।

শিৱ কাহিনীয়ে কয়—দেৱাদিদেৱ মহাদেৱ হোনো আই পাৰ্ব্বতীক সম্বোধি কৈছিল "তোমাৰ সৌন্দৰ্য্য যেনে নিত্য নতুন, গীতাৰ অৰ্থও তেনেকৈ নিত্য নতুন"—এই সত্যখিনি বুজিলে আচৰিত হব লগীয়া একো নেথাকে। এই কাহিনী সচাঁ হওক ৰূপক হওক এটি সত্যকে মাথোন বুজাইছে যত মত তত পথ।

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে গীতাত পাইছিল এক শৰণ ধৰ্মৰ পৰম তত্ত্ব এক-মেৱাদ্বিতীয়ম। ৰামকৃষ্ণ পৰমহংসই সমন্বয়ৰ মহাতীৰ্থৰ দৰ্শন পাইছিল এই গীতাৰ বুকুতেই।

লোকমান্য বাল গঙ্গাধৰ তিলকে "স্বৰাজ আমাৰ জন্মস্বত্ব" বুলি স্বৰাজ্যবাদী হৈ উঠিছিল। এই গীতাৰ প্ৰেৰণাত আৰু গান্ধীজীয়ে চৰখাৰ যোগেৰে অহিংসাৰ ৰূপ দেখিছিল এই গীতাৰ মাজতে ৱিনোবাজীয়ে কৈছিল গীতাই ভূদানৰ কথাকে কৈছে

গীতা আয়ে সকলো সন্তানকে নিজ নিজ অনুভূতিৰেই পৰম সত্যক উপলব্ধি কৰাইছে।

মোৰ নিচিনা ক্ষুদ্ৰজনে ভাবে গীতা এখন সমাজ বিজ্ঞান শাস্ত্ৰ সমাজত মানুহে দহৰ উপকাৰৰ কাৰণে কি দৰে আচৰণ কৰিব লাগে তাৰেই শাস্ত্ৰ। সংস্কৃতিৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ গুণময় কৃষ্ণই নিজকে কৃষ ধাতুৰে ব্যক্তি কৰিছে এইদৰে— যি সকলোকে আকৰ্ষণ কৰে বা অসীমৰ লীলা ৰং বা সংসাৰ সাগৰৰ পৰা মুক্তি বা পৃথিবীৰ আনন্দ, সৎ চিৎ আনন্দৰ যি মহানন্দ, তাৰ উপৰি কৃষ্ ধাতুৰ পূৰ্ণ অৰ্থেৰে অসংস্কৃত মনক কৰ্ষণ কৰি সংস্কৃত কৰা। গীতাৰ এই সকলো তত্ত্বই মধুৰ হৈ প্ৰকাশ পাইছে গীতা প্ৰবচন আৰু গীতা আইত। ৰসগ্ৰাহী মনৰ কাৰণে অমৃত ভাণ্ডৰ।

* * *

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ৱেদত বৰ্ণ বিচাৰ

শ্ৰীসোনাৰাম চুতীয়া

ৱেদৰ মৌলিক অৰ্থ জ্ঞান। বেদ শব্দই বেদশাস্ত্ৰক বুজায়। বেদ হ'ল "Name of certain celebrated works which constitute The basis of the first period of the Hindu religion. These works were primarily three, viz. 1. The Rig-Veda 2. The Yajur-Veda 3. The Sama-Veda; these three works are sometimes called collectively 'trayis', the triple vidya or three-fald knowledge, but the Rig-veda is really the only original work of the three and much the most ancient.

হিন্দু ধৰ্ম্মৰ প্ৰথম অৱস্থাত এই ধৰ্ম্মৰ ভেটি স্বৰূপে থকা ৱেদ পৱিত্ৰ গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থখিনি প্ৰধান কৈ তিনি ভাগত বিভক্ত—ঋাগ্‌বেদ, যজুৰবেদ, আৰু সামৱেদ। এই তিনি বেদক সামূহিক ভাৱে 'ত্ৰয়ী' বা ত্ৰয়ীবিদ্যা বোলা হয়। ইয়াৰ ভিতৰতো ঋগ্‌ৱেদেই মূল আৰু সকলোতকৈ পুৰণি। বহুত দিনৰ মূৰত চতুৰ্থ বেদ—অথৰ্ববেদ যোগদিয়া হয়। বিষ্ণু পুৰাণত বিষ্ণু আৰু বেদ একে অৰ্থত বুজোৱা হৈছে।

বৰ্ণ শব্দৰ অৰ্থ বহুত যদিও (Outward oppearauce, form, figure, kind, sort etc) এই বৰ্ণই প্ৰধানকৈ বৰণ বা ৰং (colour) বুজায়। মহাভাৰতৰ এটা শ্লোকত পোৱা যায়—

ব্ৰাহ্মণানা পিতো বৰ্ণঃ ক্ষত্ৰিয়াণাঞ্চ লোহিতঃ।
ৱৈশ্যানা পীতকো বৰ্ণঃ শূদ্ৰানামজিতস্তথা॥ শান্তিপৰ্ব

অৰ্থাৎ, ব্ৰাহ্মণৰ বৰ্ণ বগা, ক্ষত্ৰিয় লোহিত বা ৰঙচুৱা বৰ্ণৰ, বৈশ্য হালধীয়া আৰু শূদ্ৰ ক'লা বা কৃষ্ণ বৰ্ণৰ।

এতিয়া, বৰ্ণৰ সম্পৰ্কে ৱেদত কি আছে বিচাৰ কৰি চোৱা যাওঁক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

চতুৰ্বৰ্ণৰ সম্পৰ্কে ৱেদৰ প্ৰধান মন্ত্ৰটো হ'ল—

ব্ৰাহ্মণোঽস্য মুখমাসীদ বাহূ ৰাজন্যঃ কৃতঃ।
উৰু তদস্য যদ্ বৈশ্যঃ পদ্ভ্যাং শূদ্ৰোঽ জায়ত॥
(ঋগ্‌ৱেদ-১০।৯০।১২, যজুৰ্ৱেদ ৩১।১১।

'আৰ্য্য সমাজ' প্ৰৱৰ্ত্তক শ্ৰীমদ্ দয়ানন্দ সৰস্বতীৰ অৰ্থ আৰু ব্যাখ্যা:- (অস্য) ইস সমাজ ৰা সামাজিক পুৰুষকা; (ব্ৰাহ্মণঃ)-ব্ৰাহ্মণ; (মুখম্) মুখকে সদৃশ: (আসীৎ) বনায়াগয়া হৈ; (বাহূ) বাহুএ; (ৰাজন্যঃ) ক্ষত্ৰিয়; (কৃতঃ) কিয়া গয়া হৈ; (যৎ) জো; (অস্য) ইসকা; (উৰু) উৰু ভাগকে সদৃশ হৈ; (তদ্) ৱহ: (বৈশ্যঃ) বৈশ্য হৈ; (পদ্ভ্যাম্) পদে স্থানীয় সেৱা ঔৰ অভিমান ৰাহিত্য সে; (শূদ্ৰঃ) শূদ্ৰ; (অজায়ত) উৎপন্ন হোতা হৈ।

ভাবাৰ্থঃ—এই সমাজত ব্ৰাহ্মণ মুখ সদৃশ, গুণ কৰ্ম স্বভাৱ অনুসৰি ক্ষত্ৰিয় বাহু সদৃশ, বৈশ্য উৰু সমান আৰু পদ অৰ্থাৎ সেৱা আৰু অভিমান শূন্যতাৰ পৰা শূদ্ৰৰ জন্ম। "কৃতঃ" প্ৰয়োগ কৰি এইটো সূচনা দিয়া হৈছে যে সমাজত সকলো শূদ্ৰ ৰূপত জন্ম হয়; গুণ, কৰ্ম, স্বভাৱ অনুসৰি ব্ৰাহ্মণ, ক্ষত্ৰিয় বৈশ্য আদিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়।

এই ভাৱটো স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ কৰা (কাশীৰ জ্ঞান মণ্ডল, যন্ত্ৰালয়ৰ মুদ্ৰক মাধৱ বিষ্ণু পৰাড়কৰৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত আৰু ডঃ ভগৱানৰ দ্বাৰা লিখিত) পোৱা যায় "মানৱ—ধৰ্ম—সাৰঃ" নামৰ পুস্তক খনৰ এটা উদ্ধৃতিৰ পৰা—

জন্মনা জায়তে শূদ্ৰঃ, সংস্কাৰীদ্ দ্বিজযুচ্যতে।
বেদ পাঠী ভবেদ্ বিপ্ৰঃ, ব্ৰহ্মজ্ঞো ব্ৰাহ্মণো ভবেৎ॥ (অত্ৰিস্মৃতি)

বিঃ দ্ৰঃ— বঙ্গ দেশৰ পৰা ওলোৱা "ঊনবিংশ সংহিতা" ৰ অন্তৰ্গত অত্ৰি স্মৃতি বা সংহিতাও এই শ্লোকটো পোৱা নেযায়। এই শ্লোকৰ অৰ্থ—জন্ম হওঁতে সকলো শূদ্ৰ; সংস্কাৰী হলে দ্বিজ, বেদ অধ্যয়নৰ ক্ষমতা লাভ কৰি বেদ অধ্যয়ন কৰিলে বিপ্ৰ; অধ্যয়ন, সাধনৰ দ্বাৰা ব্ৰহ্মজ্ঞ হলে তেওঁ ব্ৰাহ্মণ হয়।

চতুৰ্থবৰ্ণৰ জ্ঞাপক মূল শ্লোক টোলৈ পুনৰ অহা যাওক:—

ঋগ বেদৰ দশম মণ্ডলৰ ৯০ নং সূক্তটোৰ নাম "পুৰুষ সূক্তম্"। উপৰোক্ত শ্লোক বা মন্ত্ৰটো পুৰুষ সূক্তৰ ১২নং মন্ত্ৰ। এই সূক্তৰ মন্ত্ৰৰ সংখ্যা মুঠতে ১৫।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

প্ৰথম মন্ত্ৰটো হ'ল—

সহস্ৰশীৰ্ষা পুৰুষঃ সহস্ৰাক্ষঃ সহস্ৰপাৎ।

স ভূমিং বিশ্বতো বৃত্বাত্যতিষ্ঠা, দশাঙ্গুলম॥ (ঋগ্‌বেদ—১০।৯০।১)

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ অনুবাদ—

সেই পুৰুষৰ সহস্ৰ মস্তক, সহস্ৰ চকু, সহস্ৰ চৰণ। তেওঁ পৃথিৱীক সৰ্ব্বত্ৰ বিয়াপি দহ আঙ্গুলি পৰিমান ঠাইত থাকে। (অৰ্থাৎ জগৎব্যাপী পৰমাত্মা মানুহৰ শৰীৰৰ ভিতৰত নাইৰ উৰ্দ্ধত দহ আঙ্গুল উৰ্দ্ধ স্থানত হৃদ্ পদ্মত বাস কৰে। (সম্পাদকৰ চৰা, বাঁহী বহাগ, ১৮৩৮)

শ্ৰীমৎসায়ণাচাৰ্য ভাষ্য মতে এই পুৰুষ কোন? সমস্ত প্ৰাণী—সমষ্টি ৰূপো ব্ৰহ্মাণ্ড দেহো বিৰাডাখ্যো যঃ পুৰুষঃ, সোহয়ং সহস্ৰশীৰ্ষা।

ইয়াৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হয় যে, 'আৰ্য্য ব্ৰহ্মজ্ঞ ঋষি সকলৰ দ্বাৰাই ঈশ্বৰৰ এইটো বিশ্বৰূপ কল্পনা, আৰু ৰূপক বৰ্ণনাহে।' এই সম্পৰ্কে বিতং ভাবে আলোচনা নকৰি বেজবৰুৱাৰ ভাষাকে হুবহু তুলি দিয়া হল— "আদি ব্ৰহ্মজ্ঞ ঈশ্বৰ তত্ত্বজ্ঞ ঋষি সকলৰ সহজ ৰূপক বৰ্ণনাক (কাৰণ ৰূপক ভাৱে নহলে বাক্যমনৰ অগোচৰ ঈশ্বৰৰ বৰ্ণনাই নহয়) পিছৰ শাস্ত্ৰকাৰ সকলে বুজিব পাৰিয়েই হওক বা নোৱাৰিয়েই হওক, বা ইচ্ছা কৰিয়েই হওক, জটিল কৰি অৰ্থ কৰি নানা লেঠাৰ স্ৰজন কৰিলে। কিন্তু সিফালে ঈশ্বৰৰ সৃষ্টিৰ অপৰিবৰ্ত্তনীয় এক মাথোন নিয়মে আদি কালৰে পৰা এচুলিমানো নলৰি সততে আমাক ক'বলাগিছে যে, প্ৰকৃতি-পুৰুষৰ সংযোগতহে সৃষ্টি, অন্য প্ৰকাৰে সৃষ্টি অসম্ভৱ। ঈশ্বৰে নিজে দুভাগ হৈ প্ৰকৃতি-পুৰুষ হৈ সৃষ্টি কাৰ্য্য কৰিব লাগিছে যেতিয়া এনেস্থলত নিজেই তেওঁৰ নিয়ম ভাঙ্গি তেওঁৰ মুখৰ পৰা বামুণক আৰু ভৰিৰ পৰা শূদ্ৰিৰক অস্বাভাবিক ৰূপে জন্ম দি নিশ্চয় নপঠিয়ায়। অৱশ্যে মুখৰ পৰা বামুণ হৈছে, বাহুৰ পৰা ক্ষত্ৰিয় হৈছে, উৰুৰ পৰা বৈশ্য হৈছে, চৰণৰ পৰা শূদ্ৰ হৈছে মানে সেই সেই বিভাগৰ লোক সকলৰ অৱলম্বন কৰা কাৰ্য্যত আমি নৰতনু কল্পনা কৰা ঈশ্বৰৰ সেই সেই অঙ্গৰ ধৰ্ম্ম প্ৰকাশ পাইছে, ইয়াকেহে মাথোন বুজোৱা হৈছে।"

মহাভাৰততো আছে—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

এক বৰ্ণমিদং পূৰ্ব্বং বিশ্বমাসীৎ যুধিষ্ঠিৰঃ ।
কৰ্ম ক্ৰিয়া বিশেষেণ চাতুৰ্বৰ্ণ্যং প্ৰতিষ্ঠিতং ॥ (শান্তিপৰ্ব্ব)

হে যুধিষ্ঠিৰ, পূৰ্ব্বে এই বিশ্বজগতত একবৰ্ণ মাথোন আছিল, জাতিগত কোনো ভেদ নাছিল, কৰ্ম্ম আৰু ক্ৰিয়াৰ বিশেষৰ দ্বাৰাই চাৰি বৰ্ণৰ সৃষ্টি হ'ল। সেই কাৰণে মহাপুৰুষীয়াৰ প্ৰাৰ্থনা—

নোহো জানা আমি চাৰি জাতি
চাৰিয়ো আশ্ৰমী নোহো আতি
নোহো ধৰ্মশীল দান-ব্ৰত-তীৰ্থগামী।
কিন্তু পূৰ্ণানন্দ সমুদ্ৰৰ
গোপী ভৰ্ত্তা পদ কমলৰ
দাসৰো দাসৰ তান দাস ভৈলো আমি ॥

* *

ভকত জনেসে মোৰ হৃদয়।
ময়ো ভকতৰ হিয়া নিশ্চয় ॥
মোতবিনে ভকতে নিচিন্তে আন।
ভকত বিনে মোৰ নাই ধ্যান ॥

—কীৰ্ত্তন

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ৰাস-লীলা

শ্ৰীমুনীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা

প্ৰগাঢ় আবেগ-অনুভূতিৰে সিক্ত কামগন্ধহীন উপলব্ধিক স্বৰ্গীয় প্ৰেম বোলে। এনে প্ৰেম মানৱ হৃদয়ত সঞ্চাৰিত হলে মধুৰ ভাবৰদ্বাৰা মন উল্লসিত হৈ পৰে। কলুষ কালিমাহীন প্ৰেম ভাৱেৰে ভগৱানক যি সকল সেৱক-সেৱিকাই অৰ্চনা-বন্দনা কৰে তেওঁলোকে ভগবদপ্ৰেমত আপ্লুত হৈ স্বৰ্গীয় সুখৰ আচ্ছাদ লাভ কৰিব পাৰে। এনে স্বৰ্গীয় সুখৰ অন্তিম পৰ্য্যায়ত বাহ্যজ্ঞান ৰহিত সমাধিপ্ৰাপ্ত অৱস্থা এটিলৈ সেৱক-সেৱিকা উন্নীত হয়। সমাধি প্ৰাপ্ত এনে অৱস্থাত ৰাজসিক আৰু তামসিক গুণৰ বিকাৰৰ পৰা মুক্ত হৈ সেৱক-সেৱিকা সাত্বিক গুণৰ অধিকাৰ হব পাৰে।

আত্মেন্দ্ৰিয়ৰ পৰিতৃপ্তিৰ বাবে যি কাৰ্য্য কৰা যায় তাক কাম বোলে। ঈশ্বৰ পৰায়ণতাৰ অৰ্থে যি কৰা যায় তাক প্ৰেম বোলে। সেয়ে সূক্ষ্ম অৰ্থত প্ৰেমভাৱ দেহজ কাম ভাবৰ প্ৰতিফলন নহয়। প্ৰেমভাৱ স্বৰ্গীয় বিমল আনন্দবহে পৰিপূৰক। স্বৰ্গীয় প্ৰেমৰ এনে উচ্চস্তৰত উপনীত হব পাৰিলে প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ দেহজাত কামনা-বাসনা যৌনকাঙ্খা নিষ্ক্ৰিয় হৈ পৰে আৰু তেনে স্বৰ্গীয় প্ৰেমে প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাক সত্য, শিৱ আৰু সুন্দৰৰ প্ৰতীক কৰি তুলিব পাৰে।৹ স্বৰ্গীয় প্ৰেমত স্থূল কামনা আৰু বাসনাৰ, ইন্দ্ৰিয় সুখানুভূতিৰ আৰু ভোগ লিপ্সাৰ আকাঙ্খা নাথাকে। সেয়ে কাম গন্ধহীন অনুৰক্তিকহে প্ৰকৃত প্ৰেম বুলি আখ্যা দিব পাৰি।

নিজক ক্ষুদ্ৰ, দীন, হীন বুলি জ্ঞান কৰি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক বিৰাট, বিপুল, অনন্ত আৰু অসীম বুলি প্ৰত্যয় গলে ইন্দ্ৰিয়াসক্ত ভাৱ আহিব নোৱাৰে, দেহাতীত ভাবহে আহে। ভগৱদপ্ৰেমত ধৰ্ম-অধৰ্ম, সৰু-বৰ, উচ্চ-নীচ, জাতি-কুল আদিৰ সংশয় বা বাছ-বিচাৰ থাকিব নোৱাৰে। ভগৱান যি কামত সন্তুষ্ট হব, প্ৰীত হব ভক্তই বিনা দ্বিধাই তাকেই কৰিব লাগিব। বিৰাট, বিপুল, অনন্ত, অসীম গুণৰ আধাৰ পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সান্নিধ্যসুখ পাবৰ অৰ্থে বিনা দ্বিধা আৰু সংকোচেৰে জাগতিক মায়ামোহ এৰি আত্মসমৰ্পণ কৰিছিল।

গোপীভাৱৰ সাধনাৰ জৰিয়তে ভগবৎপ্ৰাপ্তিৰ স্বৰূপ বৰ্ণোৱাৰ হকে দশম স্কন্ধ ভাগৱতত মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে 'ৰাসলীলা' অধ্যায় অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। শ্ৰীকৃষ্ণ অৱতাৰৰ অৱতাৰণা নিশ্চয়কৈ অপূৰ্ণ মানৱ হৃদয়ত প্ৰকৃত প্ৰেমৰ পুলক জগোৱা বা শিহৰণ অনোৱা। এই প্ৰেমৰ পুলক বা শিহৰণে মানৱ হৃদয়ত যি আনন্দৰ ঝঙ্কাৰ তোলে তাকেই সৃষ্টিৰ আদি ৰস বা শৃঙ্গাৰ ৰস বোলে। এই শৃঙ্গাৰ ৰসত সৃষ্টিৰ অঙ্কুৰ অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে।

সৃষ্টি কৰোঁতা বা স্ৰষ্টা সৰ্বগুণবিভূষিত, কলঙ্কমুক্ত, ভয়ভীতশূন্য আৰু সাধনব্ৰতী নহলে সৃষ্ট বস্তু অনিন্দ্য সুন্দৰ হব নোৱাৰে। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ মায়া-মোহাসক্ত জাগতিক জীৱ নহয়। সেয়ে তেওঁৰ প্ৰেম সম্ভোগত ইন্দ্ৰিয় পৰিতৃপ্তিৰ বাসনা নাথাকে স্বৰ্গীয় সুখৰ গভীৰ তৃপ্তিহে থাকে। সেয়ে ব্ৰজবাসিনী গোপযুৱতীসকলৰ কৃষ্ণপ্ৰেম স্বৰ্গীয় প্ৰেমৰ প্ৰতীক। এনে প্ৰেমেহে শুদ্ধ আৰু সাত্ত্বিক ভাবনা হৃদয়ত জাগ্ৰত কৰে আৰু তাৰ ফলতহে সৎ, সত্য আৰু সুন্দৰ বস্তুৰ সৃষ্টি হব পাৰে।

মানৱ জীৱন অপূৰ্ণ, অস্থায়ী। ভগৱান পূৰ্ণ অক্ষয়ী, অব্যয়ী। এই অপূৰ্ণ জগতত পূৰ্ণতা প্ৰাপ্তিৰ হকে জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানৱে হাবিলাষ কৰে। এই হাবিলাষত আদি ৰস অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। এই আদি-ৰসেই মানৱ জীৱনত প্ৰেম ভাৱ জাগৰিত কৰে। এই প্ৰেমভাৱ মানৱ সমাজত বিলাবলৈ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই মনুষ্যদেহ ধাৰণ কৰি যি ক্ৰীড়া কৰিছিল তাকেই ৰাসক্ৰীড়া বা ৰাসলীলা বোলে।

গোপীভাৱযুক্ত মধুৰ ৰসাত্মক ভক্তিৰপৰা স্বৰ্গীয় আনন্দযুক্ত আবেগ অনুভূতিৰ উদয় হয়। হৃদয়ত এনে আবেগ-অনুভূতিৰ উদয় হলে ভক্ত আৰু ভগৱন্তৰ মাজৰ সম্পৰ্কত কোনো ছেদ নাথাকে।

ভগৱান অচিন্ত্য আৰু অব্যক্ত। নিৰাকাৰ ভগৱানৰ সত্তা এটি মাথোন তত্ত্ব। এনে ভগৱানৰ সতে মানৱ জীৱনৰ কোনো স্থূল সম্পৰ্ক থাকিব নোৱাৰে। জ্ঞানমাৰ্গ বা যোগমাৰ্গৰ দ্বাৰাহে ভগৱানৰ অচিন্ত্য অব্যক্ত তত্ত্বৰ মহিমা বুজিব পাৰি। ভগৱানৰ এনে তাত্ত্বিক তাৎপৰ্য্য

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

তেওঁৰ সাকাৰৰূপৰ দ্বাৰা ব্যক্ত নহলে বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সৃষ্টি-কৰ্তা পৰম পুৰুষৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা জন্মাটো সম্ভৱ নহয়। আমাৰ এই ৰূপৰসময়, বিচিত্ৰ জগৎ যে তেওঁৰ দ্বাৰা সৃষ্ট, তেৱেঁই যে পৰমপুৰুষ, পৰমব্ৰহ্ম সাকাৰৰূপী ভগৱানৰদ্বাৰাহে তাৰ সমাৰ্থ বুজিব পাৰি। জীৱই এই পৰম পুৰুষ ভগৱানৰ ৰসাস্বাদন কৰি ধন্য হব পাৰে। সেই ৰসময় প্ৰেমময় সচ্চিদানন্দ ভগৱানে মানৱদেহ ধাৰণ কৰি ব্ৰজবাসিনী গোপযুৱতীৰ সতে লীলাখেলা কৰা যি অনুপম বৰ্ণনা আছে সেই বিষয়ে তত্ত্বদৰ্শিনী এনী বেচাণ্টে কৈছে,

"When He who is beauty and love and bliss, Sheds a little portion of Himself on earth, enclosed in Human form, the weary eyes of men light up, the tired hearts of men expand with a new hope and new vigour. They are irrestitably attracted to Him. Devotion spontaneously springs up"

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সকলো ভক্তৰ মনোবাঞ্ছা যিহেতু পূৰ্ণ কৰে, গোপযুৱতী সকলে শৃঙ্গাৰ ৰসেৰে সিক্ত প্ৰেম ভাবেৰে পাবলৈ হাবিলাষ কৰা বাবে শ্ৰীকৃষ্ণই যুৱতীসকলৰ তেনে মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰিছিল। সাকাৰৰূপী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰেমকৃপা লাভ কৰি গোপযুৱতীসকলে গৰ্বভাৱত গৰৱিনী হোৱাত শ্ৰীকৃষ্ণ ৰাসক্ৰীড়া থলীৰ পৰা অন্তৰ্ধান হৈছিল।

ৰাসলীলা বৰ্ণনাত আলিঙ্গন, চুম্বন আদি যি ৰতিৰসৰ উল্লেখ আছে সেইবোৰে অন্তৰত প্ৰেমৰ অভিব্যক্তি সূচনা কৰে। ৰসশাস্ত্ৰত ইয়াক 'অনুভাৱ' বুলি কোৱা হয় অৰ্থাৎ যি সমস্ত বাহ্যিক ক্ৰিয়া-কাণ্ডৰ দ্বাৰা চিত্তানুভূতিব্যঞ্জক দৈহিক বিকাৰ ঘটে। প্ৰেমভাবেৰে স্নেহাস্পদ শিশু, ভ্ৰাতা, ভগিনী,, প্ৰেমাস্পদক যি আলিঙ্গন, চুম্বন কৰা হয় সেইবিলাক অন্তৰস্থ প্ৰেমৰেই অনুভাব বা প্ৰতিফলন। শ্ৰীকৃষ্ণ গোপযুৱতীৰ মাজত ৰাসক্ৰীড়াৰ আলিঙ্গন, চুম্বন, ৰতিক্ৰিয়া আদি চূড়ান্ত পৰ্য্যায়ৰ নিষ্কলুষ প্ৰেমৰ অপূৰ্ব নিদৰ্শন।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা

শ্ৰীকৰুণাময় হৰিপদ দেৱগোস্বামী

ভগৱন্ত ভক্তিযুক্ত পুৰুষৰ আত্মবোধ
মাধৱৰ প্ৰসাদে মিলয়
কৃষ্ণৰ কৃপাত তেৱে গুছয় সংসাৰ ভয়
এহিমানে গীতাৰ নিৰ্ণয়।

গীতা উপনিষদৰ সাৰ। বেদ বেদান্তৰ নিৰূপিত সাৰতত্ত্ব পৰদেৱতা শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ নিজ মুখৰ উপদেশ। গীতাৰ জয়ন্তীৰ অৰ্থ সেই অবিনাশী সত্যৰ স্মৰণ মাত্ৰ। বিশাল ভাৰত (ভাৰস্ত বা পৃথিবী) ৰূপী সাগৰত উঠা সকলো কল্লোলৰ মাজেদি পৰম পবিত্ৰ শ্ৰীকৃষ্ণ নামত আত্ম নিয়োগ কৰা বা আশ্ৰয় লোৱাৰ সিদ্ধান্ত বাক্যই গীতাৰ মূল কথা। গীতাৰ মহানতা আৰু প্ৰসাৰতা লৈ ৰত্নগৰ্ভা ভাৰত জননীৰ পবিত্ৰ হৃদয়ত বাল গঙ্গাধৰ তিলক, ঋষি অৰবিন্দ, স্বামী বিবেকানন্দ, মহামৱান মহাত্মা গান্ধী, সৰ্ব্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণ আদিয়ে জ্ঞানমাৰ্গৰ সংযোগেৰে যেনেকৈ গীতাক উপস্থাপনা পৰ্য্যালোচনা আৰু সমালোচনা কৰি দেখুৱাইছে এজনী সামান্য বেটী চন্দৰীয়ে চোতাল সাৰি থাকোতে সাৰ্ব্বভৌম ভট্টাচাৰ্য্যৰ অজুমিকা ভাঙি একান্ত শ্ৰদ্ধাৰ গুৰু ভক্তি দেখুৱাবলৈ এই মহান গ্ৰন্থৰ সাৰতত্ত্ব ওপৰত কোৱা ঘোষা ফাকি হয়তো গাই দিছিল। সেই দিনত গীতাৰ চৰ্চ্চাৰ বান্দী-বেটী, চাকৰ নাকৰ বা বিজ্ঞভদ্ৰ সবাৰো মাজত প্ৰচলিত থকাৰ সেয়ে প্ৰমান। এনে এটা যুগ আছিল যি দিনা গীতাৰ সাৰগৰ্ভ ৰচনা সৰ্ব্ব ভাৰতীয় পৰ্য্যায়ত জ্ঞানমাৰ্গৰ উচ্চ চূড়াত আৰোহণ কৰাৰ দৰে পবিত্ৰভূমি বেদ আৰু যজ্ঞৰ প্ৰতিষ্ঠা ভূমি ছয় ঋতুৰ সমাৰোহেৰে ঋত্বিজ উদ্গাতা, হোতা প্ৰাতাষ্টাৰ জন্মদান কৰা অসম দেশত, পঞ্চদশৰ মণি কাঞ্চনৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সংযোগৰ কালত, বেদজ্ঞ বিপ্ৰ কুলৰ সুপণ্ডিত গোবিন্দ মিশ্ৰই এই গীতাৰ পতিপাদ্য দেৱতা, মূলাশ্ৰয় শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ চৰণত শৰণ গ্ৰহণ কৰি, শ্ৰীকৃষ্ণ শৰণৰ প্ৰবৰ্ত্তক জগৎগুৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ এক শৰণ হৰিনাম ধৰ্ম্মৰ সাৰ্ব্বজনিন সন্মান ৰক্ষা কৰিছিল। সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষত শ্ৰীমদ্ভাগৱত গীতা নামেৰে প্ৰখ্যাতি লাভ কৰা গীতা শাস্ত্ৰৰ নাম দিছিল শ্ৰীকৃষ্ণগীতা। ইয়াৰ মৌলিক অৰ্থ আছিল গীতা মানেই শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিজ মুখৰ বাক্যৰ উপদেশ শঙ্কলনেই গীতা।

জাতিৰ পিতা মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ জীৱনত গীতাই একমাত্ৰ অৱলম্বন তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য কলিযুগৰ বেদ-ব্যাস আখ্যা পোৱা পৰমসাধু বিনোৱাজীৰ গীতা প্ৰৱচনৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰকাশেই মূল লক্ষ্য। এনেদৰে অতীতৰ পৰা অৰ্থাৎ মানৱ সভ্যতাৰ প্ৰাৰম্ভৰ পৰা আজিৰ অত্যাধুনিক বৈজ্ঞানিক যুগলৈ এক মাত্ৰ গীতাৰেই প্ৰভাৱ অখণ্ডনীয় সৰ্ব্বজন বিদিত আৰু সৰ্ব্বজন মান্য। এই গীতাৰ মূল উপদেশৰ প্ৰকাশকেই জগদগুৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে এক শৰণ নাম দি অবিনাশী সত্যক ধৰ্মৰ ৰূপেৰে সজাই সমাজক পৰিত্ৰাণৰ পথ-নিৰ্দ্দেশনা দিছে। ভাৰতীয় বিশাল প্ৰশান্তত শিৱ গীতা, ব্ৰহ্ম গীতা, উত্তৰ গীতা, ৰাম গীতা, সন্ধী গীতা গৰ্ভগীতা, যোগ গীতা আদি পঞ্চ বিংশতি প্ৰকাৰে ব্যক্ত কৰি ভাৰতৰ মনীষী সকলে আত্মাতত্ব জ্ঞানতত্ত্বৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰিছে। যুগমানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে গীতাৰ দ্বাৰা কৰ্ম যোগ আৰু জ্ঞান যোগৰ পবিত্ৰতা প্ৰচাৰ কৰাৰ দৰে জগদগুৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে গীতাৰ অৱলম্বনত ভক্তি যোগৰ মহত্ব প্ৰকাশ আৰু একান্ত ভক্তিৰ স্বৰূপ দৰ্শন কৰাই বিশিষ্টাদ্বৈতবাদৰ মূল আশ্ৰয় এক শৰণ হৰিনাম ধৰ্ম্মৰ প্ৰবৰ্ত্তন আৰু প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰাইছে।

গীতা অৰ্জ্জুনৰ বিষাদ যোগৰ উপশান্তিতে আৰম্ভ কৰি এক শৰণৰ মূল সত্য প্ৰকাশক। সাংখ্য যোগত পৰিসমাপ্তি কৰি সংসাৰী ভাৱৰ পৰা পৰমপুৰুষাৰ্থৰ সদ্গতি লাভৰ পৰম পবিত্ৰ স্থানলৈ আগবঢ়াই নিছে। কৰ্ম্ম ক্ষেত্ৰৰ বৈষম্য আৰু কলুষ আতৰাই ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰৰ উদাৰ পবিত্ৰ পৰমাৰ্থ তত্ত্বৰ অবিনাশী ক্ষেত্ৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

জ্ঞানমাৰ্গীয় বিজ্ঞান আলোকৰ ৰশ্মি বিকৰণ কৰি, ভক্তি মাৰ্গীয়

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ৰহস্যও জীৱ পৰমাত্মাক একীভূত, একান্ত ভাৱত বিলীণ কৰি দিয়াই গীতাৰ বিশাল প্ৰকাশ জ্যোতি। গীতা যুগে যুগে ভাৰতাত্মাৰ সৰ্ব্বোত্তম ৰস ভাণ্ডাৰৰ আধাৰিকা আৰু পূৰ্ণেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ উপদেশামৃত।

সেই বাবে জ্ঞানীসকলে গীতাক গঙ্গা, সাবিত্ৰী, গায়ত্ৰী আদি নামেৰে শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰাৰ দৰে ভকত সকলে নামগঙ্গাৰ পবিত্ৰ, গতিশীল, চিৰন্তণ, প্ৰবাহ বুলি বিশ্বাস কৰে।

নামে গঙ্গাৰ জল ভকতে নিৰ্ম্মল
বৈ আছে হৃদয়ৰ মাজ।

সেই ৰূপেই গীতা জয়ন্তী পবিত্ৰ স্মৰণও গীতা আমাৰ একশৰণ ধৰ্ম্মৰ ভক্তি মাতৃ ৰূপিনী হৈ পবিত্ৰ অসম ভূমিত এক শৰণ হৰিনাম ধৰ্ম্মৰ অবিনাশী প্ৰবাহ প্ৰবাহিত কৰক; কৰ্ম্ম-জ্ঞানমাৰ্গৰ সমস্ত কলুষ বিধৌত কৰি উটাই নি আমাক ভকতি আনন্দ সিন্ধুৰ অমৃত পানৰ আনন্দ দানেৰ পৰমানন্দ ময় শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ চৰণত আশ্ৰিত জীৱবাশিক পূৰ্ণানন্দ ৰসৰ ৰহস্যত নিমগ্ন কৰি ৰাখক আমি দ্বিধাশূন্য ভাবে যেন গাব পাৰো;

শাস্ত্ৰত উত্তম গীতা ভাগৱত
ধৰ্ম্মত উত্তম নাম
দেৱত উত্তম দৈবকী নন্দন
চৰণে দৰো প্ৰণাম।
ওঁ শান্তি! শান্তি!! শান্তি!!!

ব্ৰাহ্মণ ক্ষত্ৰিয় পুণ্য তনু, মোক ভজি তৰিবেক পুনু
অতি অদভূত নাহিকে কোনো সংশয়।
ৰাজঋষি তনু আছা পাই, অনিত্য সুখলোক জানি,
অতি শীঘ্ৰে মোক ভজা সখি ধনঞ্জয়।

—নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সংস্কৃতিৰ সমন্বয়ত গুৰু-শঙ্কৰ, গীতা, একেশ্বৰবাদ আৰু আমি

বাহেনা শইকীয়া

সংস্কৃতি হ'ল মানৱ সমাজৰ প্ৰৱাহমান ধাৰাটোৰ সতে চিৰ গতিশীলতাৰ প্ৰতিশ্ৰুতিৰে ধাৱমান হোৱা এক নিৰুদ্ধ প্ৰৱাহ। সময় ভগীৰথে বোৱাই অনা, অন্তঃপ্ৰৱাহিতা মন্দাকীনিৰ দৰেই সংস্কৃতিৰ বুকুতো থাকে, পূত-প্ৰতিভাত এক প্ৰাঞ্জলতা। সেয়ে, সংস্কৃতিৰ মাধ্যমেৰেই প্ৰতিফলিত হয়, মানৱতাৰো মূল সত্বা। যুগ যুগ ধৰি, বিন্দুৰ সমষ্টিৰে সিন্ধুৰ সৃষ্টিৰ দৰেই, মহাকালেও গঢ়ি তুলিছে আমাৰ সংস্কৃতি। বিশ্ববিখ্যাত সমাজ বিজ্ঞানী আৰু নৃতত্ববিদ Edward B. Tylor ৰ মতে: "Culture... is that complex whole which includes knowledge, belief, art, law, morals, custom, and any other capabilites and habits acquired by man as a member of society।" এজনৰ কল্যাণৰ মাধ্যমেৰে সৰ্বজনৰ কল্যাণকৰ একোটি শুভংকৰী চেতনাকে মানুহে আহৰণ কৰে; ইও প্ৰবৃত্তিগত। এনেকৈয়ে আহৰণৰ ক্ষমতাটোই গঢ়ি তোলে মানৱৰো সংস্কৃতি।

ধৰ্ম্ম-সংস্কৃতিৰ ভিতৰুৱা। সৃষ্টিৰ পাতনিৰ পৰা পৰম ব্ৰহ্মৰ অস্তিত্বৰ সৱিশেষ বিচাৰি গৈ মানৱৰ বিৱেকে একোটা সংস্কৃতিৰো জন্ম দিছে। মানৱ-মস্তিস্কৰ বিকাশৰ প্ৰথমাৱস্থাত মহানৰো মহান পৰম শক্তিৰ উৎস অনুসন্ধান আৰু তাৰেই ভজনাত মাধ্যমৰ প্ৰয়োজন জৰুৰী হৈ পৰিছিল এই বাবেই যে, Homs Sapiens আৰু Peking man আজিৰ সতে যিদৰে আজিৰ বিজ্ঞানৰ যুগৰ মানৱ-মস্তিস্কৰ প্ৰভেদ আছে তেনেদৰে বোধশক্তিৰো পাৰ্থক্য আছে; ফলস্বৰূপে ভাৰতীয় মনীষাই, উন্নত আধ্যাত্মিক বিকাশৰ সুউচ্চ পৰ্যায়ত উপনীত ঋষি-মুনি সকলে সৰ্বসাধাৰণক বুজাবলৈ 'প্ৰতিম'

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

অথবা প্ৰতীকক মাধ্যম ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। কিন্তু, সৃষ্টিৰ পাতনিৰে পৰা একেশ্বৰবাদেই যে বিশ্বমানৱৰো সনাতন ধৰ্ম্ম—সুসভ্য মানৱ সমাজে তাক আজি বুদ্ধি নিৰ্ভৰ যুক্তি তৰ্কেৰে মানি লৈছে। পৌৰাণিক গ্ৰন্থ শ্ৰুতিসমূহ, স্মৃতিসমূহ বিশ্লেষণ কৰিও ভাৰতীয় মনীষাৰ এই ঐতিহ্যক আজি বিশ্বই সমাদৰ কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন ধৰ্ম্ম আছিল একোটাই—'সনাতনী ধৰ্ম্ম,' সাত্তত্ব ধৰ্ম্ম, ভাগৱতী ধৰ্ম্ম বা ঐকান্তিক ধৰ্ম্ম। মহাভাৰতৰ শান্তি পৰ্বত এই একেশ্বৰবাদী ধৰ্ম্মমতৰ বিষয়ে বিতং পোৱা যায়। গীতা মহাভাৰতৰ বুকুৰে—"পৰম ৰত্ন"।

কোৱা হয়, তিনি হেজাৰ বছৰ পূৰ্বে মহাভাৰতৰ ধৰ্ম্মযুদ্ধৰ শুভ মূহুৰ্ত্তত গীতাৰ ধৰ্ম্মই পুনৰ স্বৰ্গীয় বাণী ৰূপে দেখা দিছিল। অলপতে বৈশালীৰ প্ৰাকৃত গৱেষণাকেন্দ্ৰৰ ডঃ ডি, এছ, ত্ৰিৱেদীয়ে এই ধৰ্ম্মযুদ্ধৰ সময়, খৃঃ পূঃ ৩১৩৭ ৰ ১৪ নবেম্বৰ মঙ্গলবাৰ বুলি তথ্য উদ্ঘাটন কৰি উলিয়াইছে। অৰ্থাৎ গীতাৰো প্ৰাচীনত্ব সেই মৰ্মে প্ৰায় ৫,১২২ বছৰলৈ উভতি গৈছে। লগে লগে, ভাৰতবৰ্ষত একেশ্বৰবাদৰ বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যাৰ কালছোৱাও পুনৰ নিৰূপিত হৈছে। গীতোক্ত ধৰ্ম্মৰ এই সুন্দৰ ব্যাখ্যাই প্ৰমাণকৰে মানৱ-সংস্কৃতিৰো এক মহামূল্যৱান অস্তিত্বক। সৃষ্টি একেখনি, স্ৰষ্টাও এজনাই। সেই জনাই স্ৰষ্টাৰূপে ব্ৰহ্মা, পালনকৰ্ত্তা ৰূপে বিষ্ণু, আকৌ সংহাৰ বাৰ্ত্তা ('সংহাৰ' অৰ্থ ইয়াত, সামৰি থোৱা বুলি সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত সকলে কৈছে) ৰূপে শিৱও। 'বেদ'ৰ সাৰভাগ হ'ল—উপনিষদ। এই উপনিষদবো মূলতে হল ত্ৰিশক্তিৰ ব্যাখ্যা, আৰু সেয়ে ত্ৰিশক্তিৰ সমন্বয় এক মহান পৰমব্ৰহ্মই মানৱ জাতিৰ একমাত্ৰ আৰাধ্য উপাস্য—অব্যয় অক্ষয় শক্তি।

দশাৱতাৰৰ বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ আজি যিদৰে সম্ভৱ হৈছে, মানৱৰ প্ৰথম পুৰুষ আদমৰ দিনৰে পৰা যে একেশ্বৰবাদেই মানুহৰ সনাতন ধৰ্ম্ম সেই কথাও আজিৰ বিজ্ঞানে প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাইছে। এজন নমস্য, গীতা ভাষ্যকাৰ,' গীতাশাস্ত্ৰী জগদীশচন্দ্ৰ ঘোষদেৱে 'শ্ৰীগীতাৰ' ভাষ্যত (পৃ ২৩ দ্ৰষ্টব্য) কৈছে: ভাগৱত ধৰ্ম্ম বুলিলে সাধাৰণতে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মকে বুজায়; "কিন্তু প্ৰকৃতপক্ষে বৈষ্ণৱ, শৈৱ, শাক্ত, প্ৰভৃতি ভক্তিমাৰ্গৰ উপাসক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সকলো সম্প্ৰদায়েই ভাগৱত ধৰ্ম্মাৱলম্বী, কিয়নো এওঁলোক আটায়ে অনিৰ্দেশ্য ব্ৰহ্মতত্ত্বৰ ঠাইত ভগৱত্তত্ত্ব অৰ্থাৎ ভক্তৰ ভগৱান বুলি একেটি উপাস্য বস্তুকে স্বীকাৰ কৰে। সেইজনা বিষ্ণুই হওক বা ৰুদ্ৰই হওক তাত দ্বিমত নাই।"......"বিশ্বাসে মিলয় হৰি, তৰ্কে বহুদূৰ" এই সত্যকে সাৰোগত কৰি গীতোক্ত সনাতনী ধৰ্ম্ম'ই যে আদমৰ যুগৰে পৰা মানৱৰো সনাতন ধৰ্ম্ম তাক স্বীকাৰ কৰি লোৱাত আস্তিক মাত্ৰৰে কোনো আপত্তি থাকিব নোৱাৰে বুলি আমি ভাবো।

আন নেলাগে, মানৱ জাতিলৈ সৰ্ব্বশেষ স্বৰ্গীয় বাণী, পৱিত্ৰ 'কোৰানে'ও এই একে কথাৰে সাক্ষ্য প্ৰদান কৰিছে "চুৰা আলবাকাৰাৰ" (২ঃ ১৩৬ দ্ৰষ্টব্য) যোগেৰে। সৰ্বশেষ বাণী কোৰানতো বাৰে বাৰে এই কথা ঘোষণা কৰা হৈছে। শেষ থাকিলে, আদি আৰু মধ্যও থাকিবই। উক্ত আয়াততো ঘোষিত হৈছে যে সেইজনেই প্ৰকৃত মুছলমান অৰ্থাৎ এক আল্লাহত আত্মসমৰ্পনকাৰী, যি জনে সৃষ্টিৰ পাতনিৰে পৰা শেষ বাণীবাহক হজৰত মহম্মদ (খৃঃ ৫৭১ চন) লৈ অৱতীৰ্ণ হোৱা স্বৰ্গীয় সমূহ বাণী আৰু স্বৰ্গীয় বাণীবাহক (পয়গম্বৰ) সকলত বিশ্বাস স্থাপন কৰাৰ লগতে তেওঁ বিলাকৰ পৰম্পৰৰ মাজত শ্ৰেষ্ঠত্বক লৈ সন্দেহ নকৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা এইটোৱে প্ৰমান হয় যে, শেষৰ আগত থকা মধ্য আৰু আদিও সত্য ; যিহেতু সকলো স্তৰতে একেশ্বৰবাদেই সনাতন ধৰ্ম্ম, সেয়েহে মানৱৰো ধৰ্ম্ম একেটাই। সাৰ্বজনীন এই ধৰ্ম্মই বিশ্বমানৱৰো ধৰ্ম্ম। "এক দেৱ, এক সেৱ, এক বিনে নাই কেৱ।" গুৰু শংকৰেও এই দীক্ষাকে আমাক দিছে।

ঘটনাক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে, ১২০৪ খৃষ্টাব্দত মহম্মদ বখটিয়াৰ খিল্‌জিৰ নেতৃত্বত ৰাজ্য বহলাবলৈ অহা সৈন্যদলৰ ভিতৰত একেশ্বৰবাদীৰ সংখ্যাই আছিল গৰিষ্ঠ। এজনা পৰমেশ্বৰতে আত্মসমৰ্পনৰ দীক্ষাই আছিল তেওঁ বিলাকৰ জীৱনৰো এটি বিশেষত্ব। পৌত্তলিকতাৰ পয়োভৰ আৰু দেৱ-দেৱী আৰাধনা তেতিয়াৰ অসমৰ (কামৰূপৰ) আধ্যাত্মিক জগতত দ'কৈ শিপাইছিল ! মহানজনৰ ইচ্ছাত এনেকৈয়ে সংস্কৃতিৰ বাহক ৰূপে ভিন্ন

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

অথবা প্ৰতীকক মাধ্যম ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। কিন্তু, সৃষ্টিৰ পাতনিৰে পৰা একেশ্বৰবাদেই যে বিশ্বমানৱৰো সনাতন ধৰ্ম্ম--সুসভ্য মানৱ সমাজে তাক আজি বুদ্ধি নিৰ্ভৰ যুক্তি তৰ্কেৰে মানি লৈছে। পৌৰাণিক গ্ৰন্থ শ্ৰুতিসমূহ, স্মৃতিসমূহ বিশ্লেষণ কৰিও ভাৰতীয় মনীষাৰ এই ঐতিহ্যকো আজি বিশ্বই সমাদৰ কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন ধৰ্ম্ম আছিল একোটাই—'সনাতনী ধৰ্ম্ম,' সাত্তত্ব ধৰ্ম্ম, ভাগৱতী ধৰ্ম্ম বা ঐকান্তিক ধৰ্ম্ম। মহাভাৰতৰ শান্তি পৰ্ব'ত এই একেশ্বৰবাদী ধৰ্ম্মমতৰ বিষয়ে বিতং পোৱা যায়। গীতা মহাভাৰতৰ বুকুৰে—"পৰম ৰত্ন"।

কোৱা হয়, তিনি হেজাৰ বছৰ পূৰ্বে মহাভাৰতৰ ধৰ্ম্মযুদ্ধৰ শুভ মূহূৰ্ত্তত গীতাৰ ধৰ্ম্মই পুনৰ স্বৰ্গীয় বাণী ৰূপে দেখা দিছিল। অলপতে বৈশালীৰ প্ৰাকৃত গৱেষণাকেন্দ্ৰৰ ডঃ ডি, এছ, ত্ৰিবেদীয়ে এই ধৰ্ম্মযুদ্ধৰ সময়, খৃঃ পূঃ ৩১৩৭ ৰ ১৪ নবেম্বৰ মঙ্গলবাৰ বুলি তথ্য উদ্ঘাটন কৰি উলিয়াইছে। অৰ্থাৎ গীতাৰো প্ৰাচীনত্ব সেই মৰ্মে প্ৰায় ৫,১২২ বছৰলৈ উভতি গৈছে। লগে লগে, ভাৰতবৰ্ষত একেশ্বৰবাদৰ বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যাৰ কালছোৱাও পুনৰ নিৰূপিত হৈছে। গীতোক্ত ধৰ্ম্মৰ এই সুন্দৰ ব্যাখ্যাই প্ৰমাণকৰে মানৱ-সংস্কৃতিৰো এক মহামূল্যৱান অস্তিত্বক। সৃষ্টি একেখনি, স্ৰষ্টাও এজনাই। সেই জনাই স্ৰষ্টাৰূপে ব্ৰহ্মা, পালনকৰ্ত্তা ৰূপে বিষ্ণু, আৰু সংহাৰ বাৰ্ত্তা ('সংহাৰ' অৰ্থ ইয়াত, সামৰি থোৱা' বুলি সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত সকলে কৈছে) ৰূপে শিৱও। 'বেদ'ৰ সাৰভাগ হ'ল—উপনিষদ। এই উপনিষদৰো মূলতে হল ত্ৰিশক্তিৰ ব্যাখ্যা, আৰু সেয়ে ত্ৰিশক্তিৰ সমন্বয় এক মহান পৰমব্ৰহ্মই মানৱ জাতিৰ একমাত্ৰ আৰাধ্য উপাস্য—অব্যয় অক্ষয় শক্তি।

দশাৱতাৰৰ বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ আজি যিদৰে সম্ভৱ হৈছে, মানৱৰ প্ৰথম পুৰুষ আদমৰ দিনৰে পৰা যে একেশ্বৰবাদেই মানুহৰ সনাতন ধৰ্ম্ম সেই কথাও আজিৰ বিজ্ঞানে প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাইছে। এজন নমস্য, গীতা ভাষ্যকাৰ,' গীতাশাস্ত্ৰী জগদীশচন্দ্ৰ ঘোষদেৱে 'শ্ৰীগীতাৰ' ভাষ্যত (পৃ ২৩ দ্ৰষ্টব্য) কৈছে: ভাগৱত ধৰ্ম্ম বুলিলে সাধাৰণতে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মকে বুজায়; "কিন্তু প্ৰকৃতপক্ষে বৈষ্ণৱ, শৈৱ, শাক্ত, প্ৰভৃতি ভক্তিমাৰ্গৰ উপাসক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

সকলো সম্প্ৰদায়েই ভাগৱত ধৰ্ম্মাৱলম্বী, কিয়নো এওঁলোক আটায়ে অনিৰ্দ্দেশ্য ব্ৰহ্মতত্ত্বৰ ঠাইত ভগবত্তত্ত্ব অৰ্থাৎ ভক্তৰ ভগৱান বুলি একেটি উপাস্য বস্তুকে স্বীকাৰ কৰে। সেইজনা বিষ্ণুই হওক বা ৰুদ্ৰই হওক তাত দ্বিমত নাই।''......''বিশ্বাসে মিলয় হৰি, তৰ্কে বহুদূৰ'' এই সত্যকে সাৰোগত কৰি গীতোক্ত সনাতনী ধৰ্ম্মই যে আদমৰ যুগৰে পৰা মানৱৰো সনাতন ধৰ্ম্ম তাক স্বীকাৰ কৰি লোৱাত আস্তিক মাত্ৰৰে কোনো আপত্তি থাকিব নোৱাৰে বুলি আমি ভাবো।

আন নেলাগে, মানৱ জাতিলৈ সৰ্ব্বশেষ স্বৰ্গীয় বাণী, পৱিত্ৰ 'কোৰানে'ও এই একে কথাৰে সাক্ষ্য প্ৰদান কৰিছে ''চুৰা আলবাকাৰাৰ'' (২: ১৩৬ দ্ৰষ্টব্য) যোগেৰে। সৰ্বশেষ বাণী কোৰানতো বাৰে বাৰে এই কথা ঘোষণা কৰা হৈছে। শেষ থাকিলে, আদি আৰু মধ্যও থাকিবই। উক্ত আয়াততো ঘোষিত হৈছে যে সেইজনেই প্ৰকৃত মুছলমান অৰ্থাৎ এক আল্লাহত আত্মসমৰ্পনকাৰী, যি জনে সৃষ্টিৰ পাতনিৰে পৰা শেষ বাণীবাহক হজৰত মহম্মদ (খৃঃ ৫৭১ চন) লৈ অৱতীৰ্ন হোৱা স্বৰ্গীয় সমূহ বাণী আৰু স্বৰ্গীয় বাণীবাহক (পয়গম্বৰ) সকলত বিশ্বাস স্থাপন কৰাৰ লগতে তেওঁ বিলাকৰ পৰম্পৰৰ মাজত শ্ৰেষ্ঠত্বক লৈ সন্দেহ নকৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা এইটোৱে প্ৰমান হয় যে, শেষৰ আগত থকা মধ্য আৰু আদিও সত্য; যিহেতু সকলো স্তৰতে একেশ্বৰবাদেই সনাতন ধৰ্ম্ম, সেয়েহে মানৱৰো ধৰ্ম্ম একেটাই। সাৰ্বজনীন এই ধৰ্ম্মই বিশ্বমানৱৰো ধৰ্ম্ম। ''এক দেৱ, এক সেৱ, এক বিনে নাই কেৱ।'' গুৰু শংকৰেও এই দীক্ষাকে আমাক দিছে।

ঘটনাক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে, ১২০৪ খৃষ্টাব্দত মহম্মদ বখটিয়াৰ খিল্‌জিৰ নেতৃত্বত ৰাজ্য বহলাবলৈ অহা সৈন্যদলৰ ভিতৰত একেশ্বৰবাদীৰ সংখ্যাই আছিল গৰিষ্ঠ। এজনা পৰমেশ্বৰতে আত্মসমৰ্পনৰ দীক্ষাই আছিল তেওঁ বিলাকৰ জীৱনৰো এটি বিশেষত্ব। পৌত্তলিকতাৰ পয়োভৰ আৰু দেৱ-দেৱী আৰাধনা তেতিয়াৰ অসমৰ (কামৰূপৰ) আধ্যাত্মিক জগতত দ'কৈ শিপাইছিল! মহানজনৰ ইচ্ছাত এনেকৈয়ে সংস্কৃতিৰ বাহক ৰূপে ভিন্ন

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ধৰ্ম্ম সংস্কৃতিৰ মানৱ-গোষ্ঠী এটি এই পূন্যভূমিলৈ আহিছিল।

কোৱা হয় যে, ১৪৪৯ চনৰ এই নৱ-উদিত আধ্যাত্মিকা গুৰুৰ জন্ম লগ্নত দেৱীমূৰ্ত্তীৰ বেদী খহি পৰিছিল; হয়তো এয়া আছিল বিজ্ঞান সন্মত ভাগৱতী ধৰ্ম্ম। অইন এজনা স্বনামধন্য চিন্তাবিদ জে.পি, চুডাৰ মতেও— "All the major religions more or less agree in their basic philosophy; the inner experience a Hindu has while holding communion with God does not differ in essentials from the experience which a Muslim or a Christian has।" ★ গুৰু শংকৰ সেয়ে, আছিল আমাৰ অসমৰ জন জীৱনৰ বহল প্ৰান্তৰত এক সমন্বয়ৰ সেতু।

জটিলতাবো এটি ৰূপ আছে, যিটো প্ৰাঞ্জল। অন্ধকাৰৰ বিপৰীতে পোহৰৰ দৰেই দুয়োবো সম্পৰ্ক ওত প্ৰোত। মন কৰিব লগা যে, যিটো বংশত একেশ্বৰবাদৰ শেষ বাণীবাহক হজৰত মহম্মদ (দঃ) জন্মিছিল, সেই বংশটোৰ ওপৰতে ৩৬০ টা মূৰ্ত্তিৰ পূজা সেৱাৰে 'কাবা' মন্দিৰৰ পৌৰোহিত্যৰ ভাৰ বৰ্ত্তিছিল। যিটো পৰিয়ালত হজৰত ইব্ৰাহিম (আঃ) ৰ জন্ম হৈছিল, সেই পৰিয়ালো মূৰ্ত্তিপূজক হোৱা গতিকে, প্ৰহ্লাদৰ দৰে পিতাকৰ পৰাই তেওঁ মৃত্যুদণ্ড' লাভ কৰিছিল—একেশ্বৰবাদী ধৰ্ম্মমতাৱলম্বনৰ 'শাস্তি' স্বৰূপে। এয়ে আছিল নিয়ম,—'অনিয়মৰ' মাজেৰে এক জাগতিক প্ৰক্ৰিয়া, আস্তিক মাত্ৰেই যত বিচাৰি পাব এক ৰহস্যময়—পৌত্তিকতা। গীতায়ো আমাক সেৱাবাই দিয়ে সেই একেই কথা—(অষ্টাদশ অধ্যায়ঃ ৬৪।৬৫।৬৬ শ্লোকত দ্ৰষ্টব্য)। "সৰ্ব ধৰ্মান—পৰিত্যজ্য মামেকং শৰণং ব্ৰজ। অহং ত্বাং সৰ্বপাপেভ্যো মোক্ষয়িষ্যামি মা—শুচঃ॥"

"সৰ্বগুহ্যতমং" এই "পৰমং বচঃ" আজিৰ মানৱ মস্তিকৰ বাবে উপলব্ধি কৰাত কোনো আহুকাল নহয়। সেই বাবেই আমি পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ আস্তিক সমাজৰ হৈ আশা ৰাখিছো,—গীতাৰ নিৰ্দ্দিষ্ট জীৱন-বিচাৰৰ দ্বাৰা 'আৰ্ত্ত, জিজ্ঞাসু, অৰ্থাৰ্থী আৰু জ্ঞানী' এই চতুৰ্বিধ ভক্তই আজি একেখনি আধ্যাত্মিক

★ Religions in India, J. P. Suda, page-17

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

মঞ্চত মিলিত হওক, সেই পুণ্যমঞ্চতে ভজনা চলক সেইজনা পৰম করুণাময় মহানৰো মহানজনৰ।

আনহাতে, মানৱ সংস্কৃতিক প্ৰগতিৰ পথেৰে আগুৱাই দি গীতাই ঘোষণা কৰিছে: "সত্বাৎ সংজায়তে জ্ঞানং ৰজসো লোভ এবচ। প্ৰমাদমোহৌ তমসো ভবতোহজ্ঞানমেব চ॥" (গীতা ১৪:১৭)—অৰ্থাৎ, সত্বগুণৰ পৰা জ্ঞান, ৰজো গুণৰ পৰা লোভ আৰু তমোগুণৰ পৰা অজ্ঞান, প্ৰমাদ আৰু মোহ উৎপন্ন হয়।" আকৌ, "মাঞ্চ যোহব্যাভিচাৰেণ··· সুখস্যৈকান্তিকস্য চ॥" (১৪:২৬।২৭—গীতা) ঐকান্তিক ভক্তিৰ বলতে সেৱকজনে এই ত্ৰিগুণ অতিক্ৰম কৰি ঈশ প্ৰাপ্তিৰ পথ লাভ কৰে। যোগশাস্ত্ৰ গীতাই সেই বাবেই ভক্তিমান জ্ঞানী-যোগী জনাকে "অত্যন্ত প্ৰিয়" আখ্যা দিছে।

আহক, আমি সমস্বৰে ভজনা কৰো: 'সেই এজনা পৰমেশ্বৰকে, ত্ৰিশক্তিৰ আধাৰ সেই একমাত্ৰ এজনাই, মহানৰো মহান—তেওঁৰ বিনে আৰু কেও উপাস্য নাই।'

"দেৱানাং পূৰ্বে যুগেহসতঃ সজায়ত—" (ঋকবেদঃ ১০।৭২।৭) দেৱতা সকলৰো পূৰ্বে সেই অব্যক্তৰ পৰাই ব্যক্ত জগত উৎপন্ন হৈছে।" শ্ৰুতি সমূহৰ মধ্যমণি ঋক্ বেদেও নিশ্চয় এক বিজ্ঞানৰ সতকে ঘোষণা কৰিছে।

আপুনি আপুন বন্ধু, আপুনি আপুন শত্ৰু
আপুনি আপুন বাধে মাৰে।
হৰিক নভজি নৰে, আপুনি হোৱয় নষ্ট,
হৰি ভজি আপুনাক তাৰে॥

নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গান্ধীজীৰ দৃষ্টিত গীতা

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ কাকতী

[বিশ্ববৰেণ্য পুৰুষ মহাত্মা গান্ধীয়ে তেওঁৰ জীৱন কালত ৰাজহুৱা সভা-সমিতি, অনিসন্ধিৎসু ব্যক্তি, দেশ-বিদেশৰ অগণন বন্ধু-বান্ধৱৰ লগত কৰা পত্ৰ-বিনিময়ত গীতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ মত আৰু প্ৰবচন প্ৰকাশ কৰিছিল। গান্ধীজীয়ে যিদৰে গীতা গভীৰভাবে অধ্যয়ন কৰিছিল, সেইদৰে অধ্যয়ন কৰিছিল বিশ্বৰ বিভিন্ন ধৰ্মগ্ৰন্থ, যেনে, বাইবেল, কোৰান, গ্ৰন্থচাহিব আৰু তাৰ পৰা তেওঁ মৌলিক শিক্ষা লাভ কৰিছিল। এই প্ৰবন্ধত গান্ধীজীৰ দৃষ্টিত গীতাৰ চমু আভাস দিয়া হল।—লেখক]

গীতা বিশ্ব-সমাদৃত অন্যতম ভাৰতীয় মহান গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থৰ ৰচনা-কাল সম্পৰ্কে পণ্ডিত আৰু প্ৰত্নতত্ত্বজ্ঞ লোকসকলৰ মাজত মতানৈক্য আছে। তথাপি সাধাৰণভাবে বিচাৰ-বিবেচনা কৰি পণ্ডিতসকলে মত প্ৰকাশ কৰিছে যে ভাৰতত গীতাৰ ৰচনা-কাল খ্ৰীষ্টপূৰ্ব নৱম শতিকা। গীতা ৰচনাৰ পূৰ্বে পুণ্যভূমি ভাৰতত প্ৰায় ৪৫০০ বছৰৰ পৰা ঋকবেদ, উপনিষদ আৰু অন্যান্য ধৰ্মগ্ৰন্থৰ প্ৰচলন আছিল। কিন্তু প্ৰাচীন কালত ধৰ্মশাস্ত্ৰবোৰ লিখিত আকাৰত নাছিল। সেই কাৰণে তাৰ ৰচনাকাল সঠিকভাবে কোনেও নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰে। সি যি হওক, আধুনিক যুগৰ পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰিছে যে মোটামুটিভাবে গীতা প্ৰায় ২৫০০ বছৰ আগত ৰচিত হৈছিল। লোকমান্য তিলকে এই মত সমৰ্থন কৰিছিল। পাশ্চাত্য প্ৰত্নতত্ত্বজ্ঞ পণ্ডিতসকলেও তিলকৰ মত সমৰ্থন কৰে।

বহুত পাঠক আৰু সমালোচকৰ মতে গীতা এখন হিন্দু শাস্ত্ৰ। কিন্তু এই মত সম্পূৰ্ণ ভুল। গীতা কোনো সম্প্ৰদায়বিশেষৰ কাৰণে ৰচিত হোৱা নাছিল; সেই কাৰণে গীতা মানব-ধৰ্ম গ্ৰন্থ বুলি স্বীকৃত। জাতি, ধৰ্ম, দেশ আৰু কাল নিৰ্বিশেষে গীতাৰ বাণী সনাতন আৰু বিশ্বৰ পণ্ডিতসকলৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

মতে এখন সাৰ্বজনীন গ্ৰন্থ। গীতাৰ অন্যতম ভাষ্যকাৰ পণ্ডিত জগদীশ চন্দ্ৰ ঘোষে গীতোক্ত উপদেশৱালী আঠ ভাগত বিভক্ত কৰিছে, প্ৰথম—ধৰ্মত উদাৰত, দ্বিতীয় কৰ্মত নিষ্কামতা, তৃতীয়—জ্ঞানত ব্ৰহ্মাসদ্ভাব, চতুৰ্থ—জ্ঞান বা ধ্যানত ভগবানৰ লগত চিত্ত সংযোগ, পঞ্চম—ভগৱৎ-শৰণাগতি, ষষ্ঠ—আত্মৌপম্যদৃষ্টি অথবা সাম্যবুদ্ধি, সপ্তম—উপসনা, ভগৱৎ-কৰ্ম, জীৱ-সেৱা আৰু স্বধৰ্মপালন আৰু অষ্টম—সাধনা বা ত্যাগানুশীলন। স্মৰণ কৰা উচিত যে ওপৰত উল্লেখ কৰা 'ধৰ্ম' শব্দ কোনো সাম্প্ৰদায়িক মত বা সাধন-প্ৰণালী অৰ্থত ব্যৱহৃত হোৱা নাই।

এই নিবন্ধত গীতা সম্পৰ্কে মহাত্মা গান্ধীৰ মত কি তাৰ চমু আভাস দিয়া হৈছে। এবাৰ তেওঁৰ জনৈক বন্ধুৱে (১৯২৫ চনত) গীতা সম্পৰ্কে তেওঁক এটা প্ৰশ্ন কৰিছিল। বন্ধুজনে গীতাৰ বাণীত পৰস্পৰ বিৰোধী অৰ্থ লক্ষ্য কৰি তাৰ মীমাংসা বিচাৰি গান্ধীজীৰ মত বিচাৰিছিল।

গান্ধীজীৰ বন্ধুজনে অৱতাৰণা কৰা প্ৰশ্নটো আছিল এনে ধৰণৰ :

'গীতাৰ বাণী সম্পৰ্কে বাদানুবাদ আছে—গীতাৰ বাণী হিংসাৰ সপক্ষে নে অহিংসাৰ সপক্ষে? এই বাদানুবাদ সুদীৰ্ঘ কাল চলি থাকিব যেন অনুমান হয়। গীতা অধ্যয়ন কৰি আমি অৰ্থ লাভ কৰোঁ—সেইয়া এটা বিষয়; গীতা পঢ়ি আমি তাৰ পৰা কি পাবলৈ বিচাৰোঁ—সেইয়া আন এটা বিষয়; আৰু গীতা নিৰপেক্ষভাৱে পঢ়িলে কি বাণী পোৱা যায়—সেইয়া তৃতীয় বিষয়। গতিকে যিজনে অহিংস ধৰ্মক, জীৱনৰ সনাতন নৈতিক বিশ্বাসেৰে গ্ৰহণ কৰে, তেওঁ গীতা সন্দৰ্ভত মই উত্থাপন কৰা প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ কোনো অসুবিধা নাপায়। গীতাই যদি অহিংসাৰ বাণী শিকায়, তেতিয়া গীতাৰ বাণী গ্ৰহণীয় বুলি কব। গীতাৰ দৰে এখন মহান শাস্ত্ৰই অহিংস ধৰ্মতকৈ আন কোনো উৎকৃষ্ট শিক্ষা দিব নোৱাৰে। গীতাই যদি এনে উপদেশ নিদিয়ে, তেন্তে মোৰ মানত এই গ্ৰন্থ নিৰ্ভুল নিৰ্দেশক গ্ৰন্থ হৈ নাথাকে; মোৰ মানত গীতা পৰম শ্ৰদ্ধাৰ পাত্ৰ হ'ব পাৰে কিন্তু নিৰ্ভুল আৰু বিশ্বাসযোগ্য নিৰ্দেশক গ্ৰন্থ হ'ব নোৱাৰে।

'প্ৰথম অধ্যায়ত (গীতাৰ) অৰ্জুনে অহিংস ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত অস্ত্ৰ সম্বৰণ কৰা পাওঁ আৰু তেওঁ কৌৰৱৰ হাতত মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ সাজু হোৱা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

দেখা যায়। হিংসা-কাৰ্যত অৰ্জুনে পাপ আৰু বিপৰ্যয়ৰ দৃশ্য অনুমান কৰে; অনুমান কৰি ভয় আৰু দ্বিধাভাৱত চিঞৰি উঠে— আমি কি মহাপাপ কৰিবলৈ ওলাইছোঁ। অৰ্জুনৰ এই অৱস্থা দেখি শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক সম্বোধন কৰি কৈছিল— কোনো লোকে আনক বধ নকৰে বা নিজে হত হবলৈ নিবিচাৰে। আত্মা অমৰণ; শৰীৰৰ ধ্বংস কিন্তু অনিবাৰ্য। সেই কাৰণে তুমি তোমাৰ উপস্থিত কৰ্তব্য পালন কৰা। জয় বা পৰাজয় তোমাৰ বিচাৰ্য বিষয় নহয়। তুমি তোমাৰ কৰ্তব্যত ব্ৰতী হোৱা।

গীতাৰ একাদশ অধ্যায়ত কৃষ্ণই বিশ্বৰ এটা থুলমূল ছবি দাঙি ধৰি কৈছিল: মই সকলো লোকৰ ক্ষয়কাৰী মহাকাল, এতিয়া মই এই লোকসকল সংহাৰ কৰিবলৈ প্ৰবৃত্ত হৈছোঁ। তুমি যুদ্ধ নকৰিলেও প্ৰতিপক্ষৰ সৈন্য বাহিনীৰ যি সকল যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হৈছে তেওঁলোকৰ কোনো জীৱিত নাথাকিব। (কালোহস্মি লোকক্ষয়কৃৎ প্ৰবৃদ্ধো লোকান সমাহৰ্তুমিহ প্ৰবৃত্তঃ। ঋতেহপি ত্বাং ন ভবিষ্যন্তি সৰ্বে যেহৱস্থিতাঃ প্ৰত্যেনীকেষু যোধাঃ॥

(অঃ ১১। শ্লোক৩২)

'হিংসা আৰু অহিংসা ভগৱানৰ মানত সমপৰ্যায়ৰ। কিন্তু ভগৱানে কি বাণী দিছে? তুমি যুঁজ কৰা, কাৰণ তেতিয়া তুমি শত্ৰুপক্ষক ক্ষেত্ৰত বিনাশ কৰিব পাৰিবা। যদি গীতাই অহিংস বাণীৰ শিক্ষা দিয়ে, তেন্তে (গীতাৰ) প্ৰথম আৰু এক'দশ অধ্যায়ৰ লগত আন অধ্যায়কিটাৰ মিল নাই, অন্ততঃ এই অধ্যায়কিটাই অহিংসবাদ সমৰ্থন নকৰে'।

গান্ধীজী উত্তৰ:

'বন্ধুজনৰ প্ৰশ্নটো সনাতন। যিয়ে গীতা অধ্যয়ন কৰে, তেওঁ নিজে তাৰ মীমাংসা বা উত্তৰ বিচাৰি উলিয়াব লাগিব। মই মোৰ উত্তৰ দিবলৈ উদ্যত হৈছোঁ যদিও মই জানো যে কোনো লোক নিজ বিচাৰ-বুদ্ধিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত নহয়, সৰ্বশেষত পৰিচালিত হয় নিজ হৃদয়ৰ দ্বাৰা। হৃদয়ত সিদ্ধান্ত জন্মে আৰু মনে তাক যুক্তিযুক্ত বুলি গ্ৰহণ কৰে।

বিশ্বাসৰ পৰা যুক্তি উদয় হয়। মানুহে নিজ কাৰ্যাৰ সমৰ্থনত যুক্তি উদ্ভাৱন কৰে। যি সকলে গীতা সম্পৰ্কে মোৰ ব্যাখ্যা গ্ৰহণ নকৰে, তেনে লোকৰ অৱস্থা মই বুজি পাওঁ। গীতাৰ বাণী মই কিদৰে উপলব্ধি কৰিছোঁ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

আৰু এই উপলব্ধি লাভ কৰাত মই কি ব্যাখ্যা-নীতি লৈছো তাকেহে কৰলৈ প্ৰয়াস কৰিছো। মই জয়ী হওঁ বা নহওঁ, মই মোৰ সিদ্ধান্তৰ হকে যুঁজিম।

'গীতাৰ লগত মোৰ প্ৰথম পৰিচয় হয় ১৮৮৯ চনত তেতিয়া মোৰ বয়স ২০ বছৰ। অহিংসা সম্পৰ্কে মোৰ কোনো ধাৰণা নাছিল। গুজৰাটী কবি শ্যামল ভট্টৰ এশাৰী কবিতাৰ পৰা শত্ৰুক কি ভাৱে জয় কৰিব পাৰি তাক জানিছিলোঁ। সেই শিক্ষা মোৰ হৃদয়ত আজিও গাঢ় হৈ আছে। কিন্তু তাৰ পৰা অহিংস নীতিক সনাতন হিচাপে মই গ্ৰহণ কৰা নাছিলোঁ। এই নীতিয়ে সকলো প্ৰাণীক সামৰি লোৱা নাছিল। ভাৰতত থাকোঁতে মই মাংস ভক্ষণ কৰিছিলোঁ। সাপৰ দৰে সৰীসৃপ জীৱ বধ কৰাটো কৰ্ত্তব্য বুলি ভাবিছিলো। এতিয়া মোৰ বিশ্বাস জন্মিছে যে অহিংস নীতিত বিশ্বাসীলোকে বিষাক্ত প্ৰাণীকো বধ কৰিব নালাগে। সেই সময়ত আমি বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবৰ বাবে সক্ষম হবলৈ শিকিছিলোঁ। বৃটিছৰ লগত যুঁজিবলৈ প্ৰচেষ্টাৰ মাংসাহাৰী হোৱাটো মোৰ প্ৰথম পদক্ষেপ আছিল। বিলাতলৈ যোৱাৰ আগত মোৰ সেই অৱস্থা আছিল। বিলাতত কিন্তু মই মাংস খোৱাৰ পৰা বিৰত আছিলোঁ, কাৰণ মোৰ মাতৃৰ ওচৰত কৰা প্ৰতিজ্ঞা মোৰ মৃত্যুলৈকে পালন কৰিবলৈ দৃঢ় আছিলোঁ। সত্যৰ প্ৰতি থকা প্ৰেমে মোক বহুত আপদৰ পৰা ৰক্ষা কৰিছিল।'

'বিলাতত দুজন ইংৰাজ বন্ধুৰ লগত হোৱা চিনাকীয়ে গীতা পঢ়িবলৈ মোক বাধ্য কৰিছিল। 'বাধ্য কৰিছিল' বুলি কৈছো এই কাৰণে যে মই স্বেচ্ছায় গীতা পঢ়া নাছিলো। বন্ধুদ্বয়ে মোক গীতা পঢ়িবলৈ দিয়াত গীতা সম্পৰ্কে মোৰ অজ্ঞতাৰ বাবে লজ্জিত হৈছিলো। শাস্ত্ৰ পুথি সম্পৰ্কে মোৰ চৰম অজ্ঞতা বুজি মই অত্যন্ত বেদনা অনুভৱ কৰিছিলোঁ। এই অনুভূতিৰ বাবে বোধহয় মোৰ অহংভাৱ দায়ী আছিল। গীতাৰ শ্লোক বুজিবলৈ সংস্কৃতত মোৰ যথেষ্ট জ্ঞান নাছিল। ইংৰাজ বন্ধুদ্বয়ৰো সংস্কৃতৰ জ্ঞান নাছিল। তেওঁলোকে মোক ছাৰ এডুইন্ আৰ্নল্ডৰ গীতাৰ চমৎকাৰ ভাঙনী পঢ়িবলৈ দিছিল। এই পুথিখন মই আদিৰ পৰা অন্তলৈ পঢ়িছিলোঁ। আৰু পঢ়ি মুগ্ধ হৈ পৰিছিলোঁ। (গীতাৰ) দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ শেষৰ ১৯টা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

শ্লোক মোৰ অন্তৰত চাপ মৰা আছে। এই শ্লোককিটাৰ অৰ্থ চিৰন্তন সত্য; তাত যুক্তি আছে আৰু শ্লোককিটা মোৰ পক্ষে জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ।

'তাৰ পাছতো মই গীতাৰ বিভিন্ন অনুবাদ আৰু ভাষ্য পঢ়িছোঁ; আন্তৰিকতাৰে মই তাৰ যুক্তিবোৰ বিচাৰ-বিবেচনা কৰিছোঁ। তথাপি গীতাই মোৰ হৃদয়ত পোন প্ৰথমে যি প্ৰভাৱ পেলাইছিল সি মাৰ যোৱা নাই। উক্ত শ্লোককিটা গীতাৰ ব্যাখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত চাবিস্বৰূপ। যিকিটা শ্লোক উক্ত শ্লোকৰ লগত অমিল, তেনে শ্লোককিটা গ্ৰহণ নকৰিব পাৰি। কিন্তু বিনয়ী শিক্ষাৰ্থীয়ে কোনো বিষয় অগ্ৰাহ্য নকৰে। অৱশ্যে তেওঁ কব পাৰে, মোৰ জ্ঞানেৰে পৰস্পৰ বিৰোধী অৰ্থৰ মীমাংসা কৰিবলৈ মই অসমৰ্থ; ভৱিষ্যতে মীমাংসাও আহিব পাৰেঁ।.... '

গীতাৰ প্ৰকৃত ব্যাখ্যা কৰিবলৈ একাগ্ৰতাবিশিষ্ট অধ্যয়ন আৰু অভিজ্ঞতাৰ প্ৰয়োজন। শূদ্ৰই শাস্ত্ৰ পঢ়াত বাধা আছে। এই বাধা সম্পূৰ্ণ যুক্তিহীন নহয়। শূদ্ৰ শব্দই আধ্যাত্মিকতাত অজ্ঞলোকক বুজায়। এনে লোকে বেদ আৰু আন শাস্ত্ৰ ভুলভাৱে ব্যাখ্যা কৰাৰ ভয় আছে। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে জ্যামিতিৰ উপপাদ্য প্ৰমাণ কৰিব নোৱাৰে। তাৰ বাবে বুনিয়াদী শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন। পাপীলোকে 'মই ব্ৰাহ্মণ' বুলি কোৱাটো সত্যৰ অপলাপ।

'যিলোকে শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে তেওঁৰ আধ্যাত্মিকতা-মূলক নিয়মানুবৰ্তিতা থাকিব লাগে। তেওঁ আচৰণৰ নীতি-নিয়মক সনাতনী নিৰ্দেশক হিচাপে মানি লব লাগে। নীতি-নিয়মৰ বাহ্যিক ব্যৱহাৰ অৰ্থহীন। শাস্ত্ৰৰ বিধানমতে প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰ এজন গুৰু থাকিব লাগে। আজি-কালি গুৰু দুৰ্লভ হোৱা কাৰণে ঋষি-মুনিসকলে ভক্তিমূলক আধুনিক পুথিৰ ব্যৱস্থা ৰাখিছে। যি লোক ভক্তিবাদ আৰু ধৰ্মত নিঃকিন, তেনে লোকে শাস্ত্ৰৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ ব্যাখ্যা দিব পাৰে, প্ৰকৃত ব্যাখ্যা হ'ব নোৱাৰে। শাস্ত্ৰৰ প্ৰকৃত ব্যাখ্যা একমাত্ৰ অভিজ্ঞলোকেহে দিব পাৰে।

তথাপি অভিজ্ঞলোকৰ কাৰণেও কিছুমান নীতি নিৰ্ণীত আছে। সত্যৰ লগত যি ব্যাখ্যাৰ মিল নাই, সি ব্যাখ্যা হব নোৱাৰে। যিলোক সত্যৰ সন্দিহান তেওঁৰ বাবে শাস্ত্ৰ অৰ্থহীন। তেনেলোকৰ প্ৰতি কাৰো প্ৰত্যয় নাই। যিয়ে শাস্ত্ৰত সত্য বিচাৰি নাপায়, তেওঁ বিপদমুখী, যদিও

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ধ্বংসমুখী নহয়। সত্য সৎ-ইতিবাচক, অহিংসা নেতিবাচক। বাস্তৱতাৰ অন্য ৰূপ সত্য, অহিংসা অবাস্তৱ। তথাপি অহিংসা শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম। সত্য স্বতঃসিদ্ধ, অহিংসা তাৰ পূৰ্ণ ফল। ই সত্যত বিদ্যমান, কিন্তু যিহেতু ই চাক্ষুষ নহয়, এজন ব্যক্তিয়ে অহিংস ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব পাৰে। তেওঁ যদি সত্য মানি লয়, তেন্তে তেওঁ অহিংসাবাদ গ্ৰহণ কৰিবই।

'সৎ-উপলব্ধিৰ বাবে দৈহিক ত্যাগৰ আৱশ্যক। এজন ঋষিয়ে হিংসাৰ পৰিৱেশত থাকি অহিংসাবাদ লাভ কৰিছিল আৰু কৈছিল: 'হিংসা অবাস্তৱ, অহিংসা বাস্তৱ'। অহিংসাবাদ ব্যতিৰেকে সৎ-উপলব্ধি অসম্ভৱ। ব্ৰহ্মচৰ্য অস্তেয় আৰু অপৰিগ্ৰহ অহিংসা প্ৰাপ্তিৰ উপায়। অহিংসা সত্যৰ প্ৰাণস্বৰূপ। অহিংসাবিহীন মানুহ জন্তুতকৈয়ো নীচ। সত্যসন্ধানী লোকে সত্য অন্বেষণত সেই কথা উপলব্ধি কৰে আৰু শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যা কৰাত কোনো কষ্ট নাপায়।

'শাস্ত্ৰৰ আন এটা নিয়ম যে শাস্ত্ৰৰ মৰ্মহে বুজিব লাগে, আক্ষৰিক অৰ্থ নহয়। তুলসীদাসৰ ৰামায়ণ পৱিত্ৰতা, ধৰ্মনিষ্ঠা আৰু দয়াৰ এখন মহান গ্ৰন্থ। তাত এটা শ্লোক আছে যিটো শ্লোকে খল, শূদ্ৰ মূৰ্খ আৰু নাৰী একশ্ৰেণীৰ বুলি কৈছে আৰু এই শ্ৰেণীক শাস্তি দিব লাগে। যিজনে নিজৰ ঘৈণীয়েকক শাস্তি দিয়াৰ সপক্ষে উক্ত শ্লোকটো আওৰায়, তেনে ব্যক্তি ৰসাতললৈ যাবলৈ বাধ্য। ৰামে ঘৈণীয়েকক শাস্তি দিয়া নাছিল, আনকি ঘৈণীয়েকক অসন্তুষ্ট কৰাৰ কথাও কেতিয়াও ভবা নাছিল। সেই কালৰ জনশ্ৰুতি এটাহে তুলসীদাসে ৰামায়ণত সন্নিবিষ্ট কৰিছিল, কিন্তু কদাপি কল্পনা কৰা নাছিল যে এনে কিছুমান নিৰ্মম লোক ওলাব যিয়ে তেওঁলোকৰ ঘৈণীয়েকসকলক শাস্তি দিয়াৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শাবলৈ সেই শ্লোকটো ব্যৱহাৰ কৰিব। স্বয়ং তুলসীদাসে যদি সেই সময়ৰ এটা প্ৰথা মানি ঘৈণীয়েকক শাস্তি দিছিল, তাতে কি হ'ল? শাস্তি দিয়াটো নিশ্চয় অন্যায় কাম আছিল। কিন্তু গিৰিয়েকহঁতে ঘৈণীয়েকহঁতক শাস্তি বিহাৰ যুক্তিযুক্ততা দেখুৱাবলৈ ৰামায়ণ ৰচিত হোৱা নাছিল। ৰামায়ণ ৰচনা কৰা হৈছিল ৰামক এজন আদৰ্শৱান পুৰুষ, সীতাক এগৰাকী আদৰ্শৱতী নাৰী আৰু ভৰতক এজন আদৰ্শৱান ভ্ৰাতৃ হিচাপে বৰ্ণনা কৰিবলৈহে।

—৯

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

যিবোৰ কুপ্রথাৰ কথা তাত উল্লেখ কৰা আছে সেইবোৰ বৰ্জন কৰিব লাগে। তুলসীদাসে তেওঁৰ এই অমূল্য গ্রন্থখন ভূগোলৰ শিক্ষাদানৰ বাবে ৰচনা কৰা নাছিল; আমি যদি তাত ভূগোলৰ অশুদ্ধ তথ্য পাওঁ, তেন্তে আমি তাক থোৰতে প্রত্যাখ্যান কৰিব লাগে।

'এই উক্তিবোৰৰ পৰিপ্রেক্ষিতত আমি গীতা বিশ্লেষণ কৰোহঁক। আত্ম-উপলব্ধি আৰু তাৰ উপায় গীতাৰ মূল কথা; দুটা সৈন্য-বাহিনীৰ যুদ্ধখন সেই মূল বিষয়টো চিত্রিত কৰাৰ উদ্দেশ্যেহে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। আপুনি হয়তো কব পাৰে যে গ্রন্থকাৰ নিজে যুদ্ধৰ বিৰোধী নাছিল আৰু সেই বাবে তাত তেওঁ যুদ্ধৰ কাহিনী দিবলৈ ইতস্ততঃ কৰা নাছিল। কিন্তু মহাভাৰত পঢ়ি মোৰ ধাৰণা সম্পূৰ্ণ বেলেগ হৈছে। কবি ব্যাসে উক্ত অমৰ গ্রন্থৰ জৰিয়তে যুদ্ধৰ অনাৱশ্যকতা প্রমাণ কৰিছে। কবিয়ে প্রশ্ন কৰিছে, কৌৰৱসকল হাৰিলেই বা, তাত কি হ'ল? পাণ্ডৱসকল জিকিলেই বাৰু কি হব? বিজিতাসকলৰ কিমানজন থাকিল আৰু তেওঁলোকৰ কি দশা হৈছিল? মাতৃ কুন্তীৰ শেহত কি দশা হ'ল?

'মহান গ্রন্থখনত যুদ্ধ আৰু হিংসাৰ যি বৰ্ণনা আছে, সি যদি গ্রন্থখনৰ বিষয়বস্তু নহয়, তেন্তে সেই দিশত গুৰুত্ব দিয়াৰ প্রয়োজন নাই। অহিংস বাণীৰ লগত কিছুমান শ্লোকৰ মিল নাই বুলি সমস্ত গীতাখন হিংসাৰ ঠাঁচত খাপখুৱাই দিয়া কঠিন।

'গীতাৰ মূল শিক্ষা হিংসাবাদ নহয়, অহিংসাবাদহে। দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অষ্টাদশ অধ্যায়লৈকে তাক সংক্ষিপ্তভাবে বৰ্ণনা কৰা আছে। বাকী অধ্যায়টোৱেও তাকে সমৰ্থন কৰে। খং, স্পৃহা, ঈৰ্ষা অবিহনে হিংসা প্রবৃত্তি জন্মিব নোৱাৰে। গীতাই আমাক সত্বঃ, তমঃ আৰু ৰজঃ ৰ উৰ্ধলৈ নিয়ে য'ত হিংসা, ঈৰ্ষা আদিৰ স্থান নাই। কিন্তু অৰ্জুনে ধনু কান্ধত ৰাখি প্রতিক্ষণতে যে চকু ৰঙা কৰিছিল তাক মই আজিও অনুমান কৰোঁ।

'অৰ্জুনে অহিংসাৰ বশবৰ্তী হৈ যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হবলৈ অস্বীকাৰ কৰা নাছিল। তাৰ পূৰ্বে তেওঁ কেবাখনো যুদ্ধ কৰিছিল। এইবেলি তেওঁ কিন্তু ভুৱা দয়াৰ দ্বাৰা অভিভূত হৈছিল আৰু নিজৰ অঙহী-বঙহী সকলক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

বধ কৰিবলৈ ইতস্ততঃ কৰিছিল। অৰ্জুনে নিধন কৰাৰ বিষয়টো ভৱাই নাছিল। শ্ৰীকৃষ্ণই প্ৰত্যেক লোকৰ অন্তৰৰ চিন্তা-ভাবনা জানিছিল আৰু অৰ্জুনৰ ক্ষণিক ইতবুদ্ধিৰ গম পাইছিল। সেইবাবে শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কৈছিল—'তুমি পূৰ্বতে হত্যাকাণ্ড কৰিছা আৰু এতিয়া অহিংসাবাদৰ যুক্তি দৰ্শাব নোৱাৰিবা। তুমি আগেয়ে যি কাৰ্য কৰিছিলা আজিও সেই কাৰ্য সম্পন্ন কৰা।' স্কটচ্ এক্সপ্ৰেছ ৰেল গাড়ীত ভ্ৰমণকাৰী এজনে যদি ভ্ৰমণ ভাগকৰা হৈ ৰেলখনৰ পৰা জাপ মাৰি ওলাই যায়, তেন্তে সেই যাত্ৰীজন আত্মহত্যাৰ দোষত দোষী হয়। এনে যাত্ৰীজনে ভ্ৰমণৰ নিৰৰ্থকতা শিকা নাই। অৰ্জুনৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা প্ৰযোজ্য। অহিংস কৃষ্ণই অৰ্জুনক বিকল্প উপদেশ দিব নোৱাৰিছিল। এটা বিশেষ উপলক্ষে নিধন কৰাৰ বাবে দিয়া উপদেশৰ কাৰণে গীতাই বাণী দিয়ে বা যুদ্ধ সমৰ্থন কৰে বুলি ধৰিলে চৰম ভুল কৰা হব, যেনেকৈ দৈনন্দিন জীৱনত কেতিয়াবা কেতিয়াবা হিংসাত্মক কাম অনিবাৰ্য হোৱাত তেনে কামত প্ৰবৃত্ত হলে হিংসাক জীৱনৰ নিয়ম বুলি কলে ভুল হব। যিজনে গীতাৰ মৰ্ম অধ্যয়ন কৰে তেওঁক গীতাই অহিংসাবাদৰ গূঢ় কথা শিকায়, দৈহিক আকাৰৰ ভিতৰেদি আত্ম উপলব্ধিৰ গূঢ় কথাও শিকায়।

'ধৃতৰাষ্ট্ৰ, যুধিষ্ঠিৰ আৰু অৰ্জুন কোন? কৃষ্ণই বা কোন? এওঁলোক ইতিহাসৰ চৰিত্ৰ নে? গীতাই এওঁলোকক সেইদৰে বৰ্ণনা কৰে নে? যুদ্ধক্ষেত্ৰত অৰ্জুনে হঠাৎ থমকি কৃষ্ণক প্ৰশ্ন কৰিছিল বোলা কথাটো সঁচানে? বা কৃষ্ণই অৰ্জুনৰ আগত গীতাৰ পূৰ্ণপাঠ কৰিছিল নে?

'দুৰ্যোধন আৰু তেওঁৰ সঙ্গীসৱক মই অত্যন্ত নীচমনা বুলি জ্ঞান কৰোঁ; আনহাতে, অৰ্জুন আৰু তেওঁৰ সঙ্গীসৱক উচ্চমনা বুলি ভাবোঁ। আমাৰ শৰীৰটো এখন যুদ্ধক্ষেত্ৰ। দুটা পক্ষৰ মাজত এই যুদ্ধ অনন্ত কাললৈ চলি আছে। ঘড়িত যেনেকৈ চাবি দিব লাগে, হৃদয়তো পবিত্ৰতাৰ চাবি দিব লাগে, অন্যথাই অন্তৰ্যামীজন বাক্যহীন হৈ পৰে।

'প্ৰকৃত শাৰীৰিক যুদ্ধৰ প্ৰশ্ন যে উঠিব নোৱাৰে তেনে নহয়। অহিংসাৰ বিষয়ে যিসকলৰ জ্ঞান নাই, তেওঁলোকক গীতাই নৈৰাশ্য নিশিকায়। যাৰ ভয় আছে, যিয়ে নিজক ৰক্ষা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে, যিয়ে নিজৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ৰিপুৰ ওচৰত বশ্যতা মানি লয়, তেনে লোক শাৰীৰিক যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হবলৈ বাধ্য, কিন্তু সেইটো ধৰ্ম নহয়। ধৰ্ম এটা, মাত্ৰ এটা। অহিংসা মানে মোক্ষ আৰু মোক্ষ মানে সৎ উপলব্ধি। তাত কাপুৰুষতাৰ স্থান নাই। এই অদ্ভুত সংসাৰখনত হিংসা অনন্ত কাললৈ বৰ্তি থাকিব। গীতাই তাৰ পৰা ৰক্ষা পাবৰ পথ দিয়ে; কিন্তু কাপুৰুষালিতকৈ যুদ্ধত বধ কৰা বা নিজে মৃত্যুবৰণ কৰা বহুত শ্ৰেয়।'

শেহত গান্ধীজীয়ে কয় যে প্ৰশ্নকৰ্তা বন্ধুজনে যদি তেওঁৰ উদ্ধৃত শ্লোকৰ দ্বাৰা গীতাৰ অৰ্থ পৰিষ্কাৰ ভাবে নুবুজে তেন্তে "মই তাক পৰিষ্কাৰকৈ বুজাববলৈ অপাৰগ। পৰমেশ্বৰক স্ৰষ্টা, ৰক্ষক আৰু সংহাৰক হিচাপে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব নে? তেওঁ যদি স্ৰষ্টা, সংহাৰ কৰিবলৈ তেওঁৰ অধিকাৰ আছে। পৰমেশ্বৰৰ নিয়ম যে জন্মিলে মৰিব লাগিব আৰু তাতেই পৰমেশ্বৰৰ দয়া বিৰাজমান। তেওঁৰ নিয়ম অপৰিৱৰ্তনীয়। তেওঁৰ এই নিয়ম যদি ক্ষণে ৰুষ্ট ক্ষণে তুষ্ট ভাবে পৰিৱৰ্তন হয়, তেন্তে আমাৰ স্থিতি কত?"

তেওঁৰ আত্ম-জীৱনী তথা 'মোৰ সত্য অন্বেষণৰ কাহিনী'ত গান্ধীজীয়ে তলত দিয়া ভাবে উল্লেখ কৰিছে: 'মোৰ কাৰণে গীতা আচৰণৰ নিৰ্ভুল নিৰ্দেশক হৈ পৰিছিল। দৈনন্দিন জীৱনত গীতাখন মোৰ অভিধান হৈছিল। মই নজনা ইংৰাজী শব্দৰ অৰ্থৰ বাবে যেনেকৈ ইংৰাজী অভিধান ব্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ, সেইদৰে আচৰণৰ এই অভিধান (গীতা) খন ব্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ যাতে মই মোৰ সকলো সমস্যাৰ সমাধান পাওঁ।'

যতেক অনৰ্থ আছে এই সংসাৰত
তাৰ মাঝে তিনিবিধ সাৰ।
কাম ক্ৰোধ লোভ আপুন-নাশন
জানি সবে কৰা পৰিহাৰ॥

নামঘোষা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতাৰ পাতনি আৰু প্ৰয়োজনীয়তা

শ্ৰীনিত্যানন্দ বৰুৱা

পদ্ম পুৰাণৰ মতে এদিন বিষ্ণু অনন্ত শয্যাত শুই আছিল। লক্ষ্মী-দেৱীয়ে কাষতে বহি ভৰি পিটিকি আছিল। এনেতে লক্ষ্মীদেৱীয়ে মন কৰিলে যে, মহাপ্ৰভু ঘোৰ নিৰ্দ্ৰামগ্ন। আকৌ ঘূৰি আহি চালে প্ৰভুৰ টোপনি নহয়, তন্দ্ৰাহে। এনেকৈ চাই থাকোঁতে বিষ্ণুয়ে সাৰ পালে। লক্ষ্মীদেৱীয়ে সুধিলে "প্ৰভু, আপোনাৰ ইমান টোপনি হলেনো" এই সংসাৰখন কেনেকৈ চলিব ?" তেতিয়া বিষ্ণুয়ে উত্তৰ দিলে "দেৱী ! তুমি নাজানা মোৰ টোপনি অহা নাই ; মই এটা কথা ভাবি আছো। কথাটো হৈছে, এখন গধূৰ গ্ৰন্থ লিখিব লাগে। অৰ্থাৎ মোৰ আৰু অৰ্জ্জুনৰ মাজত কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত যি কথা-বাৰ্ত্তা হৈছিলো তাকেই গ্ৰন্থৰ ৰূপত প্ৰকাশ কৰিব লাগে য'ত, ধৰ্ম, অৰ্থ, কাম আৰু মোক্ষ মূল হব। ঘোৰ কলি যুগত পাপী-তাপী সকলে ইয়াক পঢ়িলে শান্তি পাব।" এনেতে নাৰদ আহি বিষ্ণুৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল। তেতিয়া নাৰদক পৃথিৱীলৈ পঠাই তেওঁৰ দ্বাৰা ব্যাসকেই সেই কাম কৰিব ক'লে। ব্যাসদেৱৰ আন এটি নাম কৃষ্ণদ্বৈপায়ন। ব্যাসেই সংস্কৃতত মহাভাৰতত, পুৰাণ, ভাগৱত আদি ৰচনা কৰি অক্ষয় অমৰ কীৰ্ত্তি ৰাখি গ'ল। ব্যাসৰ সুললিত ছন্দত লিখা গীতা আজিও বিশ্বৰ পণ্ডিত সকলৰ মাজত অতি আদৰৰ আৰু ভক্তিৰ নিধি হৈ আছে।

গীতাশাস্ত্ৰ প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষৰ মিলন-শাস্ত্ৰ। লক্ষ্মীয়ে বিষ্ণুক সুধিলে "প্ৰভু গীতাখননো কি বস্তু ?" তেতিয়া বিষ্ণুয়ে কৈছিল—"গীতাৰ অৰ্থ তোমাক কবলৈ হলে তুমি বিষ্ণুৰূপী হ'ব লাগিব। তেতিয়াহে গীতাৰ অৰ্থ পাবা।" তেতিয়া লক্ষ্মীও হাতত শঙ্খ-চক্ৰ, গদা-পদ্ম লৈ বিষ্ণুক

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ধ্যান কৰি বিষ্ণুৰূপ ধাৰণ কৰিলে তেতিয়াই লক্ষ্মীয়ে গীতাৰ সকলো অৰ্থ বুজি পালে।

অপৰেয়ম ইতঃ ত্বন্যাং প্ৰকৃতিং বিদ্ধিমে পৰাম্
জীৱ ভূতাং মহাবাহু যৱেদং ধাৰ্য্যতে জগৎ ॥
(গীতা-৭-৫)

অৰ্থাৎ পৰমপুৰুষ বিষ্ণুৱেই পৰমব্ৰহ্ম। তেওঁৰ বাহিৰে জগতত যি আছে সকলো প্ৰকৃতি। গোটেই প্ৰকৃতিখনেই পৰম পুৰুষৰ আশ্ৰয়ত আছে। পৰম ব্ৰহ্মৰূপে থাকি জীৱক চৈতন্য শক্তি প্ৰদান কৰিছে। সকলো জীৱ তেওঁৰে অধীন। পুৰুষ আৰু প্ৰকৃতিৰ উৎপত্তিৰ মূল কাৰণ। যেতিয়াই লোকে পৰম পুৰুষ বিষ্ণুৰ বিষয়ে অৱগত হয় আৰু কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ আদি দুষ্ট প্ৰবৃত্তিবোৰ ত্যাগ কৰিব পাৰে তেতিয়াই মানুহৰ মুক্তি হয় বা মোক্ষ লাভ কৰি পৰম ব্ৰহ্মত লীণ হয়। কৃষ্ণই সত্য-সনাতন প্ৰেম আৰু কৰুণাৰ মূৰ্ত্ত প্ৰকাশ।

মতঃ পৰতৰং নান্যৎ কিঞ্চত্ অস্তি ধনঞ্জয়।
ময়ি সৰ্বামিদং প্ৰোতং সুত্ৰে মণি গনাইব।

হে অৰ্জুন, ময়েই সত্য সনাতন পৰম ব্ৰহ্ম। মোতেই সকলো জীৱ অৱস্থিত। যেনেকৈ সূতাত মণিয়ে আশ্ৰয় লৈ থাকে তেনেকৈ জগতৰ সকলোৱে মোতেই আশ্ৰয় লৈ আছে।

এই গীতাৰ ব্যাখ্যা ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ গৰিমা, শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৰিলে সদ্যমুক্তি প্ৰাপ্ত হয়।

গঙ্গা গীতাচ সাবিত্ৰী সীতা সত্যা পতিব্ৰতা
ব্ৰহ্মাবলি ব্ৰহ্মবিদ্যা ত্ৰিসন্ধ্যা মুক্তি গেহিনী

ভাৰতবৰ্ষত শত-শত যুগ আগৰে পৰাই ঋষিমুনি সকলৰ কণ্ঠৰ পৰা ওলোৱা গীতাৰ অমৃত বাণীয়ে শোক-তাপত জৰ্জৰিত মানৱক শান্তি দি আহিছে। এইটো বৰ গৌৰৱৰ কথা যে পৃথিৱীৰ উন্নতশীল দেশবোৰে গীতাৰ ভাঙনী কৰি নিজ নিজ দেশত বহুল প্ৰচাৰ কৰিছে। বিশ্ববিদ্যালয় বিলাকত গীতা-সাহিত্য ছাত্ৰৰ পঢ়িব লগীয়া জ্ঞান-সাহিত্যত পৰিগণিত কৰিছে। ধৰ্মজ্ঞানত উদ্ধৰ হবলৈ হলে গীতাৰ ভাৱাৰ্থ উপলব্ধি কৰিব লাগিব। মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়েও গীতাৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

পৰাই অহিংস আন্দোলনৰ আদর্শ গ্রহণ কৰি হৰতাল, সত্যাগ্রহ আদিক স্বাধীনতা সংগ্রামৰ প্রধান অস্ত্র হিচাপে লৈ জয়ী হৈ পৃথিবীত যুগমীয়া কীৰ্ত্তি ৰাখি থৈ গ'ল। পৃথিবীৰ নানা জাতিয়েই এই অহিংস আন্দোলনৰ আদর্শক নেওচি সংগ্রাম চলাই মানৱক ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিছে। গীতা অধ্যয়ন জগতৰ কাৰণে অমৃত স্বৰূপ। ই ৰাজনীতি, ধৰ্মনীতি আৰু সাহিত্যৰ ভৰাল। দুখৰ বিষয় ভাৰতৰ শাসনাধিষ্ঠ ৰাজনীতিবিদ সকলে সংস্কৃত ভাষাক মৃতভাষা বুলি আদৰ নকৰাত পঢ়াশালি আদিৰ পৰা বাধ্যতামূলক বিষয় হিচাপে স্বকৃতি নিদিয়াত সংস্কৃত ভাষা লুপ্ত প্রায় হৈছে। সেই কাৰণে গীতা-ভাগৱতৰ চর্চা নইকীয়া হৈ পৰিছে। গীতা বিশ্বশান্তিৰ ভৰাল। এই অমূল্য গ্রন্থ সর্বদেশ পূজিত হলেও তুলনামূলক ভাবে ভাৰতবৰ্ষত ইয়াৰ প্রচলন দুঃখজনক। যদি ভাৰতৰ পঢ়াশালিবিলাকত সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্রেৰণা দিয়া হয় তেতিয়া হলে আমাৰ পুৰণি গীতা, ভাগৱত আদিৰ অর্থ বিলাক উদ্ধাৰ পাব। তথাকথিত শিক্ষিতলোকৰ মাজত সংস্কৃত ভাষাক আজি হেয় প্রতিপন্ন কৰি বিদেশী ভাষাক আকোৱালি লোৱা দেখা গৈছে। বিজ্ঞানৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে মানুহৰ মনত ভয় আৰু আতঙ্ক বাঢ়ি গৈছে। বিজ্ঞান যে বিশ্ব ধ্বংসৰ মূল কাৰণহৈ ঠিয় দিছে তাক আজি সকলোৱে বুজি পাইছে। গতিকে আমাৰ পুৰণি গ্রন্থবিলাকত যি জ্ঞানৰ ভৰাল আছে তাক অধ্যায়ন কৰিলেহে আমাৰ দেশত শান্তি প্রগতি ঘূৰি আহিব।

মনত ৰাখিব

* মদে ব্যক্তিৰ ধন, ধৰ্ম্ম, স্বাস্থ্য আৰু চৰিত্রৰ অৱনতি ঘটায়।
* যি মদ খায় তেওঁ নিজেও ধ্বংস হয় আৰু সমাজৰো অনিষ্ট সাধন কৰে।
* জনসাধাৰণক মদৰ অপকাৰিতাৰ বিষয়ে সজাগ কৰি এনে অনিষ্টকাৰী বস্তুৰ বিৰুদ্ধে প্রবল জনমত গঠন কৰক।

(ৰাজ্যিক মাদকদ্রব্য নিবাৰণী পৰিষদৰ প্রচাৰ বিভাগৰ দ্বাৰা প্রচাৰিতঃ গুৱাহাটী ৩)

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ভাগৱত-ধৰ্ম

শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা

সনাতন হিন্দু ধৰ্মত নানা দেৱতাৰ পূজাৰ বিধান থাকিলেও ঈশ্বৰ এজনেই। 'একং সদ্ বিপ্ৰা বহুধা ৱদন্তি'— সৎ বস্তু এটাই, জ্ঞানী সকলে তাক বহু নাম দি মাতে। এই একেশ্বৰৰ ধাৰণাত খোপনি ৰাখি ধৰ্মৰ লক্ষণ যুগে যুগে পৰিবৰ্ত্তিত হৈ আহিছে। পূৰ্বমীমাংসা দৰ্শনত বেদবিহিত যাগ-যজ্ঞাদি কাম্য কৰ্মবোৰক হে একমাত্ৰ ধৰ্ম বোলা হৈছে। 'চোদনালক্ষণোঽৰ্থো ধৰ্মঃ'— জৈমিনিকৃত ধৰ্মৰ এই লক্ষণে উক্ত কথাকে বুজাইছে। মনুৰ ধৰ্ম-লক্ষণত আৰু কিছু কথা সোমাই পৰিল। মনুৱে কৈছে— 'বিদ্বদ্ভিঃ সেৱিতঃ সদ্ভিৰ্নিত্যমদ্বেষৰাগিভিঃ। হৃদয়েনাভ্যনুজ্ঞাতো যো ধৰ্মস্তং নিবোধত ॥'— ৰাগদ্বেষশূন্য বেদজ্ঞ লোকসকলৰ দ্বাৰা অনুষ্ঠিত শ্ৰেয়ঃসাধন কৰ্মই ধৰ্ম। এই 'শ্ৰেয়ঃসাধন' কথাষাৰে ইহলোক আৰু পৰলোক উভয়তে হোৱা কল্যাণক বুজাইছে। বৈশেষিক দৰ্শনত কথাষাৰ স্পষ্টভাৱে প্ৰকাশিত হৈছে। এই দৰ্শনত ধৰ্মৰ সূত্ৰ হৈছে— 'যতোঽভ্যুদয়নিঃশ্ৰেয়সসিদ্ধিঃ স ধৰ্মঃ'— যিবোৰ কৰ্ম অনুষ্ঠান কৰিলে এই জীৱনত মানুহৰ সুখ-শান্তি হয় আৰু মৃত্যুৰ পাছত পৰলোকতো নিঃশ্ৰেয়স বা মোক্ষ লাভ হয় সেয়ে ধৰ্ম। মহাভাৰতে দিয়া ধৰ্মৰ সূত্ৰটো আৰু ব্যাপক। 'ধাৰণাদ্ধৰ্ম ইত্যাহুঃ ধৰ্মো ধাৰয়তে প্ৰজাঃ'— ধৰ্মই মানুহক ধাৰণ কৰি থাকে, এই কাৰণে তাৰ নাম ধৰ্ম। পুৰাণ-সূৰ্য্য ভাগৱতে গুৰু-গম্ভীৰ অথচ প্ৰাঞ্জল ভাষাত ধৰ্মৰ এটা সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ লক্ষণ ব্যক্ত কৰিছে। ভাগৱত-ধৰ্মৰ অভীষ্ট দেৱতা হৈছে পৰম সত্যৰূপী ভগৱান। ইয়াৰ বক্তা স্বয়ং নাৰায়ণ। এই ধৰ্মৰ উপাসকসকল পৰশ্ৰীকাতৰতাশূন্য সকলো জীৱৰ প্ৰতি দয়ালু মহাত্মা। ইয়াত কোনো ফলাকাঙ্ক্ষা, আনকি মোক্ষবো আকাঙ্ক্ষা নাই। ভাগৱত-ধৰ্মৰ অনুশীলনৰ ফলত আধ্যাত্মিক, আধিভৌতিক আৰু আধিদৈৱিক এই ত্ৰিতাপ নিৰ্মূল হৈ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

মানুহৰ পৰম সুখ লাভ হয়। জন্মান্তৰীয় পুণ্যৰ বলতহে মানুহৰ ভাগৱত-শাস্ত্ৰ শ্ৰৱণৰ প্ৰবৃত্তি হয়। অন্যান্য শাস্ত্ৰতো ভগৱান প্ৰতিপাদিত হৈছে, কিন্তু ভাগৱত-শাস্ত্ৰ-নিৰূপিত ভক্তিৰ দ্বাৰা খুব কম সময়ৰ ভিতৰতে ভগৱান হৃদয়ত উপলব্ধি হয়। এই পৰম ধৰ্মই ভাগৱতৰ প্ৰতিপাদ্য বিষয় আৰু গ্ৰন্থৰ—

ধৰ্মঃ প্ৰোজ্ঝিতকৈতৱোঽত্ৰ পৰমো নিৰ্মৎসৰাণাং সতাং
ৱেদ্যং ৱাস্তৱমত্ৰ ৱস্তু শিৱদং তাপত্ৰয়োন্মূলনম্।
শ্ৰীমদ্ভাগৱতে মহামুনিকৃতে কিং ৱা পৰৈৰীশ্বৰঃ
সদ্যো হৃদ্যৱৰুধ্যতেঽত্ৰ কৃতিভিঃ শুশ্ৰূষুভিস্তৎক্ষণাৎ॥

এই দ্বিতীয় শ্লোকত উক্ত কথাই প্ৰকাশিত হৈছে। বেদশাস্ত্ৰৰ সুপক্ক ৰসময় ফলস্বৰূপ ভাগৱতশাস্ত্ৰ শ্ৰৱণকাৰী পুণ্যাত্মাসকলৰ জীৱন আনন্দময় হয়। বিষয়ভোগৰ আসক্তি সলমূঞ্চে দূৰ নহলে ভক্তিৰস আস্বাদনৰ প্ৰতি মন উন্মুখ নহয়। সেয়ে ভাগৱত শাস্ত্ৰই উপদেশ দিছে—ভগৱানৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণকৰ্ম-লীলা সাধুসংগত শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন কৰোঁতে কৰোঁতে চিত্ত শুদ্ধ হলে সেই চিত্তত ভগৱানৰ প্ৰতিচ্ছবি পৰে। ভগৱান কপিলে মাতৃ দেৱহূতিক কৈছে—

সতাং প্ৰসংগান্মম ৱীৰ্যসংৱিদো ভৱন্তি হৃৎকৰ্ণৰসায়নাঃ কথাঃ।
তজ্জোষণাদাশ্বপৱৰ্গৱৰ্ত্মনি শ্ৰদ্ধা ৰতিৰ্ভক্তিৰনুক্ৰমিষ্যতি॥ [৩।২৫।২৫

প্ৰকৃত সাধুসংগ লাভ কৰিলে সেই সংগত ভগৱানৰ প্ৰভাৱৰ কথা স্বভাৱতে আলোচনা হয়। সেই কথা মন আৰু কাণৰ তৃপ্তিদায়ক। তাৰ ফলত অবিদ্যা-নিবৃত্তিৰ পথেৰে আগ বঢ়াৰ প্ৰতি ক্ৰমে শ্ৰদ্ধা, অনুৰাগ আৰু ভক্তিৰ উদয় হয়।

সাধু কাক বোলে? ভগৱানৰে অৱতাৰ স্বৰূপ কপিলে সাধুৰ লক্ষণ-প্ৰসংগত কৈছে—

তিতিক্ষৱঃ কাৰুণিকাঃ সুহৃদঃ সৰ্বদেহিনাম্।
অজাতশত্ৰৱঃ শান্তাঃ সাধৱঃ সাধুভূষণাঃ॥
ময্যনন্যেন ভাৱেন ভক্তিং কুৰ্ৱন্তি যে দৃঢ়াম্।
মৎকৃতে ত্যক্তকৰ্মাণঃ তক্তস্বজনবান্ধৱাঃ॥
মদাশ্ৰয়াঃ কথাঃ মৃষ্টাঃ শৃণ্বন্তি কথয়ন্তি চ।

—১০

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

তপন্তি বিবিধাস্তাপা নৈতান্ মদ্গতচেতসঃ ॥
ত এতে সাধবঃ সাধ্বি সৰ্বসংগবিবর্জিতাঃ ॥
সংগস্তেষ্বথ তে প্ৰাৰ্থ্যঃ সংগদোষহৰা হি তে ॥ [৩৷২৫৷২১-২৪

অৰ্থাৎ 'সাধুসকল ক্ষমাশীল, দয়ালু, সকলো জীৱৰে শুভাকাঙ্ক্ষী, কাৰো লগত শত্ৰুভাব নাই, তেওঁলোক সৰল আৰু আন সাধুৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাসম্পন্ন। ভগৱানৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ অচলা ভক্তি, তেওঁলোকে সকলো কৰ্ম ভগৱানকে অৰ্পণ কৰে, আত্মীয়-স্বজনৰ প্ৰতি তেওঁলোক অনাসক্ত। ভগৱানতে নিজক সমৰ্পণ কৰি সাধুসকলে তেওঁৰে পবিত্ৰ কথা শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন কৰে। তেওঁলোকক ত্ৰিতাপে অভিভূত কৰিব নোৱাৰে। ভাগৱতবৰ্ণিত এই সাধু যে এজন শ্ৰেষ্ঠ মানৱ তাত সন্দেহ নাই। তেনে লোকৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰভাৱ আনৰ ওপৰতো পৰে।

জীৱমাত্ৰেই ত্ৰিগুণৰ সৃষ্টি। কোনো সত্ত্বপ্ৰধান, কোনো ৰজঃপ্ৰধান আৰু কোনো তমঃপ্ৰধান। গুণৰ তাৰতম্য অনুসৰি ৰুচি আৰু নিষ্ঠাৰো ভিন্নতা হয়। সেয়ে সাধানমাৰ্গত কাণ্ডাৰী স্বৰূপে উপযুক্ত গুৰুৰ প্ৰয়োজন। নৱসিদ্ধৰ অন্যতম প্ৰবুদ্ধই ৰজা নিমিক কৈছিলে—

'তস্মাদ্ গুৰুং প্ৰপদ্যেত জিজ্ঞাসুঃ শ্ৰেয় উত্তমম্।
শব্দে পৰে চ নিষ্ণাতং ব্ৰহ্মণ্যুপশমাশ্ৰয়ম্ ॥ [১১৷৩৷১২

ভগৱৎ-তত্ত্ব ৰূপ উত্তম শ্ৰেয় জানিব খোজাজনে বেদতত্ত্বজ্ঞ আৰু অপৰোক্ষ অনুভৱসম্পন্ন গুৰুত শৰণ লব লাগে। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱেও কৈছে—
'জানন্ত শাস্ত্ৰৰ তত্ত্ব কৃষ্ণৰ ভকত। সেই গুৰু উপদেশ দিবাক শকত ॥

ভাগৱত ধৰ্ম আৰু বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্মৰ মাজত কোনো বিৰোধ নাই। ভাগৱতৰ সপ্তম স্কন্ধত বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্মৰ উপদেশ আছে। বৰ্ণধৰ্ম আৰু আশ্ৰমধৰ্ম পালনৰ যোগেদি ভক্তি পথত আগ বাঢ়িব পাৰি—এয়ে ভাগৱতৰ অভিপ্ৰায়। ধ্ৰুৱ আৰু প্ৰহ্লাদৰ দৰে পৰম ভক্তক ভগৱানে ৰাজ্য শাসন কৰ্মত নিযুক্ত কৰিছিল। সকলো মানুহৰে পালনীয় ত্ৰিশ প্ৰকাৰ ধৰ্ম ভাগৱত ধৰ্মৰে অন্তৰ্গত। সত্য, দয়া, তপস্যা, শুচিতা ত্যাগৰ ইচ্ছা, যোগ্য আযোগ্যৰ বিচাৰ, মনৰ সংযম, ইন্দ্ৰিয় দমন, অহিংসা, ব্ৰহ্মচৰ্য্য, দান, স্বাধ্যায় বা জপ, সৰলতা, যি পায় তাতে সন্তুষ্টি, শ্ৰেষ্ঠজনৰ সেৱা, লাহে লাহে কাম্য কৰ্ম ত্যাগ, কৰ্মফলৰ আকাঙ্ক্ষা ত্যাগ, নিৰৰ্থক কথা বৰ্জন, দেহাতিৰিক্ত আত্মাৰ

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

চিন্তা, সকলো জীৱকে অন্নাদি বিতৰণ, সকলো প্ৰাণীকে বিশেষকৈ ৰজাক আত্মা আৰু দেৱতাজ্ঞান কৰা আৰু শ্ৰৱন কীৰ্ত্তন আদি ন বিধ ভক্তি— এই ত্ৰিশলক্ষণযুক্ত ধৰ্ম আচৰণ কৰিলে ভগৱান তুষ্ট হয়। নাৰদে যুধিষ্ঠিৰক উপদেশ দিয়াৰ ছলেৰে ভাগৱত ধৰ্মৰ স্বৰূপ ব্যক্ত কৰা হৈছে। প্ৰত্যেক লোকেই নিজ নিজ স্বভাৱ অনুসৰি কৰ্ম কৰাটোই শ্ৰেয়ঃ। গীতাত, দোষযুক্ত হলেও, স্বধৰ্ম আচৰণৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে—'শ্ৰেয়ান্ স্বধৰ্মো ৱিগুণঃ পৰধৰ্মাৎ স্বনুষ্ঠিতাৎ। স্বধৰ্মে নিধনং শ্ৰেয়ঃ পৰধৰ্মো ভয়াৱহঃ।" ভাগৱতেও একে কথাকে কৈছে—

"বৃত্ত্যা স্বভাৱকৃতয়া ৱৰ্তমানঃ স্বকৰ্মকৃৎ।
হিত্বা স্বভাৱজং কৰ্ম শনৈৰ্নিগুৰ্ণতামিয়াৎ॥"

ভাগৱত ধৰ্মৰ মুখ্য অভিপ্ৰায় মানুহক পৰমানন্দৰ আস্বাদ দিয়া। তুচ্ছ বিষয়-মুক্তিতো নিস্পৃহ নিগুৰ্ণ ভক্ত ভাগৱতৰ আদৰ্শনীয় ভক্ত। বিশ্বৰ সুখৰ উৰ্দ্ধত উঠি বসময় ভগৱানৰ ওচৰত দেহ মন অৰ্পণ কৰি বিশ্বৰ সকলো জীৱৰ লগত ঐকাত্ম্য অনুভৱ কৰি ভূমাৰ আস্বাদেৰে মানৱী জীৱন ধন্য কৰাই ভক্তিৰ পৰাকাষ্ঠা। প্ৰহ্লাদ, ধ্ৰুৱ, অম্বৰীষ, ভৰত, পৃথু, যুধিষ্ঠিৰ, নাৰদ, শুকদেৱ, পৰীক্ষিত আদি পৰম ভক্তসকলৰ জীৱনাদৰ্শেৰেউদ্বুদ্ধ হৈ হৃদয়-গ্ৰন্থি ছিন্ন কৰি অহৈতুকী ভক্তিৰে প্ৰেমানন্দ লাভ কৰিব পাৰিলে মুক্তিৰ সুখো অকিঞ্চিৎকৰ হয়। যি এবাৰ এই সুখৰ সোৱাদ পায় ভোগৰ সুখ ইয়াৰ তুলনাত অতি ক্ষুদ্ৰ বুলি উপলব্ধি কৰে।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

বিশ্বৰূপ

শ্ৰীবৈকুণ্ঠ তালুকদাৰ

আগতেও আছিলো মই,
এতিয়াও আছো ;
থাকিম অনন্ত কাল মই।
কৰ্মহীন জীৱন ল'ই
মোক পাবলৈ,
বৃথা চেষ্টা নকৰিবা হায় !
সৰু বৰ কোনো নাই,
সকলোতে আছো মই,
একেই জীৱাত্মা তুমি-মই।
মোতেই শৰণ লই,
নিজ কৰ্ম কৰিযোৱা,
তোমাতেই আছো মই বই।
দৰ্প অহঙ্কাৰ লই,
গৌৰৱত গুফন্দি ফুৰা,
বহু আছে নেজহীন প্ৰাণী।
মই-ভাৱ কৰা দূৰ
অহঙ্কাৰ মৰিমূৰ
সমস্ততে ঈশ্বৰ বুদ্ধিমানি।
কলো সখি গুহ্য-কথা
মোৰ চৰণ কেৱল সেৱা
ময়েই ব্ৰাহ্মণ, ময়েই চণ্ডাল
মোতেই বিশ্বক বিচাৰি পাবা।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ বিষয়ববীয়া সকল ঃ

উপদেষ্টা সমিতি

শ্ৰীপ্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বৰুৱা	শ্ৰীচিদানন্দ দাস
শ্ৰীধৰ্মানন্দ দাস	শ্ৰীমতী পুষ্পলতা দাস
শ্ৰীমহেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ পাঠক	শ্ৰীবৰদা চৰণ মেধী
শ্ৰীছগনলাল জৈন	শ্ৰীপ্ৰেমকান্ত মহন্ত
শ্ৰীভৱপ্ৰসাদ চলিহ	শ্ৰীদেবেন্দ্ৰ নাথ ৰৰা

সভানেত্ৰী ঃ শ্ৰীমতী অমলপ্ৰভা দাস
কাঃ সভাপতি ঃ ডাঃ বীৰেন্দ্ৰ নাথ চৌধুৰী
উপ-সভাপতি ঃ শ্ৰীৰবীন্দ্ৰ নাথ নবিশ
শ্ৰীৰজনী কান্ত চক্ৰবৰ্ত্তী
শ্ৰীমতী হেম কাকতী
শ্ৰীহৰিশ চন্দ্ৰ পাঠক
শ্ৰীকিৰণ শৰ্ম্মা
শ্ৰীৰামপদ পাঠক
কাৰ্য্যালয় সম্পাদক
শ্ৰীনৃপেন শৰ্মা

আহ্বায়ক ঃ শ্ৰীহেমভাই
সাধাৰণ সম্পাদক
শ্ৰীনিৰ্মল কুমাৰ শাস্ত্ৰী
শ্ৰীনৱদ্বীপ ৰঞ্জন পাটগিৰি
শ্ৰীমতী শুচিব্ৰতা ৰায়চৌধুৰী
শ্ৰীদ্বাৰিকা বৰুৱা
শ্ৰীৰমেন বৰুৱা
কোষাধ্যক্ষ
শ্ৰীদামোদৰ হাজৰিকা
স্মৃতিগ্ৰন্থ সম্পাদক
শ্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতা-জ্ঞান-মঞ্জৰী

উপদেষ্টা সমিতি ঃ

ড° মহেশ্বৰ নেওগ

অধ্যাপক ৰজনী কান্ত দেৱশৰ্ম্মা

ড° হেমন্ত কুমাৰ শৰ্ম্মা

ড° কৃষ্ণ নাৰায়ণ প্ৰদাদ মাগধ

শ্ৰীহেমভাই

স্মৃতিগ্ৰন্থ সম্পাদনা সমিতি

শ্ৰীকৃষ্ণৰাজ মেহতা

শ্ৰীমতী শকুন্তলা চৌধুৰী

শ্ৰীবাহেনা শইকীয়া

শ্ৰীবৈকুণ্ঠ তালুকদাৰ

শ্ৰীভগগিৰি ৰায়চৌধুৰী

শ্ৰীনাৰায়ণ দাস

শ্ৰীঅশোক ডেকা

শ্ৰীৰমেশ চন্দ্ৰ তালুকদাৰ

শ্ৰীবিমল ভূঞা

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

জীৱনটো এনেয়ে চুটি, আৰু চুটি নকৰিব

* আপোনাৰ ঘৰৰ বাল্ব বদলাওঁতে বা টেবুল ফেন ইফাল সিফাল কৰোতে সংশ্লিষ্ট ছুইচটো 'অফ্' কৰিহে তেনে কৰিব।
* ফিউজ ৱায়াৰ ছিগিলে সঠিক জোখৰ ফিউজ ৱায়াৰ হে লগাবলৈ দিব। ডাঙৰ ফিউজ ৱায়াৰে কাট-আউটৰ ফিউজ ৱায়াৰ বা খুটাত থকা 'এৰিয়েল ফিউজ' ছিঙি দিব নাইবা বিদ্যুৎ প্ৰবাহক তাঁৰ জ্বলাব পাৰে।
* চকেটত প্লাগ লগোৱাৰ বা চকেটৰ পৰা প্লাগ এৰুওৱাৰ আগতে সংশ্লিষ্ট ছুইচটো অফ, কৰি লওক। লাহে ধীৰে বা দ্বিধাগ্ৰস্ত ভাবে এইবোৰ কাম নকৰিব।
* জোৰা লগোৱা, ইন্সুলেচন ছিগা ৱায়াৰ কেতিয়াও ব্যৱহাৰ নকৰিব। ভগা প্লাগ, ভগা ছুইচো ব্যৱহাৰ নকৰিব।
* বিদ্যুৎ-চালিত সা-সজুঁলিত বা বিদ্যুৎ, প্ৰবাহক তাঁৰত ধোঁৱা দেখিলে, জুইৰ শিখা দেখিলে নুমুৱাবলৈ পানী কেতিয়াও নামাবিব। পানী বিদ্যুৎ পৰিবাহক, গতিকে পানী মৰাটো বিপজ্জনক।
* বিদ্যুৎ পৰিবাহক তাঁৰত তিতা কাপোৰ কেতিয়াও নেমেলিব। তিতা কাপোৰেৰে তাঁৰৰ পৰা বিদ্যুত উৰুখি আপোনাক আঘাত কৰি মৃত্যু ঘটাব পাৰে বা চিৰঘুণীয়া কৰিব পাৰে।
* বাটৰ কাষত খুটাৰ পৰা ওলমি বা ছিগি পৰি থকা বিদ্যুৎৰ তাঁৰ কেতিয়াও নুচুব। আনে যাতে নোচোৱে তাৰ বাবেও সতৰ্কতামুলক ব্যৱস্থা লব।
* অঘটন ঘটাব শঙকা দেখিলে বিদ্যুৎ পৰিষদৰ কৰ্মীক খবৰ দিয়ক।

অসম ৰাজ্যিক বিদ্যুৎ পৰিষদৰ তথ্য আৰু জনসম্পৰ্কৰক্ষী বিষয়াৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

"সত্য-প্ৰেম-কৰুণা"

আপুনি সকলো জীৱৰে মিত্ৰ

আপুনি বিচাৰে আপোনাৰ সন্তান হওক
লৱ-কুশৰ দৰে
আপুনি বিচাৰে আপোনাৰ সন্তান হওক
বীৰ অভিমন্যুৰ দৰে
সন্তান ভগৱানৰ 'কৰুণা'
সেই সন্তানক প্ৰতিপাল কৰি মানুহ কৰাটো সকলো
পিতৃ-মাতৃৰেই কৰ্ত্তব্য
এইয়া সম্ভৱ হয় "সৰু পৰিয়ালত"

মনত ৰাখিব

'সৰু পৰিয়াল সুখৰ আধাৰ'
দুটি সন্তানেই যথেষ্ট ।

অসম স্বাস্থ্যসেৱা সঞ্চালকালয়ৰ পৰিয়াল কল্যাণৰ
তথ্য আৰু জনসংযোগ শাখাৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Gita-Jnana-Manjari

INDEX

Dr. Maheswar Neog :	The Neo-Vaisnava Movement of Sankaradeva	1
Dr. Sraddhakar Supakar : Sahityacharyya (Orissa)	Gita And Bhagavata Dharma	17
Dr. Pratap Chandra Chaudhury :	Guwahati : An Ancient City of the East	29
Dr. S. K. Bhowmik : (Gujrat)	Is Bhakti Movement Relevant In Modern India ?	42
Shri Bhaba Prasad Chaliha :	Early Vaishnavism And The Neo-Vaishnavite Movement In Assam	52
Dr. D. P. Pattanayak : (Mysore)	Geetha And The Cultural Heritage of Assam	59
Late Shiman Narayan :	Sthita-Prajna-Darshana	62
Jyoti (Germany) :	On Religion And Spirituality	70
Dr. S. N. Sarma :	Influence of The Geeta on The Vaishnava Poets of Assam	75
Shri Hembhai :	Krishna to Break Barriers	79
Dr. H. K. Sarma :	The Janmastami Festival In Assam	82
Shri N. R. Patgiri :	Evolution of Bhakti Cult	86
Dr. R. C. Thakuria ;	The Glorification of The Name of God In The Neo-Vaishnavism of Sankaradeva	90
Smriti Bhattacharjee :	Vivekananda, The Non-Conventional Guide	94

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

THE NEO-VAISNAVA MOVEMENT OF SANKARADEVA

Dr. Maheswar Neog

The leader of the Vaisnava Renaissance in Assam was Sankaradeva (1449-1568 A. D.). The date traditionally ascribed to his birth is 1371 Saka, so that his death in 1490 Saka would roughly give us one hundred and twenty years, the full span attributed to the mahapurusa, although in another opinion he was born in 1385 Saka. Born to the family of the Sakta Kayastha overlord of the Bara-Bhuyas at Bardowa, Sankara enjoyed a gay and wild childhood, his parents having died and left him in his infancy. At his twelfth year he was placed under the care of a local pandit, Mahendra Kandali. After a thorough education in grammar and Sanskrit lore, he came back home a proud and finished scholar, when he was caught in the silken tie of matrimony and had to confine himself to the coarse duties of a Bhuya chief in spite of all his inclination on the side of a studious career. There were constant skirmishes with the neigbouring Kachari tribe to worry him, and at the head of it came soon the death of his young wife, who left a girl child behind her. This bereavement seems to have made a deep influence upon Sankara's mind with its natural poetical proclivity, for he now determined to go on pilgrimage to Puri, Vridavana and other holy places. This he did when he was thirty-two years old (1481

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

A.D.), and left the administration in the hands of his two old uncles. His stay at Puri seems to have been long, and it was possibly in this religious centre that he received his illumination, for no earthly guru of his is known, and he later said to one of his followers that after he had visited the temple at Puri and bowed his head to Jagannatha enshrined there, it was his resolve not to bow it down to any other god, meaning that Jagannatha alone could be his guru and worshipful. Sankaradeva composed lyrics in the artificial Brajabuli idiom during his sojourn in Northern India, although some of his works like the **Hariscandara-upakhyana** are said to have been written as early in his school-days. After twelve years of travelling Sankaradeva returned home a saint, carrying and abiding impression of the renascent Vaisnavism, which with its lyric grace was pulsating in the heart of India 'in the widest commonalty spread'. He had now discovered his mission of life, and was well intent on forsaking the world. But the affectionate anxiety of his grandmother and all others around him made him marry for a second time ; and he had also to resume administration under thair pressure.

In the meantime he received from Puri a copy of the **Bhagavatapurana** furnished with the "Bhagavata-bhavartha-dipika commentary of Sridhara-svamin, and set to rendering parts of this visnuite purana into Assamese with the definite intention of propounding and propagating the cult of bhakti, of the exquisite beauty of which he was firmly convinced. After he had made some sections of his **Kirtanaghosa** among other books, he received his first proselytes. He adopted the attractive method of holding kirtana or mass prayer and dramatic performances, and this soon att-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

racted many people to his religion. He made a temple (kirtana-ghar, namghar) near his official headquarters at Bardowa, and this institution became the nucleus of the Vaisnava organisation, which later spread throughout the three Assamese States of Assam, Kamarupa and Koc Behar in the form of regional establishments, called sattra, and numerous village temples, known as namghar.

Sankaradeva soon renounced his bhuyaship, and with his following, both mundane and divine, retreated across the Brahmaputra to regions occupied so long by other lesser Bhuyas. But finding themselves too near the growing Koc Power under Visvasimha (c. 1496-c. 1533), they migrated further to the east, and stationed themselves at Dhuwahat or Belaguri in the Majuli island on the Brahmaputra, now a part of the Ahom kingdom.

At Dhuwahat a Sakta youth, Madhava (1489-1596), also a scion of Kayastha Bhuyas, a busy tradesman too, came to have a religious disputation with Sankara as he found that the Vaisnava was interdicting people from the worship of, and blood sacrifices to, the Devi, and all that in Kamarupa, the spiritual domain of the Mother Goddess. The hot debate, which went on vigorously for quite a few hours, ended in the immediate conversion of Madhava. And Madhava very readily gave up his trade, and dissolved a maturing proposal for marriage to choose a life of celibacy and ardent devotion and service to the guru. He became Sankaradeva's dearest and closest disciple, supporting the guru in his proselytising and literary activities, and the greatest apostle of the new found faith, giving poise and strength to the organisation of the Vaisnava order in Assam.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

But soon followed a period of unrest for the Vaisnavas due to the hostility of the brahman priesthood, which found, to much chagrin, that its authority was being challenged by the new-fangled creed, which placed the brahman and the pariah alike on the same religious footing and opened the portals of sacred knowledge to the common man by rendering religious texts into the local language, and minimised the importance of ritualism by extolling the kirtana form of worship and discarding the worship of many gods in favour of a rigid monotheism. Sankara's followers were openly molested. He therefore, arranged to meet the scholarly section of the hostile camp, and in the discussions that ensued the latter was completely routed. The opposition then vilely abused the ears of the Ahom monarch, Suhumumng (1497-1539), against the religious revel, who was immediately hauled up for trial : but the saint acquitted himself well in the presence of the king, and was let off with honour. All the same, there was no cessation of hostility ; and although Sankara's cousin, Jagatananda or Ramaraya, seems to have some administrative responsibility under the Ahoms, the Bhuyas, alwasy suspects as a possible source of mischief, soon earned royal disfavour and there was an order for the arrest of some of them iucluding Sankaradeva. Madhavadeva persuaded the Master to go underground for a time ; and he himself and Sankaradeva's son-in-law, Hari Bhuya, were apprehended, and taken to the capital at Gadgao for trial. Hari was beheaded and Madhava was kept in detention for about nine months and then released.

This incident filled Sankaradeva's mind with disgust, but also provided the determination to leave the Ahom kingdom. The king of the western state of Koc Behar,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Naranarayan, (c. 1533-87), and his brother and commander-in-chief of the Koc army, Sukladhvaja (the author of the 'Saravati' commentary on the **Gitagovinda**), already well-known for their learning and wisdom, were now leading an attack on northern parts of the Ahom kingdom. Some of the Bhuyas, related to Sankaradeva and his group, had already joined the Koc camp. Sankaradeva and his following seized this opportunity, and rowed down the Brahmaputra for safety within the Koc state. They made their settlement at Barpeta, where the creed began to thrive and the order began to swell. The rich merchant, Bhavananda (later, Narayana Thakur), a Musalman tailor, Cnadsai (Candkhan), some brahmans, and some officers of state were among those who joined him. The Vaisnava could also count upon the help of Sukladhvaja, who married the daughter of Ramaraya and also accepted the saint's faith. For the last eighteen or twenty years of his life now remaining, his sattra at Patbausi (Barpeta) became the centre of dissemination of the new light that bhakti brought. He, now a centenarian, made a second pilgrimage, covering only six months, to Puri. All the time he was also busy writing books, which were to be the gospel of the new faith. The prestige and influence that he now commanded in the Koc kingdom made others jealous of him ; and insistent complaints against him and his religious activities were lodged with the king. After some persecution of the Vaisnavas Sankaradeva pacsented himsalf at Naranarayana's court, and soon found himsalf pitted in a battle of arguments with brahman controversialists of the capital. At the end he rose triumphent ; and the saint and the monarch,, so much struck by the profundity of his scholarship and the sublimity of his faith, became friends, and remained friends for the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

rest of their life. The Vaisnavas now felt completely secure, and filled the land with their holy music. Sankardeva visited the Koc capital several times after this ; and it was here that he passed away in 1568 A.D. His soul and his message of love have permeated into the national consciousness and the very being of the people.

Sankaradeva nominated Madhavadeva as his successor to hold charge of the order. The latter set up his sattra at Sundaridiya (Barpeta), where he made his chief work, **Namaghosa,** among other compositions. From time to time he visited different places round about his sattra, and erected a temple primarily for the purpose of dramatic performances, but this soon grew into a sattra, the Barpeta-sattra. The hostile people were busy all the time, bringing allegations of broadcasting a corrupt religion against Madhavadeva in the court of Raghudevanarayana (1581-1605), the son of Sukladhvaja, who quarrelled with his uncle Naranarayana after his father's death, and declared himself independent as the king of Kamarupa (the eastern half of the Koc state built by Visvasimha, Naranarayana and Sukladhvaja). A contingent of sepoys raged the Barpeta-sattra, seized the petty belongings of the cloistered Vaisnavas, and carried Madhavadeva and some of the monks there in boats to the capital at Vijaypur. But before the saint could be summoned for trial in the open court, the hostile pandits withdrew their charges ; Madhavadeva was honourably acquitted, and the effects of the monks were returned to them. Soon after, however, the whimsical king sent Madhavadeva a writ, asking him to leave Barpeta as early as possible and settle at Hajo with its Hayagriva-Madhava temple. But here the saint Madhava attracted more people than the god Madhava ; and seeing

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

here in the possibility of fresh troubles, he hastily decided to leave Raghudeva's kingdom and accordingly crossed the border over to Koc Behar, where Naranarayana's son, Laksminarayana (1587 1627), was now ruling. There too he did not find a peaceful life as many people found it difficult to accept Sankaradeva's creed, and particularly because an officer, a qaji, could not take kindly to him on account of the Vaisnava's' refusal to interdine with people outside of their fraternity. Madhavadeva was confronted with harsh controversies at the royal court ; but the profundity of his learning came to good account in this impasse, and Laksminarayana declared the new faith, with two sattras in the capital, the state religion. The saint like the master died in Koc Behar in 1596 AD.

Sankaradeva delegated to his brahman follower, Damodaradeva, the power of administering ordination, as this was considered expedient particularly in the case of brahman neophytes. Immediately after the death of the guru, however, there was a "rift in the lute," and Damodara seceded from the main order, and formed a schism. It was represented to Pariksitanarayana of Kamarupa (AD. 1603-16) that this brahman was bringing pollution on the country by accepting a sudra's faith and by crying against the worship of all gods and goddesses. The king ordered externment of the saint, who made his way to the Koc Behar capital and built himself the Vaikunthapur sattra there. It is remarkable that the three first great Vaisnava acaryas of Assam died in Koc Behar, which, by the logic of political history, is to-day not within this State.

Another brahman dissenter like Damodaradeva was Harideva, who claims only a few sattras of his following, confined to the present district of Kamrup.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Sankaradeva's family priest and friend, Ramarama, remained by his side all through his life, and the family springing from Ramarama remained loyal to the order, and supplied Patbausi and Barpeta-sattras with Superiors.

Madhavadeva sent out holy men as a postles of the bhakti faith, the chief among them being Gopaladeva of Bhavanipur, Padma Ata, and Gopaladeva better known as Vamsigopala. The nomination of Vamsigopala, a brahman, was approved by Damodaradeva also. These three apostles and their deputies established sattras mostly in Assam, that is, the Ahom kingdom : and some of their sattras are very rich, and claim each a large and widespread laity. Madhavadeva's sister's son, Ramacarana, and Mathuradasa were left in charge of the temples built by the saint at Sundaridiya and Barpeta. The three sons of Sankaradeva died prematurely, and his grandsons, Purusottama and a Caturbhuja, and the latter's wife, Kanakalata, appointed their deputies, who organised sattras in various places ; and these sattras, almost a church by themselves, look up for inspiration to Bardowa, the birth-place of the saint. Damodardeva appointed three nominees, who stayed in sattras in Kamrup, while Vanamalideva, a brahman monk staying at his Vaikunthapur-sattra, migrated to the east, and established a powerful sattra (Dakhinpat) under the patronage of the ruling Ahom king. Some sattras were brought into being by persons connected with Sankaradeva and Madhavadeva ; and some of those set up by the divines mentioned above branched off each into several petty establishments.

Thus the three Assamese States of Eastern India, namely Asama, Kamarupa and Koc Behar, were covered by the end of the 17th century and the begi-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

nning of the 18th with a network of these Vaisnava establishments, and almost the whole Hindu population was now divided among them. Some of the adherents of the Vaisnava order have made serious departures from the original tenets of the faith, or have relapsed into heterogenous doctrines discarded by the gurus. Others again have carried the puritanic zeal of the new faith very far indeed. The followers of Gopaladeva formed into a school, characterized by catholicity and a democratic outlook and freedom from the tyranny of creeds. It particularly thrived and acquired large followings in the north-eastern parts of Assam with their predominatingly Tibeto-Burman population, and reclaimed large numbers of people from animistic practices. The followers of the Mayamara mahanta within Gopaladeva's order rose in revolt as one man against royal oppression (1769), and succeeded in subverting Ahom power for a time, The history of Assam Vaisnavism is one of many conflicts and persecutions. The course of political history of this eastern part of India also has been changing considerably from time to time. But the Renaissance, which had its beginnings in the activities of Sankaradeva has wrought itself into fulfilment in many ways, and marked out a definite place for Assam in the cultural map of India.

An attempt is often made in some quarters to describe Sankara as a social revolutionary, who set aside all caste barriers and preached a faith, banisned from the Srutis and Smritis. Lakshminath Bezbaroa sought to discredit such an extreme view of the matter, when he said : "Sankaradeva and Madhavadeva were no visionaries or revolutionaries. Their aim was to purify Hinduism from within". It will help us to understand

—2

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

the matter if we examine the charges, brought against Sankara by interested parties on different occasions. It was variously alleged :

a. that Sankaradeva preached ekasarana doctrines, and interdicted people from worshipping Durga, Siva and all deities other than Visnu ;
b. than he preached against blood sacrifices ;
c. that being a non-brahman, Sankara studied the **Bhagavatapurana** and rendered it into verses in the language of the common people;
d. that he had become a religious preceptor, rendered namamantra to others, and also taught them the secret of counting of beads on a rosary;
e. that he became the guru to brahmans also, received salutations (namaskara, sewa, olag) from brahmans, both men and women, and gave to them religious precepts (upadesa or guru-vakya) ;
f. that brahmans, Kaivartas and Sudras alike became his disciples, and that Kaivartas, Kolatas (Kolitas), Koces and Brahmans sat together during congregations to repast on milk, fried rice (cira), bananas, etc. ;
g. that as a result of the propagation of his faith, people were turning their back on rituals (karmadharma) ; and
h. that due to his teachings a son would not dine in his father's house only because the son became a convert to the new faith, and his father not.

These were the main charges which could reasonably be levelled against the saint. But there were other allegations, against which Sankaradeva is represented by these early biographers as pleading not guilty, or which could legitimately be described as mere exagerations.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Sankaradeva's form jo Vaisnavism is officially named ekasarana nama-dharma, having a strict monotheism as the central doctrine and the recitation or remembering of the names of the one Deity as the principal form of worship.

In many places of his works like **Bhagavata, XI**, Sankaradeva refers to the ekasarana conclusion of the **Bhagaved-gita**. In his **Bhagavata** XI, Krsna thus says to Uddhava : "He who doth not worship other gods, doth not forsake from his lips my names, whether in prosperity or in adversity, and even doth hold within his heart my image, is a saintly person". And again "Do thou keep away from the cult of other deities". "O friend, do thou not worship other gods lest devotion to me be vitiated".

When it was reported to King Pariksitnarayana of Kamarupa that Damodaradeva interdicted the worship of Durga and other deities too, the monarch sent some constables (dhopdhara) to ask the holy man to worship the goddess with sacrifices or, if he failed to comply, to bring him down under arrest. The men came and announced the royal order. Damodaradeva made bold to declare to them : "Place my neck above and that of the bali (the sacrificial animal) below, and cut them both as under if you have the strength in your body. I may go and face the king, but will not worship (the goddess). I acknowledge no tenarmed (goddess) but only Hari". His sermons also contained this interdiction against the worship of other gods than Visun. Another brahman Vaisnava, was confronted with the apparance of a Siva icon raised from the bottom of an old tank, when he saluted the deity as if it were only Visnu whom he saw, saying : namo namo laksmi-pati bhagavanta deva. This strict injunction

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

against the worship of other gods created bitterness amongst the votaries of various deities.

Sankaradeva and other Vaisnava leaders of Assam were rigidly opposed to all blood sacrifices. A veritable stronghold of Sakti worship, the country seems to have in tose days presented a picture of constant sacrifices to the various forms of the Devi. King Laksminarayana of Koc Behar once arranged the worship of Durga and bought a number of goats for sacrifice. Then an idea struck him, and he sent some persons to Damodaradeva, who happened to be in the capital, to ask him if he approved of the sacrifices. Damodara deeply pondered over the matter and sent the reply that, being bhaktas, Sankara (Siva) and Parvati would not accept such sacrifices. The good king there upon sent back the goats to Damodara, who thus tactfully saved the situation without committing himself to an approval of Devi-worship.

It was Ramananda of Northern India (1299-1410), who adopted the medium of the language of the common people for his teaching and gave it the dignity of a classical tongue. Sankaradeva also adopted the effective means of propagating the gospel of his faith through Assamese. The **Bhagavata-purana** formed the mainstay of his cult. This work he studied thoroughly and rendered portions of it into simple Assamese verses, songs and dramas, so that the teaching might appeal to the commonalty. This was more than the existing priesthood could tolerate, and some of this class in their private discussions said : "Being a Sudra, he has rendered the **Bhagavata** to payara. Varily this act is immensely wrong. What we say, (the people) should do : such is the reasoning of sastras". The objection that a Sudra should not read this great purana was

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

met with by Sankaradeva on the authority of the work itself.

Sankaradeva was brought to book in the Koc court of Koc Behar for accepting brahmans among others as disciples, and this was his reply to the charge, addressed to Naranarayana: "Thou hast invited me to explain why, a Sudra, I render nama (the secret formula composite of names of Visnu) (to people). Hath not Kapila's mother thus said in the **Bhagavata** ? —'A Candala, whose tongue giveth out the names of God, is superior to a brahman, versed in the four Vedas. That (Candala) hath (as it were) undergone all penances, performed all sacrifices, abided by all rules of customs and visited all sacred places'. Listen, O king, to another point of reason I adduce from the sastras : it is only : brahmans who can render lessons in the Veda, diksa and mantra. But caste is not to be considered in the case of an acarya (preceptor) who giveth only nama-upadesa ; he can be acarya to people of all the four castes, and that can be counted as no wrong." A Sudra guru received the same sort of salutations from a brahman disciple as could be expected of a Sudra follower, persons belonging to different castes became heads of sattras, and their following also presented a motly variety.

In his **Namaghosa**, Madhavadeva refers to the acceptance of nama-dharma by people of Garo, Bhota (Bhutiya), Yavana (Muslim), Miri, Asama (Ahom) and Kachari origin, who were till the time of Sankaradeva outside the pale of Hinduism. An old work called **Amulyaratna** names together these bhaktas of Assam-Govinda, a Garo ; Paramananda, a Miri ; Narahari, an Ahom ; Jayarama, a Bhutiya ; Candsai, a Muslim, and Bhattadeva, a brahman. Candsai (Candkhan ?)

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

was converted by Sankaradeva himself into the faith, and he was so much respected within the order that he is counted among the great bhaktas, identified with the beads of an Assam Vaisnava's rosary. Jayahari, originally a Yavana or Muslim, is said to have been accepted by Madhavadeva as a disciple in a dream, and to have been attending the sattra services regularly ever since. But it is sometimes asserted that Jayahari came to Mathuradasa at Darpeta, who declined to initiate him, and that he placed a purse at the threshold of the kirtana-ghar, called Madhavadeva his guru, and on return home burnt his old house, built a new one and also gave up his usual food. Sankaradeva converted a Garo, who was newly named as Govinda. According to another account, Govinda Garo and the Bhutiya, later named Jayananda were accepted as proselytes by Madhavadeva. Among the other disciples of Sankaradeva, Madhava of Jainti village, Srirama Ata and Bhobora Das (Damodara ?) are believed to have been of the Hira, Kaivarta and Baniya castes respectively. The chief among the Koc converts of Sankaradeva was Cilaraya. A Naga (Nocte) chief, Latha, (later re-christened as Narottama), and his subjects were initiated to Vaisnavism by Sriramadeva of the Baregharsattra.

The gravest allegation of public indecency levelled againgt Sankaradeva was that among his followers Kaivartas, Kalitas, Koces, brahmans and others assembled and dined together. The commodities of food mantioned are milk, bananas and, what is more, fried rice This is possibly a reference to the daily namaprasangas in Sankaradeva's sattra after which food offered to God (prasada) was distributed. It is related how on one occasion Candsai, the convert from

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Islam, was asked by Sankaradeva to make the distribution. When this was done a few in assembly had some misgivings, which were dispelled by Candsai himself though a song a gnomic character.

Lakshminath Bezbaroa says that it was not the intention of Sankaradeva's sect to do away with the traditional Vedic rites for the initiate. Madhavadeva held an ideal in this respect to all people by perfroming the sraddha ceremony of his mother. But this was during the transitional stage of his life, when he was passing from an avirakta to a virakta. After this, however, Madhavadeva never performed the ceremony; and this rite was also never performed in his monastery manned by celibate monks only. When a monk died, Brahmanical rituals, attendant upon cremation, were not observed.

The great Sankaradeva movement thus brought about a new and comprehensive outlook on life and a distinctly healthy tone to social behaviour. It accelerated the pace of a renascence of literature and fine arts like music and painting. The dignity of the individual endavour of man as distinct religious being and not as 'the thrall of theological despotism' was declared. Assam discovered herself as an integral part of the holy land of Bharatavarsa, and gloried in that discovery. The holy books in Sanskrit, the litterae humaniores of India, could no longer be sealed to the common man's view by a rigid oligarchy. The use of the local language in expositions of theology and philosophy was in itself a challenge to the erstwhile guardians of secret doctrines, who understood the significance of the challenge and 'protested very much'. The new humanism eyed askance at the numerous blood sacrifices, including the immolation of man, and the sacerdotalism that was

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

the order of the day in Hindu society. The use of Assamese, an Indo-Aryan tongue, which formed but an island in a Tibeto-Burman ocean, as the medium for the propagation of the neo-Vaisnava faith led to its emergence as the language of all the people. The ancient kingdom of Kamarupa was now undergoing a huge change, and it was having almost a regeneration, political and social, which timed well with the cultural resurgence initiated by Sankaradeva; and the first possibilities of a unified and modern Assam were now in evidence.

* * *

"Of all the numerous volumes that have been created in India, Gita stands as the apex-jewel. It has three virtues. The entire subject-matter is very succinctly presentad. Secondly. the treatment of the subject is wholesomely circumspective Thirdly, there is no assertiveness or note of incumbency in the presentation. Due to this, men from all religious communities hold to the Gita as their own work. Just as every child feels that the mother's lingering love pours best on me, so is the feeling about Gita to members of various sects".

—Vinobaji

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

GITA AND BHAGAVATA DHARMA

Dr. Shraddhakar Supakar,
Sahityacharyya

It is only after a long period of hesitation that I decide to come to this learned assembly. My life has been like a rolling stone, and I had not the time nor the erudition to dive deep into the profound spiritual significance of the teachings of Srimad Bhagavad Gita and Bhagavata Mahapuranam. But my desire to meet many saintly and learned persons and learn something from their talks has brought me here. It has been rightly said by Shankaracharya :—

ক্ষণমিহ সজ্জন সংগতিৰেকা ।
ভৱতি ভৱার্ণৱ তৰণে নৌকা ॥

In Assamese it is said—

লৈয়ো এক মাত্র সাধু সঙ্গতি ।
তেবেসে নির্মল হৈব ভকতি ॥

And who would miss such a golden opportunity of coming in contact with great devotees and scholars besides old friends of mine in Assam ?

When we study the spiritual and puranic literature of our country, we are struck at its richness and the profound philosophy contained there in, in a language meant to be understood even by simple and illiterate persons. India is the birth place of the God-incarnates-Sri Rama and Sri Krishna. It is also the birth

—3

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

place of the original propounders of Jainism and Buddhism, of many saints and religious reformers like Shankaracharya and Sankaradeva, Nanak, Chaitanya, Madhavadeva, Ramanujan and Ramakrishna Paramahansa and others, all of whom have shown us the path of eternal bliss. The Gita and Srimad Bhagavatam are two of the most valuable master-pieces of the religious literature of our country. Their appeal to the betterment of mankind is universal and is not confined to Hindus only. To derive inspiration from these two scriptures, to guide our daily conduct and build up our character in the line of their teachings.

Srikrishna propounded the philosophy of the Gita on the battle field of Kurukshetra. This is incorporated in the Bhismaparva of the Mahabharata. But the life of Lord Srikrishna is dealt with in great detail in Srimad Bhagavata Mahapurana. In Bhagavata its author declares in the second Skanda.

এতে চাংশকলাঃ পুংসঃ কৃষ্ণস্তু ভগৱান্ স্বয়ম্।

The other incarnations of God are only partial manifestation of the Lord but Krishna is God Himself.

What is the significance of the name 'Krishna'? It is said :–

সংসাৰাদ্ আকৰ্ষতি জীৱান স্বপদেনয়তীতি কৃষ্ণঃ।

Krishna draws living beings from the world towards His own control and that is why He is named 'Krishna".

The etymological derivation of the name is also given as follows :–

কৃষিভূ৴বাচকঃ শব্দো ণশ্চ নিৰ্বৃতিবাচকঃ।
দ্বয়োৰৈক্যং পৰমব্ৰহ্ম কৃষ্ণ ইত্যাভিধীয়তে॥

This has been translated into Assamese Verse as follows :—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

কৃষ হেন শব্দ ইটো পৃথিৱী বাচক ভৈল
ণ আনন্দত প্রৱর্ত্তয় ।
দুইব এক পদ ভৈল পৰমব্রহ্ম ৰূপ কৃষ্ণ
নাম আনন্দক মাত্র কয় ॥

Vyasa is the author of both Mahabharata and Bhagavata. In the Mahabharata, we find Srikrishna mainly as a political figure, whereas in the Bhagavata both the private life and the political life of Srikrishna are depicted in detail. The difference in the depiction of the character of Srikrishna in Srimad Bhagavatam and later writings is, however, remarkable. For example, we do not find even the mention of Radha in Bhagavata. Bezbarua in his elaborate essays on Srikrishna mentions this and says that the Brahma Vaivarta Purana for the first time introduces the character of Radha. In a learned article, entitled "Radha in the Puranas and the allied literatures—The concept and development", my learned friend Pandit Biswanarayan Sastri says that neither the Bhagavata nor Visnu Purana mentions Radha by name but the love between Radha and Krishna is mentioned briefly in some Puranas, i.g. Matsyapụrana and Padmapurana and only the Brahmavaivarta Purana gives a detailed account of the love affairs between Radha and Krishna (Ref. Ph. 62-78 Krishnakanta Handique felicitation volume). Later authors carried the love affairs between Radha and Krishna to the extent of what may be termed voluptuousness by modern standard. Poet Jayadeva describes the love between Radha and Krishna in great detail in the Gita Govindam. He is said to have hesitated in writing about the scene of Krishna falling at the feet of Radha in seeking a reconciliation with her. But during his absence, the Lord Himself is said

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

to have come to his house in disguise and to have sailed the particular lines ending with দেহি পদপল্লৱমুদাৰম, Lalita and Bishaka the two famous Sakhis or associates of Radha also appear at a later date.

The treatment of love affairs between Krishna and the Gopis is very restrained in the Bhagavata. In the twentyninth chapter of the Gopalila of the tenth Skanda, Srikrishna rebukes the Gopis for leaving their husbands and families for making with him only when the Gopis tell Him that He is no other than God to them that Krishna satisfies their cravings for His love. This has been beautifully translated into Assamese verse as follows:

তোমাসাক নেদেখিয়া পিতৃ মাতৃ ভাই।
পতি পুত্ৰচয় চাই ফুৰে ঠাই ঠাই॥
লাগ নাপাই মনে বৰ মিলিব সংশয়।
পালটি গুচায়ো গৈয়া তাসম্বাৰ ভয়॥
কান্দে শিশুগণ তাকো পিয়ায়োক স্তন।
ৰেবায় বৎস কৰা গৈয়া ধেনুক দোহন॥
স্বামী আছে গৃহতে কিসক ভৈলা ভ্ৰান্তি।
কৰিয়ো শুশ্ৰূষা তাক তুমি সৱ শান্তি॥
স্বামীৰেসে সেৱা কুলস্ত্ৰীৰ মহাধৰ্ম।
পুৰুষক পুষিবা কৰিবা গৃহ কৰ্ম॥
যদি কলা জৰা কুজা কণা হোৱে পতি।
তাহাক নেৰিব হেন শাস্ত্ৰৰ সম্মতি॥
উপপতি সঙ্গে ক্ৰীড়া কৰ্ম গৰিহিত।
পৰ্বত সমান পাপ সৌকাৰ্য্য কিঞ্চিত॥
ইহলোকে নিন্দে পৰলোকে মহাভয়।
স্বামী যেৱে জানে মিলে পৰম সংশয়॥

To this, the Gopis reply that their love of God

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

is higher than their love for the husbands and the children.

Krishna satisfies their craving for His love, but as soon as He finds that they are proud of having His love, he forsakes them and vanishes.

Rasalila and Vastraharana are pictures of love at a level higher than and different from lust. The author warns the readers not to follow the examples of Krishna literally but follow his precepts. A pertinent question is put in the mouth of the king :—

সংস্থাপনায় ধৰ্মস্য প্ৰশমায়েতৰস্য চ ।
অৱতীৰ্ণোহি ভগবানংশেন জগদীশ্বৰঃ ॥
স কথং ধৰ্মসেতুনাং ৱক্তা কৰ্ত্তাভিৰক্ষিতা ।
প্ৰতীপমাচৰেদ্ ব্ৰহ্মন্ পৰদাৰাভিমৰ্শনম্ ॥

Srimad Bhagavatam 10th Skanda Ist Chapter 33 s. 27-28.
To this question Suka answers as follows :—

ধৰ্মব্যতিক্ৰমো দৃষ্ট ঈশ্বৰাণাং চ সাহসম্
তেজীয়সাং ন দোষায় সৰ্বভুজো য়থা ॥
নৈতত্ সমাচৰেজ্জাত, মনসাংপি হ্যনীশ্বৰঃ ।
ৱিনশ্যত্যাচৰন্ মৌঢ় ৰুদ্ৰোংব্ধিজংৱিষম্ ॥

Tbid-Chap. 33 sis. 32-33.

Lakshminath Bezbarua discusses this matter in great detail in his Rasalila tatwa and quotes Sridhara Swami to say that since the poet uses the expression the real meaning is that Krishna obtained mastery over lust in Rasalila.

Sri Sankaradeva says about Rasalila :—

ইটো ৰাসক্ৰীড়া কথা কৃষ্ণৰ ।
একান্ত চিত্তে শুনে যিটো নৰ ॥
কৃষ্ণত ভকতি বাঢ়িবে তাৰ ।
কাম সাগৰ সুখে হৈব পাৰ ॥

॥ Gita-Jnanamnajari/21 ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ইটো কাম জয় কৃষ্ণৰ কথা ।
শুনা নৰ দেহ নকৰা বৃথা ॥

Swami Ramakrishna Paramahansa is of the view that the Godhood of Srikrishna is best manifest in Vrindavan Lila. Human beings are quite adopt in lecturing, carrying on war and peace and administering the State. If you omit Vrindavan Lila, what remains of the Godhood of Srikrishna he asks.

Abhimanyu Samanta Simhara the Oriya poet of 'Bidagdha Chintamoni' begins his classical work with the couplet :—

অপ্রাকৃত প্রেমমূৰ্ত্তি জয় ৰাধাহৰি ।
অব্যক্ত লীলাকু ব্যক্ত কৰ অৱতৰি ॥

Thus the love of Radha and Krishna is "অপ্রাকৃত" Later poet Baladeva Ratha in his 'Kishorachandrananda. Champu' sings of the immortal love between Radha and Krishna in excellent lyrics. The above two books are among the best poetical works in Oriya on the subject of the love between Radha and Krishna.

Where as the original Bhagavata gives a very restrained picture of Srikrishna. While describing the Rasalila or Bastraharana, later writers are not restrained in their description of the amorous action of Srikrishna and Radha. This raises the question whether later writers have not given quite a different picture of Srikrishna, which Vyasa or Suka never intended to give.

It is a strange phenomenon of Hindu Puranic literature that later writers give a pictures of the Gods incarnate quite different from what is originally intended by the first author of an epic. I may be permitted to quote an illustration from the Ramayana first.

Rama is born in human from ultimately to get

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

rid of the demon Ravana. He does not need any help of any deity to accomplish this purpose. But later authors introduces the story of Rama worshipping the goddess Durga for the purpose of success in his fight against the powerful demon Ravana. The shortage in the number of flowers is sought to be made up by Rama's readiness to offer one of his eyes in lieu of the lotus before the goddess. Vijaya Dasami is celebrated in most parts of northern India to commemorate the victory of Rama over Ravana, though in east India, it is the victory of goddess Durga over Mahisasura that is celebrated. It may be implied from the above that Rama had to propitiate Durga before he could achieve a victory over Ravana and his army. I think such depiction detracts from the omnipotence of God as Rama.

One of the Buddhist Jatakas is known as Dasaratha Jataka. There is a strange distoration of the story of Rama and Sita. The Dasaratha, Rama and Sita of the Jataka Story might not have been intended to be identical with the story of Dasaratha, Rama and Sita of Valmiki's Ramayana. But it is enough to confuse us. Some scholars of modern days have now come to hold that Lanka is situated in Orissa at Somepur. Does this theory tally with the story of Ramayana of Valmiki and the later authors like Kalidasa and Tulasidas, who borrow the story from Valmiki's Ramayana. Hanuman in Valmiki's Ramayana crosses the sea and later a bridge is built across the sea to reach Lanka. No part of the sea intervenes between Ajyodhya and west Orissa where Lanka the capital of Ravana is alleged to have been located.

The author of Srimad Bhagavatam ends up the story of Srikrishna with His death. But later writers

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

link Srikrishna with Lord Jagannath or Darubrahma of Puri Soon after death of Lord Srikrishna, the wood for His funeral is said to have floated from Dwarka to Puri coast and from this wood, Viswakarma is said to have carved out the original images of Jagannatha, Balabhadra and Subhadra. Shankaracharya sees no difference between Jagannatha and Srikrishna when he sings :—

কদাচিত্ কালিন্দীতট বৃন্দাবকরটো
মুদাভীবী নাবী বদন কমলাস্বাদম ধুপঃ ।
বমাশম্ভুব্রহ্ন সুবপতি গর্ণেশাচির্ত্ত পদো ।
জগন্নাথ স্বামী নয়ন পথগামী ভবতু মে ॥

Though the life story of Srikrishna is the main theme of Srimadbhagavata, the student life of Srikrishna is not dealt, with in it directly. Only an oblique reference is made to the period of Brahmacharya by Krishna Himself while recounting the past to His poor Asramamate Sridama. In Varnasrama dharma, Brahmacharya is the earliest Asrama. But here again, Krishna is perhaps an exception and does not confirm to the rules of contemporary human society. About the point or period of time when Krishna attended the Asrama of his preceptor Sandipani we are told nothing in the Bhagavata.

We must not however be too critical about the life story of Srikrishna. It has been rightly said :—

বিশ্বাসে পাইবে কৃষ্ণ তর্কে বহু দূর ।

The Gita says :—

চতুর্বিধা ভজন্তে মাং জনাঃ সুকৃতিনোঽর্জ্জন ।
আর্ত্তো জিজ্ঞাসুবর্থার্থী জ্ঞানী চ ভরতর্ষভ ॥

The ignorant person who wants to know

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

is also dear to the Lord. The Jnani or the person who has knowledge is dearest to the Lord but before he becomes Jnani, he has to pass through jijnasa.

The Gita deals with Karma, Jnana and Bhakti. But the greatest emphasis is laid on Bhakti. The Lord says :—

সৰ্ব্বধৰ্মান্ পৰিত্যজ্য মামেকং শৰণং ব্ৰজ ।
অহংত্বাং সৰ্ব্ব পাপেভ্যো মোক্ষয়িষ্যামি মা শুচঃ ॥

Whatever might have been the norm in earlier ages, in the present Kali age, Bhakti or chanting the names of God leads to path of salvation. The author of Bhagavata makes a very significant statement when he says :—

কলেৰ্দোষনিধে ৰাজন্নাস্তিহয়েকো মহান গুণঃ ।
কীৰ্ত্তনাদেৱ কৃষ্ণস্য মুক্তসংগঃ পৰংব্ৰজেত্ ॥
কৃতে য়দ্ধ্যায়তী ৱিষ্ণুং ত্ৰেতায়াং যজতীম ।
দ্বাপৰে পৰিচৰ্য্যায়াং কলৌ তদ্হৰি কীৰ্ত্তনম্ ॥

Bhagavata-XII-3. 51-52.

The same idea is expressed in Asamiya Baragit as follows :

ধন্য ধন্য কলিকাল ধন্য নৰ তনু ভাল
ধন্য ধন্য ভাৰতবৰিষে ।
তপ জপ যজ্ঞে তেজি তোমাৰ চৰণ ভজি
তুৱা নাম ঘুষিয়ো হৰিষে ॥

The Krishna Charita in Bhagavata starts with the filial love of Yasoda and Nanda for Krishna during the childhood of Krishna. This filial love is described in incomparable language by Sankaradeva, which is quoted by Laksminath Bezbarua in his essays entitled Sri Krishnakatha. I cannot resist the temptation of

—4

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

quoting some lines of Sankaradeva given below :—

দেখি বাৰি এৰিলন্ত সতী ।
কৃষ্ণক বান্ধিবে ভৈল মতি ॥
নাহি আদি অন্ত পূৰ্বাপৰ ।
পূৰ্ণব্ৰহ্ম জগত ঈশ্বৰ ॥
তাহাঙ্ক তনয় মানি বলে ।
যশোদা বান্ধন্ত উড়ুখলে ॥
বান্ধন্ত কৃষ্ণক আনি ধৰি ।
নোজোৰে আঙুল দুই জৰী ।
আক জৰী আনি জোৰা দিল ।
সিয়ো দুই অঙুল নাটিল ॥
হেন দেখি আবো জৰি আনি ।
যশোদা বান্ধন্ত টানি টানি ॥
শৰীৰ বল দিয়া আঁটে ।
তথাপি আঙুল দুই নাটে ॥
গৃহত যতেক পহিল জৰি ।
এহিমতে ঘুৰিয়া সুন্দৰী ॥
উড়ুখলে এৰে বান্ধি চাপি ।
নাটে দুই আঙুল তথাপি ॥
হেন দেখি হাসে গোপীগণে ।
যশোদা বিস্ময় ভৈল মনে ॥
শৰীৰৰ ঘৰ্ম যায় বহি ।
হাসিয়া থাকিল শ্ৰমে ৰহি ॥
হেন দেখি প্ৰভু নাৰায়ণ ।
স্নেহে লৈলা আপুনি বন্ধন ॥

Thus God Himself agrees to be bound by the ropes of devotion. Bezbarua gives an excellent interpretation of why the rope was short by two fingerbreadths.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

'Why not by three finger breadths or one?' asks Bezbarua and himself answers the question. He says that when Yasoda became angry and wanted to bind her son there were two feelings in her mind namely this is my rope and I can bind Krishna with it. The feelings of I and mine. But as soon as she lost confidence in power and her rope, the rope became sufficiently adequate to bind Srikrishna.

Like the Gita, the Bhagavata also dilates on the importance of Bhakti or devotion to God. This is clear from the fourteenth Chapter of the eleventh chapter of Bhagavata, where the Lord says to Uddhava :–

ন সাধয়তি মাম্ যোগো ন সাংখ্যধর্ম উদ্ধব।
ন স্বাধ্যায়স্ তপস্ ত্যাগো যথা ভক্তিসমোর্জ্জিতা ॥ ২০
বাগগদ্গদা দ্রবতে যস্য চিত্তম্
রুদত্য ভীক্ষ্ণং হসতি ক্বচিচ্চ।
বিলজ্জ উদ্গায়তি নৃত্যতে চ।
মদ্ভক্তি যুক্তো ভুবনং পুনাতি ॥ ২৪
যথাগ্নিনা হেম মলং জহাতি।
ধ্মাতঃ পুনঃ স্বং ভজতে হি রূপম্।
আত্মা চ কর্মানুশয়ং বিধূয়
মদ্ভক্তি যোগেন ভজত্যথো মাম্।

Bhakti is the better way of reaching God than through Yoga, Dharma or the study of scriptures or through penance or charity.

In recent years, Swami Vivekananda has said the same thing in his own inimitable words :—

"He (the Bhakta), soon, through the mercy of Lord reaches a plane where pedantic and powerless reason is left far behind and the mere intellectual groping

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

through the dark gives place to the day light of direct perception. He no more reasons and believes, he almost perceives. He no more argues, he senses. Is not this seeing God and feeling God and enjoying God higher than everything else ? Nay, Bhaktas have not been wanting, who have maintained that it is higher than even Moksa-liberation."

Om Shantihi.

"The Gita was not preached as a pastime for persons tired after living a worldly life in the pursuit of selfish motives, nor as a preparatory lesson for living such worldly life ; but in order to give philosophical advice as to how one should live one's worldly life with an eye to release and as to true duty of human being in worldly life. My last prayer to any one, therefore, is that one should not fail to thoroughly understand this ancient science of the life of a house-holder or of worldly life, as early as possible in one's life".

—Lokmanya Tilak

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Guwahati : An Ancient City of the East

Dr. P. C. Choudhury

Situated on the bank of the mighty Brahmaputra, the *Lauhitya* or eastern sea of ancient India literary works, fulfilling all the requirements of a Capital city in respect of defence, trade and commerce, the modern town of Guwahati has been witnessing throughout the ages the rise and fall of dynasties, of kingdoms and people who had laid the foundation of a great culture centering round this place of antiquity. Old literture and Buranjis from the mediaeval period onwards, in recording historical events, refer to this place name, spelt differently in different sources. While in the chronicles of Assam including the persian sources of as early as 16th & 17th century A. D., the name is *Guahaii* and *Guahata*, in the accounts of the European writers of 19th century A. D., it is *Gtiwahat* (B. Hamilton : *Account of Assam*) ; *Goahawtee* (J. P. wade : *Account oj Assam*) ; *Gowhatt* (Mills : *Roport on Assam*) ; *Gohatti* (M'cosh - *Topography of Assam*) : *Gohati* (Martin : *Eastern India*) ; and *Gowhatti* (Robinson : *Descriptive Account of Assam*). It is certain that present name Guwahati is associated with the abundance of areca nut trees and betel vine, corroborated, among others by the *Raghuvamsa* of Kalidasa and early inscriptions from Assam and elsewhere.

The reference here is not to Guwahati, but to

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

the capital city of Pragjyotisapura on the bank of the Brahmaputra which, according to the said sources, was famous for areca nut trees. This reference as well makes the identification of Guwahati with Pragjyotisapura or with atleast a part thereof. The Aphsad inscription of Adityasena of the 7th century A. D. referring to the invasion of Kamarupa by Mahasena Gupta during the time of Susthitavarman of Kamarupa, records thus : "His (Mahasena Gupta) mighty fame, marked with the honour of victory over the illustrious Susthitavarman (father of Bhaskaravaraman) (and white) as full bloom jasmine or water lily or as a pure necklace of pearls pounded into little bits is constantly sung on the bank of the river *Lauhitya*, the surface, of which are so cool by *Siddhas* in pairs, when they wake up after sleeping in the shade of the areca palm that are in full bloom.

The Nowgong grant of Balavarman of the 10th century A. D. has described the capital city in the manner of Kalidasa's *Raghuvamsa* in the following beautiful verse :

tabmulavalliparinaddhapugam
krisnagaruskandhanivesitailam

(Meaning, in that city of Pragjyotisa, the capital of Kamarupa there were rows of areca nut trees wrapped round by betel vine and black aloe wood surrounded by cardamom creepers).

While the association of the place-name with the abundance of areca nut and betel vine is possible, we have the use of the word "hati" in an inscription that was dug out from the area where the Building of the Taxtile Institute now stands, and the locality is called Ambari. The inscription on a piece of stone is dated *saka* 1154 (A.D. 1232) and the actual word

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

occuring therein is '*Yogihati*' meaning the place where the rows of residential quarters of the Tantrik Buddhist siddhas were situated. The philologists may find a clue to the derivation of modern name of Guwahati from '*Yogihati*, a locality where stood also a royal temple exactly on the archaeological site at Ambari, inmates of which were the said *siddhas* (P.C. Chaudhury, J. I. H, XLVIII, April 1970, P.P. 97-100).

That the modern town Guwahati reprsents the old city of Pragjyotispura is proved by both archaeology and historical literature. On the origin and antiquity of Pragjyotisa we have definite evidence from old literature. The *Sankhyayana Grihya Samgraha*, an old Brahmanical literature, mentions this place as a sacred place of sunrise. The *Adikanda* of the *Ramayana* refers to the foundation of the city of Pragjyotisa by one Amurtaraja. The *Kiskindhya Kanda* makes important mention of Naraka's city of Pragjyotisa in the varaha Mountain on the sea, which is to be identified with a long chain of hillocks extending from Kamakhya to Pandu. This varaha mountain where Naraka is said to have taken his abode possibly explains the birth story of Naraka as a result of the Boar incarnation of Visnu, described in the extent Puranas including the *Visnu* and the *Kalika*, which is but a myth. The sea stands for the Brahmaputra which was then as vast as the sea, the *Lauhitya Sagara* of literature.

It may be mentioned that the name Pragjyotisa stood for both the capital city and the kingdom. Even after the name of the kingdom was known as Kamarupa, the early rulers of Assam were known as Pragjyotisadhipati or lord of Pragjyotisa. In certain places the sources refer to both Pragjyotisa and Kamarupa

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

commonly associated with the *Lauhitya*. Be that as it may, the extent of Pragjyotisa, both as a Kingdom and as a capital city, underwent changes at different stages in the history of Kamarupa. The western limit of the Kingdom, as known from the puranas like the *Kalika Purana* and the Tantras like the *Yogini Tantra* and local epigraphs remained the Karatoya till the dismemberment of Pala dynasty in Kamarupa ; and eveng durin the Ahom rule this western boundary was kept in view and efforts were made to retain it when any opportunity presented itself.

There cannot be any manner of doubt regarding the location of this capital city of Pragjyotisapura. The *Brihatsamahita* of the 5th century A. D. refers to the *Lauhitya* along with Pragjyotisa. This is confirmed by the *Raghuvamsa* (canto IV) which places Pragjyotisa on the bank of the Brahmaputra in the east. Purusottama, the writer of *Trikanda* of about the 7th century A. D., states that Pragjyotisa is in Kamarupa, and this was Kamarupa of the Allahabad Pillar inscription of Samudra Gupta of the 4th century A. D.

Rajasekhara in his *Kavya-mimamsa* of the 9th century A. D. places Pragjyotisa in Kamarupa in the east, and mentions Kamarupa as a mountain. In pointing to the origin of the name, Pragjyotisa, some writers like Dr. B. K. Kakati are of opinion that it stands for an extensive high hills. While the original association of the place name with topography may be possible, its astronomical affiliation seems to have justified by a number of references to its connection with the solar cult and planetary worship. *Udayacala* of the Samhitas and the Puranas stands possibly for Pragjyotisa Kamarupa. The *Kalika Purana*'s reference that the first calculation of stars was made in Pragjyotisa (Navagraha) there are signs of astronomical observatory on the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Sarania hill, points perhaps to the early importance of the place in astronomy and astrology. That this land was a noted centre of astronomical lore is substanstiated further by the extent manuscripts on the subject including one of the earliest ones, of possibly the seventh century A. D., known as the *Kamarupa-Nibandhaniyakhandasadhya*. One of the early Puranas, the *Markandeya*, referring to Pragjyotisa and the *Lauhitya*, makes mention of a temple of the Sun in Kamarupa, styled *Guruvisala*, to be identified with the present Gaduracala near Sualkuchi, which was undoubtedly a great centre of Solar worship. The Buddhist reference to the prevalence of this faith in Kamarupa before the conversion of the people from this land to the Buddhist faith is another significant fact.

Besides the other places like Hajo and Suryya Pahar in Goalpara and Gahpur and Tezpur in Darrang we have a large number of stone images from greater Guwahati. A fine representation of the Suryya image is found engraved in the rock behind the temple of Sukreswar. Similar image in bronze along with other images was found recently at Narakasur Hills.

Moreover, the Assamese national festival Bihu (*Makara samkranti*) is primarily associated with fire and Sun worship along with the fertility rites of harvesting, the relics of a once flourishing Alpaine-Iranian culture in the land. It may be mentioned that having its origin in the solar cult of the early inhabitants of the place, the cult was gradually developed into the worship of Visnu and his incarnations, which during the 15th-16th century A. D. under the Mahapurusa Srimanta Sankaradeva reached its efflorescence turning Assam into a land of Vaisnavism. It

—5

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

would not be wrong to hold that the place-name Pragjyotisa has atleast some distant connection with the solar cult and astronomical culture which became responsible for the evolution of an indigenous line of Jyotisa, known as the *Kamarupi* system.

It is not improbable that Pragjyotisa was coined by joining the two central villages of Jotia and Dispur, lying on the western and eastern outskirts of modern Guwahati respectively ; (Prag) joti (a)˙ d (t) ispur. The classical work, *Periplus of the Erythrean* sea of about the 1st century A. D., in referring to *THIS*, probably means Dis or Dispur. The geographycal boundary of this capital city no doubt varied at different times, which in the earliest period, that is during the rule of the Varman family starting from the 4th century A. D. and previous to this, the capital city, which, as supported by traditions, history and archaeology, lay towards the southern side of the present town of Guwahati extending to the Hills which included also the Beltola region and certainly the present Narakasuragaon, associated traditionally with the king Naraka, lying just to the south of the Kalapahar Hills ; during the Ahom period the seat of Government might have been shifted to the northern side. Location of the ancient city in the early period in the southern direction is also substantiated by the geological formation of Guwahati and its suburbs. Except a few mounds on the bank of the Brahmaputra, besides the Hills all around, the central portion of the town must have remained under water for a long time. It was perhaps during the Pala and the Ahom rule that the capital city also included the present central portion of the city. But then, even during the Pala rule, that is during the 11th-12th century A.D., the capital city was extended

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

to the north bank of the Brahmaputra. The Kanaivarasi Rock inscription, recording the defeat of Bukhtiyar Khiliji in A. D. 1206, the Rajaduar (*Kamarupanagara* of Dharamapala) and other archaeological remains including the *Asvakranta* temple and the historic *Momaikatagarh*, marking the north-western boundary of the capital, constructed during the Pre-Ahom days, but repaired under the direction of Lachit Barphukan at the time of the Moghal invasions, bear testimony to this fact. The capital was guarded in its four boundaries by rock-cut image of Ganesa, as it appears from the extant huge images of the deity at Kahlipara and Dispur. That it was well protected by natural barriers and extensive fortifications on all sides like the present Asurar-ali and a large number of forts spotted here and there, is known from the extant archaeological finds and literary evidence beginning with the Epics.

Some European writers of as late as the 19th century A. D. have recorded their observation on the limits and archaeological importance of the city on the basis of what they saw with their own eyes. In and around the capital we have noticed that old temples have been destroyed or got damaged and new ones raised over them. The present Hospital Compound (M. M. Chaudhury Hospital) extending towards the jubilee garden and the area in and around the Weaving Institute in particular were two important sites where royal places and shrines existed. This is proved by the surface finds of block of stone and stone pillars with sculptures including icons. The surrounding hills and hillocks contained old temples and rock-cut images of great archaeologicial value. Wherever a clod of earth is taken out, we find evidence of the existence

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

of the ruins of monuments which demonastrate the extent to which Assam's culture developed in and through this capital of Pragjyotisa. Where has gone now the grandeur of this fabulously rich and well known ancient city and where do we find any serious attempt made by the spade of the archaeologists to excavate and to show to the world the splendour that was Guwahati nay Kamarupa or early Assam ?

Speaking of the once importance of and the extent of Guwahati, the European writers have narrated in a style which tallies with the description of the old city of Pragjyotisa. It occupied within its fortifications a vast area of land on both the banks of the Brahmaputra ; the hills on either side formed as it were a spacious amphitheatre, equally well fortified by Nature and by works of art. Guwahati was then the sub-capital under a Barphukan. The entrances into the city were by well protected duars or choukis of which there were five on either bank of the Brahmaputra. Those on the south were Latasil or Panichouki, Jaiduar, Dharamduar, Duar Garia and Pandu chouki. Those on the northern were Kanaivarasi, Silachouki, Senduri-ghopa, Patduar and Karai or Panichouki. The modern limits of Guwahati drawn up under the greater Gauhati Master Plan even do not include all the areas of the old city. Speaking of the grandeur of the capital, Mr. Robinson, writing in 1841 remarks thus : "The ruins of the gateway of some of these passes are still to be seen, and the remains of the extensive fortifications may to this day be traced for miles, in the mounds and dishes, that now serve only to mark the extent of the ancient citadel. Besides these relics, but a small portion of its former grandeur now remains. Its brick, its mortar and earthenware, constitute in

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

some places a large proportion of the soil. Numerous carved stones and beautifully finished slabs, the remains of once noble temples, are constantly found beneath the surface of the ground ; its numerous spacious tanks, the works of tens of thousands, the pride of its Princes and the wonder of the present day, are now choked up with weeds and jungle, or altogether effaced by a false, though luxuriant soil that floats on the stagnant waters conceled beneath.'

Any real excavation works undertaken in the greater Guwahati area would have brought to light objects of rare historical and archaeological value, giving us an idea about the grandeur of this capital city for centuries. We may in this connection refer to the chance finds of great historical value, dug out from the area, located between the Textile Institute and the Ravindra Bhawan, some eight years back. The Ambari stone inscription, already refered to, throws a flood of light on the chronology or the date to which most of the finds are to be ascribed. These consist of old brick structures, varied specimens of pottery and a large number of icons and anicons, most of which have been preserved in the Assam State Museum. The brick structure in the shape of a wall or walls represents either the plinth of a temple *mandapa* or a side-wall of the temple enclosures, which can be ascertained only after unearthing all the four sides. At the western end of the brick wall did come out a structure which appears to be the plinth in almost semi-circular design. The rest of the portion constituting the circular shape of the temple base with a diameter of about six meters may be expected to be dug out. Just to the northern side of this structure lie a few blocks of stone, of which some pieces are chiselled, resembling a stair case.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

These evidently formed part of the pavement of the entrance to the main temple. Adjoining these stone pieces there is a portion what look like a brick floor, and there are also traces of narrow out-lets for water here and there. Judging from the finds it appears that this royal temple dedicated to Tantric-Buddhism, was well built with stone pillars, and it lay adjacent to the royal palace that existed just at the spot where the Textile Institute and other buildings stand. Most of the icons of various deities and the anicons were used as objects of worship and a few others were fixed to the temple walls as ornamental devices. In charater the temple in its original construction, ascribable to the period of Bhaskaravarman of the seventh century A. D. may be termed *Dava*, a name used by the Chinese pilgrim Yuan Chwang, who saw a large number of such temples in the capital area during his visit to Kamarupa. The temple assumed Tantrik-Buddhist affiliation with the foundation of the Pala dynasty during the tenth century A. D.

The Ambari find have therefore their rare historical importance and these are expected to give a clue to the mystery behind the closely linked-up finds not only at the centre of the ancient capital site but also of an wider area, encircling atleast the Ugratara temple in the east and the Baptist Missionary establishment in the west with the epicentre at the Judge's field, where also some rare finds were discovered. But then, the prospect of bringing to light such objects has been made bleak not merely by the apathy of those engaged in the line, i. e. archaeology but also by the manner in which modern structures have been raised over the sites, where in excavation work could have been undertaken. Man and Nature have therefore

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

joined their hands in obliterating the objects, the art treasures, depicting real pictures of our early civilization, permanently from the notice of those who have or may have been engaged in finding the missing links between the past and the present.

This description of the capital alone is sufficient to testify to the archaeological importance of the city, and the said works of art involving engineering skill as well served the purpose of defence against external aggressions. The capital city was made still more beautiful by the erection of temples, dedicated to different faiths, some of which stand to this day. These are the shrines of Kamakhya on the Nilachala, Umananda, Sukresvar, Banesvar, Ugratara, Navagraha and Chatrakar on the south bank of the Brahmaputra and those of Asvakranta and Manikarnesvar on the north. The temples of immense monumental value had been serving the useful purpose of diffusing spiritual lore throughout the country.

A seat of Government from the known period of history till the downfall of the Pala dynasty in the 13th century A. D., Guwahati remained as the sub-capital throughout the long period of Ahom administration in Assam, and with the coming of the British during the 19th century, this town continued to remain as an important administrative centre in both civil and military aspects. Great kings like Bhaskaravarman, Harsadeva and Ratnapala and Viceroys under the Ahoms like Lachit Barphukan and Badan Barphukan ruled from this capital city. Many a battles were fought in and its outskirts with varying fortune. The success achieved by Assam at the famous battle of Saraighat, fought in A. D. 1671 between the Moghals under Ramsingh and the Assamese forces under the able

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

direction of Lachit Barphukan, which brought everlasting laurel in the annals of Indian history, could have been possible to a great extent because of the strategic and milinary importance of the city. Throughout the long period of the Muslim invasions of Assam beginning with that of Bukhtiyar till the final repulse of the Moghals during time of Aurangzeb in the 17th century, Guwahati stood as a bulwark and saved Assam from foreign domination. But for its well guarded frontiers, independance of Assam would have been lost long before 1826. Added to this has been the strength, the collective vitality derived from resourcefulness that was Pragjyotisa, a land of gold.

A noted centre of learning, both spiritual and temporal, to which, according to the chinese pilgrim Yuan Chwang, who visited Kamarupa during the time of Bhaskarvarman in about 643, A. D. hundreds of people hankering after knowledge came to this centrally located city, served and hadbeen serving as the radiating centre directing and managing all vital affairs in the life history of this ancient land. The present educational and cultural activities that may be seen in and around modern Guwahati bear testimony to this fact. An official and unofficial capital of Assam at different times this ancient citadel of learning and seat of administration for centuries had possibly been awaiting for the time when its past reputed position would be fully restored.

The establishment of the temporary capital of the state at Dispur, the exact side of the former capital, extending for miles in all directions, has to some extent restored its traditional reputation. But why is this temporary arrangement for which adequate amount has already been spent ? We have all become victims of indecision, involving inexcusable loss of time and energy,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

public money not excluded. Political decisions have already brought havoc in our lot, and therefore let reason dawn on our leaders so that that they may not play further with the destiny of the people inhabiting this once resourceful land.

Let this premier town of Assam on the road to a true city be turned into the prosperous capital city of yore which saw advancement in all affairs of men includidg trade and commerce, industry communnications and navigation. Let us not remain satisfied with only one or two bridge on the Brahmaputra, which is not at all a wonder to the people, who centuries back built and used the historically famous Silsako (of one solid block of stone), raised over the Brahmaputra linking present Guwahati with the north bank. A nerve centre for the difussion of India's traditional lore, not only of Eastern India but also in south east Asia, let this eastrn gate-away be given its due importance it deserves, so that the city may take a leading role in the proper development and modernisation of Assam, nay of the entire north-eastern region of the country.

"The happiness of solitude is not found in retreats. It may be had even in busy centres. Happiness is not to be sought in solitude or busy centres. It is in the self.

Shri Ramama Mahrshi

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

IS BHAKTI MOVEMENT RELEVANT IN MODERN INDIA ?

Dr. S. K. Bhowmik

Introduction

The religious movement in India began from the beginning of history. Since the dawn of the history of our country, India has been blessed with many progressive, powerful and lofty saints, sires and religious teachers who left deep impression in the minds of the people and led the country to the right direction by uplifting and emancipating countless dissipated persons. Every philosopher of each school of religious thought attempted to preach and push his doctrines of philosophy and religion according to the need of the society.

Popular Schools of Philosophy :

Philosophy is the search for the fundamental truth of things ; and religion is the dynamic aspect of philosophy. The following are the schools of philosophy or doctrines which had an inspiring effect on the society of this country and have become very popular. Even to-day these doctrines are close to the heart of the people of India.

Broadly there are ten Schools of Philosophy :

Viz : 1) The Vedas. 6) The Vaisheshika.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

2) The Charvaka.
3) The Jain.
4) The Buddha.
5) The Nyaya.
7) The Sankhya.
8) The Yoga.
9) The Mimansa.
10) The Vedanta.

The Upanishadas which are more than hundreds in number, have played important role in the process of evolution in spiritual thinking. The concept of one soul, and the soul is God (अयमातमा बृहम) as well as one reality and one Brahman and all is God सर्वम् अखिलम् बृहम is found fully developed in Upanishadas from the Upaniahsdic concept of unity of all diverse existence. The Vedanta school of philosophy evolved from Upanishadas. The Vedanta itself signifies the culmination of all war of words and arguments.

Influence of Philosophers and Saints on Bhakti Movement :

In the 8th century A. D. Adi Shankaracharya brought about revolution in spiritual thinking. He denies any form of plurality and considers that there is nothing except God. Based on this concept, Adi Shankaracharya preached the doctrine of absolute monism (अद्वैत वाद). He interpreted his doctrine of monism through Upanishadas and opened the gate way of Bhakti movement.

After Adi Shankaracharya, Ramanujam appeared in the spiritual firmament of India. The religious sect known as "Vaishnava" was founded by Ramanujam-a great philosopher who is remembered with great reverence even to-day by the people of India. Accorbing to him, God and his creation together constitute one undivided integral whole and as such creator is not different from creation. Ramanujam advocated the worship of Vishnu or Narayan as the only symbol of Gad (विस्व अणु विष्णु).

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

The school of Vaishnavism known as "Ramaiths" was founded by Ramachandra, another great philosopher, who advocated the worship of Shri Ramachandra as an incarnation of Vishnu. The Ramaiths preached the worship of Shri Ramachandra far and wide in India and established the popularity of the worship of Shri Rama.

Another great religious teacher and philopher was Madhvacharya who founded the school named after him. This school advocates eternal distinction between creator and his creation, between man and God. The religious philosophy of this school is based on pure dualism (द्वतवाद).

After Madhvacharya, Nimbarkacharya and Vallabhacharya left deep impression in the minds of the people of this land. The sect known as "Sanakadi Sampradaya" was founded by Nimbarkacharya. The philosophy of Nimbarka relies on identity in difference (भेदाभेद). Shri Shrinivas Acharya was the disciple of Nimbarka. The famous treatise on Vedanta namely "Vedanta-Kaustubha" was written by Shrinivas Acharya.

Vallabhacharya founded the religious sect known as "Rudra Sampradaya." The philosophical sehool of Vallabhacharya is known as Vishuddhavaitadvada (विद्वज्ञाद्वाद). His followers worship Radha and Krishna in twin form (युगलमुर्त)

Shri Chaitanya Mahaprabhu of Navadwip (Bengal) was one of the greatest saints and philosophers of India. His religious order holds no caste distinctions and all are equally admitted to its order. According to Shri Chaitanya, the relation between self and God is an inconceivable kind of identity in difference and is incapable of any further analysis. (अचिन्तय भेदाभेद).

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

All the aforesaid philosophers and saints laid emphasis on the path of Bhakti and life of devotion (भक्तिमार्ग)

On the Meaning of Bhakti Movement :

Vaishnavism strogly advocated the need of initiation to the life of devotion. Vaishnavism holds that the formal image-worship is a sort of mental concentration or yoga. Moreover, Vaishnavism advocates that devotion expressed through formal image-worship is an act of aesthetic approach to God. To a devoted Vaishnava, the image of Vishnu is the symbol of the Universe. The image of Vishnu is a microcosmic representation of machrocosm, the creation of the Almighty. The meaning behind the idea of symbolism of Vishnu in the form of image of Vishnu is therefore great. This symbolism is the recognised key to that mental life which is characteristically human and above the level of sheer animality. It is the starting point of all genuinely intellectual growth. A beautifully decorated pedestal in a niche where the Vishnu-image is installed for worship conveys to the devotee symbolically the architectural beauty of a palace. A green foliage of the holy basil is to him the symbol of the grandeur of the world's greenary. A little jasmine flower offered by him to the Deity symbolically represents the entire flora. The ringing of the little bell at the time of worship represents symbolically a humble simplification of instrumental music. The waving of lamp at the time of worship before the Deity is only a symbol of revolving luminary or the heavenly bodies like Sun or Moon. A dot of sandal wood paste represents symbolically most refined luxury. A small grape offered to the Deity symbolically suggests to choicest food. All these objects of beauty are offered symbolically

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

by a Vaishnava devotee to the Almighty who is the most beautiful.

The object of concentration and meditation must be most sublime. Human mind is not only highly sensitive, highly dynamic and highly receptive, it is also highly creative. The devotee, through the worship of his chosen deity, builds a mental picture of the God and continues to hold fast to that atmosphere of the divinity. Through such efforts, he establishes the mind of the image of God and the result is the purification of mind. The passions and baser emotions can be eliminated from the unconscious mind through such efforts. The image is worshipped as a physical symbol for the purpose of purifying the mind. There is a psycho-spiritual need for the worship of Deity with form and qualities. The differences iu idols (or images) do not advocate the philosophy or doctrine of many gods. Different images, in fact, represent and advocate different qualities and functions of the one and the same God. This idea is often misunderstood. Vedic religion fundamentally advocates the monotheistic approach. Hinduism is therefore not polytheistic but basically monotheistic. The vision of God is possible only when the unconscious mind, which forms major part of the total human mind and which is the repository of all suppressed desires, all tendencies, and all insticitve desires, is purified and brought under control. Hence the cultivation of devotional concentration is very essential. According to Vedantic philosophy, one cannot experience God (or Brahman) as long as his mind is impure and unstable.

Symbols are aids. Even scientists and mathematicians need symbols to understand and to communicate the highly abstract truths and principles. The image

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

of God is not God ; it is the aid for understanding the meaning of God. The image of God is also an object of communication. The worship through devotion therefore is a process of mental concentration or yoga for the purpose of bridging the finite with the infinite, the form with the formless. It is the extension of love towards higher love which is the expression of oneness and the joy of identity.

According to Vishnu Purana, Bhakti is a concept which means to fill one's mind with the thought of God and thus to gain identity with him. Bhakti is therefore the constant flow of higher love to all beings since God is identical with all and is the original of all (Prahlada, p. 79 in the Prahlada-episode of the Vishnu Purana). According to Yamagita, the Bhakti is also connected with constant mental visualisation of God's appearance with his presence in the heart of the devotee. When a devotee has gained identity with the spiritual substance, i. e. the Vishnu, which underlies everything and who is everything, Bhakti become close to yogic state of mind. Bhakti is therefore a practice of yogic spirituality.

Bhakti or devotion is also a service towarcs all beings. " ভজ ইত্যেষ বৈ ধাতুঃ সেবায়াম্ পরিকীর্ত্তিতঃ।
তস্মাত সেবা বুধৈঃ প্রোক্তা ভক্তিঃ সাধনভূয়সী ॥"
(ইতি গারুড়ে ২৩১ আধ্যায়)

Without devotional service (सेवा) to all beings, one cannot elevate his human nature to Divine nature. The soul is united with God through devotional service. Bhakti is therefore not merely the cultivation of higher love which is the joy of identity, but also participation in the real identity of all beings which has to be recognised as God through the service to all beings.

Role of Bhakti Movement in the Crisis of Civilisation :

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Of all the tapasyas, the tapasya of love is the most difficult one. Love is the most powerful and the most irresistible force at work in the universe. In the domain of feelings Man is dominated and overpowered by the uncontrollable impulses of love. It is indeed love which is closely associated with all the impulses of physical and vital Nature. It is the urge and the force behind all movements all groupings. In animals, it is love that lies behind the need for appropriation, procreation, expansion. In fact, it is behind every desire whether conscious or unconscious. Due to this association, love has been debased, degenerated and degraded to the level of the beast. The suffering of the world is due to the activities based on the debased love.

Bhakti movement provides the answer to the ills of human life. Hindus of the 13th and 14th centuries had been shocked and demoralised by the wide spread violence of the Muslim impact which found expression in the destruction of their temples. degradation of their political and social spheres of life. They felt totally depressed and demoralised. At that critical juncture of India, it was the Bhakti movement, which could successfully brought succour to the suffering life. It could instil faith and self-confidence in the minds of the people. It could cure successfully the social malady of chronic frustration. Philosophers and Saints like Nimbarka, Madhva, Ramananda, Kabir, Sankaradeva Mahaprabhu Chaitanya, Vallabhacharya. Guru Nanak, Meera, Ramdas, Tulsidas, Dadu Dayalall contributed towards the upliftment of the demoralised society of their time through the cultivation of Bhakti movement.

Importance of Bhakti Movement :

Cowardice and self-interestedness are the insepa-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

rable companions of materialistic view of life. When materialistic pursuits are encouragaed intensively, gross ambitions accompanied by selfish desires are expressed and practised extensively, the vital sap of spirituality is lost among the people and the society is weakened beyond restoration. When people forget their faith in immortality that they are not only the sons of immoartality (अमृतस्य पुत्राः), but immortality itself, then comes the crisis of personal decadence and social debasement. When the spiritual deterioration of individual is found expression on a large scale, the social interests are affected injuriously. The calm submission to unmarited injustice is an insult to the Divinity within us whose honour and dignity should be vindicated. We are the agents of God as well as God himself. It is through us that God is manifested and it is within us that Divinity resides. We are both the divine instrument as well as its player-the body and the spirit, Krishna and Arjuna in one. The importance of Bhakti movement lies in this aspect of the spiritual view of life.

Bhakti movement as the Life Building and Nation Building Force :

It is only manliness and self-sacrifice which yields unity. It is only the spiritual view of life that generates manliness and self-sacrifice. People, who are animated by the love of spirit, enlightened and moved by the motive of perfection of their moral character, will never submit to the chains of slavery and subjugation. Because, slavery of any kind and description is an obstacle in the journey of their spirit towards spiritual perfection.

The glory of spirituality lies in its invisibility.

—7

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

The easy way of the cultivation of these good qualities lies in one's faith in his being a spiritual identity and not a mere material or physical embodiment. One who has known love for the Divine, all other forms of love are lost to the obscurity. One grows into the likeness of what one loves. One who has known the ecstacy of the exchange of love with the Divine, can only know how insignificant and insipid any other exchange is in comparision. That love divine can only put an end to the suffering of the world. The divine love has the power of changing life into a paradise of blissful joy.

During the crisis of our cultivation, Bhakti movement of India had played very important role in strengthening India by restoring and rejuvinating the dying spirit of the people which no honest thinker can ignore ; and in the process, Vaishnavism has played very important role through centuries as and when the nation is confronted with social and political crisis.

Conclusion :

Inspite of the progress in the field of economy, science and technology, India is confronted with many divisive forces which are desperately trying to weaken the nation. There is no harmony, mutual trust between man and aman, between sects and sects, between communities and communities. There is no understanding and mutual love between rich and poor, between the workers and the management. At this critical time, the people of India must stand unitedly for protecting and preserving the national integrity and unity of this country. It is possible only by cultivating the spiritual view of life which yields manliness and self-sacrifice ; and

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

for this, Bhakti movement can play a major role in galvanising the spirit of the nation at large. Bhakti or devotion is the most powerful social force which can remove most of ills of the modern India. The present crisis in India can be overcome only by cultivating the spirit of devotional service. The Bhakti movement is therefore more relevant to-day than any time before.

"Gita's influence is not merely philosophic or academic, but immediate and living ; an influence both for thought and actions and ideas are actually at work as a powerful shaping factor in the revival and renewal of a nation and a culture. It has even been said recently by a great voice that all we need of spirital truth for the spiritual life is to be found in the Gita".

—Shri Aurobindo

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Early Vaishnavism And The Neo-Vaishnavite Movement In Assam

By
Bhaba Prasad Chaliha
Guwahati University.

Vaishnavism is one of the oldest religions of India where Vishnu, also called Hari, Narayana, Krishna, etc., is worshipped as the supreme God. Vishnu is a Rig-Vedic Deity who attained great prominence in the later Vedic period and came to be referred to as the great God or the sole God. In the Bhagavadgita and the Bhagavatapurana Vaishnavism finds its best exposition through the person of Lord Krishna, the perfect incarnation of Vishnu-Narayana. This aspect of Vishnu's assuming different forms or Incarnations (avatara) from time to time is an important feature of the Vishnu-cult.

Although it is not easy to determine the origin of Vaishnavism in Assam, evidences are not wanting to show that the worship of Vishnu and His incarnations was prevalent in the land even before the advent of Shri Sankaradeva who preached and propagated Vaishnavism in Assam in the last part of the fifteenth century and made it a popular cult. Epigraphic and archaeological finds, folklores and traditions, writings of poets who flourished prior to Sankaradeva in Assam testify the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

existence of Vaishnavism as a living faith and cult. In the Santi Parva of the Mahabharata, Vishnu is called 'Pragjyotisha jyestha'. Bana in his Harshacarita describes Bhaskaravarmana (606-647 A. D.), the great king of Kamarupa, as belonging to a Vaishnava family. The Chinese pilgrim, Hiuen Tsang also describes that Bhaskaravarmana was descended from Narayanadeva. In the beginning of the 13th century Vaishnavism came into prominence under the festering care of the ruling monarchs of the time. The period of Dharmapala definitely points to the predominance of the Vaishnava cult in Kamarupa. The Pushyabhadra grant of Dharmapala begins with an invocation of the Boar incarnation. Kalikapurana also records that Vishnu as Boar Incarnation was worshipped in the Citravahu mountain east of Pandu. Rama worship was not very popular in Assam although a reference occurs to Him in one of the copper plates of Indrapala. The most celebrated and popular avatara of Vishnu is Krishna whose accounts became the theme of the early Assamese Literature. Vishnu's other names such as Narayana, Hari, Vasudeva, Purushattama are to be found in some of the grants.

The worship of Hayagriva as one of the incarnations of Vishnu possibly existed in Assam from very early period. There is a temple, even today, of Hayagriva Madhava at Hajo, about 14 miles north-west of Guwahati. There is a reference in the 10th century Kalika-purana according to which Vishnu in the form of Hayagriva killed the fever-demon (Jvarasura) in the Manikuta hill and lived there for the benefit of men, gods and asuras. Images of Vasudeva and his manifestations found in different parts of Assam also point to the fact that Vasudevaism was the earlier form of Vaishnavism

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

practised in Assam. Tantric elements are also associated with Vaishnavism of this type.

Literary evidences of the existence of Vaishnavism in Assam is also not wanting. The Assamese translation of the Ramayana by Madhava Kandali and popular translations of several episodes of the Mahabharata by Haribara Vipra, Kaviratna Sarasvati and Rudra Kandali, all belonging to the pre-Sankaradeva period, establish that Vaishnavism as found in the two epics was not unknown to a section of the people.

But Vaishnavism prior to Shri Sankaradeva was confined to a limited number of persons and was also of syncretic nature. Sakta religion was the most common and predominant one in Assam. Shaivism was another very popular cult in Assam along with Saktism. Esoteric Buddhism in the form of Vajrayana began to gain ground secretly form the ninth century onwards. Thus Tantrism, both Hindu and Buddhist types, was widely prevalent and the worship of various gods and goddesses with elaborate ceremonies, both esoteric and exoteric, was also very popular. Monotheism and the bhakti cult of Vaishnavism did not thrive for the want of proper atmosphere and a leader, although the belief in one supreme God was not altogether alien to the learned section of the people.

To bring all these people under systematised religious codes and conducts of life, to do away with the extreme tantric observances which encouraged sensuality in the name of religion, and to supply the mass with a mode of worship which would be simple and at the same time accessible to all, were the pressing needs of the time. At this hour of need Mahapurusha Sankaradeva came forward with his neo-Vaishnavite creed and ideals. Sankaradeva purified Vaishnavism in Assam

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

from the contaminations and influences of non-Vaishnavite practices and re-established it on purer and broader basis which attracted all sections of the people. Sankaradeva was born in the year 1449 A.D. in the district of Nowgong in a Sakta Kayastha family and his father was the ruler of a small territory. Sankaradeva was a versatile genius who combined in himself many wonderful qualities rarely to be found in a single individual. Within a short span of time he mastered the various branches of learning i. e. the Vedas, the Upanishads, the Puranas, the epics, grammar, philosophy and the tantras and was acknowledged as an accomplished scholar. Born and brought up in a Sakta family he noticed the hollowness of the prevailing elaborate ritualism connected with religious observancee, including animal sacrifices for propitiation of gods. His mind rebelled against this and he was determined to protect Hinduism and restore proper dharma.

So the task before Sankaradeva was simple revolutionary. With an all-embracing of religion love, he carved out a new way for religious and social upheaval in Assam. He initiated a great progressive and democratic movement which laid emphasis on the unity of Godhead, stood against excessive ritualism, preached a faith based on the liberal doctrine of Bhakti, fought against caste prejudices and stressed on the equality and brotherhood of man. Few saints in the world have so comprehensively moulded and shaped the spiritual, social and cultural destiny of a race as Sankaradevadid for the people of Assam. He unified Assamese society and brought forth a glorious renaissance in the fields of literature, music, art and drama and gave to the people of Assam a distinct cultural identity. Within a short period of time his massage of love and devo-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

tion, of ethics and humanism, spread like fire and vibrated the whole of north-eastern India.

At the time of Sankaradeva, there was already a great Vaishnava revival threughout India. The neo-Vaishnava movemont initiated by Sankaradeva in Assam may, therefore, be called a part of the all India Vaishnavite movement of the middle ages, although it had its own distinct features in the principles and tenets of the faith best suited to the genius of the people. Sankaradeva's new doctrine came to be known as the Ekasarana-dharma i. e. the religion of supreme surrender to one God, viz., Vishnu-Krishna. He drew his inspiration for his new faith from the Vedas, the Upanishads and the Puranas and particularly from the Gita and the Bhagavata-purana. The Bhagavata-purana which has been described as the sun among the Puranas, comprising the quintessence of Vedanta philosophy, served as the inexhaustible source for Sankaradeva.

The neo Vaishnavism of Sankaradeva is also known as nama-dharma as the means of worshipping God is the chanting of the name of God with undeviating devotion. The advantage of chanting the name of God is that everybody can do it irrespective of of age, sex, caste, time or place. Another important feature of Sankaradeva's religion is the complete absence of idol worship, even that of Krishna, in any form.

A great contribution of Assam Vaishnavism was the social recognition of man irrespective of caste, creed or status. No importance was attached of the caste system in the religious order. Thus, for the first time the lower caste people were given due recognition in the society. Besides a host of high.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

caste devotees, persons from all sections of the people including the aboriginal tribes of hills and plains embraced the new religion. This utter disregard for the age-old tradition of caste in the initaition of bhaktas greatly helped to atone the rigour of casteism and untouchability in the society. Because of the liberal out-look the neo-Vaishnavism in Assam became very popular and people from all parts of Assam and even beyond rushed to seek shelter under the banner of this new faith. According to the District Gazetteers of Assam (1905), eighty percent of the Hindus of the Assam Valley are Vaishnavites.

The neo-Vaishnavism initiated by Mahapurusha Sankaradeva was supported and strengthened by a band of scholar-devotees like Madhavadeva, Damodaradeva, Rama Sarasvati, Ananta Kandali, Bhattadeva, Ram Charan Thakur and many others. For the propagation of the new faith they took the media of literature, music, dance and drama and built up a very rich literary tradition by composing thousands of verses, original and translation, kavyas, songs, dramas, prose works and biographies, and thus raised the Assamese language and literature to a high level of excellence. The sattra and namghar institution of Assam is another very important aspect of Vaishnavism in Assam. There are several hundred sattras and more than thirty thousand namgharas in Assam. The contributions of this institution towards the religious, social, economic and cultural life of the people of Assam are very great.

Thus, the importance of the neo-Vaishnava movement in Assam does not lie in its religious aspect alone. It also contributed much to the social and cultural development of the Assamese people. It gave

—8

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

a rich literature, introduced a new type of music, dance and drama, encouraged handicrafts and introduced the art of manuscript painting, loosened the caste rigorousness, elevated the socially backward people, spread learning through Assamese versions of Sanskrit scriptures, popularised the ethical values of kindness, non-violence, obedience, etc., and above all fostered a spirit of fellow-feeling or a bond of unity amongst persons of different parts of the country. Lord Chelmsford, the Viceroy of India, who visited Assam and the sattras of Majuli in the second decade of the present century, indeed, rightly remarked : "Assam is now and always has been a deeply religious province. About 450 years ago a wave of Vaishnavite reform passed over India and nowhere was the movement stronger and deeper than in Assam............Both by their example and by their precept, the Abbots of the Majuli have made the people of the Brahmaputra Valley, what they are today, one of the most peaceable and loveable races in India, nature's true gentlemen."

With best Compliment from

M/s STEELSCO.

•

Narangi GUWAHATI-781171

Steel Fabricators & Erecters.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

GEETHA AND THE CULTURAL HERITAGE OF ASSAM

Dr. D. P. Pattanayak
Mysore

Geetha is so important a document of the Hindus, that it is incumbent on the person desirous of becoming an Acharya to write a treatise on it. In recent times Tilak, Gandhi, Aurobindo and Vinoba Bhave have written Pravacana on Geetha. The philosophy of action embodied in it has provided sustenance to these political activists.

The word Hindu is a generic term and referred to all Indians irrespective of their religious affiliation until proselytising religions like Islam and Christianity came to India. Even in regard to the latter two it must be admitted that to the extent they shared common symbols, scriptures and rituals with the Hindus, they were sharing the Hindu ethos. For example, Ola Bibi is the Goddess of the Hindus for pox and goddess of the Muslims for cholera. Both Hindus and Muslims visit the shrines of Ahluwalia and the Christians and Hindus visit the Vailankani in South India. Hindus celebrate Satya Pir Puja, Christmas and they have written Ishu Puran. There are many bonds which bind them together with the Hindus.

Hinduism is a conglomeration of religions. Out of the twelve Hindu Philosophies six believe in the existence of God and six do not believe in it. Those who believe in no god, one god, 33 millions of gods, animal

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

god, tree god, idea god are all Hindus. Thus atheism, monotheism, monism, dualism, triad, animism, animatism and such other thoughts are included under the concept of Hindu. It is not only in the matter of Gods, but also in the matter of religious scripture as well as in the matter of those mediating between the individual and their personal gods, that the same catholicity, bewildering to the outsiders, is to be seen. For example, those who believe that the Hindus, like the Bible and the Quoran, have no religious scriptures and those who believe that everything written in Sanskrit or for that matter every spoken and written word is sacred are Hindus. Similarly, those who believe that not only Brahmins, but all those irrespective of caste who become medium of God-experience are mediators between them and their personal Gods are all Hindus. Thus it will be seen that the term Hindu has been conceived as the binding principle for a people diverse in race, religion, language and culture.

The controversy on the integration of diverse cultures can be traced to the Upanishads. The Nachiketas episode in the Kathopanishad says that those who see only trees but miss the forest are as much wasted as the ones who see only the forest but miss the trees- Geetha continues the same debate. In the battlefield when Arjuna refused to fight the battle it led to the famous discourse between Arjuna and Krishna.

Arjuna was neither coward, nor had he shun fighting his kinsmen before. What is the reason of his reluctance ? The scale of the war is so massive that Arjuna was afraid that in consequence of mass killing of men, there will be bastardisation of the race (jayate varna shankara). Krishna admonishes Arjuna for talking like

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

a Non-Aryan in speaking of racial purity (Anaryayusta) and says that the conflict will result in racial harmony or racial integration (loka samgraha). Thus it will be seen that Arjuna and Krishna represent two distinct stand points, one standing for racial distinctiveness and racial purity and the other for racial interdependence and social harmony.

It is no wonder that Krishna, the great harmoniser, found a resting place (Asvaklanta) in Assam. Assam from time immemorial has been a place of racial harmony and racial interdependence. The Ahoms, the kochs, the Austis, the Dravidians and the Aryans have freely intermingled creating a casteless and egalitarian society. Whenever there is deterioration of moral principles (yada yadahi dharmasya glanir bhavati........), Godhood recreates itself (tadatmana srjamyaham........). It is at one such time that Mahapurusha Sankaradeva took birth and preached and practised social harmony. His religion is Ekasarana Namdharma. Whether in the 'mamekam saranang vrajah' of Geetha, the Draupadi Vastrapaharana episode of Mahabharata, the Gopika Vastraharana of Bhagavata, Krishna appears to be the earliest proponent of Ekasarana Dharma. Relating individual offorts to the universal principle, sublimating individual ego in the univarsal ego has been one of the corner stones of the Hindu philosophy. Sankaradeva upheld the values of Hinduism, which is Jagannath consciousness, realisation of the individual self as the expression of the universal self, and realisation that not only the Assam society or the East Indian Society with its diverse cultural and ethnic strands, but the world as a whole is an extended family (Basudhaiva kutumbakam).

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Sthita-Prajna-Darshana
"The Philosophy of Steadfast Wisdom" :

A Sammary
Late Shriman Narayan

Before deciding to launch the 'Quit India' movement, Gandhiji had thought of new ways and means for making this campaign a success. In a meeting at Sevagram, he gave a broad hint that this time he might undertake a long-duration-fast on entering the jail. Mahadev Desai and other friends were naturally taken aback and suggested that Vinoba should be consulted in this matter. Vinoba promptly came to Sevagram and sat near Gandiji in his cottage.

When Gandhiji asked his opinion on the proposed step, Vinoba, without a movement's pause, observed :

"Such a sacrifice is permissible in non-violence" and he added with a smile :

"What Rama can do in the wake of Reason, Hanuman can do by sheer faith".

"If you like, you can take your own time to think over it "added Gandhiji.

"There is hardly anything to think about it further. My mind is quite clear. I am entirely with you'.

Vinoba, then took leave of Gandhiji and left for Pavnar. Mahadev Desai and others present at the meeting were literally staggered at this sponteneous agreement between the disciple and the master.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Although Vinoba was quietly engaged in his constructive work, the British Government could not afford to leave him alone this time. He was also, therefore, arrested the same day and after brief periods of detention at Wardha and Nagpur, was taken to Vellore Jail in south India. The Pavnar, Nalwadi and Gopuri Ashrams were confiscated and sealed.

After about a year, Vinoba, with some other security prisoners, was sent to Seoni Jail in Madhya Pradesh.

During fifteen month's detention at Seoni, Vinoba delivered a series of eighteen lectures to the fellow prisoners on 'Sthitaprajna Darshana', the well-known last eighteen verses of the second chapter of, which are recited regularly in the evening prayers of the Ashram. These lectures were, subsequently, pubblisheq at seriatum in the Gandhi Marg, the official organ of the Gandi Peace Foundation. They have now been brought out in English by the Seva Sangh, entitled 'THE STEADFAST WISDOM'. I should like to give here a few extracts from these discourses for the benefit of the readers.

In the very first discourse, Vinoba explains the the relationship between self-knowledge and Yoga-the knowledge of union or the art of living according to self-knowledge : "When knowledge fuses with art, wisdom or the awareness of Brahman is perfected". This is illustrated by the example of music. "Of what use will knowledge be to one who, though he learns the art of singing, does not practise it ? On the other hand, a person may cultivate his voice but if he has no knowledge, his progress ends there. The same holds true with spiritual wisdom and consequently, in human life. Man's knowledge of truth is concealed in his mind and becomes manifest in his action. His behaviour

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

alone reveals to himself and to others the extent of his knowlenge through it he comes to know himself".

Vinoba further observes : Tulsidas imagined the heart of a saint to be like the confluence of three rivers. Devotion—bhakti, he calls the Ganga and work-Karma, the Jamuna. Saraswati, the hidden river, he equates with Brahmavidya-knowledge of the Supreme". Thus, he regards Brahmavidya as a hidden knowledge like the river Saraswati. It is brought out into the open, made manifest and articulated by the Yogic intelligence. A House connot be built without a foundation and a foundation without a superstructure is useless and without meaning· Fire is latent in a matchstick, inarticulate. When the match is struck, the fire flashes out, become manifest. An intelligence of fine penetration can perceive the fire while it is still latent. It is visible to everybody when it bursts into flame, All become aware of its power. Self-knowledge and the Yogic intelligence are related to each other in a similar way.''

Four steps in the practice of the art of living are mentioned :

1. The determination of one's sadhana ;
2. Concentrated effort with no thought of reward ;
3. Equanimity or samadhi ;
4. Consolidated samadni, undivided, unchangeable, unshakable, and natural. This is Steadfast-Wisdom".

Explaining the word "steadfast'-sthita-Vinoba gives the example of the spinning wheel : "The word 'steadfast' has another obvious implication-buddhi-intelligence, must be entirely straigthforward, simple, direct. There should be nothing crooked about it. A spindle must be straight in order that fine thread may be spun with

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

it. It is only useful if it is free from roughness and is perfectly straight. The same is true of the intellect. The best symbol for an intelligence endowed with the Steadfasr Wisdom is the spindle of a spinning wheel".

The word prajna-wisdom-is explained by Vinoba : "The word prajna, wisdom, as used in the Gita is the carrier of special meaning. Buddhi, intelligence or intellect, is a common word. Intelle-ct changes according to the impulses of man's mind. It takes on various colours of his imagination and feeling. The intellect, thus colour, cannot reach any sure conclusion. Only an intellect which is not subject to feeling and imagination, which is free from distortion, preferences, aversions and the colouring of propensities, is helpful in the acquisition of knowledge and is, in itself, prajna wisdom, Prajna is neutral and impartial. It fixes its attention upon the true nature of the thing contemplated and draws conclusions accordingly............... Pure intellcct, wisdom, prajna, has no colour of its own and for that reasor it, and only it, can arrive at correct conclusions".

In a reminiscent mood, Vinoba observes : A palmist once happened to see my hand, 'I don't find any heart line on your palm'. He said, 'God be praised' I responded, 'if that is so'. In my opinion a man need have only intelligence-buddhi. The heart must be assimilated into in the mind and lifted out of the unstable flux of uncertainty. The heart is a bundle of desires. Desires must move in tune with intelligence. There should be no hiatus detween that head and the heart ; there should be no conflict. The wisdom should speak and the heart obey".

Illustreting the concept of desirelessness, Vinoba says ; 'A deslire pricks like a thorn, even though it may

—9

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

be a thorn of gold. A knife can kill even though it may be a golden knife. And so the Gita concludes that desires must be eliminated without exception.

Dealing with the state of the mind which remains untramelled in the midst of sorrows and pleasures, Vinoba states: "One should avoid the plight of oxen going uphill-the straining, the suffering. Sorrow must be borne with patience. It must not force us to our keens. Joy, like grief, should be received wakefully, alertly. Men do not want grief to come to them nor do they forget themselves easily when it is upon them. It can be borne with patience. But men do delight in happiness. And it easily makes them forget themselves. Therefore, pleasure is not without danger............ When an ox goes down-hill it begins to run. Our feelings tend to run in a similar fashion when we experience pleasure. And they must be held back for the same reason. It is easy to compare to root out of desire entirely".

Vinoba maintains that the teaehings of the Gita do not go against man's nature: If a small child is trained in this way from the beginning, the teachings of the Gita become a part of his nature. The natural tastes of a small child are pure. We inculcate in him artificial and perverse tastes".

In one of his discourses, Vinoba has explained the distinction between restraint and repression of senses: "Two methods of sense-control are commonly recommended-restraint or sublimation and repression or suppression. Let us consider both of them. The senses can be suppressed only for short periods of time. To master them requires life-long effort—a discipline comprising the whole of life. Suppose for instance,

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

I like to eat candy. It is not wrong to eat candy. But to indulge my craving to excess is bad. Therefore, I stop eating it entirely for a time. The need for my doing so is the need to establish a habit, to form my own nature in a way that will enable me to control my own tastes .... This is what I mean by self-control".

Although Vinoba is a very scholarly person, his innate faith in God's help is equally profound : If we do not utilize to their full extent the powers that we have, how can God give us the remainder ? A father gives his son ten thousand rupees to start a business. If the son does not utilize the ten thousand in full, why should his father give him a lakh more ? When his father finds that the ten thousand have been used to the best purpose, he says. "The rest is yours'. Our relationship with God is simalar. He is prepared to give us the strength he holds in reserve for us. All that He requires is proof of the urgency of our need .... Keep on trying, applying all your powers to your chosen task. When you find that you can do no more by your own efforts, turn to God. He will give you the additional powers you need".

Equanimity of mind is possible only if the mind is made clean and pure. : "The Gita tells us that 'samadhi' follows instantly upon the complete cleansing of the mind. A state of this kind, a state in which all exertion ceases, can be achieved only when all effort is abandoned. It comes of its own accord, spontaneously". Vinoba continues : "My Brother, Balkoba, complained that he could not sleep however hard he tried. I told him he could not sleep because he made an effort to do so. Sleep will come itself when one stops straining after it".

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

The basic difference between happiness and pleasure is also explained in a lucid manner. Happiness does not mean the pleasure of the heart and mind. Happiness is abiding, pleasure transient. Man is not necessarily moved by pleasure and pain. Many people today are suffering mentally for the sake of their country. They find happiness in such suffering. This is because suffering is sometimes salutary, as it is when accompanied by a sense of benignant service........Health means physical equilibrium. Health is one thing and excessive physical exuberance is another. In health, there is a sense of well-being. Uncontrolled virulity bring grief, regret, true happiness is something else. It is to be found in peace, not in a disturbed or agitated consciousness. Its source is tranquility of spirit."

Explaining the concept of 'niskarma karma' motiveless action. Vinoba observes. "If you wish to experience this state of total totally. The attitude of the man of Steadfast wisdom in this respect is radically different from the attitude of ordinary men who work only for what the work brings them. If there is no prospect of a reward, he refuses to work. Some go a step further. If reward can be had without labour they seize upon it eagerly; if work is unavoidable it is accepted as a necessary evil. On no account do they forgo the reward. This attitude is the chief cause of the unrest that is so widespread today. The number of those who try to obtain the fruit of labour without engaging in any labour themselves is not small. Government after government, in country after country, is doing it. Nazism, Fascism, Capitalism, Imperialism and other similar ideologies have been built upon this ignoble attitude".

A man of Steadfast wisdom functions as the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

instrument of the Divine and surrenders his own will to the Supreme: "The Great Spirit, at whose instance the world revolves, knows what ought and what ought not to be done. The man of wisdom is His instrument. The work which God wishes to accomplish through him will be accomplished in a manner determined by social needs. He does nothing of his own accord. Water goes where the gardener directs it. If it is diverted into a field of sugarcane, the sweetness of the cane increases. If it is poured into a field of mustard, the tang of the mustard is sharper. If it is turned into a field of onions their small gets stronger. "Further, a man of wisdom shows no preference for the performance of one act in contrast to another; he does what God wants him to do. He has no likes and dislikes of his own. Therefore, his Steadfastness is correctly described as dispassionate".

BHAGAVADGITA
is neither Philosophy nor religion. It teaches the way of life.

G. B. & CO.

Civil Construction Firm
Pathar qary, GUWAHATI-20

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

On Religion And Spirituality

Jyoti
Germany

There are millions of people who are more competent than me to write on this subject but because I had been so kindly requested to write some lines I'll place my thoughts humbly before the revered readers of this souvenir, who are nothing but my own self.

There is nothing but the atman and all names and forms are His projection. From this projection of maya we have to wake up and realize god.

Religion means nothing but going back to ones own source, to the innermost self, the atman. This is not an outward journey which you can measure in time and space.

Your consciousness has to be expanded to the awareness that you are eternity and infinity in your real nature.

You have to give up the body-idea. You are not a cage of flesh and bones which will perish one day. Once you have renounced this abhimana and ahankara all fear and anxiety and worries will take to their heels and you will rest in Satchidananda.

This is the truth and there is nothing but one truth named Love.

All religions at their very basis teach this, although

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

the outer forms may differ, due to different countries landscapes, customs, mentalities of people.

The spirituality which is the heart and root of every religion is always the same in essene.

You'll find the words love, forgiveness, huminity, selfless service, meditation, prayer in the Bible, Koran, Gita and Zend Avesta etc.

Only when the followers of a great soul who teaches ethics. philosophy and spiritual practices installs an institution later on with dogma etc. There will arise conflicts and even fights and murder in the name of the all loving and forgiving god. And even the followers of Buddha who only spoke about **Nirvana** and had no idea to create a new religion divided themselves into different sects and schools like Hinayana and Mahayana Buddhism and started to believe in some hells and heavens filled with many **devatas** and demons.

Since our world bacame smaller and smaller due to the technical evolution (phones, airplanes, satelites etc.) people of different countries and different religions have become more aware of the fact that we are all in one cosmicship and can go on living on this planet earth only when we co-operate, stop egoism, stop war and lead ethical life full of love, compassion, forgiveness and tolerance and respect to the different customs and habits of our brothers and sisters who may be different in the colour of their skin but are all children of god.

We are all in God and God is inside us and WE ARE GOD. This has to be realised **Jivatman** and **Paramatman** are one ! Church Mosque, Zen-Temple, Mandir, Time Temple, Synagogus, etc. are all sacred

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

places where people can contemplate on god in a peaceful, spiritual atmosphere where it is easy to fix the mind on god and become silent inside. All these architectures are symbols for our body and the altar is the spiritual heart where we have to find God within ourselves.

We have to see unity in diversity and become more tolerant to other's faiths and believes.

This is felt nowadays by many people. Saints, religious leaders and people who are not satisfied with the outer life only, gather together and discuss their problems etc. and try to make a step into a better future.

The West has to learn from the East and vice versa, instead of fighting or converting each other.

I, being born in Germany and brought up in a protestant family could not get any answer there on of my question like—

what is the goal of life?
where I'm coming from?
where I'm going after death?
why is misery in this world? etc.

Being disappointed I went out of church and created my own religion because I was believing in god and could not live without Him.

When I came for the first time to **Bharata Varsha** in 1976 to Sivanandashram, Rishikesh, I felt very much at home and found that all the thoughts I had fit into this **Sanatana Dharma** and all my questions found answers here due to the grace of my **Guru** H. H. Sri Swami Chidanandaji. I especially appreciate the great tolerance of the Hindus concerning all other faiths and even integrating them into their system (i. o. Buddha, being an incarnation of Vishnu).

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

It is good that there are so many gods, who are only aspects of the one unnamed "That" (TAT) so that each and everyone can find what his mind likes best and chooses his **ishta** and find his personal way in approaching the divine.

As it is practised inside the Hindu mythology so the view has to be widened to all different faiths, because people are different and their likings and understanding, too.

Because of this it is not good to have only one religion and dogma because this will exclude many people from a religious and spiritual life.

Why there are so many people from western countries going to the east is that they are missing the spirituality which the Church had failed to give them all the past centuries because they wanted to control the people by making them fear God and Hell instead of helping them to attain **moksha.**

Almost all spiritual treasures concerning the Christian faith are stored up in the libraries of the Vatican in Rome and many things which Jesus had said are left out of the Bible because they don't fit into the concept of the Church (i. e. **Karma, Re-incarnation, Yoga practies**). Now-a-days they start maditation groups etc. because they understood the spiritual hunger which people drew the people to the east and also to all different kinds of sects (good and bad ones). In our modern times all the technical development has not brought any happiness to men. After enjoying all these things and still suffering, many begin to realise that true happiness can be fouud only within and not in objects and that there is no happiness without peace of mind. Peace and happiness are inter-related. They are the two sides of one coin.

—10

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

So the need of the hour is to start leading a religious life which includes morality, ethical living, spiritual practices. "Simple living and high thinking" as our worshipful Swami Sivanandaji from Sivanandashram, Rishikesh had said. His motto was and is—"serve, love, give, purify, maditate, realise".

If everyone starts by himself the whole world will become better.

On the contrary, if one says, "The world is so bad, what can I do ?" and remains in depression there is no hope of improvement.

And as long as we are all together in this dream world we have to try our level best to make it as beautiful a dream as we can until we wake up to eternal reality.

All the above ideas and my little insight and understanding I have got are only due to the grace and blessings of my **Gurudev** H. H. Sri Swami Chidanandaji, President, Divine life Society, Sivanandasharm, Rishikesh, whom I'm thanking and paying respect and gratitude herewith.

Om Shantihi Shantihi Shantihi.
Hari Om Tat Sat.
Yours in the Lord.

"The happiness of solitude is not found in retreats. It may be had even in busy centres. Happiness is not to be sought in solitude or busy centres. It is in their self.

Shri Ramam Maharshi

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Influence of the Geeta on the Vaishnava Poets of Assam

Dr. S. N. Sarma

The Bhagavat Geeta is one of the most popular and respected scriptures of the Hindus. It forms a part of the Bhismaprvan of the great epic "Mahabharata" and covers 18 Cantos of the said Book of the Epic. It is narrated in the epic that Vasudev Krishna reveals the teachings of the Geeta to his intimate friend Arjuna in the battlefield of Kurukhetra when the latter was very much perplexed and nunerved to see his kith and kin on the both sides of the Combatant parties. In order to remove his mental weakness and to arouse his martial spirit Krishna taught the Geeta to Arjuna on the battle-field.

The present day scholars, however, doubt the authenticity of the entire Geeta as we find to day, as to its practicability of being narrated in the battle-field. Therefore, some of the scholars are of the opinion that the present Geeta with nearly seven hundred verses is an expansion of an original Upanishad of shorter dymension which is irrecoverdhy lost to the posterity. That is why we find the word Upanishad in the concluding lines of every canto. Some Western scholars again propound the view that the original Upanishad dealing with the contents of the present Geeta were expanded and given a theistice bias by the Bhagavatas, an early Vaishnavite sect.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

But the Geeta became a household scripture because of its place in the great epic and it has been exercising tremendous influence on the life and philosophy of the Indians for the last two thousand years. The great German orientalist Dr. Winternitz speaks of the Geeta in the following way. "It is certain that the old and authentic Geeta was the work of a True and Great poet. It is on the strength of its poetic value, the forcefulness of its language, the splendour of the images and metaphors, the breath of inspiration which pervades the poem that it has made such pervades a deep impression on minds of all ages."

Having said the above preliminary remarks about the Geeta in general it would be worthwhile now to examine its impact on early Assamese poets.

The Vishnava poets used to consider the Geeta as one of their fundamental or principal scriptures from which they used to draw inspiration.

The idea of Ekasarana, i.e. complete self surrender at the feet of the adorable deity is derived from the Geeta. The Namghosa of Madhabdeva contains about its verses translated from the Geeta. The popularity of the Geeta in Assam could be inferred from the fact that hundreds of manuscripts of this work are available in Assam, some of which are being preserved in different antiquarian institutions. Even before Sankaradeva the Geeta was read and copied by scholars with great devotion.

Rajguru Damodar Misra, a great Smriti writer of the 14th century of Assam wrote a Sanskrit Commentary on the Geeta.

It is narrated in the biography of Sankaradeva that when he was crossing the Brahmaputra from Bordowa

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

to the Northern Bank he came accross a manuscript copy of the Geeta floating on the river. This shows the popularity of the great scripture. In **Namghoṣa** Madhabdeva in one of the verses categorically asserts that there is only one scripture which was revealed by the son of Daivaki and there is only one deity, none but the son of Daivaki.

So Madhabdeva also asserts Geeta as the supreme scripture of the Vaishnavas.

Sankaradeva in his **Bhakti Ratnakar** and Bhattadeva in his **Bhakti Viveka** have quoted some verses of Geeta to prove the superiority of Bhakti over all other modes of worship.

In the daily prayer or services (Nitya Prasanga) prevalent in the important Satras the ricitation and exposition of the Geeta form an important item.

So far as translation of the Geeta is concerned early Assamese literature is rich enough having no less than four or five Assamese versons of the great book. The first one composed in the last decade of the sixteenth century is **Geeta Katha** by Bhattadeva writeen in an elegant prose.

The credit of translating a serious and philosophical work like the Geeta into Assamese prose goes to Bhattadeva, who had the courage to use prose as his medium of literary expression. Kris'

It is true that he has used a large number of Sanskrit words in his diction but that could not be avoided in a treatise like Geeta. His diction is flawless and dignified. Although he has utilised for commentaries while translating the work he has mainly relied on the devotional bias commentary of Sridhara Swami.

The next important translation was undertaken by

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Gobinda Misra of the 17th century. It is a verse translation. Misra's rendering of the Geeta brodly follows the original. Besides the popular commentary of Sridhara Swami, he has utilised four other commentaries by Ananda Giri, Hanumat, Bhaskara and Sankara respectively. Unlike Bhattadeva his translation cannot be called a literal one. Without deviating from the main contents he has interpreted the discourses with his own observation and puranic illusions. The devotional tone is nodoubt predominent. The contents of every chapter is preceded and followed by devotional platitudes.

Besides the above two major versons, there are two more smaller versons emboding the gists of the Geeta. One is **Geeta Kirtana** by Ratnakar Misra, a poet of the 17th century.

It is written in the style or Sankaradeva's great work **Kirtan-Ghosa** where narrative verses are preceded by a burden called **Ghosa**. This style writing is usually made for chanting prayers in congregation to the accompanyment rhythmic clapping of hands and cymbals. (Om) Thus every chapter of **Geeta-Kirtan** contains a refrain followed by a narrative verses. The fourth minor work based on the Geeta is **Geeta Sara** by an anonymous writer of 17th century of the Christian Era. It is also written in verses. But it contains only the gist or the summary of the different chapters of the original work.

Besides the above genuine translations and summaries of the **Bhagavat-Geeta**, early Assamese literature also contains renderings of some later Geetas like **Anu-Geeta Yama-Geeta** etc. But these are beyond the scope of our present discussions.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Krishna To Break Barriers

Hembhai

The silk-worm parts from the immense expanse of the sky to sleep and dream in the cocoon made from its own spittle. But alas, it gets boiled in hot water and dies in its own captivity. Are we better than the silk-worm ? Worse than that. The cocoon of the chrysalis may be useful in some ways but our captivating barrier of the false and pseudo ego is of no use to anybody. It was Rousseau who believed that man was born free, but he was everywere in chains. The chain may not necessarily be the chain of iron or gold, but it may be a chain of flesh and blood, of time and space, of memories and desires, of ideas and imaginations, agreeable and opposites—and even may be of righteousness and non-righteousness ! The result is disastrous—pangs and sufferings, mortality and bondage !

Shri Krishna is a promise, a charter and a declaration to break the chain, to smash the barrier. There is no compromise between Krishna ard barrier. Krishna means immense expanse more than the blue sky, unfathomable more than the Pacific. Krishna means an unrelenting battle against all limitations made by barriers. The Kurukshetra battle is only a imagery, the real battle was fought by Shri Krishna in the Bhagavad Gita.

In the 1st chapter of the Gita Krishna silently

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

encountered with the concept of the Shraddha that Arjuna brought forth.

Patanti Pitaro hyesham luptapindodakakriya. 1/42.

The concept of sin for Arjuna was skin deep and very narrow which can never stir the total personality except pampering the fleshy relations as kith and kin. The myopic blood–relationship encireled his vision. Krishna's idea of sin was more penetrating and more stirring and more meaningful to shape the total personality.

KUTASTVA KASHMALAMIDAM
VISAME SAMUPASTHITAM.

Things done with wrong perspective with the narrowness of heart is the sin against the sky, against one's own self-broader than the sky. If killing is sinful, then not killing of 'my-men' is more sinful. Again, sometimes the killing may be a meritorious action to fulfil the Divine will. Not killing, but opposing the Divine will is sin. Krishna broke the narrow and limited concept of sin-because this 'I' and 'mine' is a barrier, a limitation within which all evils take birth.

Are all men equal ? Physically not, mentally not and intellectually not. But yes. They are equal, because they are from the same source, with same elements and by the same sankalpa. The journey runs to from where it starts. Our first starting point is our last destination. Nobody is unequal in its right to tread the path. But the pedants and the pundits, the priests and the protocols suspended this universal right from the unfortunate down-trodden. Krishna broke the suspension. He vindicated the right of the exploited.

Mam Hi Partha Vyapasritya Ye' Pi Syu Papayanoyah
Strio Vaishyah Tatha Sudra Te' Pi Yanti Param Gatim.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Krishna asserted the right for the sinners simpletons, house-holders, women, outcastes, nay even for the animal kingdom to tread the eternal path.

Even the good thing has also a limitation after a certain extent. The Righteousness, the **Dharma** is good so long it stops the downward trend of the creature. It is a tremendous force behind every creature to push him and a redeeming inspiration pulls him. But this push and pull has a limited ambit and narrow circumference. The **Dharma** may make an orderly and smooth society here in this world and may take you to the abode of the demi-gods-**Swarga** for a certain period of time, but not above it for eternity. This abmit of limited capacity, this classical barrier of the **Swarga** must be broken to enter into the kingdom of the Spirit. And Krishna in the Gita broke it—

Sarva dharman parityajya mam ekam sharanam braja aham tva sarva papebhyo mokshyacshyami ma shuchah. 18/66.

This is the culimination of His Preachings. This is the outcome and Universality of all religions.

The barrier between santient and non-santient, man and animal, man and man, man and woman, sinner and saint, you and I, this and that, here and there, past and future, is the enemy to the kingdom of God. In the Gita Krishna revolted against it and broke the barrier. The life of Krishna is the commentary upon the Gita that He taught Arjuna. The Gita is a book of revolution, a declaration of freedom and a charter of peace. After all the Gita is a Unity.

VIDYA VINAYA SAMPANNE BRAHMANE GOVI HASTINI SUNICHAIVA SVAPAKE CHA PANDITAH SAMDARSHINAH. 5/18.

Om Shantih, Shantih, Shantih.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

The Janmastami Festival In Assam

Dr. Hemanta Kumar Sarma

A festival has always been considered the best way to draw attention of and attact the people from all walks of life. The Vaisnava saints and their followers of Assam introduced different festivals through sattras and namghars to popularize Vaisnavism in the land. The fast and festival centering around the birth of Lord Krishna as observed in Assam are described in the following lines.

To most Hindus the astami-tithis i.e, the eighth lunar days, both fright and dark, are important and sacred, and many religious functions are celebrated on those days. The eighth day of the dark half of Bhadra is (August—September) called Janmastami or Krishnastami, which is regarded as the birth day of Lord Krsihna.

The birth anniversary of Lord Krishna is celebrated in the sattras and village nam-ghars and in Hindu households. There is a common belief that by observing the Janmastami-Vrata one can earn piety for all his people and can be happy and prosperous throughout the whole life.

In the sattras as well as in the village nam-ghars the function starts with illumination at evening recitation of verses from the sacred scriptures and the chanting of hymns dealing with the birth episode of Krishna. It is are performed with the accompaniment of instrumental music produced by conches, cymbals, Ketlle drum, etc. In some

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

nam-ghars **homa** (sacrificial fire) is also performed. In the sattras where image worship is in vogue, an idol of Krishna is worshipped with sastric rites and rituals. In some sattras and village **nam-ghars** a drama relating to the birth-eposodes of Krishna is also staged. Gopala Ata's **Janma-yatra** is one of th popular plays generally staged on this occasion.

In this connection mention may be made of some of the local customs associated with puranic rites. We get a typical example of this kind at a village, name Laupara.

The village **nam-ghar** of Laupara is called Srisrisya-marai Gosai-ghar. The devotees, male and female (**bhakat** and **bhakatani**) assemble in the **nam-ghar** with necessary perparation for observing the **Janmastami** day. They make an idol of Baby Krishna in coloured dress. The prayers are performed by the women devotees in the after noon and by the male devotees at night. After that, some sort of dramatic performance is held. A man or a woman, assuming the role of Devaki, the mother of Lord Krishna, pretends, as if, she were suffering from labour pain. Then a man appears on the scene in the guise of a medicine-man intending to relieve the pain. His attempts prove to be a failure, he then leaves the place after taking a banana or some other fruits as fee. Like him two or more so-called medicine-men try in vain to bring relief to Devaki, the expectant mother. At mid-night a man pausing as a surgeon arrives at. His services become immediately effe-ctive. The baby is born. The moment it is born, the chief priest comes out of the **manikuta** holding an idol of Krishna in both hands almost in a dancing gait and says, "Krishna is born, Krishna is born." Then all the devotees pay their respectful homage to Krishna

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

and sing hymns on his honour. The priest then returns to the **manikuta** and places the idol on the alter. At the end of the performance the devotees take **prasada.**

Another instance of ihe intertwining of two strains is found at Barpeta. It has been observed in the Barpeta sattra that in the first part of the **Janmastami** night one Brahmin priest worships the images of syamarai or Kaliya-thakura and Daul-Govinda in the Southern part of the **Kritana-ghar** according to the **Janmastami-puja-Vidhi.** The place of worship considered as a maternity house for the birth of Lord Krishna, which is covered with a curtain. The rituals are completed there just before the mid-night. When the moon rises in the east and the Divine Babe is belived to have been born, the priest makes some sounds as to indicate the coming of the child. At that moment the **uruli** of women devotees reverberates and simultaneously the musical instruments such as conch, bell, drum, etc., are played. At last the images of Syamarai and Daul-Govinda are taken to the **manikuta** and kept in the origin plaee.

On this day a peculiar vow is observed by the unmarried girls of different. ages in the Barpeta area. They abstain from food, even water, that day. The girls of different localities in different groups arrange mock marriages with dolls and sing marriage-songs for the whole day. Towards the evening processions are brought out from different parts to the **Kirtana-ghar** of Barpeta. In such procession a young boy of seven to ten years is dressed as a groom. He is led by the processionists to the gate of the **Kirtana-ghar** where he prays to the Almighty. After the prayers, the processionists return to the original place where they

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

pass the time in singing and merry-making until they see the moon in the sky. In the meantime the mock-marriage is held and offerings are distributed amongst the participants. Next day the girls breaks their fast by taking rice and ghee. It is a common belief that by observing this vow one can obtain a good husband like Krishna. So, each unmarried girl observes this vow at least seven times during their maidenhood. It may be mentioned in this connection that some of the young boys of the Barpeta area also observe the **Janmsatami-Vrata**.

Every time a button is pushed or switch is pressed, a carbon component is involved in the resultant chain of events. Till the late eighteen hunreds it was common practice to collect electric current from a moving metal surface by brushing it with a bundle of copper wire of gauze connected to off-take terminal wires. The copper. however, caused sparking, burning and heavy were on the surface. It was prone also to melting and welding at the high arching temperatures experienced. The search for a better "Brush" material therefore, became critical and CARBON was found to be the answer.

MAKERS OF THIS CARBON
ASSAM CARBON PRODUCTS LIMITED
(In collaboration with Morganite Carbon of U.K.)
BIRKUCHI, GUWAHATI-781026.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Evolution Of Bhakti Cult

Navadwip Ranjan Patgiri

The Vedas are the earliest available anthology even if they are later than the Mahenjodaro and Harappa civilisation. They are 'apauresheya', not composed by any human being. The saints and sages to whom the passages in them are attributed are said to have merely 'seen' them. They were discoveries of spiritual truth and laws, and are regarded as a revelation, repository of truth that cannot be known by any other means of knowledge.

Traditionally, Indian thought is channelled into six streams of 'darsana.' According to the different schools of thought ; they are (I) the Samkhya of Kapila (2) the Yoga of Patanjali (3) the Nyaya of Gautama (4) the Vaiseshika of Kanada (5) Purva Mimamsa of Jaimini (6) Uttar Mimamsa of Badarayana.

India began to explore the inner-self of mankind from time immemorial. The Katha Upanisada, a metaphysical treatise which is atleast 2500 years old, bears the evidence that a spiritual force turned the outward functioning senses of mankind inward and made a great discovery. It was a drift from materialialism to spiritualism.

The Brahmasutra of Badanarayana which seeks to understand the general text of the Upanisada starts with the Sutra,—"Athato Brahmajijnyasha", which means therefore, a desire for the knowledge of

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Brahma (arises)'. After having acquired a knowledge of Karma (religious rites) prescribed in the Vedas and having known that their results cannot give everlasting bliss, a time comes when a person becomes indifferent to Karma ; and therefore naturally a desire arises in him for the knowledge of Brahma (the All pervading soul) who is above Karma, and is the source of everlasting bliss.

Sankaracharya who was the exponent of Advaita philosophy says that even without having the knowledge of Karmakanda a desire for the knowledge of Brahma may arise direct from the study of Upanisads ; so, in his opinion this Sutra should not be explained in the way that a desire for the knowledge of Brahma arises only after the knowledge of Karma.

In his 'Advaita' Sankaracharya made an attempt to endorse the modern European dichatomy between religion and philosophy. In his commentaries on the Geeta, the essence of the Upanisads, the prayer of a thousand names of Vishnu, and the hymns attributaed to him, he showed sincere religious fervour. His quest for the Nirguna-Brahma, the Absolute without attribute, was the consummation and not the denial of religion. This seems to be hinted at in the tradition that claims Advaita to be universal philosophy capable of accommodating all religious sects at different levels.

It was left for Ramanujacharya who was the founder of the Vaishnavite school to revise and elaborate with sound philosophical reasoning. Ramanujacharya came to occupy the pivotal position in the history of 'Bhakti' movement since then which has been spread all over India and inspired social and religious reforms. Ramanujacharya based his teachings on the Upanisads, the Brahmasutra and the Bhagavat Geeta.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Among other notable teachers of 'Bhakti' cult and theistic philosophy after Ramanucjaharya are Nimbarkacharya, Maddhacharya and Vallabhacharya.

Maddhacharya or Ananda Tirtha, who was born in Karnataka during the end of the 12th century and lived for eighty years upheld the differnces between the Supreme reality or Brahma and the individual souls as ultimate and irreducible and hence has come to be described as Dvaita in antethesis to Advaita.

Vallavacharya was a Telenga Brahmin of South India. He too accepts the doctrine of Advaita or non-dualism in his ways and his system is known as Suddha Advaita (pure non-dualism).

The protagonists of the Bhakti cult in the later period in Northern India were Ramananda, Kavir, Sree Chaitanya, Tulsidas, Meerabai, Sree Sankaradeva and Guru Nanak.

Assam in the North East of India was formerly the kingdom of the Ahom Kings. The prevalent religion of the people under the Ahom rule was in a degenerated form. The Tantrisim (Sakti-worship) mixed with the forms of aboriginal animism in which the sacrifice of animals like buffalo, goat, pigion etc. was the predominant feature and which culminated in a time even in human sacrifice too on special and important occasions. It was Sree Sankaradeva who introduced Vaisnavism in this province.

His Kirton-Ghosa is a remarkable work which embodied some selected episodes from the Bhagavata and Puranas. This was intended to present the Bhagavata creed in a more lucid and intelligible form to the common mass and instil into them a belief about the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

supreme efficacy and excellence of the devout recitation of the name of Lord Krishna.

The Neo Vaishavism preached by Sree Sankaradeva was practically a reaction against the existing Tantrik retualism mingled with corrupt rites of the aborigines.

***Office Of The Assam Khadi & Village Industries Board* : Guwahati-3.**

Assam Khadi & Village Industries Board has been implementing Khadi and Village Industries Programme for Socio-Economic up-lift of the rural people. It has direct link with the 20 points programme which is also intended at removal of poverty. On the other hand the main objective of the programme is to widen the imployment opportunities by mobolising locally available raw-materi-als with low capital investment which is also one of the princi-pal objectives of the 20 points programme.

Under the Khadi and Village Industries Programme the State Board has provided subsidiary occupation to 84.515 of persons in the rural areas.

Help the down trodden people by purchasing suitable Khadi & Village Industries Products from the Khadi Gramodyog Bhandars of the Board.

Publicity wing of Assam Khadi & Village Ind. Board Guwahati-3.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

The Glorification Of The Name Of God In The Neo-Vaishnavism Of Sankaradeva

Dr. Ram Charan Thakuria

Nama, Deva, Guru and Bhakata—these four are the basic ingredients in the Neo-Vaishnavism preached by Sankaradeva and his followers in Assam. And of these, Nama and Deva occupy pride of place. In the practice of the nine-fold Bhakti Sravana and Kirttana are given utmost importance and Nama-guna Deva are the primary aspects of worship ; the other two, Guru and Bhakata are subservient. As 'Krishna is the only God, he removes all troubles and is the Lord of time and illusion etc.,' the Vaishnavism of Assam is also called by many as Eka-Sarana Nama-dharma. Madhavadeva, the spiritual successor of Sankaradeva says in his **Nama-ghosa :** "Harinama was the only pure religion in the beginning of Satya-yuga ; the Deva (Gods) in order to deceive (men) made Nama a secret. Srimanta Sankara has done away with this deception bringing it to light again for the deliverance of all people."

Even though Jnana, Karma, Yajna etc. are indicated as ways of realizing God in the Hindu religious texts. In the Kali-yuga, there cannot be any other path to salvation except through Hari-nama. In this context, it is said in the **Vaishnavananda Lahari :** "Kalau nama kalau nama kalau namaiva kevalam/hitva nastyeva nas-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

tyeva nastyeva gatiranyatha//" (In the Kali-yuga, the glorification of the name of God is the only way of freeing oneself from earthly and material shackles and for salvation. Man is left with no other choice.

In Ṣankaradeva's **Bhakti-ratnakar** we find : "At first Sankaradeva built a bridge to connect all texts with his Maha-dharma. Krishna is the Supreme Deity, glorification of His name is of utmost importance – he preached this alone among the people." Along with that the following concept is also reiterated in the Neo-Vaishnavism of Assam : "Whatever you may get by glorifying all the thousand names of God, you get the same by glorifying the only one name of Krishna".

Sankaradeva translates in his Kirttan-ghosa thus : "At first the name will wipe out the sins. And then the soul will be purged with divine purity. Attachment to material prosperity will be done away with. And then love and devotion to Krishna will be developed, Vaishnava sensibility will be created. Maya (illusion) will be extinguished. And then the Vaishnava will become one with Hari or God".

Everything of the movable or unmovable world is a part of God. God is there as Vasudeva in the hearts of us all. But our body being composed of five elements (panca-mahabhuta), has also to bear the weight of worldly lust (Raja) and is covered by the darkness of ignorance (Tama). We are not easily aware of the existence of the Supreme Deity in our hearts. As a result, the devout heart cries out in anguish : "I am looking all around frantically for you, my friend Krishna ; you are hiding in my heart but you will not reveal yourself to me." As, in order to see our reflection, we use chemicals to clear dirty water, in like manner, Harinama serves to cleanse the

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

human mind of superstitions, sins and of other worldly failings. The first act of Hari or Krishnanama is to purify our hearts by ridding it of sins and sinful desires. Once it is purified, noble and virtuous ideas will automatically arise in the heart, and then the mind, freed of worldly lusts, moves in the path of spiritual pursuit. In the **Ajamila Upakhyana** we find : "In order to free the mind of the sinner of worldly lusts, one should always take the name of God. Therefore, the religious texts stress on the importance of remembering God everyday, in order to get rid of lusts and to purify the mind." So potent is the name of God that 'whoever utters the name of God once, can he also wipe out the sins of a thousand lives'. One glorious instance is the tale of Ajamila. But as by lightening a lamp one can light up a room that had been for centuries in the dark and if one put the light out the room will again be filled with darkness, in the same way God's name will wash away all the sins of the heart, but as soon as one stops glorifying the name of God, sins and the darkness of ignorance may again reign supreme in his heart. Till one attains the ultimate in Sadhana-marga to keep his mind free and pure the name of God is indispensible : "Darkness is there eternally. You light a lamp and there is light. The light being put off, darkness comes again. Therefore, the devout is always glorifying the name of Rama". (Ajamila Upakhyana)

It would perhaps not be irrelevant to discuss here another aspect of the concept of God as Word or Sabda-Brahman. Even though Word is of supreme importrnce and one of the various meaningful principal causes of revealation and the creation of the changeable world which is visible to us, the name of God alone

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

unaccomponied with a devoted heart, may not be sufficient in attaining salvation. In this regard we may refer to what is written in the **Bhagavata-purana** : "sabda brahmani nincato na nincayat pare yadi sramastasya sramaphalo hyadhenumiva rakshatah". (Even though one is wellversed in the wisdom of Sabda-Brahman if his heart is not filled with Dhyana (meditation) and devotion, his labour is as useless as taking care of a barren cow). Therefore, for Harinama-dharma to be an aid to salvation must be united with devotion which is full of sweet joy. It is needless to say that such a devotion which radiates sweet joy is flowing incessently in the Neo-Vaishnavism of Sankaradeva and his followers and therefore, it is so vital for salvation.

With best Compliments from

Satya Prem Karuna.

City, Pendal Works.

NOWGAON (Assam)

ASK Suresh Kar for Specialst in Pendal & Design

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Vivakananda The Non-Conventional Guide

Smriti Bhattacharjee

Swami Vivekananda can better be imagined than described. He was a complex personality, who's complexities in his every day life and deed made the confusion of the people all the more confused. But he was the perfect represantation of the concept of plain living and high thinking to those who could with patience and perseverance read between the lines of his life and deeds, to others he was, in reality, a paradox-social intellectual and above all spiritual.

Vivekananda not simply elaborated the basic things of Hinduism but attained a status of Universal phenomenon and was a legendry hero of our time and acted and reacted in the modern world with all problems and prospects. The fact being, he combined in himself high idealism with intense practicality. This unique feature of his personality coupled with his rational and universal teaching makes the study of Vivekananda very inspiring and rewarding for the people of all parts of the world.

The humanism expounded by Vivekananda was not only intensely human and universal but also something more than that. He accepted the human situation—man as we find him in the society. He also accepted the need for manipulation of his socio-political condi-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

tions upto a point to ensure his growth and development. His programme of human development in his own country was not isolated but in the broadest context of international cooperation. In his lecture on 'Vedanta and its application to Indian life' delivered in 1897 advocated internationalism which long before this concept became a reality.

Vivekananda visited a number of European countries after receiving invitation of the intellectuals for delivering lectures on different aspects of Hindu phylosophy which indicates the presence of an inherrent conflict in the human society prevailling during that time. Among the Russian thinkers Tolstoy experienced Vivekananda's influence most and had given experssion to the same in various notings in his copy books. Among the biographers of Ramkrishna and Vivekananda was Romain Rolland, a nobel laurate in Literature. In his famous book 'Ramkrishna and life of Vivekananda, which is synthefic critical and insightful stedies presented by these two outstanding teachers as the 'splendid symphony of the universal soul.' In Indian context one asked Vivekananda "what is the use of keeping the soul of thd nation in religion ? Why not keep it in social and political independeance as in case of other nations ?" Vivekananda replied. "It is easy to talk like this, the fact is that the river has come down a thousand of miles from its source in the mountains, does it or can it go back to its source ? It even tries to to trace back to its course and will simply dry up by being dessipated in all directions. Anyhow the river is sure to fall into the ocean, sooner or later............ if our national life of these ten thousand years has been a mistake, then there is no help for it and if we try now to form a new character, the inevitable re-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

sult will be that we shall die.

When Upanishad declears—'May your mother be God to you, may your father be an object of warship to you, may your preceptor be an object of adoration to you'—Swami Vivekananda added 'may the suffering millions be the object of warship to you, may the illiterate mass be the object of reverential service to you'.

His call to the youth and the nation was so direct and appealing that it inflicts the strongest to the confused youths of modern time. His faith on the youth was enormous. In another context he exerted—'if you are really my children you will fear nothing, stop at nothing, you will be like lions. We must rouse India and the whole world............my children must be ready to jump into fire if needed to accomplish there work'.

The success of Vivekananda lies in mobilising his ideas into practice to a great extent and not confined to religious practices or worshipping potraits, a common practice, or by forming a sect—adding to more conflicts in his own house. He was successful in attracting the youths of the nation largely for his call to shun fear and to follow the path of truth and service to the down trodden in the nearby vicinity. It is here and only here the salvation, the growth and prosperity of our nation lies.

"........WHEN HE BEGAN TO SPEAK IT WAS OF THE RELIGIOUS IDEAS OF THE HINDUS ; BUT WHEN HE ENDED, HINDUISM HAD BEEN CREATED."

Sister Nivedita.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

— हिन्दी बिभाग —

★ सूचीपत्र ★

1)	" तुह्ो··तुह्ो····तुह्ो···तुह्ो "	— विनोबाजी	
2)	महापुरुष	—· हेमभाई	
3)	भगवत गीता	— डः राधाकृष्णन	
4)	गीता जन-समाजके लिये है	— महात्मा गाँन्धी	१
5)	गीता-सेवा द्वारा सर्व-धर्म-समभाव	— काका कालेलकर	७
6)	गीता और साम्ययोग	— कृष्ण राज मेहता	११
7)	अद्वैतवाद और आचार्य शंकर	— ब्रह्मचारी योग चैतन्य	१५
8)	सर्व-धर्म-समन्वय	— विनोबा	२१

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

"तुही···तुही···तुही···तुही"

इतना सब कहने के बाद भगवान् अर्जुन से कहते हैं--"अर्जुन, मैंने तुझे यह जो सब कहा है, उसे तूने ध्यान से तो सुना है न ? अब पूर्ण विचार करके जो तुझे उचित लगे, वह कर।" इस तरह भगवान ने बड़ी उदारता से अर्जुन को स्वतंत्रता दे दी। भगवद्गीता की यही विशेषता है। परंतु भगवान् को फिर दया आ गयी। दिये हुए इच्छा-स्वातंत्र्य को उन्होंने फिर वापस ले लिया। कहा—"अर्जुन, तू अपनी इच्छा, अपनी साधना, सब-कुछ छोड दे और मेरी शरण में आ जा।" इस तरह अपनी शरण में आने को प्रेरणा करके भगवान् ने दिया हुआ इच्छा-स्वातंत्र्य वापस ले लिया है। इसका अर्थ यही है कि 'तुम अपने मन में कोई स्वतंत्र इच्छा ही न उठने दो। अपनी इच्छा नहीं, उसी की इच्छा चलने दो।" मुझे स्वतंत्र रूप से यही अनुभव हो कि यह स्वतंत्रता मुझे नहीं चाहिए। मैं नहीं सब-कुछ तू ही है, ऐसा हो। वह बकरी जीवित दशा में—"मैं मैं मैं ··" करती है यानी "मैं मैं मैं" कहती है। लेकिन मरने पर उसकी ताँत बनाकर पींजन में लगायी जाती है, तब दादू कहता है—'तुही, तुही, तुही,' तू ही, तू ही, तू ही, ऐसा वह कहती है। अब तो सब "तू ही, तू ही, तू ही!"

— विनोबाजी

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

★ महापुरुष ★

* श्रीमंत शंकरदेव की वाणी *

अनुवाद : हेमभाई

कुक्कुर चंडाल गर्द्दभरो आत्माराम ।
जानिया सबाको पड़ि करिबा प्रणाम ॥
स्त्री-शूद्रो करे यदि आमात भकति ।
ताहातो कहिब्रा इटो ज्ञान महामति ॥ कीर्तन-घोषा

★ ★ ★ ★ ★

हुया शौच करा नित्ये मनक संयम ।
दिया दान समस्तके बुद्धि करि सम ॥
परर धर्मक निहिंसिब्रा कदाचित ।
करिबा भूतक दाया सकरुण चित ॥
हुइवा शांतचित सर्व धर्मत वत्सल ।
एहि भागवत धर्म जाना महाबल ॥ भक्ति-प्रदीप ।

— कुत्ता, चंडाल, गधा — बाहरसे ये सभी भिन्न होते हुए भी अंदर में आत्मरूपसे राम हि है. इस सत्यको समझकर सभीको प्रणाम करो ।

हमारी भक्ति करनेवाले सभीको यह महाज्ञान कहना चाहे वह स्त्री हो, शूद्र हो या जो कोई भी हो ।

पवित्र होकर हमेशा मनको संयम करो, समबुद्धिसे दान करो, दूसरेके धर्मोंको कभी हिंसा मत करो ।

सकरुण चित्तसे भूतदया करो, चितशांत रखो सभी धर्मोंके रक्षक बनो, यही भागवत धर्म हैं ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

भगवद गीता

साधनों के प्रति अत्यधिक उत्साह में हमें साहयों को दृष्टि से ओभल नहीं कर देना चाहिए। उचित और अनुचित की धारणाएं विज्ञान के क्षेत्र में नहीं हैं फिर भी अन्ततोगत्वा मानवीय कर्म और आनन्द का आधार इन धारणाओं को केन्द्र बना कर किया गया विचारों का अध्ययन ही है। किसी भी सन्तुलित संस्कृति में इन दोनों विशाल अर्ध भागों में समस्वरता स्थापित की जानी चाहिए। भगवद गीता जीवन के सर्वोच्च. लक्ष्यों को हृदयंगम करने में महत्वपूर्ण सहायता देती हैं।

किसी भी प्राचीन ग्रन्थ की प्राणशक्ति उसकी इस शक्ति में निहित होती है कि वह समय-२ पर ऐसे लोगों को जन्म दे सके, जो उस ग्रन्थ में प्रतिपादित सत्यों को अपने अनुभव से पुष्ट कर सकें और उनकी गलतियों को सुधार सकें।

आज हमारे सम्मुख विद्यमान मुख्य समस्या मानव जाति के मेल मिलाप की समस्या है। इस प्रयोजन के लिये गीता विशेष रूप से उपयुक्त है, क्योंकि इसमें परस्पर-विरोधी दीख पढ़नेवाले रूपों का समन्वय करने का प्रयत्न किया गया है और धर्म को उनमूल धारणाओं पर जोर दिया गया है, जो न तो प्राचीन हैं और न ही आधुनिक, वाल्कि शाश्वत हैं और अतीत, वर्तमान और भविष्यत् की मानवता के अंग प्रत्यंग से सम्बन्धित हैं।

शाश्वतता के सत्यों का इस प्रकार पुनः कथन ही हमारे इस काल में एकमात्र ऐसा उपाय है, जिसके द्वारा कोई महान् धर्मग्रन्थ मानव-जाति के लिये सजीव रूप में मूल्यवान हो सकता है।

डः राधाकृष्णन

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गीता जन-समाजके लिये है

—महात्मा गान्धी

गीताका प्रथम परिचय मुझे एडविन आर्नलडके पदय अनुवाद से (song Celestial) सन् 1 88 - 89 मे हुआ था। उसकेबाद गीताका गुजराती अनुवाद पढ़नेकी तीव्र इच्छा हुई और जितने अनुवाद हाथ लगे उन सबको मैं पढ़ गया।

गीताको मैने जिस रूप में समझा है उस रूप में उसका आचरण करनेका मेरा और मेरे साथ रहे कुछ साथियोंका सतत प्रयत्न रहा है। गीता हमारे लिये आध्यात्मिक निदान-ग्रन्थ है। गीताके अनुसार आचरण करने में हमें रोज असफलता मिलती है; परन्तु वह असफलता प्रयत्न करने पर भी हमें मिलती है। उस असफलतामें हम सफलताकी उगती किरणों के दर्शन करते हैं।

महाभारतमें गीता सर्वोच्च स्थान पर विराजती है। उसका दूसरा अध्याय भौतिक युद्धका व्यवहार सिखानेके बदले स्थितप्रज्ञके लक्षण सिखाता है। स्थितप्रज्ञका सांसारिक युद्धके साथ कोई सम्बन्ध नहीं हो सकता, यह बात मुझे तो उसके लक्षणोमें ही निहित दिखाई दी है। परिवारके मामूली झगड़ेके औचित्य या अनौचित्यका निर्णय करनेके लिये गीता जैसी पुस्तक नहीं रची जा सकती।

ईश्वर रूप हुए बिना मनुष्यको सुख नहीं मिलता, शान्तिका अनुभव नहीं होता। ईश्वर रूप बननेके लिये किये जानेवाले प्रयत्नका ही नाम सच्चा और एकमात्र पुरुषार्थ है और वही आत्म-दर्शन है। यह आत्म-दर्शन जिस प्रकार समस्त धर्मग्रन्थोंका विषय है, उसी प्रकार गीताका भी है। गीताका उद्देश्य आत्मार्थीको आत्म-दर्शन करनेका एक अद्वितीय उपाय बताना है।

वह अद्वितीय उपाय है कर्मके फलका त्याग।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इसी केन्द्रबिन्दुके आसपास गीताका सारा विषय गूँथा गया है। भक्ति, ज्ञान आदिने इस केन्द्रबिन्दुके आसपास तारा-मंडलके रूपमें अपना उचित स्थान ग्रहण कर लिया है। जहां देह है, वहां कर्म तो है ही। कर्म से कोई मनुष्य मुक्त नहीं है। फिर भी सारे धर्मोंने यह प्रतिपादन किया है कि, देहको प्रभुका मन्दिर बनानेसे उसके द्वारा मुक्ति प्राप्त होती है। परन्तु प्रत्येक कर्ममें कुछ न कुछ दोष तो होता ही है। और मुक्ति केवल निर्दोष मनुष्यको ही मिलती है। तब कर्मके बन्धनसे अर्थात् दोषके स्पर्श से कैसे छूटा जा सकता है? इस प्रश्नका उत्तर गीताजीने निश्चयात्मक शब्दोमें दिया है: "निष्काम कर्म करके; यज्ञार्थ कर्म करके; कर्मके फलका त्याग करके; सारे कर्म कृष्णार्पण करके अर्थात् मन वचन और कायाको ईश्वरमें होमकर।"

परन्तु निष्कामता, कर्मके फलका त्याग केवल कह देने से ही सिद्ध नहीं हो जाता। वह केवल बुद्धिका प्रयोग नहीं है। वह हृदय मन्थन से ही उत्पन्न होता है। यह त्याग शक्ति उत्पन्न करने के लिये ज्ञानका होना आवश्यक है। एक प्रकारका ज्ञानतो अनेक पण्डित प्राप्त करते है। वेदादि उन्हें कण्ठाग्र होता हैं; परन्तु उनमें से बहुतेरे भोगादिमें रचे-पचे रहते हैं। ज्ञानकी अतिशयता शुष्क पाण्डित्यका रूप न ले ले, यह सोचकर गीताकारने ज्ञानके साथ भक्तिको मिला दिया; और उसे प्रथम स्थान दिया। भक्ति-रहित ज्ञान विकृत रूप ले सकता है। इसलिये उन्होंने कहा है कि "भक्ति करो तो ज्ञानकी प्राप्ति होगी ही।" परन्तु भक्ति तो "सिरकासौदा" है। अतः गीताकारने भक्तके लक्षण स्थितप्रज्ञके लक्षणों जैसे बताये हैं।

इसलिये गीताकी भक्ति कोई बावरापन नहीं है, अन्धश्रद्धा भी नहीं है। गीतामें बतायी गयी भक्तिका बाहरी चेष्टाओं या क्रियाओंके साथ कमसे कम सम्बन्ध है। भक्त माला, तिलक, अर्घ्य आदि साधनोंका भले ही प्रयोग करे, परन्तु ये भक्तिके लक्षण नहीं है। जो किसीसे द्वेष नहीं करता, जो करुणाका भंडार है, जो अहंता और ममतासे मुक्त है, जिसके लिये सुख-दुःख, सरदी-गरमी समान है, जो क्षमावान है, जो सदा सन्तुष्ट रहता है, जिसके निश्चय कभी बदलते नहीं, जिसने अपना मन और बुद्धि ईश्वरको अर्पण कर दिये है, जिससे लोग त्रस्त नहीं होते, जो लोगोंसे डरता

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

नहीं, जो हर्ष - शोक - भय आदिसे मुक्त है, जो पवित्र है, जो कार्यदक्ष होते हुए भी तटस्थ है, जो शुभाशुभका त्याग करनेवाला है, जो शत्रु और मित्र दोनोंके प्रति समान भाव रखता है, जिसकी दृष्टिमे मान और अपमान समान है, जो प्रशंसा से फुलता नहीं और निन्दासे खिन्न नहीं होता, जो मौन धारण करनेवाला है, जिसे एकान्त प्रिय है और जिसकी बुद्धि स्थिर है, वह भक्त है ।

इस परसे हम देखते हैं कि ज्ञान प्राप्त करना, भक्त होना ही आत्म-दर्शन है। आत्म दर्शन इससे भिन्न कोई वस्तु नहीं है ।

परन्तु ऐसे ज्ञान और ऐसी भक्तिको कर्मफलके त्यागकी कसौटी पर चढ़ना होगा। साधारण लोगोंकी कल्पनामें शुष्क पण्डित भी ज्ञानी माना जाता है। उसके लिये कोई काम करना जरुरी नहीं है। उसके लिये लोटे जैसी चीजको उठाना भी कर्म बन्धन हो जाता है ।

गीताने स्पष्ट शब्दोंमें कह दिया है: "कर्मके बिना किसीको सिद्धि प्राप्त नहीं हुई। जनक आदि भी कर्मके द्वारा ज्ञानी बने ।

परन्तु एक और यह निर्विवाद है कि कर्ममात्र बन्धन-रूप है। दुसरी ओर देहधारी मानव इच्छा या अनिच्छा से भी कर्म किया करता है। शरीर या मनको प्रत्येक चेष्टा कर्म है। तब कर्म करते हुए भी मनुष्य बन्धन से मुक्त कैसे रह सकता है? जहां तक मैं जानता हूँ, इस समस्याका निराकरण जैसा गीताजीने किया है, वैसा अन्य किसीभी धर्मग्रन्थने नहीं किया है। गीता कहती है: "फलकी आसक्ति छोड़कर कर्म करो" यह गीताकी ऐसी ध्वनि है, जो भूलि नही जा सकती। जो मनुष्य कर्मको छोड़ता है, वह गिरता है। कर्म करते हुए भी जो उसके फलको छोड़ता है वह ऊंचा उठता है ।

फल त्याग का अर्थ कर्मके परिणामके विषयमें लापरवाह रहना नहीं है। परिणामका और साधनका विचार करना तथा दोनोंका ज्ञान होना अत्यन्त आवश्यक है। इतना करनेके बाद जो मनुष्य परिणामकी इच्छा किये बिना साधनमें तन्मय रहता है, वह फलत्यागी कहा जाता है ।

परन्तु यहां फलत्यागका कोई ऐसा भी अर्थ न करे कि त्यागीको

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कर्मका फल नहीं मिलता। गीतामें ऐसे अर्थके लिये कहीं भी अवकाश नहीं है। फलत्याग का अर्थ है फलके विषय में आसक्तिका अभाव। वास्तवमें फलका त्याग करनेवालेको हजार गुणा फल मिलता है। गीताके फलत्याग में तो मनुष्यकी अखुट श्रद्धाकी परीक्षा है। जो मनुष्य परिणाम ध्यान किया करता है, वह अधिकतर कर्म-कर्तव्य भ्रष्ट हो जाता है। वह अधीर बन जाता है, इसलिये क्रोधके वश हो जाता है, और बादमें वह न करने योग्य काम करने लगता है। एक कर्मसे वह दूसरो कर्ममें और दुसरे कर्मसे तीसरे कर्ममें उलझता रहता है। कर्मके परिणामका चिन्तन करनेवाले मनुष्यकी स्थिति विषयसे अन्धे बने हुए मनुष्यके समान हो जाती है; और अन्त में वह भले बुरेका, नीति-अनीतिका विवेक छोड़ देता है तथा फल पानेके लिये चाहे जैसे साधनोंका उपयोग करता है और उसे धर्म मानता है।

सामान्यतः यह माना जाता है कि धर्म और अर्थ परस्पर विरोधी है। "व्यापार आदि सांसारिक व्यवहारों में धर्मका पालन नहीं हो सकता। धर्मका उपयोग केवल मोक्षके लिये ही किया जा सकता है। धर्मके स्थान पर धर्म शोभा देता है; अर्थके स्थान पर अर्थ शोभा देता है।" मैं मानता हूँ कि गीताने इस भ्रमको दूरकर दिया। गीताने मोक्ष और सांसारिक व्यवहारके बीच ऐसा कोई भेद नही रखा है; परन्तु धर्मको व्यवहारमें उतारा है। जो धर्म व्यवहार में नहीं उतारा जा सकता है, वह धर्म ही नहीं है—यह बात गीतामें कही गई है, ऐसा मुझे लगा है। अतः गीताके मत के अनुसार जो कर्म आसक्ति के बिना हो ही न सकें वे सब त्याज्य है—छोड़ देने लायक हैं। यह सुवर्ण नियम मनुष्यको अनेक धर्म-संकटों से बचाता है। इससे मनुष्य-जीवन सरल बन जाता है और सरलता में से शान्तिका जन्म होता है। मुझे ऐसा लगा कि गीताजीकी शिक्षाका आचरण करनेवाले मनुष्यको स्वभावसे ही सत्य और अहिंसाका पालन करना पड़ता है। फलासक्तिके अभावमें न तो मनुष्यको झूठ बोलनेका लालच होता है, और न हिंसा करने का लालच होता है। हिंसा या असत्यके किसी भी कार्यका हम विचार करें, तो पता चलेगा कि उसके पिछे परिणामकी इच्छा रहती ही है।

लेकिन अहिंसाका प्रतिपादन करना गीताका विषय नहीं है, क्योंकि

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गीताके समयसे पहले भी अहिंसा परम धर्म मानी जाती थी। गीताको तो अनासक्ति का सिद्धान्त प्रतिपादित करना है। गीताके दूसरे अध्यायमें ही यह बात स्पष्ट हो जाती है।

परन्तु यदि गीताको अहिंसा स्वीकार्य थी अथवा अनासक्तिमें अहिंसा सहज रूपसे आ ही जाती हो तो गीतामें भौतिक युद्धको उदाहरण के रूपमें भी क्यों लिया? इसका उत्तर यह है कि गीता युगमें अहिंसा धर्म मानी जाती थी, फिर भी उस कालमें भौतिक युद्ध सर्व-सामान्य वस्तु था; इसलिये ऐसे युद्ध का उदाहरण लेनेमें कोई सकोच नहीं हुआ, नहीं हो सकता था।

जिस प्रकार मनुष्यका विकास होता रहता है, उसी प्रकार महावाक्योंके अर्थका भी विकास होता ही रहता है। भाषाओंके इतिहासकी जांच करें तो हम देखते है कि अनेक महान शब्दोंके अर्थ सदा बदलता या विस्तृत होता है। यही बात गीताके अर्थके विषयमें भी सच है।

गीता युगसे पहले यज्ञमें पशुओंकी हिंसा शायद मान्य समझी जाती होगी। परन्तु गीताके यज्ञमें उसकी गंध तक नहीं आती। गीतामें जप-यज्ञको सब यज्ञोंका राजा कहा गया है। गीताका तीसरा अध्याय कहता है कि, यज्ञका अर्थ है मुख्यतः परोपकारके लिये शरीरका उपयोग। तीसरे और चौथे अध्यायको एकसाथ पढ़ने से यज्ञकी दुसरी व्याख्यायें भी निकाली जा सकती है; परन्तु पशुहिंसाका अर्थ कभी नहीं निकाला जा सकता।

गीताके संन्यास शब्दके अर्थके विषयमें भी यही बात है। कर्ममात्रका त्याग गीताके संन्यासको सह्य ही नहीं है। गीताका संन्यासी अति-कर्मी है, और फिर भी अति-अ-कर्मी है। इस प्रकार गीताने महान शब्दोंके व्यापक अर्थ करके स्वयं उनकी अपनी भाषाका भी व्यापक अर्थ करनेकी बात हमे सिखाई है। गीताकी शिक्षाको पूर्ण रूपसे व्यवहारमें लानेका लगभग 40 वर्ष तक सतत प्रयत्न करते करते मुझे तो नम्र भावसे ऐसा लगा है कि सत्य और अहिंसाके सम्पूर्ण पालनके बिना कर्मके फलका सम्पूर्ण त्याग मनुष्यके लिये असम्भव है।

गीता कोइ सूत्रग्रन्थ नहीं है। गीता एक महान धर्मकाव्य है। हम उसमें जितने गहरे उतरेंगे उतने ही उसमें से नये और सुन्दर अर्थ मिलेंगे। गीता जन-समाजके लिये है, इसलिये उसमें एक ही बातको अनेक प्रकार से कहा गया है, गीतामें आये हुए महान शब्दोंके अर्थ प्रत्येक युगमें बदलेंगे

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

और व्यापक बनेंगे। परन्तु गीताका मूल मन्त्र कभी नहीं बदलेगा।

गीता विधि-निषेध (करने योग्य और न करने योग्य कर्म) बतानेवाला संग्रह ग्रन्थ भी नहीं है। एक मनुष्यके लिये जो कर्म विहित (करने योग्य) हो, वह दूसरेके लिये निषिद्ध (नकरने योग्य) हो सकता है। अतः निषिद्ध केवल फलासक्ति है; और विहित अनासक्ति है।

गीतामें ज्ञानकी महिमा गाई गई है। फिर भी गीता बुद्धिगम्य नहीं है, वह हृदय-गम्य है। इसलिये वह अश्रद्धालु मनुष्यके लिये नहीं है। गीताकारने स्वयं ही कहा है:

"जो मनुष्य तपस्वी नहीं है, जो भक्त नहीं हैं, जो सुनने की इच्छा नहीं रखता और जो मुझसे द्वेष करता है, उससे तू यह (ज्ञान) कभी न कहना। परन्तु जो मनुष्य यह परम गुह्य ज्ञान मेरे भक्तको देगा, वह मेरी परम भक्ति करनेके कारण बिना किसी सन्देहके मुझे प्राप्त करेगा। इसके सिवा, जो मनुष्य द्वेष रहित होकर श्रद्धाके साथ इस ज्ञानको केवल सुनेगा, वह भी मुक्त होकर जहां पुण्यवान लोग बसते हैं उस शुभ लोकको प्राप्त करेगा।"

"अनासक्ति योग" को प्रस्तावनासे

★ ★
★
★ ★

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गीता-सेवा द्वारा सर्व-धर्म-समभाव

(गीता प्रचार सम्मेलन, वर्धा-पवनार : 25-26 दिसम्बर 1974)

— काका कालेलकर

हमारे संस्कृति का प्रारम्भ वेद-वाणीसे हुआ। इसलिये उसे वैदिक संस्कृति कहते हैं। इन वेदों का प्रामाण्य मानना उनदिनों अत्यन्त महत्व का था। भगवान को मानों या न मानों, अगर वेद मानते हों तो तुम आस्तिक हो, न मानते हो तो नास्तिक। आज वह परिस्थिति नहीं रही। वेदों के प्रति आदर रखते हुए भी हम किसी भी ग्रन्थ को (पुराने अर्थमें) प्रामाण्य नहीं मानते हैं। इसलिये आज हामारी आस्तिकता में जैन, बौद्ध, सब आ सकते हैं। फिर तो सिख, प्रार्थना समाजी और ब्रह्म समाजी तो आ ही सकते का हैं।

इतिहास विधाता ने इस देशमें ईसाई धर्म और इस्लाम को भेजा। भारत में इन सब धर्मों को आज एक साथ आदर का स्थान है।

वेदों में से जो सार्वभौम, सार्वकालिक प्रेरणा मिल सकती थी, उसका संग्रह विदान्त में, यानी उपनिवषदों में हुआ। इन उप-निवदोंका दुग्धामृत में गीता संग्रहीत हुआ गीता है। इस गीता का चिन्तन जैन और बौद्धों ने तो किया ही। लेकिन आज पारसी, यहुदी ईसाई, इस्लामी सब धर्मों के लोग भारत की आत्मा को पहचानने के लिये गीताका अध्ययन करते हैं और किसी भी धर्म को नहीं मानने वाले विज्ञानवादी भी गीता का चिन्तन और एक तरह का आदर करने दीख पड़ते हैं।

इसलिये गान्धीजी के एक श्रेष्ठ अनुयायी और सर्व-धर्म समभाव में माननेवाले श्री विनोबाजी ने गीता का चिन्तन करके

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

एक प्रेरक साहित्य दिया ही है। उन्होंने उसी गान्धी-प्रेरणा से प्रेरित होकर दुनिया के सब प्रधान धर्मोंका अध्ययन करके उसका सार भी एक सुन्दर सम्पूर्ण ग्रन्थमाला में दिया है।

आज हम इस गीता बोधको दुनिया के सब धर्मावलम्बी अनुयायियों के सामने किस रूप में रखें, और विज्ञानवादी लोगोंको भी गीता बोध से कैसे प्रभावित करें, यह सोचने के लिये इकट्ठा हुए हैं।

मैंने भी दुनिया के भिन्न भिन्न धर्मोंका थोड़ा अध्ययन किया है। प्राचीन और अर्वाचीन संस्कृतियों का प्रभाव मानव जाति पर किस तरह से पड़ रहा है, इसका अध्ययन तो हम सब करते ही है और अब इस गीता बोध को समस्त मानव जातिके सामने किस रूप में रखें, इसी की योजना बनाने के लिये हम इकट्ठा हुए हैं। यहीं पर एक मुख्य बात का जिक्र करके मैं मेरी दो चार सूचनायें आपके सम्मेलन के सामने रखना चाहूंगा ?

धर्मों केबीच आज स्पर्धा और संघर्ष चल रहे हैं। हम ऐसी स्पर्धा नहीं मानते। अगर हरेक धर्म विश्व कल्याण के लिये पैदा हुआ है, तो इनमें स्पर्धा होने कोई कारण नहीं। संघर्ष तो होना ही नहीं चाहिए। (भगवान महावीर ने सही कहा है कि सत्य का साक्षात्कार लोगों को एकांगी होता है। इसवास्ते सब चिन्तकों को अपना अपना अनुभव लेकर एकत्र आना चाहिए। 'अनेकान्त" के वायुमण्डल में विचार विनिमय करना चाहिए। लेन-देन बढ़ाकर पर्व समन्वय का वायुमण्डल पैदा करना चाहिए। यही होगी सच्ची सत्यनिष्ठा और सर्वकल्याणकारिता।

महात्माजी ने इसी चीज को पूर्णतया अपनाकर "सर्व धर्म समभाव" को (अपना और अपना आश्रमका) मिशन बनाया। उसी मिशन से प्रेरित होकर मैं दुनिया के सब देशों में और खण्डों में घूम आया हूं और विनोबाने तो सब धर्मों प्रधान ग्रन्थोंक सार ही हमें दे दिया है। आज उन्हीं के प्रेरणा पाने के लिये सब लोग इकटठा हुए हैं।

"संघर्ष नही किन्तु समन्वय" यही सूत्र लेकर हम इकठ्ठा हो

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

रहे हैं । गीता में यही बात अनेक ढंग से स्पष्ट की गयी है। गीता पढ़ने के बाद मैंने अपने लिए एक सूत्र बनाया । त्यक्त्वा धर्म कृपणतां, सर्व धर्मान्वयी भव,"—अपने अपने धर्मों के अभिमान रूपी कृपणता छोड़कर, "सर्व धर्मों का एक विशाल कुटुम्ब (अन्वय) बनानेवाले" बन जाओ । गान्धीजीने इस प्रेरणा को ',सर्व-धर्म सम भाव, कहा । उनके कई शिष्योंने गान्धीजी के प्रचार की सफलता देखकर समभाव की जगह ममभाव कहना शुरू किया । श्री विनोबा इनमें प्रमुख हैं । सब धर्मों के प्रति उनके मनमें आदर है । इसी कारण उन्होंने आज सबको यहां बुलाया है ।

आज मुझे जो खास कहना है, वह थोड़े में लिखवाऊंगा । गीता में सब धर्मों कोअपनाने की शक्ति है । इसे देखकर ही गान्धीजी ने अपनी आश्रम प्रार्थना में हरेक धर्म की प्राथना के सार को स्थान दिया है । इसी चीज को श्री विनोबाने एक श्लोक में रचित किया है, जिसमें पारसी धर्म, ईसाई धर्म, मोहम्मद पैगम्बर का इस्लाम धर्म, सबका जिक्र पाया जाता है । अब हम गीता को लेकर सारी दुनिया में पहुंच जायेंगे । और प्रत्येक धर्मवालों का उनके धर्मोंका, उनकी परिभाषाका और उनकी परम्पराका आदर करके, गीता बोध को उन्हीं के शब्दों में रखेंगे और उन्हीं के रस्म रिवाज में गीता कहां कैसी बैठती है यह देख लेंगे । इसलिये सब धर्मों का हम अध्ययन करें इतना बस नहीं है । उन धर्मिया के बीच जाकर वहां के रस्म रिवाज को अच्छी तरह से समझकर सेवा द्वारा हम उनके जीवन में गीता बोध को पहुंचा देंगे ।

गान्धीजीने सर्व-धर्म समभाव को हमारे सामने रखा । हमलोगोंने उससे सर्व धर्म सम भावकी प्रेरणा पाई । अब एक कदम आगे बढ़कर सब धर्म समाजों की सेवा करते करते उनके हृदय में, और उनके जीवन में, उनकी समाज व्यवस्था में; और उनकी संस्कृति में, गीता को पहुंची हुई देखेंगे ।

दुनिया में परस्पर विरोधी दो तत्व प्रधान है । मानवजाति के इतिहास के द्वारा अपना साम्राज्य स्थापन करने का प्रयत्न दोनों

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ने चलाया ही—एक सत्ता और दूसरा सेवा ।

सत्तावालों ने सारी दुनिया पर अपना प्रभाव डालकर देखा । जहां सत्ता पहुँची वहां संघर्ष अत्रा ही गया। संघर्ष के वाद युद्धका प्रगट होना अपरिहार्य है । और आजकल दुनिया में संगठन कला (विज्ञान की मदद लेकर) इतना समर्थ हुई कि मामुली युद्ध देखते देखते विश्वयुद्ध वन जाते है और फिर किसी भी पक्ष को विजय नहीं, किन्तु करोड़ों के हत्या के वाद मानवताका नाश ही निश्चित रूप ले सकता है । यह सर्वनाश अगर टालना है तो सेवा के द्वारा समन्वय की भावना के द्वारा युद्ध की कल्पना के खिलाफ ही युद्ध चलाना चाहिये । हमारी गीता में यही "युद्ध विरोधी युद्ध" की वात हमें मिली है । गीता कहती है "युद्धस्व विगतज्वरः" वही कर सकता है जो विगत ज्वर है ।

गीता के इस वोध को लेकर गीता भक्तों को मिशनरी वन कर दुनिया के सव देशों में पहुंचना है । वहां सेवा द्वारा लोक-हृदय में स्थान पाकर सर्व धर्म समभाव याने सर्व-धर्म कुटुम्ब भाव की स्थापना करनी है।

हम आशा रखें कि आज के सम्मेलन के फल स्वरूप श्री विनोवा के आशीर्वाद से एक संस्था स्थापना की जाय, जो सर्व-धर्म-कुटुम्बभाव की प्रेरणा लेकर सेवा कार्य करनेवाले मिशनरियों को सव देशों में भेज दे । जापान, चीन, तुर्कस्थान, इरान, अफ्रीका को सव देश सर्वत्र जाना ही है, और योरप, अमेरिका तो हमारे लोगोंको अवश्य बुलायेंगे । गीता में जो सर्व धर्म-कुटुम्बभाव है उसी के द्वारा दुनियाके काले, गोरे, पीले और गेहूवें वर्ण सव वंशों का एक विशाल खानदान वनाना है । गीता का ही यह काम है । क्योंकि गीता में एकांगिता नहीं है ।

* * * * *

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गीता और साम्ययोग

—कृष्ण राज मेहता

सृष्टिका आरम्भ ही कर्मसे होता है। गीता भी सृष्टिको कर्ममय और संसारको मोक्षमय मनाती है। गीता संसार के त्याग की बात नहीं करती। वह तो संसारमें रहकर यज्ञ, दान, तपमय कर्म करने की बात सुझाती है। भगवान श्रीकृष्णने कर्त्तव्य परायण अर्जुन को गीताका हितोपदेश किसी मठ, मन्दिर, आश्रम या गुरुकुलमें नहीं दिया था; प्रत्यक्ष कुरुक्षेत्र के रणांगण पर दिया था। युद्ध भूमि पर दोनों ओर स्वजनों एवं गुरुजनो को मरने-मारने को सज्जित देखा तो अर्जुन मोह ग्रस्त हो गया। स्वधर्म में बाधक मोह के निवारणार्थ सारी गीता भगवान श्रीकृष्णको सुनानी पड़ी। अर्जुनको जब गीता हृदयस्थ हुई तब उसने कहा—

"नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत।
स्थितोऽस्मि गत संदेहः करिष्ये वचनं तव॥"

आपको कृपासे मेरा मोह नष्ट हो गया है और मुझे (आत्म) स्मृति प्राप्त हुई है। इसलिये अब मै संशय रहित होकर स्थित हूँ और आपकी आज्ञा का पालन करूंगा।

संसारमें प्रत्येक व्यक्तिको जन्म से मरण तक कर्म करना होता हैं, चाहे वह शारीरिक हो या मानसिक। वह कर्म यज्ञमय होता है, दानमय होता है, तपमय होता है, तो संसार मोक्षमय होता है। इसका अनुभव हर व्यक्ति स्वयं कर सकता है और अपने उदाहरण से दूसरो को भी प्रेरणा दे सकता है। अनेक गीता-प्रेमियों ने वैसा जीवन जीया है। प्राचीन इतिहास को छोड़ भी दे तो अर्वाचीन युगके तीन महापुरुषोंने भगवद् गीता को जिस प्रकार समझा, उसे अपने जीवन में पूरा आत्मसात किया और अन्यलोगोंको अपने जीवन तथा लेखन से उसकी प्रेरणा दी।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

करोड़ों भाई-बहन उनके तेजस्वी लेखन और प्रेरक जीवन से आकर्षित हुअे और गीताके कर्मयोग की यात्रा में शरीक हुअे ।

जब भारत अंग्रेजोंका गुलाम था, तब लोकमान्य तिलक ने "गीता-रहस्य" लिखा और भारतवासियों में मंत्र फूँका कि, "स्वतन्त्रता हमारा जन्म सिद्ध अधिकार है और उसे हम लेकर रहेंगे।" इस कर्मयोगी संदेशने लोगों में प्राण संचार किया । जनता जागृत हुई और सामूहिक संकल्प के साथ सक्रिय हुई । ब्रिटिश साम्राज्य लोकमान्य के "केशरी" (पत्रिका) की गर्जना से कंपित हो गया । उन्हे "माण्डले" (अभी बर्मामें) की जेल में कठोर कारावास दिया गया, परन्तु निष्काम कर्मयोग के उनके शंखनाद ने भारत वासियोंको आजादी के लिये खड़ा किया और संगठित होकर प्रयास करने की प्रेरणा दी।

उनके देहान्त के बाद महात्मा गान्धीने देश की वागडोर सम्भाली। उन्होंने भी गीतासे प्रेरणा पायी और "अनासक्ति-योग" नाम से उसका अनुवाद किया । गान्धीजीने आजादीके आन्दोलन को व्यापक बनाया । नगर के शिक्षितों के दायरे से दूर-दूरके देहातों तथा अशिक्षितों तक फैलाया । कई रचनात्मक कार्य शुरु किये, जिनमें लाखों भाई-बहन आये । उन्हे आजादी की विधायक दृष्टि देकर निर्भय बनाया । देशवासियोंने जेल की यातनायें सही, पुलिस की लाठियां खायी, फौज की गोलियां सीनेपर झेली, शान्ति से शहीद हुए और हँसते-हँसते फाँसी के तख्ते पर चढ़ गये। गान्धीजी "अनासक्ति" को मंत्र मानते थे । उन्होंने आजादीके आन्दोलन को अहिंसात्मक रूप दिया । लाखों लोगोंने उनके अहिंसात्मक अनुशासनको मानकर सत्याग्रह किया। परिणाम स्वरूप 15 अगस्त 1947 को भारत स्वतंत्र हुआ । भारत प्रथम देश है, जिसने गीताके "अनासक्ति" के मन्त्रका सामूहिक आचरण करके आजादी प्राप्त की है । विश्व में यह अद्वितीय उदाहरण है।

राष्ट्रपिता महात्मा गान्धी के बलिदान के बाद उनके आध्यात्मिक उत्तराधिकारी और प्रथम व्यक्तिगत सत्याग्रही संत विनोवा सामने आये । उनका हृदय और जीवन तो गीताके दूध पर ही पला था। उनके "गीता-प्रवचन", मराठी पद्यानुवाद "गीताई", "गीताई चिन्तनिका",

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

"स्थितप्रज्ञ दर्शन" और संस्कृत "साम्यसूत्र" के द्वारा "साम्ययोग" का मन्त्र लाखों करोड़ों लोगों तक पहुँचा है। आज दुनिया में साम्य की आकांक्षा है। सर्वत्र समता की मांग है। उसके लिये साम्यवाद, समाजवाद का बोलबाला है। परन्तु मत्सरमूलक साम्य में संघर्ष अनिवार्य है। उसमें शक्तिका क्षय और मानवीय मूल्यों का ह्रास होता है। इसलिये संत विनोबाने भारतीय संस्कृतिके अनुकूल समाज परिवर्तन की प्रक्रिया प्रकट की। वह गीता सम्मत है और उसे उन्होंने साम्ययोग नाम दिया। समाजको शोषण मुक्त और शासन मुक्त करके समाज में साम्य लाना है, परन्तु करुणा से, शान्ति से और प्रेम से।

साम्ययोगी विनोबा चालीस हजार मील पैदल चलकर गावँ-गावँ गये। जनता-जनार्दन को साम्ययोगका सन्देश सुनाया। करोड़ों लोग प्रभावित हुए, लाखों एकड़ भूमि भूदान के रूपमें दी गई, जिसे हजारों गावों के भूमिहीनो में बटवारा हुआ। भूमिके क्षेत्र में करुणा से, प्रेम से साम्य लानेका, सारे विश्व में यह अभिनव सामाजिक प्रयोग है।

सर्वधर्म समभाव के लिये विनोबाने सब धर्मोंके मूल ग्रन्थोंके सार निकाले है। ऋग्वेद-सार, अष्टादशी (उपनिषद-सार) कुरान-सार, ख्रिस्त धर्म-सार, धम्मपद, जपुजी, समणसुत्तं आदि प्रमुख हैं। सब धर्मो और धर्म संस्थापकों की उपासनाके लिये उन्होंने निम्न "नाममाला" को रचना की है —

ॐ तत्सत् श्री नारायण तू पुरुषोत्तम गुरू तू।
सिद्ध बुद्ध तू स्कन्द विनायक सविता पावक तू।।
ब्रह्म मज्द तू यह्व शक्ति तू ईशु-पिता प्रभु तू।
रूद्र विष्णु तू राम कृष्ण तू रहीम ताओ तू।।
वासुदेव गो-विश्व रुप तू चिदानन्द हरि तू।
अद्वितीय तू अकाल निर्भय आत्मलिंग शिव तू।।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इसे देशके लाखों लोग प्रार्थना में गाते हैं। यह नाममाला ईश्वर के गुण वाचक नामोंका स्मरण कराती है और सब धर्मों में समन्वय तथा एकरूपता की सीख देती है।

साम्ययोगी विनोबाने भावना के क्षेत्र में भी एक अनूठी क्रान्ति की। राष्ट्रीय उद्घोष "जय हिन्द" से आगे बढ़कर वैश्विक उद्घोष "जय जगत" का शंखनाद फूँका। अपनी भूदान की गावँ-गावँ की पदयात्रा में करोड़ों नर-नारियों, बाल-वृद्ध और युवाओं से हमारा मन्त्र "जय-जगत" की वैश्विक भावना का उच्चारण करवाया। आज भी वह उदात्त शब्द लहरी आसमान में गूंज रही है और साम्ययोगी समाज में माननेवालों को प्रेरणा और प्राण-शक्ति प्रदान कर रही है।

हमारा मन्त्र — जय जगत

हमारा लक्ष्य — विश्व शान्ति

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ऊँ

अद्वैतवाद और आचार्य शंकर

—ब्रह्मचारी योग चैतन्य
मणिपुर

भगवत्पाद आचार्य श्री शंकरके संक्षिप्त मुख्य सिद्धान्तको समझने के लिए यह श्लोक विख्यात है :—

श्लोकार्धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रन्थकोटिभिः ।
ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव नापरः ॥

अर्थात् जो निर्णय विस्तारसे करोड़ों ग्रन्थोंके द्वारा कहा गया है, उसको मैं संक्षेपसे अर्ध श्लोक द्वारा कहूंगा । एकमात्र सर्वात्मा ब्रह्म ही त्रिकालावाधित सत्य है । नामरूपात्मक यह जगत् मिथ्या है। वस्तुतः अविद्यमान होते हुए भी प्रतीयमान है । और यह जीव परमार्थतः ब्रह्म ही है, ब्रह्म से अन्य नहीं है ।

सत्य और मिथ्या की परिभाषा :— परमार्थ सत्य वह है- 'यस्यात् सर्वत्र सर्वदा — चतुःश्लोकी भागवत । अर्थात् जो सभी कालोंमें विद्यमान हो, किसी भी कालमें जिसका बाध न हो एवं सर्वत्र अवस्थित हो, वह त्रिकालावाधित सर्वानुगत सत्य है । जैसे ५+५ =१० ही होता है। किसी भी समय में एवं किसी भी देश विशेष में ५+५ न तो ९ होता है न ११। वैसे ही वह सर्वात्म परमार्थ सत्य ब्रह्म भी भूत, भविष्यत् एवं वर्तमान तीनों काल में जगत् के आदि मध्य एवं अन्त में, तथा सभी प्रदेशोंमें समस्त पदार्थोंमें अखण्ड एकरस अविकृत रूपसे अवस्थित है । यदि उस परमार्थ सत्यको कोई भी व्यक्ति छोड़ना चाहे या उससे पृथक् या विमुख होना चाहे, तो नहीं हो सकता, क्योंकि इसका सभीके साथ तादात्म्य सम्बन्ध

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

है । भेद सहिष्णु अभेद सम्बन्ध का नाम तादात्म्य है अर्थात् जिसमें वास्तविक अभेद एवं काल्पनिक भेद हो जैसे सुवर्ण के साथ आभूषणोंका । वह ब्रह्म सदा कालपरिच्छेद से रहित है सर्वत्र होने से देशपरिच्छेदसे एवं सबका आत्मा से वस्तु परिच्छेद से रहित है । अतः वह श्रुति द्वारा 'सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म' कहा गया है । मिथ्या वह है जो कभी रहे या कभी न रहे यहां रहनेका अभिप्राय केवल प्रतीति से है । कल्पित पदार्थ मध्यमें भासित होनेपर भी वह वस्तुत आदि एवं अन्त की तरह मध्य में भी अविद्यमान है ही । अतएव माण्डूक्योपनिषत् कारिकाकार श्री गौडपादाचार्यजीने कहा है-' आदावन्ते च यन्नास्ति वर्तमानेऽपि तत्तथा ।'

'वेदान्त डिण्डिम ' नाम के लघुग्रन्थमें आचार्य नृसिंह सरस्वती ने कहा है- यदस्त्यादौ यदस्त्यन्ते यन्मध्ये भाति तत्स्वयम् । ब्रह्मैवेकमिदं सत्यमिति यन्नादौ यच्च नास्त्यन्ते तन्मध्ये भातमप्सत् । अतौ मिथ्या जगत् सर्वमिति वेदान्तडिण्डिमः ।

जो आदिमें है, अन्त में एवं मध्य में भी स्वयं भासित होता है । वह एक मात्र ब्रह्म ही सत्य है । यह वेदान्त का डिण्डिम घोष है । जो आदिमें नहीं अन्त में भी नहीं वह, मध्य में भासित होनेपर भी असत् मिथ्या ही माना गया है । अतः यह जगत् मिथ्या ही है, ऐसा वेदान्त का डिण्डिम घोष है ।
अतएव श्री भगवानने गीता में भी सत् एवं असत् से विलक्षण, जो अनिर्वचनीय है वही मिथ्या है । जगत् परमार्थ सत्य इसलिए नहीं है कि उसकी व्यवहारदशामें प्रतीति होती है । अतः वह सत् एवं असत् से विलक्षण है । इसका निरूपण बड़े अच्छे ढंग से किया है-

'नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोवन्तस्त्व नयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

सत् का कभी बाध नहीं होता एवं असत् की कभी भी वन्ध्यापुत्रके समान-प्रतीति नहीं होती । इस श्लोक में भाव का अर्थ सत्ता अस्तित्व नहीं है । क्योंकि 'असत्' शब्द से ही सत्ताका निषेध सिद्ध होता है । अतः सत्ता रहित असत् की सत्ता नही है, ऐसा

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कहना पुनरूक्ता प्रतीत होता है । अतः भावका अर्थ भवति-प्रभवति -उत्पद्यते इतिभावः' इस व्युत्पत्तिसे उत्पति ही मानना चाहिए ।

'भावः सत्तास्वभावभिप्रायचेष्टात्मजन्यस '।

कोशके अनुसार भी भावशब्द उत्पत्तिक ही वधिक है । एवं उत्पत्ति अर्थवाले भाव के प्रतिद्वन्द्विरूपसे अभाव का अर्थ विनाश भी मानना उचित है । इससे यह ज्ञात होता है कि जो पदर्थ शशश्रंगादि के समान असत् है, उसकी उत्पत्ति नहीं है, अभाव पद के सयोजस से उसमा विनाश भो नहीं होता । इस प्रकार जो प्रदार्थ हैं, उसकी भी उत्पत्ति एवं विनाश नहीं देखे गये । अतः 'यथा असतो भावोऽभावश्च न विर्यते, तथा सतोऽपि अमावो भावश्च न विर्थते ।' ऐसा पदों का अन्वय सिद्ध होता है अतः जगत् यदि परमार्थ ब्रह्मके सान सर्वथा सत् हो एवं वन्ध्यापुत्रके समान सर्वथा असत् हो तो उसकी उत्पत्ति एवं विनाश नहीं हो सकती । परन्तु हमारे वेद उपषिद् स्मृति पुराण आदि समस्त शास्त्रों में जगत् की उत्पत्ति कही गयी है । एवं उसके विनाश प्रलयका भी वर्णन किया गया है । अतः जगत् सत् एवं असत् नहीं किन्तु सत् एवं असत् से विलक्षण-अनिवर्चनीय मिथ्या ही है ।

उसकी व्यवहारिकसता माननपर भी ब्रह्म के समान परमार्थ सत्य नहीं है । इस प्रकार तत्त्वदर्शी विद्वानों सत् एवं असत् का यथार्थ निर्णय किया है । जीवो ब्रह्मैव नापरः-यह जीवात्मा वस्तुतः देय नहीं है, किन्तु देव है, जड़ नहीं है किन्तु चेतन है, दृश्य नहीं है, । किन्तु द्रष्ठा है, परिच्छिन्न नहीं है, किन्तु अपरिछिन्न विभू हैं । अतएव इसका भी ब्रह्म के समान त्रिकालाबाधित पारमार्थिक सत्ता है । यह स्वय प्रकार स्वतः सिद्ध ज्ञानस्वरूप है । अतएव कठोपनिषत् एवं गीता में भी कहा है ।

महान्तं विभूमात्मान मत्वा धीरो न शोचति । क० १ १ २२

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।। गीता १।७·

अर्थात् उस महान्‌ा विभू आत्मका मनन एव ध्याम करके धीर यानी अविकृ प्रज्ञावाला महापुरुष शोकसे रहित हो जाता

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

है। हे अर्जुन! इस अपने स्वरूप भूत आत्माको तू अविनाशी जान। वह सर्वव्यापक है, उससे यह समग्र जगत् अन्तर बाहर व्याप्त है। आत्माको जो अणु परिमाण एवं मध्यम परिमाणवाला मानते हैं, उनका मत इन वचनों से खण्डित हो जाता है। एवं वह आत्मा आनन्द स्वरूप है। उसकी आनन्दरूपता सुषुप्ति में एवं समाधि में अनुभूत होती है। दुःख आदि तो मनके धर्म हैं, मनके साथ तादात्म्याध्यास होने से वे धर्म विशुद्ध आत्मामें आरोपित हैं। जैसे जवाकुसुम की लालिमा स्फटिकमें आरोपित होती हैं, वैसे लालिमा आरोप से उस अन्तरात्माकी स्वाभाविक आनन्दरूपता अभिभूत हो जाती है। इसलिए मैं चिदात्मा वस्तुतः सद्रूप, चिद्रूप, आनन्दरूप, परिपूर्ण अविनाशी भूमा ब्रह्म ही हूं ऐसी दृढ़ भावना मुमुक्षु सदा करता रहे। अतः आचार्य मधुसूदन सरस्वती ने अद्वैत सिद्धमें कहा है।

अनादि सुखरूपता निखिलदृश्यनिर्मुक्तता
निरन्तरमनन्तता स्फुरणरूपता च स्वतः।
त्रिकालपरमार्थता त्रिविधभेदशून्यात्मता,
मम श्रुतिशतार्पिता तदहमस्मि पूर्णो हरिः॥

द्वैतवाद समालोचना :—

वेदान्त-उपनिषद् आदि शास्त्र द्वैतका जीवेश्वरादिके भेद का ही प्रतिपादन करते हैं, अद्वैत का नहीं ऐसा कहते हुए कुछ मतावलम्बी ऋग्वेदसंहिताकी इस प्रसिद्ध श्रुतिको प्रस्तुत करते हैं

'द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते।
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्यनश्नन्यो ऽभिचाकशीति॥'

शंका :— 'द्वौ' इस पदके द्वारा श्रुति द्वित्वका प्रतिपादन करती है, और यह द्वित्व भेदमें ही होता है अभेद में नहीं। अतः यह ही जीव एवं ईश्वर के भेद का बोधक है।

समाधान :- किसी को कभी सदोष चक्षुसे दो चन्द्रमा दिखाई देते हैं, इसमें प्रतीयमान द्वित्व काल्पनिक भेदका ही बोधक है पारमार्थिकभेद का नहीं, इस प्रकार द्वित्व गम्य भेद प्रत्यक्षादि प्रमाण

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सिद्ध काल्पनिक औपाधिक भेद का ही अनुवाद करता है। और तत्त्वमसि। आदि महावाक्य श्रुतियों से प्रतिपादित परमाथ अभेदके साथ विरुद्ध होने के कारण वह भेद पारमार्थिक नहीं हैं।

इस प्रकार जीवों का भी परस्पर तात्विक भेद, सिद्ध नहीं होता। जैसे जलादि में प्रतिविम्बित चन्द्र उपाधियोंके भेद से अनेक रूपसे प्रतीत होने पर भी वस्तुतः एक ही हैं! तदभिन्नस्य तदभिन्नत्वम्' यह दर्शनशास्त्रीं का न्याय्य विम्य से अभिन्न एक प्रतिविम्बका द्वितीय प्रतिविम्बसे भीं अभेद सिद्ध करता है, वैसे ही जीवात्मा भी अन्तः करणादि उपाधियों के भेद से सुखी, दुःखी आदि विभिन्न रूपसे प्रतीत होने पर भी शुद्ध स्वरूप स एक ही है। श्रुति भी ऐसा ही कहती हैं।

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः।
एकधा वहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत्॥

माया वादी कौन हो सकते है ?

कुछ कुतर्कव्यसनी द्वैतवादी लोग अद्वैत ब्रह्म वादियों की निन्दा के अभिप्राय से 'ये मायावादी हैं' ऐसा कहकर आक्षेप करते हुए—अद्वैत ब्रह्मवाद के प्रति विद्वेष प्रकट करते हैं। परन्तु यहां विद्वानों को विचार करना चाहिए कि मायावादी कौन हो सकते हैं--? माया शब्द के प्रयोग मात्र से एवं उसके शास्त्र तर्कानुकूल अर्थ-विशेष के मानने मात्रसे यदि कोई मायावादी कहा जा सकता है तो तुल्यन्यसे हमारे श्रुति, स्मृति पुराणादि समस्त शास्त्र भी मायावादी माने जायेगें। क्योंकि इन शास्त्रों वे मामा शब्दका एवं उसके अर्थ विशेष का वर्णन प्रचुर मात्रामें किया है। जैसे —'इन्द्रो मायाभिः पुरूरूप ईयते।' श्रु० ६। ७।१८। 'मायां तु प्रकृतिं विधात् मयिनं तु महेश्वर्। श्वे० उ० ४।१०।' विश्वमायानिवृत्तः। श्वे० १।१०. 'मम माया दुरत्यय॥ गी ७ १४। संभवाम्यात्ममायया'। गी ४।६।' मायामेतां तरन्ति ते। गी ७ १४, योगमाया समावृतः'। गी ८।२५।, एषा माया भगवतः सर्गस्थित्यन्तकारिणी'। भा० ११।३।१६ विष्णुमाया भगवती यया

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सम्मोहित जगत् - आदि शास्त्र वचनों से स्पष्टतः माया शब्द का प्रयोग व उसके अर्थ विशेष को स्वीकार किया है। एवं जो बौद्धादि ब्रह्मको ही शून्य मानते हैं, वे ब्रह्मवादी नहीं कहे जा सकते। वैसे जो माया एवं तत्कार्य के पक्षपाती होने के कारण मायावादी कहे जा सकते हैं अर्थात् मायाको मिथ्या बाधित कल्पनामात्र मानने वाला ब्रह्मवादी अद्वैतवादी मायावादी नहीं कहे जा सकते।

कुछ विद्वेषी जन इस कपोतकल्पित वचन के द्वारा कहते हैं- मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बौद्धमुच्यते' अर्थात् मायावाद सच्छास्त्र नहीं है, यानी सच्चे शास्त्रों में प्रतिपादित नहीं है, अतः यह छिपा हुआ एक प्रकारका बौद्धमत ही है। परन्तु यहां यह समझना चाहिए माया को ब्रह्म परमार्थ सत्य मानना ही मायावाद है, माया मिथ्या मानना मायावाद नहीं है। अतः जो द्वैत वादी लोग माया एव तत्कार्य द्वैत प्रपंच रतो असंख्य अनर्थों से पूर्ण है परमार्थ सत्त मानकर सत्य सर्वथा अनिवर्त्य मानते हैं और जो अद्वैत ब्रह्म से सदा विमुख रहते है उनसे विद्विता करते हैं वे ही वस्तुतः मायावादी हैं। जो अनन्त. अद्वय. पूर्ण ब्रह्मानन्द के दिव्य रसास्वादमें निमग्न रहते हैं वे निर्द्वन्द्व अलमस्त अद्वैत वादी जो माया एवं तत्कार्य द्वैतप्रपंच के मिथ्यात्वके आपादन द्वारा माया तत्कार्यके परमर्थ सत्यत्वका निकारण करते हैं—वे अद्वैतब्रह्मवादी कदापि मायावादी नहीं हो सकते।

लेखक

ब्रह्मचारी योग चैतन्य

। शंकर । वेदान्त आचार्य

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सर्व-धर्म-समन्वय

१) गीता सब सम्प्रदायों से परे
२) भगवद्गीता और कुरान
३) अहिंसा—बाइबल की और गीता की
४) धम्मपद और गीता
५) तीन परंपरा
६) धर्म के दो रूप

१) गीता-सब सम्प्रदायों से परे

— विनोबा

लोकमान्य तिलक के जन्मदिन की स्मृति में, आज हम सबने यहाँ भगवत्प्रार्थना की है। आज उनके जन्म को १०० साल होते हैं। उनकी मृत्यु करीब ३६ साल पहले हुई है। ६४ साल की आयु में उन्होंने हमारे देश की अनेक प्रकार की सेवा की है। उनमें से बडी सेवा का आज मैं आपके सामने कुछ विवरण रखूँगा। वह सेवा यह है कि उन्होंने भगवद्-गीता को सारे समाज में फैलाया।

गीता सबके लिए :—

एक जमाना था, जब भगवद्गीता का अध्ययन चंद लोग ही करते थे। आम समाज में उस ग्रंथ के लिये आदर अवश्य था, परंतु उसका अध्ययन नहीं होता था। माना जाता था कि वह ग्रंथ संन्यासियों के लिये है, व्यवहार में काम करनेवालों के लिये, उसका उतना उपयोग नहीं। यह विचार बिलकुल ही गलत था। यह बात प्राचीन टीकाकारों ने भी नहीं मानी। शंकर, रामानुज, ज्ञानदेव आदि महान भाष्यकार गीता को हासिल हुए हैं। उन्होंने अपने अपने अनुभव के अनुसार गीता का तात्पर्य समाज

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

के सामने रखा। लेकिन किसीने यह नहीं कहा कि यह ग्रंथ समाज के लिये उपयोगी नहीं है। उसमें मोक्षधर्म जरूर है और वह प्रधान है, फिर भी जीवन में उसका अत्यंत उपयोग है, ऐसा ही सब भाष्यकारों ने माना है। बल्की आर्य-कल्पना तो यही रही कि हमारी संस्कृति का ही यह विचार है कि हम जीवन को मोक्ष से अलग नहीं कर सकते। मोक्षदृष्टि रखकर ही हर एक को जीवन बिताना चाहिये. फिर भी किसी कारण आम समाज में यह गलतफहमी थी कि साधारण जीवन बितानेवालों के लिये, गीता का विशेष उपयोग नहीं। इस भ्रम का निरसन लोकमान्य तिलक ने किया और उसके बाद गांधीजी ने किया। फलतः आज लोगों में प्रायः इस प्रकार की गलतफहमी नहीं है। जिन्होंने इस जमाने में गीता को लोकप्रिय बनाया, उनमें लोकमान्य तिलक अग्रणी थे।

गीता का महान् भाष्यकार :—

मुझे बचपन के दिन याद आते हैं, जब मैं हाईस्कूल में पढ़ता था। मेरी सेकण्ड-लेंग्वेज फ्रेंच थी, संस्कृत नहीं। इंग्लीश तो चलती ही थी। इस ईश्वरकृपा से, मुझे पश्चिम की दो भाषाओं के (इंग्लिश और फ्रेंच) साहित्य का बहुत अच्छा लाभ मिला। उस समय लोकमान्य तिलक मंडाला में छह साल की सजा भुगत रहे थे। और जाहिर हुआ था कि उन्हों ने वहाँ गीता पर एक प्रबंध लिखा है। मेरे मन में तीव्र इच्छा पैदा हुई कि उनका वह प्रबंध पढ़ने लायक संस्कृत तो मुझे आनी ही चाहिये। मैंने स्वतंत्र रीति से संस्कृत का अध्ययन शुरू किया। उसमें मुझे अपनी माता के शब्दों से बहुत प्रेरणा मिली, इसलिये मेरा वह अध्ययन बहुत तीव्रता से चला। हम विद्यार्थी राह देखने लगे कि कब 'गीता-रहस्य' प्रकाशित होगा और कब हमें पढ़ने को मिलता है। मैंने उस ग्रंथ के अध्ययन के लिये अपनी पूरी तैयारी कर रखी थी, याने संस्कृत का अध्ययन कर लिया था। इसीसे आपके ध्यान में आ जायेगा कि उन्होने गीता को कितना लोकप्रिय बनाया।

वास्तव में गीता है ही ऐसा ग्रंथ, जिससे उस जमाने के लिये

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

नयी नयी प्रेरणा मिलती ही रहती है। ज्ञानदेव ने 'गीता - रहस्य' समझाने के लिये, एक पौराणिक संवाद दिया है। शिव भगवान् और उमा का संवाद चल रहा है। उमा ने शिवजी से पूछा कि 'भगवद्गीता का स्वरूप कैसा है?' पार्वती तो मायादेवी थी। शंकर भगवान् ने कहा : देवि, जैसे तेरा रूप नित्य नया है वैसे ही गीता का स्वरूप नित्य नया है, 'नित्यनूतन गीता - तत्व'। इस तरह ज्ञानदेव ने शिवजी के मुख से गीता की महिमा का वर्णन कराया। गीता का वह अत्यंत उत्तम वर्णन है। गीता को जो भाष्यकार मिले, वे साधारण विद्वान् नहीं, धर्मकर्ता पुरुष थे। वे उस जमाने के नेता थे, वे धर्म - नेता थे, जिनका असर इस देश पर सदा के लिये रह गया। इतने महान भाष्यकार दूसरे ग्रंथ को मिले हों, तो मुझे मालूम नहीं। गीता की शब्दरचना और विवेचन - पद्धति ही ऐसा कुशल है कि हर मनुष्य के लिये और हर जमाने के लिये उसमें से नया नया तात्पर्य निकलता है। जैसे रोज वही सूर्यनारायण उदित होता है, फिर भी रोज उसका सौंदर्य नया नया दीख पड़ता है, वैसे ही गीता का स्वरूप नया नया दीख पड़ता है।

इस जमाने में भी गीता को अनेक विद्वान् और तत्व - विचारक भाष्यकार मिले, यह कोई बड़ी बात नहीं। यह तो स्वाभाविक ही था कि ऐसे लोग गीता पर लिखें। गीतापर इस जमाने के अनेक श्रेष्ठ लोगों ने लिखा, पर मैं अधिक न लूंगा, ३-४ ही लूं तो बस है : लोकमान्य तिलक महात्मा गांधी, श्री अरविंद। तीनों राजनैतिक और राष्ट्रीय नेता थे, तीनों ने गीता पर लिखा और ऊपर ऊपर से नहीं लिखा, बल्कि अपना जीवन-सर्वस्व समझकर लिखा। तीनों ने माना है कि उनके जीवन को गीता ने आकार दिया है और तीनोंने कहा है कि 'यह ग्रंथ देश के उत्थान के लिये अत्यंत उपयुक्त है। मैंने भी अपने जीवन का दारोमदार इसी पुस्तक पर रखा है। बचपन से सतत इसीका चिंतन - मनन करता आया हूँ। आप जानते है कि भूदान - यज्ञ के साथ 'गीता - प्रवचन' का भी प्रचार सहज भाव से चलता है।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गीता, धर्मविशेष का ग्रन्थ नहीं—

गीता सबके लिए उपयोगी है, यह तो अब सब लोगों के ध्यान में आ गया और पुरानी गलतफहमी मिट गयी। फिर भी एक और गलतफहमी बाकी रह गयी है। अक्सर माना जाता है, और गलती से माना जाता है, कि भगवद्गीता हिन्दूधर्म का ग्रंथ है।' किंतु गीता में हिन्दू मुसलमान ईसाई आदि धर्म का विचार ही नहीं है। वह ग्रंथ इन सारे पंथभेदों से परे है। वह मानवजीवन को सत्य की ओर ले जाने का रास्ता दिखाता है। उसमें से किसी को 'आत्मज्ञान' मिला, किसी को 'भक्तियोग' का लाभ हुआ है, किसी ने उसमेसे 'चित्तनिरोध' का योग साधा, किसी को उससे कर्मयोग की स्फूर्ति मिली, तो किसी को उसकी 'अनासक्ति' का बोध हुआ। इतने प्रकार का बोध, उस ग्रंथ ने मनुष्य को दिया। इसका अर्थ यह है कि उसके शब्द अत्यंत व्यापक हैं। बच्चों के भी काम के हैं बूढ़ों के भी काम के। इस दुनिया के भी काम के हैं और उस दुनिया के भी काम के हैं। वह संसार में काम करनेवाले लोगों के भी उपयोग की है। सुख में भी वह मदद पहुंचाती है और दुःख में भी। वह प्रतिक्षण रास्ता दिखाती और किसी पर आक्रमण नहीं करती। जिसकी मनोदशा जैसी है, उसके अनुकूल उन्नतिकारक बोध उसमें मिलता है।

इस प्रकार का यह अद्भुत ग्रंथ सब धर्मो से परे है। अत: सभी लोगों को उसका अध्ययन करना चाहिये। यह ठीक है कि वह संस्कृत में लिखा है, पर इसका अर्थ यह नहीं कि वह किसी धर्मविशेष के साथ जुड़ा हुआ है। बल्की उसमें यह विचार लिखा है कि मनुष्य जो भी राह लेता है उस राह से वह सच्चाई से बरतेगा, तो परमेश्वर के पास पहुँच जायेगा। व्यापारी को मोक्ष-प्राप्ति के लिये व्यापार छोड़ने की जरूरत नहीं है। सच्चाई के साथ भगवदर्पण कर व्यापार करने से वह मोक्ष साध सकता है। किसान को भी मोक्ष-धर्म की प्राप्ति के लिये खेती छोडने की जरूरत नहीं। इस

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

प्रकार की उदार समता इस ग्रंथ में है, इसलिये मैंने इसे 'साम्ययोग' नाम दिया है।

गीता, कोई गीता अध्ययन करे :

कोई भी ऐसी गलतफहमी अपने मन में न रखें, कि यह एक सांप्रदायिक पांथिक या एक धर्म के साथ जुडा हुआ ग्रंथ है। सबको इसका अध्ययन करना चाहिये। विद्यार्थी तो इसके ज्ञान के बिना रहे ही नहीं. तरुणों को भी इसका अध्ययन अवश्य करना चाहिये, उनके सामने जीवनरूपी कुरुक्षेत्र खडा है, उसमें उन्हें संग्राम करना होगा। दुनिया में सतत बुराई और भलाई की टक्कर चल रही है। भलाई को राह न छोडते हु', बुराई से टक्कर लेनी ही होगी। इस लडाई में हार नहीं खानी है। वह लडाई बाहर भी चल रही है और अन्दर भी। मन के भीतर उठनेवाले विकारों का सामना करना ही होगा। ऐसी टक्करें लेते हुए भी चितवृत्ति बिलकुल शांत रखकर काम करना होगा। कितने भी दुःख के आघात हो, उनकी कोई परवाह न करने की वृत्ति रखनी होगी। अपने शरीर पर सुखसमृद्धि गिरने पर भी उससे अलिप्त रहने की वृत्ति रखनी होगी। यह सब करने के लिए 'भगवद्-गीता' ग्रंथ से बढकर और कौन मददगार होगा? अगर हम अनन्य-भक्ति से उसका आश्रय लें, तो हमें अपने कामों में उसका सबसे श्रेष्ठ आश्रय मिलेगा।

विचार की स्वतंत्रता :—

गीता की यह भी एक खूबी देखिये। गीता ने श्रद्धा की मांग की है, पर बुद्धि का महत्त्व कम नहीं किया। अर्जुन को पूरा उपदेश सुनाने के बाद भगवान् उससे कहते हैं कि 'यह विचार अगर तुझे जँचे, तो उसपर अमल कर।' इस तरह उन्होंने हम सब लोगों को अद्‌भुत स्वातंत्र्य दिया है। गीता का सबसे श्रेष्ठ शब्द 'प्रज्ञा' है। याने हम मुक्त मन जिसे कहते हैं, किसी भी प्रकार के बंधन से रहित मन - वह प्रज्ञा है। जैसे गरुड, आसमान में बिना किसी प्रकार की रुकावट के उडेगा, वैसे ही विचार की हवा में बिना किसी रुकावट से उडनेवाली स्वतंत्र बुद्धि गीता चाहती है। किंतु आकाश में मुक्तविहार करते हुए भी, पक्षी के सामने लक्ष्य होता

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

है और उसी लक्ष्य की ओर वह जाता है, अपने घोंसले को वह नहीं भूलता। हमारा घोंसला, वह परमपुरुष, वह परमप्रिय परमात्मा हमारे सामने होना चाहिये। उसकी ओर सतत दृष्टि रखते हुए विचार के आकाश में मुक्त-विहार करने की योग्यता गीता मनुष्य को देती है। ऐसा धर्मग्रंथ कौनसा मिलेगा, जो पढ़नेवालों को यह भी इजाजत देता है कि जँचे तो कबूल करो। सांप्रदायिक धर्मग्रंथ ऐसे नहीं होते। गीता सब संप्रदायों से परे है इसलिए वह तटस्थ रहकर सबको विचारों की आजादी देती है।

गीता और भूदान :—

मैं चाहता हूँ कि इस प्रदेश का प्रत्येक बालक बूढ़ा, प्रत्येक भाई प्रत्येक बहन इस ग्रंथ के अमृतपान से वंचित न रहे। यह केवल पढ़ने का ग्रंथ नहीं, जीने का ग्रंथ है। इसके एक एक शब्द के लिए जीवन न्योछावर करना है। उसपर अत्यंत प्रेम से चिंतन-मनन करना है। अनुभवियों का अनुभव है कि मनुष्य को जीवन की कोई भी कठिनाई उसके चिंतन से आसान मालूम होती है। लोकमान्य तिलक ने अपने जीवन का आधार इसी ग्रंथ पर रखा मुझे विश्वास है मैं निश्चित मानता हूँ कि उनके स्मरण के दिन, हम अगर गीता का स्मरण करते हैं, तो उन्हें अधिक खुशी होगी।

मैं चाहता हूँ कि हमारे साथ जो 'गीता प्रवचन' है उसे आप लें। आज मैंने आपसे भूदान-यज्ञ के बारे में कुछ नहीं कहा, लेकिन आपको अगर गीता मिल गयी, तो मुझे मिल ही जायेगा, इसमें कोई शंका नहीं।

२) भगवद् और गीता कुरान

— विनोबा

प्रश्न :— आप भगवद्गीता और कुरान की तुलना कर सकते हैं?

उत्तर :— हमारे लिये यह तो बहुत आसान बात है। गीता का सार एक वाक्य में है। 'मामेकं शरणं व्रज'-एक परमेश्वर की शरणमें आ। ठीक यही सार कुरान में कहा गया है। कुरान में इस्लामरूपी

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

धर्म बतलाया है। इस्लाम याने ईश्वर को शरण जाना। इस्लाम शब्द में 'सलम' धातु है। उसका अर्थ है शरण में जाना। इसी पर से सलाम शब्द बना है। सलाम याने शांति, इस्लाम शब्द उसी पर से बना है। इस्लाम याने परमेश्वर का शरण जाना। परमेश्वर को शरण जाओ तो शांति मिलेगी। यह गीता में अेक श्लोक में कहा है। 'तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत। हे अर्जुन, तू सर्वभाव से परमेश्वर की शरण जा। इसका परिणाम क्या होगा? तत्प्रसादात् परां शान्ति स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्'।। (भ. गी. १८ ६२) — तो उसकी कृपा से तुझे शाश्वत शांति मिलेगी।

इस तरह शरणता और शांति, ये दो चीजें एक ही श्लोक में, गीता में है और वही कुरान में, 'इस्लाम' इस एक शब्द में है। जो ईश्वर की शरण जायेगा, वह सत्कार्य करता रहेगा, वह सदाचार करेगा। भक्ति के साथ सदाचर होना ही चाहिये। यह गीता की ध्वनि है। कुरान में भी कहा है 'अल् लजीन आमनू व अमीलुस स्वालीहाती'। जो ईश्वर पर ईमान रखते हैं और नेक काम करते हैं यही मुसलमान की व्याख्या है। ईश्वर पर विश्वास रखो, परोपकार में लगे रहो। सारा भार परमेश्वर पर छोड़ दो। किसीकी आसक्ति मत रखो। यही गीता और कुरान के उपदेश हैं।

"यथा स्वदेहस्य परिच्छेदाय न प्रमाणा-
न्तरापेक्षा तथाऽपि आत्मनः अन्तर-
तमत्वात् तदवगतिं प्रति न प्रमाणन्तरपेक्षा।"

गीता शांकरभाष्य

भावार्थ : अपनी देह का अस्तित्व सिद्ध करने के लिए मनुष्य को किसी प्रमाण की अपेक्षा नहीं पड़ती। आत्मा का अस्तित्व सिद्ध करने के लिए तो उससे भी कम प्रमाण की अपेक्षा है। कारण, देह हर हालत में बाहर की कही जायेगी। आत्मा तो अन्तर-तम है, हमारे अत्यन्त निकट है। वह हमारा निजस्थ ही है।

समानार्थक :

नहनु अकब्रदु इलेकि मन् हब्लिल् वरीद्।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

भावार्थ : हम (परमेश्वर) तुम्हारी देह की नाड़ी से भी अधिक तुम्हारे निकट हैं।

३) अहिंसा—बाइबल की ओर गीता की

— विनोबा

बाइबल से मेरा मतलब केवल न्यू टेस्टामेंट' से था, 'ओल्ड टेस्टामेंट' से नहीं था। 'ओल्ड टेस्टामेंट' में हिंसा के लिए काफी अवकाश है। मूसा का डॉक्ट्रिन (सिद्धांत) है, एक तमाचे को एक तमाचा ! एक तमाचा दिया किसी ने, तो उसे एक ही तमाचा देना दो नहीं देना। यह अहिंसा की दिशा में प्रगति थी। एक को एक। लेकिन हमारा मतलब 'न्यू टेस्टामेंट' से है, खास कर सरमान ऑन दि माउंट' (गिरिप्रवचन) से। इसमें ईसमें ईसा ने यह कहा है कि आपको कोई जबरदस्ती से एक मील के जाना चाहता है, तो : गो विथ् हिम्ड्वल्' उसके साथ दो माल जाये। कोई आपको गाल पर थप्पड़ मारता है तो दूसरा गाल उसके सामने करें। उसमें भी अपोजीशन (प्रतिकार) है। एक गाल पर मारा तो सहन नहीं करना, दूसरा गाल आगे करना। सहन कर लिया, ऐसा नहीं। बारीकों से देखा जाये तो उसमें भी अपोजीशन आता है। लेकिन निर्वैर हो कर लड़ना, कस कर के, यह हमको गीता से मिलता है।

चंद दिन पहले यहाँ एक सभा हुई थी उसमें हमसे सवाल पूछा गया था—आजकल नागपुर, बंबई जैसे शहरों में और गांधीजी का स्थान है अहमदाबाद वहां भी 'ईव टीजिंग' नाम का एक कार्यक्रम चलता है और स्त्रियों पर अत्याचार भी होते-हैं। इस प्रकार से कोई हमला करने के लिए आयें तो क्या करना चाहिये ? अब इसको क्या ऐसा आदर्श जवाब दें कि सीता के लिए कौन आया था ? रावण उसका कुछ न कर सका. क्योंकि सीता की आंखों में जो पवित्रता थी, उसके सामने रावण की कुछ नहीं चली। ऐसी पवित्रता आपमें भरी हो, तो किसी की हिम्मत नहीं होगी, आप पर हमला करने की। बात सही है। लेकिन साधारण स्त्रियों पर कोई बलात्कार करने आये, तो क्या कहना, दुबारा करो ? एक गाल

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

पर मारा, तो दुबारा करने को कहें? यह अपेक्षा नहीं कर सकते। अगर यह अर्थ निकलता है, तो बाइबल का इंटरप्रिटेशन (भाष्य) भी ठीक नहीं होगा। तो क्या किया जाये? मैंने कहा, पिस्तोल रखे पास में और ऐसी कुशलता से मारें कि मरे नहीं लेकिन जख्मी हो कर गिर जाय। मारते समय निर्वैर भावना से मारें। प्रेम का ही रूपांतर, कामवासना है। कामवासना का नियमन करने के वास्ते ही गृहस्थाश्रम खोल दिया है। गृहस्थाश्रम के बाहर भोग करोगे, तो वह कामवासना मानी जायेगी, गृहस्थाश्रम के अंदर होगा तो वह प्रेम माना जायेगा। तो प्रेम के खयाल से हो वह आया है, तो भगवान उसको सद्बुद्धि दे, ऐसी प्रार्थना कर के मारें, निर्वैर हो कर मारें।

दूसरा उदाहरण, कौरव-पांडवों का आपस-आपस का व्यवहार। दोनों के बीच कुछ सुलह हो, कॉमन पाइंट्स (समान मुद्दे) हो, समझौता हो इसलिए श्रीकृष्ण कौरवों के पास गये। पहले तो कौरवों से कहा गया कि आधा-आधा राज्य बाँट लें, आधा पांडवों को दें। ऐसे तो पूरे राज्य पर उनका अधिकार है, पर आधा मिल जाये। कौरवों ने नहीं माना। तो कहा, ठीक है, आधे-आधे की बात नहीं मानते हो तो पांच गाँव ही दो। पांच भाई हैं, एक-एक के लिए एक-एक गाँव, उस पर समाधान मान लेंगे। कौरवों ने कहा, यह भी नहीं मिलेगा। तो कहा ठीक है, एक ही गाँव मिले, पांचों को मिल कर तो भी चल सकता है। पाँचो भाइयों का आपस में प्रेम है, प्रेमपूर्वक रह सकते हैं। एक गांव पर आये तो भी कौरवों ने नहीं माना और कहा, सुई की नोक पर आयेगी उतनी जमीन भी पांडवों को नहीं मिलेगी। अब लड़ने के सिवा चारा नहीं था। यह जो लड़ाई हुई उसमें अर्जुन को उत्तर दिया भगवान ने कि निर्वैर हो कर मारे। भीष्म को मार कहा, भीष्म तो पूज्य थे। द्रोण को मार कहा, द्रोण तो गुरु थे। कर्ण को मार कहा, कर्ण बड़ा भाई था। ऐसे सबके लिए आदर रख कर, निर्वैर हो कर मार। उस पर से गीता का अर्थ स्पष्ट होता है।

ऐसा करने की प्रेरणा या ऐसी आज्ञा क्रिश्चिअनिटी नहीं देती।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इसलिए क्रिश्चन लोग जितने लढे कस कर उतने कोई नहीं लढे। दुनिया में सौ करोड लोग क्रिश्चन हैं। लेकिन कितने लोग होंगे, उनमें से जिन्होंने क्रिश्चिअनिटो कि आज्ञा मानी हैं, जर्मन भी क्रिश्चन और अंग्रेज भी क्रिश्चन। दोनों लडते हैं, आपस-आपस में। जर्मन प्रार्थना करते गिरजाघर में, भगवान हमको विजय दे। अंग्रेज प्रार्थना करते हैं, भगवान हमको विजय दे। अब करेगा? दोनों प्रार्थना कर रहे हैं, दोनों क्रिश्चन हैं। लेकिन लडते हैं, तो निर्वैर वृत्ति से नहीं लडते। स्त्रियों पर बलात्कार करते है। और अब एक नया तत्व निकाला है 'वाँरबेबीज्' का समर्थन करनेवाला। उसका अर्थ स्त्रियों पर बलात्कार करना लडाई का एक अंग माना गया। अगर क्रिश्चिअनिटी यह कहती कि निर्वैर होकर लड सकते हो, लडाई धर्म होता है इसलिए लडना चाहिये, लेकिन निर्वैर बुद्धि से लडना चाहिये, तो मर्यादा आती। लेकिन ऐसा कहा नहीं। लडते हैं। दो बातें है। एक तो लडो मत। दो, कस कर लडो निर्वैर हो कर।

अब तिसरी मिसाल। चीन ने भारत पर आक्रमण किया, तब शंकरराव देव वगैरह को टोली 'मैत्री रखो' का सन्देश ले कर चीन तक जाने के लिए निकली थी। दोनों को कहनेवाले थे कि मैत्री रखो। परदेश के लोग भी उनके साथ थे। पंडीत नेहरू ने इजाजत दी थी कि भारत में मैत्री का प्रचार कर सकते हैं। और एक मजेदार बात भी उन्होंने कही कि परदेश के जो लोग आपके साथ हैं, उनका वजन घटना नहीं चाहिये, उनको अच्छी तरह से खिलाना - पिलाना चाहिये। अब इसमें विनोद था या क्या था, मालूम नहीं, पर उन्होने यह बात मैत्री - यात्रावालों से कही थी। असम मे गयी मैत्री - यात्रा तो वहाँ के किसी काँग्रेसवाले ने पंडीतजी से पूछा कि काँग्रेसवाले इसमें शामिल हो सकते हैं? पंडीतजी ने जवाब दिया कि काँग्रेस के नाते नहीं, व्यक्तिगत तौर पर शामिल हो सकते हैं। फिर, आखिर सवाल आया कि साक्षात् लडाई जहां चल रही है, वहां यात्रा जा सकती है या नहीं? तो पंडित नेहरू ने जवाब दिया, चीन अगर वहाँ जाने कि इजाजत दे, तो हम दे सकते हैं। चीनने इजाजत नहीं दी। तो सवाल नहीं रहा। इतना व्यापक मैत्री का प्रचार भारत में करने का तय

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

किया गया और पंडित नेहरू ने उसको इजाजत दी केवल अहिंसा के खयाल से, गांधीजी का देश है, करो प्रचार ।

मुझे पूछा गया। मैंने कहा, भारत ने आक्रमण नहीं किया, यह पक्की बात है। भारत आक्रमण नहीं करता। चीन ने आक्रमण किया। इसलिये लडना चाहिये। बराबर! सर्वोदयवाले पूछने लगे, आपने कैसे इजाजत दी लडने की? मैने कहा, आप शांतिसेनावाले, उत्तम शांति इजाजत दी लडने की? मैंने कहा, आप शांतिसेनावाले, उत्तम शांति भारत में बनाये और इतना बतायें कि भारत के अंतर्गत व्यवहार के लिये पुलिस की, मिलिटरी की जरूरत नहीं, तो हम माँग कर सकते है कि सेना मत रखो। पर यह अपने नहीं किया। इसलिये अब सेना क्या केले खाने के लिये रखी है? इसलिये लडना चाहिये - निर्वैर होकर लडना चाहिये। उस वक्त गीता के आधार से मैंने लडने कि इजाजत दी। आखिरी जो लडाई हुई, बँगला देश को मुक्ति हुई, उसमें (उस लडाई में) जहाँ तक मैं जानता हूँ, किसी ने व्यक्तिगत दुराचार किया हो, तो अलग बात है, लेकिन सेना ने लगत काम नहीं किया, स्त्रियों पर अत्याचार नहीं किया। तो यह लडाई ठीक लडो गीता के आदर्श के अनुसार, ऐसी मैं मानता हूँ। फिर वह सारा छोड कर आये और दूसरे फ्रंट (मोर्चे) पर युनिलेटरली सीज - फायर (एकपक्षीय युद्धविराम) किया, और राज्य सौंप दिया, उन लोगों को। बिल्कुल जैसा रामचंद्र ने किया, वैसा ही किया। तो उस युद्ध को मेरी सम्मति थी।

जब दुनिया का राज्य होगा, विश्वराज्य होगा, एक न्यायाधीश का फैसला माना जायेगा, यह होगा तब लडाई बंद होगी। फिर भी, मान लिजिए, डाकू आ गया। मारने के लिये तो क्या होगा? मार सहन कर लेंगे। लेकिन मान ले वह स्त्री पर अत्याचार करने आया तो। उस वक्त मारना होगा, तो निर्वैर वृति से मारें।

अगर मुझे ठीक याद हो, तो गांधीजी ने भी नेहरू को इसके लिए सम्मति दी थी। कश्मीर में जब हमला हुआ था, उस वक्त शस्त्रों का उपयोग कर सकते हैं या नहीं, यह सवाल आया था। तो गांधीजी ने कहा था कर सकते हैं। व्यक्तिगत अहिंसा दूसरी बात है, लेकिन स्टेट (राज्य)

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

पूरा का पूरा अहिंसक बने, यह अभी बना नहीं है। लोकशाही में अपना विचार रखने का और वोट माँगने का अधिकार आपको है। मैं चुनाव में खडा रहूँगा तो मेरा 'मेनिफेस्टो' मुझे तैयार करना पडेगा। अगर मैं मेरा 'मेनिफेस्टो' जाहिर करूं कि मैं चुन कर आया, तो सेना 'डिस्बैन्ड' (बरखास्त) करूंगा तो मैं चुन कर आऊंगा, या नहीं? यद्यपि मेरा मानना है कि भारत जैसा देश आर्मी डिस्बेंन्ड (बरखास्त) करे, तो कुल दुनिया पर उसका असर पडेगा और उस हालत में कोई देश भारत पर आक्रमण करने की हिम्मत नहीं करेगा। लेकिन उसके लिए पहले कम से कम यह सिद्ध करना चाहिये कि मिलिटरी की, पुलिस की अंतर्गत व्यवहार के लिए जरूरत पडेगी नहीं।

जहाँ तक स्टेट लेवल (राज्य स्तर) का ताल्लुक है, मेरे और गांधीजी के विचार में फर्क नहीं लगता। व्यक्तिगत अहिंसा के बारे में भी, स्त्रियों को, अत्याचार करनेवाले पर शूटिंग की इजाजत गांधीजी ने दी थी, ऐसा मेरा खयाल है।

अभी-अभी, एक बार सिद्धराज ढड्ढा के साथ चर्चा चली थी। मैंने कहा, दो मार्ग है। एक मार्ग महावीर का पूर्ण अहिंसा। मारना नहीं, कोई मारने आये, तो मर जाना। और दूसरा है गीता का, निर्वैर हो कर मारना। सिद्धराजजी ने कहा, निर्वैर हो कर मारना कठिन है, उससे न मारना और मर जाना आसान है!

जो प्राचीन ग्रंथ लिखे गये थे, वे जिस कांटेक्स्ट (संदर्भ) में लिखे गये, वह रूपक जानना चाहिये। दैवी संपत्ति और आसुरी संपत्ति। यह मैंने भी कहा है 'गीताई-चिंतनिका' में। दैवी संपत्ति के २६ गुण हैं और आसुरी संपत्ति के ६ दोष है, और दोनों के बीच लडाई जारी हैं।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

অখিল ভাৰতীয় গীতা সন্মিলনৰ উদ্যোক্তা, প্ৰতিনিধিসকল, তথা অভ্যাগত অতিথিসকললৈ শুভেচ্ছা জনালো আৰু এই বৃহৎ ধৰ্ম-সন্মিলনৰ সফল কামনা কৰিলোঁ।

শ্ৰীভাস্কৰৰাম বৰুৱা
গুৱাহাটী ট্ৰেড এণ্ড এজেন্সী
বৰুৱা মাৰ্কেট, গুৱাহাটী

ওঁ

নমো ভগৱতে বাসুদেৱায় ॥

"নমো নিৰঞ্জন
পাতক ভঞ্জন"

অখিল ভাৰতীয় গীতা সন্মিলন সমূহ কৰ্মী আৰু ভক্তবৃন্দলৈ শুভেচ্ছা আগবঢ়োৱা লগতে সন্মিলনৰ সফল কামনা কৰিলোঁ।

ৰামনিৰঞ্জন গোৱেঙ্কা
গোৱেঙ্কা ট্ৰেডাৰ্ছ
ফাঁচীবজাৰ, গুৱাহাটী-১

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

এক অব্যৰ্থ সোপান
পূৰ্বোত্তৰ সীমা ৰেলৱেৰ টাইম টেবুলে
আপোনাৰ ব্যৱসায় সফল কৰি তুলিব ।

অঞ্চলঃ গোটেই পূৰ্বোত্তৰ অঞ্চল
স্থায়ীত্বঃ ৬ মাহ
ভাষাঃ ৪ টা অসমীয়া, ইংৰাজী, হিন্দী, বঙালী

ইমান বহুল প্ৰচাৰ, ইমান অধিক পঢ়ুৱৈ আৰু ইমান দীৰ্ঘ ব্যৱহৃত—আন কোনো পুস্তিকাতে ইমানবোৰ সুবিধা পোৱা নাযায়।

ইয়াৰ বাহিৰেও আপোনাৰ ব্যৱসায় গঢ়ি উঠাৰ বাবে পূৰ্বোত্তৰ সীমা ৰেলৱেৰ আন আন একাধিক কাৰ্য্যকৰী মাধ্যম আছে।

হেজাৰ হেজাৰ বিজ্ঞাপনদাতাই তেওঁলোকৰ ব্যৱসায় গঢ়ি উঠাৰ বাবে পূৰ্বোত্তৰ সীমা ৰেলৱেৰ বিভিন্ন বিজ্ঞাপন মাধ্যম ব্যৱহাৰ কৰে।

আপুনিও বাৰু এই সুবিধা নলব কিয়! যোগাযোগ কৰকঃ

চিফ পাবলিক ৰিলেচনচ অফিচাৰ পূৰ্ব্বোত্তৰ সীমা ৰেল
মালীগাওঁ, গুৱাহাটী ৭৮১০১১

গীতাত ভগৱান কৃষ্ণই কৈছে—"চতুৰ্বৰ্ণং ময়া সৃষ্টং গুণ কৰ্ম্ম বিভাগশ্চ।" ব্যক্তিৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্টতাৰ ওপৰতহে কৰ্ম ক্ষেত্ৰ নিৰ্ব্বাচন কৰা উচিত। কৰ্ম অবিহনে জীৱন সম্ভৱ নহয়। কৰ্মৰ দ্বাৰাহে ভৌতিক উন্নতি কৰিব পৰা যায়। ভৌতিক উন্নতিৰ মূল অৰ্থ "বানিজ্যে বসতে লক্ষ্মীঃ" উদ্যোগো বাণিজ্যৰে সমপৰ্য্যায়ৰ। বৰ্ত্তমান অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে। উদ্যোগী হৈ উদ্যোগত আত্মনিয়োগ কৰিলে অৰ্থনৈতিক উন্নতি সুনিশ্চিত। ব্যক্তি বিশেষৰ ৰুচি-ভিত্তিত উদ্যোগ স্থাপন কৰি নিজৰ লগতে দেশৰ, দহৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ সহায়ক হওঁক। আমাৰ দেশত আধ্যাত্মিকতাৰ অভাৱ কোনো দিনে নাছিল, আজিও নাই। অভাৱ মাথোন অৰ্থৰ। এই অভাৱ দূৰ কৰা সম্ভৱ একমাত্ৰ দেশৰ ঔদ্যোগিকৰণৰ দ্বাৰাহে।

কুৰুক্ষেত্ৰ মহাসমৰৰ পূৰ্ব্ব মুহূৰ্ত্তৰ অৰ্জ্জুনৰ নিষ্ক্ৰিয়তা দলিয়াই পেলাই কৰ্মক্ষেত্ৰত জপিয়াই পৰক। উদ্যোগ বিভাগ আপোনাৰ সাৰথি।

উদ্যোগ সঞ্চালকালয়, অসম, বামুনিমৈদান, গুৱাহাটী-২১ৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

গীতামে হৃদয়ম পার্থ

ESTRN ELECTRICS
Chandmari, Guwahati-3.

Specialist All Type of Electrics Temporary Decoration etc.

With Best Compliments From :-

Phone : 27213

RAVI UDYOG

JAIL ROAD,
FANCY BAZAR,
Guwahati-781001

Govt. Contractor & General Order Suppliers

Gram : East Agency.

Phone Office : 23508 27085
Resi. : 25347

EASTERN TRADING AGENCY

Dealers in :

All Types of Machineries, Switchgears, Electrical Instruments & Refrigeration Accessories

A. T. Road, Guwahati-781001 (Assam)

With Best Compliments From:-

Shree Nursing Timber & Electric Stores

25, Pollock Street,
Calcutta-700 001
(West Bengal)

Phone 26 5929
26 2397
26 0656

Gram : TIMELECT

Chatribari Road
Guwahati-781 001
(Assam)

Phone No. : 24496
24994

Gram : Nursing.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

With best Compliments from :—

ASSAM PETRO-CHEMICALS LIMITED.

Regd. Office :
M.R.D. Road,
Chandmari,
Guwahati–781 003
Phone : 24147

Factory :
Namrup
P.O. Parbatpur-786 623
Dist. Dibrugarh

Phone : Namrup 81/12/31
Telex : 288-215
CABLE : PETROCHEM

APL is a Growing Petrochemicals Industry, based Natural Gas. Keeping pace with modern technology, APL offers quality Petrochemicals Products :

★ METHANOL
★ FORMALIN
★ PETROLITE-R-50 & R-65 (U. F. Adhesive)
★ PETROLITE-M (U.F. Moulding Compound)

APL is a dynemic Industrial Establishment with rapid growth—

To meet the growing National demand construction works of a 100 TPD METHANLO EXPANSION Project is in Progress.

The New plant is scheduled to be completed by mid 1986.

PETROLITE—The name that spells trust.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi